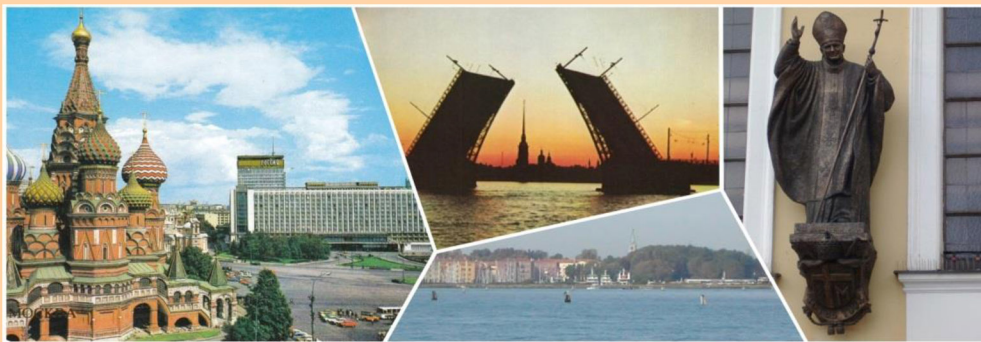

Balog Éva (Nagy Józsefné)
Ha a hegy nem megy...

Balog Éva (Nagy Józsefné)
HA A HEGY NEM MEGY...
úti élményeim

Balog Éva (Nagy Józsefné)

HA A HEGY NEM MEGY...

úti élményeim

Férjem emlékére

Nagykanizsa 2017

Tördelés:
Nagy Tamás

Borító:
Nagy Péter

Nyomdai előkészítés:
Tábori Zita

ISBN 978-963-9782-56-3

Kiadja:
Czupi Kiadó
8831 Nagykanizsa, Pityer u. 19.
Tel: 93 320 766
www.czupi.hu

A világ egy könyv, és aki nem utazik, az csak egyetlen lapját olvassa el.

II. János Pál, az utazó pápa

Emlékező írásomat ajánlom fiaimnak, Tamásnak és Péternek, egykori balatonboglári kollégáimnak, tanítványaimnak, különös tekintettel osztályaim volt tanulóinak, barátoknak, ismerősöknek, akik ezen utakon társaim voltak.

Kiadói ajánlás

Boldog életre tekint vissza az, akinek örömet okoz múltjára gondolni. Ennek a kötetnek a szerzője biztosan ilyen ember.

Élete egyetlen vonatkozásáról, utazásainak történetéről ír. Amikor azonban választott témája kapcsán mégis elejt egy-egy szót családjáról, az iskoláról, ahol dolgozott, valamint tanítási szokásairól, akkor is az örömmel megélt életet érzékelhetjük.

Kiegyensúlyozott, a maga helyével, értékeivel tisztában levő, azzal megelégedett emberről van szó. Akkor is ez a kiegyensúlyozottság jellemzi, amikor mesél az utakról, a látottakról. Ez a biztosság érzés jellemzi mondatait is. Nemcsak tanárosan pontosak és szabatosak a megfogalmazások, hanem élvezetesek és életesek is.

Móricz Zsigmond A boldog ember című regényének hangulata, ami a kötetben olvasható. Akkor is ez a hangulat, ha a kor, a személy és minden más összehasonlíthatatlanul más, hiszen egy másik boldog ember vall benne életéről.

*Czupi Gyula
a kötet kiadója*

„Ha a hegy nem megy Mohamedhez, Mohamed megy a hegyhez.” – tartja a közmondás. Valóban! Egy próféta joggal várhatja el, hogy a hegy keresse fel őt. No, de egy közönséges halandó ezt nem kívánhatja! Nekünk magunknak kell gyalog, kerékpáron, autóval, busszal, vonattal vagy repülőgéppel felkeresni földünk szép tájait, érdekes és értékes építményeit, híres emberek szülőházát, lakhelyét.

Eszembe jut Lilla kolléganőm intése: Mindig oda vidd tanítványaidat, ahol még te sem voltál! Férjem így érvelt: Addig egy pedagógust sem engednék katedrára, amíg a föld jelentős helyeit meg nem ismerték.

Hát utaztam, amikor csak lehetett. Amíg gyermekeink el nem érték a kamaszkort, családi keretek között; aztán nélkülük, már csak kettesben, férjemmel; boglári éveim alatt a mindenkori osztályommal, a kollégákkal; nyugdíjazásom után özvegységem óta csoportos, szervezett utakon ismerkedtem a világgal.

A kirándulások és az előkészületek sok-sok feladatot adtak: olvastam az útikönyveket, ismerkedtem az országok nyelvével, szokásaival, tárgyaltam utazási irodákkal, buszt béreltem, szállást rendeltem, szerveztem a résztvevőket, biztosítottam, csomagoltam, izgultam, lelkesültem és elfáradtam.

Miért is érzek késztetést az írásra? A nyolcadik X-et kezdtem el, „hetvenkedem”, ahogy tréfálkozni is tudó édes anyanyelvünk mondja. Életutam megörökítésekor Petőfi gondolatát választottam mottóként, most is megerősít szándékomban: „Akitől nincs messze az élet határa, / nem előre szeret nézni, hanem hátra.”

Hát, emlékezem. Sok-sok epizód idéződik fel, sok-sok érzés: kíváncsiság, tudni vágyás, izgalom, csodálkozás, elégtétel, bizonyosság, szorongás, néha hiányérzet, meglegedettség, katarzis. Összeszededgetem azokat az emlékeket, amelyek lelki, érzelmi élményeket jelentettek, amelyek ismereteket adtak akkor is, és most is, amikor újra átélem őket.

Örülök, ha megtalálom régi füzeteimben egy-egy út résztvevőinek névsorát, mellette útlevélszám és a befizetett összeg áll. (Ez utóbbiak már kordokumentumok, vallanak a történet idejéről!) Képeslapokat, fényképeket, térképeket, címeket, prospektusokat őrzök ezen utakról. S az emlékezetet.

De öncélú lenne az írás, ha csak a magam örömére – mert örömömre szolgál – idézném fel a múltat. Azt szeretném, ha hajdani kiránduló társaim is örömeiket lelnék benne, szeretném, ha mások is kedvet kapnának az itt leírt helyeket megismerni a valóságban.

Hogyan is rendezzem a múlt képeit? Időrendben? Térbeli sorrend szerint? Vagy tegyem félre a történelemtanári igényességet: Fiam, mindent térben és időben helyezz el! – mondtam rengetegszer. Félreteszem.

Mire is emlékezem tehát? Lássuk csak!

- Közelebb az éghez – a görög Meteoráknál
- Évezredes márványlépcsőkön – az athéni Akropoliszon
- Köszönjük Lajos királynak – az aacheni dóm magyar kápolnájában
- Itt futott le a babakocsi – Odessza híres lépcsőjén
- Nő egy szál se! – hajóval a kolostorfélsziget körül, Görögországban
- A cölöpvárosban – Velencében
- A bronzfejű császárnál – szerelmem, Róma, I.
- Koszorút vittem II. János Pál pápa sírjához - szerelmem, Róma, II.
- Ki győzött? Kutuzov vagy Napóleon? – Moszkvában a borogyinói körképet látva
- Gizella városában – passauai állomásunk „Szent Erzsébet útján”
- A virágok városában – kertészgyakorlaton Erfurtban osztályommal
- Hogyan élnek a moszkvai emberek? – magánúton Valérnál és Ludánál párommal
- Felvonultunk - a háromszáz híd városában, Leningrádban
- A Mamajev kurgán – második világháborús emlékmű együttes Volgográdban
- Hatvannégy tölgyfalevél - Rákóczi sírjánál, Kassán, fiaimmal, párommal
- Az egész város múzeum – az Arno-parti Párizsban, Firenzében
- Híres szentek sírjánál – Páduában, Assisiben, Fuldában
- Rózsává váltak a kenyerek – Wartburgban és Marburgban Szent Erzsébet nyomában
- Kempingsátorral az Adrián – családi út
- Koszorú az áldozatoknak – a piszkarjovszkojei temetőben
- Ez igazi apály – az Északi-tengernél Rudiékkal
- Az ókori Trója felfedezőjének városában – családi út a Keleti-tengernél

Emlékszem-e mindezekre? Igen, egy-egy út élményeit újra átélem, felidézem a személyes történeteket, az együtt töltött időt meghatározó meleg, baráti légkört, a társak szívélyességét. Nem akarok új útikönyvet írni. Mégis, ha több évtizeddel ezelőtti kirándulásra gondolok vissza, kénytelen vagyok egy-egy település, folyó vagy hegy nevét pontosítani térkép vagy könyv, prospektus, képeslap vagy fénykép, féltve őrzött dokumentumok segítségével, a történeti, földrajzi hűség érdekében.

Kezdem.

Uram, dicsérjen téged jószágos Földanyánk,
ki hátán hordoz minket s áldásait árasztja ránk:
mienk pompás virága a réten s gyümölcse a fán.

Assisi Szent Ferenc: Naphimnusz

**A virágok városában, Erfurtban – kertészgyakorlaton
Németországban
(1976.)**

Első középiskolai osztályom második a balatonboglári Kertészeti Szakközépiskolában. Negyedik éve tanítok itt. Gyűjtöm az információkat az iskola iskolán kívüli életéről. A legjelentősebb, hogy a gyakorlati ismeretek jó részét a helyi állami gazdaság – igen híres állami gazdaság, nekünk bázisgazdaságunk – egységeiben sajátítják el a tanulók. Tavaly és azelőtt is láttam, hallottam, amint a harmadikos osztályfőnökök szervezték a csoportot a külföldi gyakorlatra. Hova is? Az NDK egyik legszebb városába, a virágok városába, Erfurtba.

Megtudtam, hogy baráti, turisztikai és gazdasági szálak fűzik össze a Balatonboglári Állami Gazdaságot és az erfurti Internationale Gartenbauausstellungot, azaz a Nemzetközi Kertészeti Kiállítást. Levélváltások, kölcsönös látogatások bizonyítják az élő kapcsolatot. Tavaly Magdi osztálya töltött ott három hetet, most Klárie készülődik. Jövőre az enyém lesz soron.

Németország! Tehát illik németül beszélni majd a házigazdákkal. Kolégáim – Klári, Pista – jól beszélnek a nyelvet, Dezső közülünk a legjobban. Tanulóink csak orosz nyelvet tanulnak, csakúgy, mint a német fiatalok. Ők majd oroszul beszélnek egymással. Az oroszot én is értem, beszélem, de ezt majd Ludáéknál kamatoztatom. A latin legföljebb a virágok, a növények elnevezésében jöhet szóba (e két nyelvet tanultam középiskolában), esetleg feliratokon, idézetekben. A német nyelv nekem is ismeretlen, tehát a következő évben legalább alapoznom kell, hogy megszólalhassak, hogy kérdezni tudjak. Középiskolai nyelvkönyvet szerzek tehát, nyelvtant is hozzá, s tanulni kezdem leckéről leckére. Magam vagyok magam tanára. Megtanulom a mondatokat, a szó szerkezeteket, a szavakat, elvégzem az írásbeli gyakorlatokat. A könyv témáinak: a lakásról, a családról, foglalkozásokról, híres német személyiségekről – művészekről, tudósokról, politikusokról – olvasok. Pontosan rögzíthető az igeragozás, egyes és többes szám, a hely- és időmeghatározás. A szórendre még nem figyelek, remélem, elnézők lesznek vendéglátóink. Ez a dolgom egy éven át, amikor tanítványaim már harmadikosok lesznek.

S elérkezett az idő. Ismerjük az 1976. évi naptárt, tudjuk meddig tart a tanév, tervezhetjük az utat. Tájékoztató a szülőknek, többszöri információ a diákoknak. Mit hozzanak magukkal a három hetes gyakorlatra? A munkaruha adott, ez ingyen jár: nadrág és kabát a fiúknak, kantáros kertész nadrág és kabátka a lányoknak. Zöld vagy bordó. Csinosak benne! Arra érdemes szakmunkástanulók is csatlakozhatnak hozzánk. Ők a második osztályt végzik.

Útlevelet kell váltani. Biztosítást kell kötni. Listát készítünk az apró, de fontos dolgokról: gyógyszer, kozmetikumok, fehérnemű, váltóruha, útravaló elemőzsia, mindenkinek igénye szerint.

Férjem is készülődik, velem jön. Kisfiamat – Tamás tizenegy, Péter hét éves – szüleimre bízuk. Hosszú lesz a távollét! Tele vagyok izgalommal. Miattuk is, az ismeretlen út és város, az idegen emberek miatt is. De örülök is a lehetőségnek. Nyelvi és szakmai kísérőnk Dezső kollégánk lesz.

Vonattal utazunk. Lehetőségünk volt külön szakaszt lefoglalni. Sok boglári tanítványom van – Józsi, Zsuzsi, Ildi, Zoli és a két Laci –, Lengyeltótiból jön Pisti és a másik Józsi (Cidri), sokan kollégisták – Mariann Hácsról, Erzsike és Évi Balatonkeresztúrról, Jutka Segesdről, Mariann Zákányból, Kati és Jancsi Nagykanizsáról, Magdi Tatárvárról, Marci Várpalotáról, Margit Balatonszárszóról, Viki Reziből, Pisti Enyingről, Gyuszi Somogysámsomból, Zoli, a hegedűs Gutorföldéről, Klári Gamásról, Rozika Nagyatádról. Ők Balatonbogláron szállnak fel kollégám kíséretében, mi Lellén csatlakozunk, mint Jancsi Látrányból, Siófokon érkezik Feri, Józsi, Zsuzsi.

Késő délután van. Székesfehérvárnál Komárom felé tér el vonatunk – itt határellenőrzés –, s Pozsonyt – már este van –, majd Prágát érintve – már éjszaka – közeledünk a német határhoz. A létszám ellenőrzése után meg kell győződnöm róla, nem hagyott-e fontos dolgot valaki otthon. Izgatott beszélgetés, nevetgélés, ahogy tizenhét, tizennyolc éves fiatalokhoz illik, mit süttött anyukád, milyen bora termett apukádnak (nem kell az osztályfőnöknek mindenről tudni, bár ő is csak másfél évtizeddel idősebb náluk). Sok kísértés lappang az éjszakában! Lassan múlik! Hajnalodik. Drezda után a vásárváros, Lipcse áttekinthetetlen, megszámlálhatatlan sínpárú pályaudvarára fut be vonatunk. Csoportos jegyünk még tovább szól, folytatjuk utunkat Erfurtig.

Leszállunk. A pályaudvar peronján egy kupacba rakjuk összes csomagunkat, valaki vigyáz rájuk, hogy a többiek kicsit szétnézhessenek. Jő-magam a pénztárhoz megyek, hogy harminc darab jegyet kérjek szálláshelyünkig, Neudietendorfig. Ez badar ötlet volt! Mire lebélyegezte a kisasszony az utolsót is, hosszú sor torlódott fel mögöttem. Visszaérkezve látom, hogy a csomaghalmaz árván, magában kuporog, miközben

gyermekeim összeverődve egy férfit fognak közre. Mily kicsi a világ! Klári általános iskolai osztálytársával találkozott itt.

Jellegzetes német szerelvényre szállunk: „mélység és magasság” együtt van jelen a kocsikban, német és magyar szavak keverednek. Úti célunk körülbelül tíz kilométer távolságban van, akár gyalog is megehetnénk – úgyis sokat ültünk az elmúlt fél napban –, ha csomagjaink nem lennének. Az állomáshoz érkezve a kalauz elsőnek száll le, ahogy ezt a szabályzat előírja, s hangosan kiáltja: „Najditendorf!”, s ezzel egy időben olvassuk is a hagyományos, vaskos épületen a feliratot. Leszálunk. Nagy tisztesség számunkra, hogy személyesen vár bennünket – virágcsokorral a kezében – az IGA megbízottja (ő lesz kísérőnk a következő napokban, hetekben) és az Internat (szállásunk egy középiskolai kollégium lesz) igazgatónője. Bemutatkozunk, gyalogosan indulunk el.

Elhelyezkedünk, megtudjuk, hogy másnap már munkára várnak bennünket Erfurtban. A vasúti menetrend plakátja az internátus folyosóján kifüggesztve, pontosíthatjuk a reggel hat óra valahány perces indulást, s előtte az öt óra körüli kelést. Iratokat kapunk, amellyel igazolhatjuk magunkat: ezzel utazhatunk a vonaton, Erfurtban a Strassenbahnon, s ez biztosítja a belépés szabadságát az IGA területére. Ma este már vacsorát is kapunk: vaskos, sült hússzeletet krumplival, barnaszósszal. (Néhányszor még megismétlődik ez a menü!)

Hol is fogunk lakni? Németország természetileg egyik legszebb – meg ne sértődjenek a vogtlandiak! – tartományának, Thüringianak kisvárosában, Neudietendorfban. A középkori alapítású települést eredetileg alapítójáról Dietendorfnak hívták, kolostora lett, mint a legtöbb ilyen korú városnak. Lakói a történelmi eseményeknek résztvevői vagy elszenvedői: az 1525-ös parasztháború idején elpusztult a kolostor, a harmincéves európai háború idején az éhségtől haltak meg az emberek. A háborút lezáró béke utáni időszakban, a XVII. században felvirágzás kezdődött: új népek költöztek be (a morvák és kíséretükben dalmátok), 300 thüringiai faluban meghonosodott a textilfestés alapját biztosító „Waid”, az indigófü (Isatis Tinctoria), a „kék csoda Woad” termesztése. Ennek olajos magvát préselték ki a malmokban kőkerékkel. A kékfestő textilanyag jellemző lett Erfurt környékén. Neudietendorf címerében is egy kék ruhába öltözött gazdálkodó kapával a kezében jelzi, hogy a térség életében a mezőgazdaság a fontos. Az 1700-as években már a sokszínűség jellemzi: textil- és gyapjúmanufaktúrája van, malmok és aromaüzem működnek, pecsétviaszt főznek, ácsok, kovácsok dolgoznak, a sörfőzés elmaradhatatlan. A szellemi élet is gazdagodik, hiszen híres organista, Heinrich Nagel telepszik le itt, s a gyermek és ifjúsági zenei képzés ezután kezdődik. Ma sok régi üzem emlékhelyként működik. Mindezeket a kollégium igazgatónőjétől tudjuk meg, a többi tudnivalót majd a három hét során hallhatjuk, láthatjuk.

Első reggel. Standard reggeli: Tee, Milch, Braunbrot, Brötchen, Butter, Wurst, Marmalade. A Bahnhofstrassen végighaladva érjük el az állomást. Vonatunk Eisenachból és Gothából érkezik, felszállásunk után Ingerslebenben áll meg, illetve Bischlebenben. Naponta 13 kilométert utazunk oda, majd ugyanennyit vissza. A reggeli utazás sokszor ahhoz sem elég, hogy tisztességesen felébredjen mindenki, de aztán a villamosra szállunk, hogy az a munkahelyünkre vigyen bennünket. Erfurt villamoshálózata áttekinthető: az állomástól a 2., a 3. és az 5. számú indul, nekünk a kettesre kell szállnunk, amely kelet-nyugati irányban, végig a Gothai úton halad, az IGA előtt kanyarodik vissza. Mintha direkt nekünk tervezték volna ezt az útvonalat!

Ismét újdonság! A város! Most a szemnek és a fülnek szól minden. A német feliratokat olvassuk – diákjainknak is új –, utastársaink gyors német beszédét figyeljük. Mi is Guten Morgent mondunk, Wiedersehent búcsúzáskor. Elég hosszan utazunk: látjuk a Rathaus, a két dómot, bepillantathatunk a Dóm térre, kórház előtt haladunk el. Az út kissé emelkedő dombra fut felfelé: ez a Cyriaksberg területe, itt létesült Erfurt híres üzemi és idegenforgalmi egysége, az IGA.

Hatalmas felirat fogad bennünket: „i g a” (így, kis betűkkel), alatta a teljes név már helyes intézményi helyesírással (bár olvasható két szóban is, egyben is a kertészeti kiállítás kifejezés, itt egyben van). Az intézmény szimbóluma egy stilizált, sokszirmú virágszál (napraforgószerű), amelynek rövid szárát egy kéz szorítja. Ezt több helyen is látjuk, ez van a mi kis belépő kártyánkon is.

A főbejáratához érünk. Információs iroda fogad bennünket, s ott egy dolgozó, aki kíséroránk lesz a mai napon a kiállítás területének megtekintésekor. Dezső kollégám a tolmácsunk, mi körülötte haladunk. Megtudjuk, hogy a kertészetnek évszázados hagyománya van Erfurtban, s erre alapozva rendezik meg 1961 óta a kiállításokat, egész éves nyitvatartással, mindig igazodva a növények idényjellegéhez, mindig más-más ország sajátosságára összpontosítva.

Száz hektárnál nagyobb a terület, amely magában foglalja a pavilonokat, az üvegházakat és a fóliaházakat s szemet gyönyörködtető szabad területeket. Mi is mértani pontossággal beültetett, tarka virágágyak, virágszőnyeg közt haladunk: a tagétes sárga variációi, a levendula kék tengere, a parkrózsa rózsaszín, piros, fehér virágai közül oszlopok emelkednek ki, futónövények – talán hajnalka (nappal becsukva a virága) – díszlenek rajtuk, másokra nálunk is szokásos muskátlikat függesztettek. Jobbról kis parcellák jelzőtáblával (azok mindegyikén a stilizált virág és az „iga” felirat) tájékoztatnak bennünket a dália, a rózsák, a liliomok fajtáiról. Este mindez kivilágítva – kis ernyőszerű lámpák állnak a virágok között – még szebb, hangulatosabb lehet. (Elképzelem mindennek tavaszi változatát árvácskával, krókuszokkal, jácinttal, nárcisszal, má-

jusban tulipánnal, júniusban pünkösdi rózsával, bazsarózsával. De hagyjuk a fantáziát!) Cserjeültetvényhez érünk, aztán a „Steingarten”-hez, ahol kövek közt a szárazságot tűrő kaktuszok szürkészöldje látszik, némelyeknek egyedi virága nyílik. A virágok közti szabad területen mindenütt pázsit zöldell: csak gyönyörű, friss fű, gaz egy szál se! A pázsitban lombos fák, egy-egy oszlop tele színes léggömbökkel. (Köves út csak annyi, amennyi a közlekedéshez szükséges!) Bepillantunk egy rózsapavilonba. Itt a virágkötészet remekei teljes pompájukban, bőségükben, illatukkal és látványukkal váltanak ki csodálkozást. Nagy öblös vázákban, hogy legyen elég víz a vágott virágoknak, egyszínű rózsacsokrok állnak. A gyümölcsescsarnokban is illat, zamat és bőség fogad bennünket. Ezek a látogatóknak szólnak.

Egyéb létesítmények mellett is elhaladunk sétánk közben: a kiállítás területén géppark, mezőgazdasági múzeum, étterem, gyermekszínház, játék- és sportcentrum, mini golfpálya, emléktárgyakat, képeslapokat árusító bolt található.

Elfáradtunk a sok sétában. Reggelire – vagy tízóráira – invitál bennünket kísérőnk. Az étteremben találkozunk a többi munkással. Ez a rend. Mindenki megáll fél órára, zsemlét, teát, virslit kap (ma), hogy aztán az ebédig fegyelmezetten, precízen végezze a rá bízott munkát. Megtudjuk mi is a mai teendőnk: három brigádban fogunk dolgozni – a három felnőtt lesz egy-egy csoport vezetője. Ma azonban mindenki együtt marad: a „Gemüsefreiland”-ba megyünk, a szabadföldi zöldségeskertbe, ahol gyomtalanítás, kapálás lesz a feladatunk. Megkapjuk a szerszámokat, s munkához látunk. Az első meglepetésünk, hogy minden kapa életlen, mint a bot. Kifogásoljuk. Aztán tájékoztat bennünket a vezetőnk, hogy a gazt nem kivágni kell, hanem gyökerestül kitépni, kirángatni a kapával a földből. Gyorsan elszáll az idő, ebédre megyünk. Mint bármelyik menzán, itt is sorba állunk, tálcat veszünk, s többféle levesből választhatunk, majd húsfélét, köretet veszünk. „Ohne Soße!”-mondjuk többen is, kihagyva a hagyományos barnaszószot a menüből. Ebéd után folytatjuk a gyomirtást, gondoljuk, hogy fél ötig fogunk dolgozni. De vezetőnk úgy három óra tájban megszólal: „Feierabend” (magyarosan „fejront”), vagyis mára vége a munkának. (A pszichológiához is értenek, nemcsak a munkaszervezéshez!) Örülünk a meglepetésnek.

Kellemes sétával ötvözzük a villamosutazást hazafelé a városban. Kíváncsian szemléljük az önkiszolgáló élelmiszerboltokat, betérünk egy-egy áruházba. Különleges német árukat látunk: jénai edényeket, erfurti tapétát és falra való nagy posztereket, kékfestő ruhaanyagokat, sok-sok olcsó – szerintünk olcsó – kötőfonalat, gyönyörű színekben. Mindannyian keressük azt, amit majd ajándékba viszünk családtagjainknak. Nekünk babakocsit kell vásárolnunk férjem munkatársa születendő gyermekének. Ma csak nézgelődünk.

Még egy, aztán még egy munkanap ezen a héten. Pénteken már csoportokban dolgozunk. Dezső paradicsomozni megy a föliába (most van az érés dömpingje); férjem brigádja a lekaszált – kissé öregebb – pázsított gereblyézi és rakja kis szállító autókra; magam egy másik föliában dolgozom a lányokkal: a szegfűültetvény – még csak bimbós – hajtásait kell laza hálóbá rendezni különböző magasságban. Ma is teával lepnek meg bennünket: nagy kannában hozzák, műanyag poharakból isszuk. Marci – a legmagasabb – is egy kis poharat kap. „Groß Mann, klein Tee!” – mondja a német brigadéros viccelődve.

Péntek. Ma ismét rövidebb lesz a munkanapunk: késő délután ünnepi fogadáson várnak bennünket az étteremben. (Tegnap már megírtam a rövid üdvözlőbeszédet, amelyben bemutatam iskolánkat, tanulóimat, lakóhelyünket, megköszönve a lehetőséget, hogy itt lehetünk.) Az étterembe lépve meglep bennünket a látvány: egy igazi német söröshordó áll a fő helyen csapra ütve, sok-sok korsó társaságában. Elhelyezkedünk, köszöntenek bennünket, én is elmondom köszöntőmet (bátor vagyok), megtapsolnak (lehet, hogy illendőségből). A vendéglátók biztatják a fiúkat, csak rajta, fogjanak egy-egy korsót, s járuljanak a csapos elé. Aztán felbátorodik mindenki, nem kell már az unszolás. Jönnek-mennek a söröskancsók, a lányok is megkóstolják. Csak meg ne ártson! Ám, nem erős az NDK-s sör! A gyengébbek számára limonádé is kapható. Kedves gesztus volt a szervezők részéről e rendezvény! Valaki nagyon odafigyel, hogy jól érezzük magunkat!

Az első szabad napunk, szombat. Most is Erfurtba megyünk, hogy közelebről is megnézzük, amit eddig csak a villamosból láttunk.

A kettessel utazunk, de nem megyünk be egészen a városközpontig, a Domplatzig, hanem a Városháza (a Rathaus) előtt leszállunk. Közigazgatásilag ez a Fischmarkt: itt volt a középkori Erfurt fő piactere, itt volt a halpiac is, itt találkozott az észak-déli és a kelet-nyugati kereskedelmi útvonal. Igazi középkori tér, igazi középkori polgárházakkal. No, ez valóban történelem! Tankönyveink is így szemléltetik a szövegben leírtakat. Az épületek szorosan illeszkednek egymáshoz, valamennyi magasba törő, mégis más és más. Érdekes, hangzatos fantázianeveket adtak nekik tulajdonosaik: Zur Goldenen Krone (Arany Korona-ház – Az Arany Koronához), Zum Roten Ochs (Vörös Ökör-ház – A Vörös Ökörhöz címzett), Zum Goldenen Löwe (Arany Oroszlán-ház – Az Arany Oroszlánhoz). A legdíszesebb a Vörös Ökörhöz címzett épület. Egész homlokzata valóban vörösre színezett, középen a címadó motívummal. A földszinten ma étterem működik, a középkorban lehet, hogy céhes műhely volt, miközben a tulajdonos család tagjai az első illetve a második szint szobáiban lakhattak. A padlástér, a manzard is lakott volt: a legények, az inasok lakhattak itt. A család lakószobáin színes ólomüveges ablakok gyönyörű párkányzattal, domborművekkel a reneszánsz

stílust idézik. Az öt ablak egyenes folytatásában felfelé szintén öt következik a második szinten, de sokkal egyszerűbb klasszicista, háromszög alakú záróívekkel, hogy a tető három, aztán egy ablaka fölött tovább egyszerűsödve egy kis önálló thümpanon zárja a sort, magasan megkoronázva azt egy önálló szoborral. Tetszetős, tipikus épület. Gazdag polgár háza lehetett. A többi is ilyen felépítésű, de díszítésük más-más, keverednek a stílusjegyek. Az előbbinél egyszerűbbek.

A tér közepén egy középkori oszlop áll, tetején férfialak, kezében karcú kereszt, rajta zászló. Rolandot ábrázolja, aki a szabadság szimbóluma (a városi tanács tagjainak szabadságát jelképezi a város gazdag polgáraival szemben). Vajon ki volt ez a Roland, aki itt egy ókori római harcos bőrébe és ruhájába bújt? Talán Nagy Károly rokona, aki Hispániában az arab hódítók ellen harcolt.

A Dóm térre sétálunk, előttünk egy kis dombon magasodik a Szűz Mária apátsági templom (ezt nevezik dómnak) és a Szent Severtemplom. Lépcsősor vezet fel a két templom közé (ez a lépcső adta a nevét a téren tartott vásároknak: Gradenmarkt). A legjobb hely, hogy csoportos képet készítsünk. A lépcsőkre állunk mind a harmincan, vidám pózban a legtöbben, hátunk mögött a dóm díszes, gót csúcsívben összefutó kapubéllétével. Azt írják, ez az egyik legnagyobb művészettörténeti értéke a többször átépített (tűz és beomlás miatt), eredetileg román stílusú épületnek. Mi is megcsodáljuk a szoborcsoportokat: a bibliai okos szüzeket, akik elegendő olajat tartottak lámpájukban, amíg a vőlegényt várták és a balgákat, akik nem voltak ennyire előrelátóak; ugyanilyen kíváncsisággal szemléljük a tizenkét apostol szobrát, a szimbólumaikat keresve. Belépünk a templomba. A hatalmas belmagasságot (26 méter) még felülmúlja a szentély fölött emelkedő boltíves, hálózatos kupola 14 méteres íveivel. Tizenhárom festett üvegablaka megfelelő hátteret és fényt biztosít gyönyörű, barokk oltárának, közepén a Boldogságos Szűz Mária festett képével. (Az alkotó Lucas Cranach keze nyomát sok német templomban megtaláljuk, de világi épületekben is. Néhány nap múlva Wartburg várában Luther Mártont ábrázoló portréjával találkozunk.)

Most átsétálunk a szomszédos Szent Severi (Severus)-templomba. Eredetileg még a Benedek-rend első évszázadaiból való apácakolostor és román stílusú templom állt itt, ma már ennek csak az alapjai vannak meg, azok tartják a többször átépített öthajós bazilikát. Érdekessége az átépítésnek, hogy az eredeti két szentélyből csak az egyiket hagyták meg, ez kissé megtöri az épület szimmetriáját, kissé oldalra húzza a tekintetet, ezáltal látszatra megnyúlik a templombelső. Ki volt Szent Severus, a névadó, akinek szarkofágja itt látható? Egy neves Galliából származó, jogot végzett egyháztörténeti író az ókor utolsó századából,

akit idős korában szenteltek pappá, és lett Ravenna püspöke. (Tőle ismerhetjük a nálunk is tisztelt Szent Márton életrajzát.)

Kis pihenő a téren. Dél tájban vagyunk. Figyelmünket kissé fel kell élnékelteni, lábunkat megpihentetni, lazán körülnézni: kinek mi tetszik. Előkerül a magunkkal hozott harapnivaló, italt – vagy Biert, vagy Limot – tudunk venni. (Egyéb boltok ma zárva vannak.)

Újra fel, hogy a legérdekesebb építményt megnézhessük! A Krämerbrückéről, a Szatocsok hídjáról van szó. Már eddig is többször érintettük Erfurt folyóját, a Gerát, amely a városon keresztül kanyarog, s amely szerepet játszott abban, hogy itt város alakult ki (a „-furt” utótag a névben gázlót jelent). A kora középkor vége felé, a VIII. században már két kereskedelmi út keresztezte itt egymást, ez a tény szolgált alapul a városalapításhoz. Erfurt fontos erőd volt a Nagy Károly-i Frank Birodalom idején, a kereszténység elterjedése után pedig püspöki székhelyként a mainzi érsek hűbértoka lett. De meghatározó a kézműves tevékenység – elsősorban a környéken termesztett indigófü feldolgozása és felhasználása a textilfestésben – és a kereskedelem lett, ebből gazdagodtak meg az erfurti polgárok, emelkedtek fel a patríciusok sorába, építették szebbnél szebb házaikat, vívták ki szabadságjogaikat hűbéruruktól. Jó, hogy a történelemnek ez a szakasza rajta hagyta nyomait a városon! Hűsz templom és kolostor, egyetem is épült. Később néhány évszázadra hátrébb szorult ugyan a kereskedelmi versenyben Lipcse mögött, de aztán arculatát megtalálva a kertészetben, a kerti magvak termesztésében, a műszer- és járműiparban, a papírgyártásban, napjainkban ismét virul.

Erfurt Thuringia fővárosa.

Mindezeket a tegnap esti pihenőidőben mondtam el diákjaimnak, s most előbb távolról, oldalról szemléljük a Krämerbrückét: Apró házai híven őrzik a délnémet építési módot: favázak közé szorították a falakat, így stabilizálták azokat. Rálépünk a hídra. Inkább utcának látjuk. Közvetlen közelről érezzük a középkor hangulatát. A kis házak földszintjén aprócska üzletek kis ablakokkal, azokban elhelyezett árukkal csalogatnak bennünket, kíváncsi látogatókat: fűszereket kis üvegcsekben, szappanféléket, drága ötvösmunkákat, régiségeket, képeslapokat a híres épületekről, kis képfestő terítőket, iga-babát (kertészlányt és kertészfiút zöld kertésznadrágban, a lányt németes dirndli blúzban, szalmakalapban).

A vasárnapot otthon töltjük. Rendezgetjük szétszórt ruháinkat, megírjuk az üdvözlőlapokat, sétálgatunk majd Neudietendorfban, hogy a múlt emlékeit itt is megismerjük.

Az internátus folyosóján térképet látunk: a térség körzeteit mutatja, amelyek együtt „Thüringer Beckens in Tal der Apfelstadt” néven szerepelnek (Thüringiai-medence az Apfelstadt völgyében; mert ez utóbbi városnak és folyónak is neve). Érdekelni kezd közelebbről Thuringia is.

Mi, magyarok legelőször Szent Erzsébetre gondolunk, aki Wartburg várában élt, Lajos őrgróf feleségeként. Nagyon szép vidéke ez Németországnak, három – Szászország, Bajorország és Hessen – tartomány között. Sok-sok természetvédelmi területet óvnak itt a lakók, büszkék a Thüringiai-erdőre, a –hegységre és a –medencére, ahol most mi is tartózkodunk. Követjük a térképen a folyók irányát: a Saale, a Werra, az Ilm észak felé tart, lefutva a hegységről.

Sétánk során a hajdan működő indigómalmok épületét más funkcióban leljük: vagy múzeum, vagy fogadó, vagy középület. Az Untermühle (az Öreg /Alsó/ Malom) jellegzetes német favázás ház, a folyó felőli oldalán vízlépcső fut le mellette. Látunk műemlékként egy malomkövet, amellyel az indigónövény magját préselték ki, miközben állatok körbe járva forgatták azt. Az Alter Hof főépülete, a manufaktúra háza ma fogadó.

Bármerre járok, mindig betérek a templomokba. Ebben a városban katolikusok és protestánsok is élnek. A gótikus Szent János-templom és a modern Szent Raphael-kápolna a katolikusoké. Ez utóbbinál plébánia is működik, sőt, régebben temető is volt mellette. A protestáns vallás a reformáció idején terjedt el. (Luther Márton több évig tanult a szomszédos erfurti egyetemen). Templomuk ma is látható, működik: a hófehér, dísztelen falak, a hosszanti falnál elhelyezett oltár, a padsorok félkörbe rendezve a lelkész és a gyülekezeti tagok közelségét jelentik. Sajátságos vallási esemény volt a Csehországból ide menekült morva kézművesek szerveződése „Cseh-Morva Testvérgyülekezet” néven. Ők is az evangélikus templomot használhatták a gyülekezeti eseményeken.

Újabb hét, az első teljes munkahét! Ismerjük már az IGA egységeit, ismerősek a dolgozók. Újabb és újabb feladatok várnak ránk. A főliaházakba most kell telepíteni majd az ősszel virágzó krizantémot. Kis hajtásokat, szárdarabokat kapunk és egy mérőpálca szerepét betöltő, 10 centiméteres botocskát. Ilyen távolságra kell lebujtanunk a virágdugványokat, aztán automata rendszer beöntözi azokat. Egy csoport mindig gyomtalanít, egy a zöldeges üvegházban dolgozik. A paradicsom „leszedhetetlen” mennyiségben terem! Szinte fának látszik a növény, oly magas, a függőlegesen kifeszített zsinór feszesen tartja, műanyag gyűrűk rögzítik ehhez. Felajánlják, hogy túlórában, munkaidőn túl ott maradhatunk szedni. Többször élünk e lehetőséggel. A „legalacsonyabb szintű” munkánk az újonnan telepített pázsit gyomlálása. Letérdelünk egy-egy méter távolságra egymástól, s térden állva illetve mászva-haladva, minden kis oda nem illő füvecskét kihúzzunk. Hát ezért olyan tetszetős a zöld mindenütt!

Nap nap után telik. Szálláshelyünket is egyre jobban megismerjük. A „Mätheninternat” harmadik emeletén lakunk. „Eltengődünk” a németes reggelin, elvagyunk a vacsorával is, de kezd hiányozni a magyaros íz.

Hát pótoljuk. Ma felmentjük a szakácsnőt, palacsintát fogunk sütni. Sok-sok tojással sok-sok masszát keverünk! Számolok. Harmincan vagyunk, egy főnek legalább három, esetleg négy darab kell. Az minimum kilencven, maximum százhusz darab. Túróval töltjük. Nem vajjal! Azt is venni kell! Lekvárt kapunk a konyháról. A palacsintasütők! Vannak-e? Milyenek? Vannak. Jó nehezek, serpenyőszerűek. Csak két kézzel fogva tudom mozgatni őket. A kezem már fárad, Lipi, Jutka besegítenek. Több óra hosszat tart a sütés. A lányok megtöltik a lapokat. Közben leskelődő szemek jelennek meg az ajtóban, de csak, ha minden készen van, lehet jönni, vacsorázni. A terítés most elmarad. Mint a siserehad szabadul rá a palacsintatornyokra a társaság, hogy pár perc alatt megsemmisítse az elmúlt órák munkájának eredményét.

Ismét szép hétvégét tervezünk. Szombaton a közelbe indulunk gyalogtúrára. Szállásadónk javasolja, hogy az öt-hat kilométerre innen lévő gyönyörű kastélyt és parkját nézzük meg Molsdorfban.

Könnyed felszereléssel vágunk neki az útnak. Kis falukon haladunk keresztül. A vendéglők nyitva vannak. Néhány kilométer után mi is betérünk, hogy szomjunkat oltssuk. Kedves jeleneteknek leszünk tanúi: bárki belép új vendégként, köszönti az összes bent lévő egy kézkoppanással az asztalon. Külön-külön. Közben a lerövidített szóbeli üdvözlést mormolja: „Tag!”. Érdeklődünk, messze van-e még a kastély, mert úgy tűnik nekünk, már oda kellett volna érnünk. Bizony rosszul navigálhattuk magunkat, gyalogolnunk kell még tán tíz kilométert is, amikor olvassuk a falut jelző táblát, s megpillantjuk a kastélyt.

Tömör fal veszi körbe a parkot, vasrácsos kapu fogad bennünket. Még zárva van. Most kilenc óra, tízkor fogják kinyitni. Megpihenünk, s egy „talponállóban” frissítjük fel magunkat. Itt is csak sör kapható. Néhány százalékos, rá vagyunk kényszerülve a szomjúság miatt. Zoli is szomját oltja – más is, de náluk nem lesz következménye –, így várja ő is a nyitást, mi is. Bemehetünk.

Előbb a parkot szemléljük meg, s az épület előtt a nagy cserepekben díszlő virágokat. Az előtérben olvasható a kastély rövid története: A XVIII. században Gotter gróf építtette. A négyszárnyú barokk kastély a vidámságot, az élet szeretetét sugallja. A portál felett olvasható: „Hic Terrarum praeter omnes Angelus ridet.” Ezt így fordítom le: Itt a földkerekség minden angyala jobban mosolyog. Kilenc évig tartottak a munkálatok, Gotter 15 évig lakott itt, nagyon kedvelte ezt a helyet. Később a gothai hercegek tulajdonába került, miközben az épületbelső tovább szépült. (Háborúk idején ez is a hadieseményeket szolgálta). Most a földszinten kávézó fogadja a látogatókat, az emeleti szobákat múzeumnak rendezték be. A nagyobb termekben konferenciákat, hangversenyeket tartanak.

Belépünk. Az emeletre vivő lépcsőház falát, mennyezetét élénk színű, vidám freskók díszítik. A lépcsőkorlát is művészi. Teremőr kísér bennünket. Csoportunkat egyben kell tartani, az ajtókat a kísérő őr bezárja mögöttünk. Az első terem falát a mennyezetig tölgyfaborítás fedi, megtöri azt sok-sok, a XVIII. századból való hercegi arckép. Valamennyi férfi arc, vagy katonai egyenruhában – ez olyan porosz –, vagy főúri díszben, parókával jelenik meg – ez meg olyan franciás! A mennyezet egy része is fával borított, a szabad felületeket világi életképeket ábrázoló freskók díszítik. Barokk csillár függ fentről. A szabályosan elhelyezett széksorokból következtetünk, hogy ez előadóterem lehet. Kisebb szobák következnek: dolgozószobák, női öltözőszoba, hálószobák. Freskók, stukkók, tölgyfaborítás mindenütt. Összességében barokk az épületbelső, de a bútorok, a portrékon a ruházat könnyedebb rokokó. Már szívesebben mennénk ki, de rendnek kell lenni! A teremőr szigorúan „lenézeti” velünk a belépő díját. Ha már egyszer kifizettük! Aztán örülünk, hogy ismét szabad levegőn lehetünk, hogy sétálhatunk a parkban, s szabadon elindulhatunk vissza Neudietendorfba, a mi kedves átmeneti otthonunkba.

Már tudjuk, hogy kissé tovább tart a hazafelé út is. Kis csoportokban haladunk, bízunk benne, hogy mindenki hazaér, előbb vagy utóbb.

Már majdnem mind együtt vagyunk, de hiányzik Matyi és Zoli. Ők rövidebb utat választottak, mondván keresztülvágnak árkon-bokron, így hamarabb érkeznek meg. Hát nem érkeztek meg! Semmit sem tudunk tenni. Várakozunk és izgulunk egészen addig, amíg késő este viszontlátjuk őket.

Holnap se lesz könnyebb napunk! Vonatra ülünk, hogy délnyugat felé utazva a Thüringer Wald legszebb városát, Eisenachot ismerjük meg, hogy felmenjünk Wartburg várába, Árpád-házi Szent Erzsébet második otthonába.

Az utazásunk felhőtlen. Semmi dolgunk, csak a kétszintes kocsik ablakából csodáljuk a tájat. Csupa erdő, csupa zöld, hegyek magasodnak körülöttünk mindkét oldalon, aztán kifut vonatunk egy-egy tisztásra.

Tudni kell e táj településeiről, hogy az eredeti erdőrengeteg adott ott-hont a kora középkorban betelepült előbb germán majd szláv törzseknek, akik szálláshelyül kiirtottak egy-egy kis területet, így születtek meg falvaik. A mai településnevekben sokszor szerepel a -roda utónév, ez irtást jelent.

Mi most területileg jelen vagyunk a német történelem forrásánál: Thüringiát (és a környező tartományokat) kapta meg a verdui szerződés (minden diák tudja mi volt ez) alapján a Frank Birodalomból Nagy Károly unokája, Német Lajos. Néhány generációs trónviszály után I. (Madarász) Henrik erősítette meg a központi hatalmat, s az ő fia, I. Ottó hozta létre 962-ben a Német-római Császárságot (ezt is tudja minden-

ki!). [Az meg nekünk, magyaroknak szomorú emlék, hogy ebben az időben kalandoztunk nyugatra, kezdeti sikerek után vereséggel zárva azt Augsburgnál.] Thüringia hercegség lett, s Lajos örgróf (Ludwig der Springer = ló, huszár) megalapította a Ludovingok dinasztiáját. Ő kezdte el építtetni Wartburg (= őrző, megfigyelő vár) várát. (Bocsánat! Vár vár hátán!) [Ez talán azért fontos, nekünk, magyaroknak, mert az ő leszármazottja, IV. Lajos veszi majd feleségül Árpád-házi Szent Erzsébetet.]

Mindezeket végiggondolom, amikor vonatunk már elhagyta Gothát, s most Teutlebent olvasok az állomás épületén.

Figyelemre méltó számomra e tartomány viszonylagos önállósága a történelem folyamán. Ez gazdasági okokból fakadt, amennyiben az itt létrejött (érett feudalizmus kori) városok (Eisenach 1180-ban) kézművesiparának fejlődése a polgárság anyagi és jogi megerősödését hozta magával. A hegység érceket rejtett: vasat, rezet, ezüstöt. (A „kovácsok földje” – ezt a nevet érdemelte ki egy másik város, Schmiedefeld, ahol a XIV. században 55 fémet megmunkáló kézműves dolgozott.) Az ipar szükségessé tette a kereskedelmet. A hegységen keresztül, a hágóknál, utak alakultak ki. Természetesen a falvak parasztsága is – bár szerényebben – bekapcsolódott az árucserébe.

Gondolataimat ismét félbe szakítja, hogy vonatunk most befut az eisenachi vasútállomásra. Tervünk szerint előbb a várat nézzük meg, ahova gyalogosan sétálunk fel. Városterkép alapján indulunk el, bár elegendő lenne az is, ha a turisták csoportjaihoz csatlakozunk.

A kissé emelkedő Bahnhofstrasse egy kapuhoz vezet. Nikolaitor (Miklós kapu), jelzi a térkép. Olvastam, hogy ez volt a középkori városfalakat megerősítő öt kapu közül a legerősebb, s ma ez a legrégebbi épségben maradt. (A falakat és a többi kaput az 1800-as évek elején lebontották, talán a város bővítésének volt útjában!) Feltekintünk a kapun lévő, alig felismerhető férfialakra. Mivel a város védőszentje Szent Miklós, csak őt ábrázolhatja, s ott van az oroszlán is, mint Thüringia címerállata (Elmondom a csoportnak, hogy a mai címerben piros-fehér sávós pajzson álló oroszlán, koronával a fején, nyolc csillaggal körbevéve látható). A Wartburg-Allén gyalogolunk tovább az előttünk magasodó vár felé. A meredekség egyre fokozódik, már-már baktatunk a kiépített kövesúton. Amolyan szerpentin kezdődik. Félúton érdekes állomás fogad bennünket. Élelmes vállalkozó szamarait ajánlja fel – természetesen menetdíjért –, hogy azok a hátukon szállítsák fel a legfáradtabb utasokat. Megéri! A „szamaragolás” nagy élmény! Így egy rövidebb, de meredekebb hegyi úton juthatunk el a várhoz. Diákjaim közül néhányan így utaznak, mi – legtöbben – gyalogosan kísérjük őket.

S kitérül előttünk a híres Wartburg látványa! A széles kapu, a reneszánsz lakókastély-szárnny, tömörebb várfalak, kiugró erkélyek, a magasba törő bástyatorony.

Belépőt veszek, most csoportosat. Sokkal szabadabban közlekedhetünk, mint Molsdorfban. A lakókastély szobáit nézzük meg legelőbb. Gondolatban most a XIII. századba megyek vissza, I. Hermann őrgróf idejébe, amikor e hely mozgalmas, kulturális központ volt. Irodalomórákon azt is tanulta minden diák, hogy a német világi irodalom e korban virágzott: híres lovagi költők, a Minnesängerek, mint Walther von der Vogelweide is, dalmokversenyeken „mérkőztek” meg egymással. Az őrgróf otthont adott ezeknek 1206-ban. [Aki ilyen dalmokversenyt művészi élményként szeretne átélni, nézze meg Richard Wagner Tannhauser című – szinte valóságghú – operáját!] Néhány év múlva érkezik a mi Szent Erzsébetünk alig négyéves kislányként, növekedik előbb a még szintén gyermek Hermann és Lajos hercegek játszótársaként, illetve Hermann eljegyzett menyasszonyaként, akinek korai halála után Lajos felesége lesz. A lakószobák freskói idézik fel e kort. Látjuk a dalversenyeket, s látjuk Erzsébet szobájában az utókor által tiszteletként készített, gyönyörű mozaikokat életének epizódjairól: férjével, gyermekeivel, vagy ahogy a szegényeket ápolja. Miért is kerülhetett erre sor? Apósa, Henrik költséges kedvtelésévé váltak a rendezvények, háborúzott is, és kiadásait a parasztok, a polgárok adójának, terményhányadának emelésével fedezte. Ezért volt annyi szegény, koldus a városban, ezért járt hozzájuk Erzsébet – titkon – kenyeret, élelmet vive számukra. Folyosón haladunk végig, ahol ezt az eseményt freskó örökíti meg: az elsőn a magyar királylány kötényét felfogva kenyeret visz, a másodikon kérdőre vonja őt a lovon ülő férje, a harmadikon Erzsébet kinyitja kötényét, amelyben csupa nyíló rózsza látható. A következő terem későbbi századokat is idéz, amennyiben egy Lucas Cranach-képet látunk Luther Mártonról.

Majd este, hazatérésünk után, össze kell foglalnom tanítványaimnak a látottakat, a hozzájuk fűződő tudnivalókkal kiegészítve.

Most az udvaron keresztül a vár egy másik szárnyába megyünk. Ez valóban várszerű, ridegebb, tömörebb: börtön volt a XV. században. Alacsony ajtó választja el a cellákat egymástól. Belépünk abba a szobába, amelyben a reformátor Luther Márton talált menedéket a pápai kiátkozás után, s élt itt 1521-22-ben „Junker Jörg” (György lovag) fedőnévvel Bölcs Frigyes választófejedeleme udvarában. Cellájában ismét egy Cranach-kép függ róla, kerevet és asztal áll az általa lefordított Újszövetséggel. (A festő és Luther kapcsolatáról majd este mesélek.)

Ki előbb, ki később érkezik az udvarra, a gyülekezésre. A teraszon vendéglátóhely vár bennünket: grillcsirkét, sült kolbászt vehet, aki akar, itt nagyobb választék van italfélékből, a sörön kívül mást is kaphatunk. Túl sok időnk nincs a „sütkérezésre”, még Eisenachban szeretnénk szét-nézni.

Programunk tudatos. Ugyanazon az úton indulunk le a hegyről, amelyiken feljöttünk – a szamaragolás most kimarad –, s a Wartburg Alle városi szakaszán máris elérkezünk – elsősorban a fiúk nagy örömeire – az autó-kiállítási pavilonhoz. A Wartburg gépkocsik gyártása – számoljunk csak: 1897-ben kezdődött, s most 1976-ot írunk – jövőre lesz nyolcvan éves. Különösen kíváncsiak vagyunk az első autókra, a kiglan-colt egyedi példányokra. A modern üvegcserékben tágasan elhelyezve, az adatokat táblákon jelezve ismerhetjük meg a hintószerű legrégebbitől (1898-ból) a már általunk is ismert típusokat. Eddig úgyis minden a múltról szólt, itt ízelítőt kapunk a jelenről is.

No nem sokáig, mert a központ felé haladva Johann Sebastian Bach szülőházához érünk. Először a múzeum előtt álló szoborban ismerjük fel a nagy zeneszerzőt barokkos ruhában, parókában, kezében kottalapokat tartva.

Az ember mindig megilletődve lép be az ilyen patinás helyekre, elcsendesedik, kizárja az utca zaját, s azzal a személlyel alakít ki érzelmi kötődést, azzal van lélekben, akinek emlékét őrzik a bútorok, a fényképek, az iratok s itt a hangszerek. E házban különösen érzem ezt a hatást, hiszen belépésünkkor egy finom, pengő hangszer szól. Bemutató van az egyik szobában. Ez a kétsoros billentyűs – nekem zongorához vagy orgonához hasonlítható – insrtument Bach korából való, ő is játszott rajta, a csembaló. Diákjaimmal óvatosan, hogy ne zavarjuk meg az áhítatot, csatlakozunk a bent lévőkhöz. Újabb és újabb hangszerek szólalnak meg, felidézve Bach korát – a XVII. század végét, a XVIII. század első felét – és muzsikáját. Megtekintjük a földszinti termekben a hangszergyűjteményt. (A közel 300 darabot a weimari Liszt-ház gondnoka ajándékozta a Bach-társaságnak.)

A Bach család zeneszerzői és zenész tevékenysége több nemzedéket ölel át: már apja is muzsikusként volt, testvérei, unokatestvérei közül is többen a zenélés és a zeneszerzés területén emelkedtek ki, de a barokk zene legnagyobb orgonistája mégiscsak Johann Sebastian. Ő itt, Eisenachban, latin iskolában kezdett tanulni. Ez adott számára megfelelő alapokat későbbi zeneszerzői, muzsikusi, kántori, karmesteri munkájához. Protestáns (evangélikus) volt. Megismerte a kátét, a zsoltárokat, a Bibliát, most már nemcsak latinul, hanem német nyelven is. Az iskola énekkarában szólt sokáig csengő, szoprán hangja. Sok thüringiai város köszönheti az ifjú Bachnak mint kántornak az istentiszteletek nagyszírségét. De más hercegségek, városok is magukénak vallják őt. (Elsősorban a lipcseiek, hiszen évtizedekig volt a Szent Tamás-templom karnagya. Ide kell zárandokolnia annak, aki sírjánál szeretné leróni kegyeletét.)

A zene ihletétől meghatva lépünk ismét az utca zajába, s a Lutherstrasse elvezet bennünket egy igazi középkori német polgárházhoz,

amely akkor a Cotta család tulajdona volt, s ahol diákkorában Luther Márton lakott. A tágas téren több oldalról is megnézhetjük az épületet: földszintjének tömör talapzata biztonságot sugároz, nagy falfelületekkel, kisebb ablakokkal, viszonylag szűk bejáratral, de az emelet kiugró párkányzata nagyobb ablakaival (s most virágokkal) derűsebb, légiesebb. Erre az épületre is a favázás stílus a jellemző. Belépünk. A földszinti tágas helyiség – korabeli bútorokkal berendezve – múzeum. Nyikorgó falépcsőn megyünk fel az emeletre, itt iratok, kéziratok, fényképek idézik a reformátor alakját, munkásságát. [Ebben az évben Luther fellépésének kerek (500.) évfordulója lesz, biztosan megemlékezik a protestáns gyülekezet itt is, Erfurtban is, Wittenbergben is.]

Gazdag és fárasztó, de nagyon szép kirándulásunk volt! – állapítjuk meg, amikor ismét vonatra ülünk.

Otthon, vacsora után tízpercnyi türelmet kérek, hogy néhány érdekességet elmondjak még a wartburgi hírességekről. Előbb a festőről, Lucas Cranachról. Edesapja is festő volt. Hans Malernek (festő Hansnak) hívták. Fia Kronachban (Bajorországban) született, innen ered az ő vezetéknév. (Az LC monogramot 1504-ben, 32 évesen használta először.) Udvari festője volt több száz választófejedelemnek is, de „több lábon állva” egyéb vállalkozással is biztosította anyagi jövőjét: patikája volt, nyomdát működtetett, könyvkereskedése eladta a kinyomtatott könyveket. Wittenberg polgármestereként találkozott Luther Mártonnal.

A reformátor életútja legalább ilyen izgalmas! Már a keresztnév adományozása is legendaszerű: 1483-ban egynapos csecsemőként keresztelték meg november 11-én, vagyis Márton napján, s helyezték a Szent oltalmába a szülők. 15 évesen kerül a Cotta családhoz Eisenachba kvártélyra, miközben az ottani ferenceseknek tanul. (Azokat az alapismereteket, amelyeket Bach is tanul majd.) Vonzódik a zenéhez, a költészethez. (Szép énekhangja van.) Apja, aki bányász, jogászt szeretne taníttatni fiából. Az erfurti egyetemen tanul tovább a bölcsészettudományi karon, tanulja a latin nyelvet és nyelvtant, retorikát, logikát, fizikát és metafizikát, matematikát, geometriát, csillagászatot. Az ókori filozófusok közül Arisztotelész műveit olvassa. „Magister Artium” címet kap. 1505-ben kezdi meg jogi tanulmányait. És ekkor életének egy fordulata következik be: Ágoston-rendi szerzetesnek áll. Miért? Egy nagy vihar közepette életét féltve Szent Annához fohászkodott, miközben fogadalmat tett: ha megmenekül, szerzetes lesz. S így történt. 1507-ben már pappá szentelték. Nagy elszántsággal adta át magát az aszkétizmusnak, sokat vezetelt, mert bűnös volta lévén félt az utolsó ítélettől. Pszichológiai, lelki válságba jutott, ezért helyezték át Wittenbergbe, az ottani kolostoriskolába. S innen már ismerősebb az ő tevékenysége: nyelveket tanít (ógörögöt és hébert) és etikát. Szent Ágoston műveit tanulmányozza, de a Biblia a forrása elmélkedéseinek. Magyarázza is a Bibliát tanít-

ványainak etimológiai és történelmi bizonyítékokkal. A teológia doktora lesz. Aláveti magát mindenben Rómának, a pápaságnak. Hithű. S ismét egy fordulat életében: hogyan lett reformátor? Szent Pál rómaiakhoz írt első levelének 17. versén („Az igaz ember pedig hitből fog élni.”) elmélkedve kezdte meg a Szentírás újraértelmezését. Itt történt az ő „megvilágosodása”. „Sola gratia” (= kizárólag kegyelemből) – ez volt az ő elve. Csak ezután bírálja az egyházat – közvetlenül a mainzi érsek visszaéléseit, a búcsúcédulák árusítását –, ekkor fogalmaz tiltakozó levelet, s a híres 95 pontot (latin nyelven). 1517. október 31-ét írtak akkor, ez a dátum lett a reformáció kezdetének időpontja. (A wittenbergi vártemplom kapujára már később, egy német nyelvre lefordított 95 pontot tűztek ki.) A pápai reagálás, a birodalmi gyűlések döntései (Augsburgban, Speyerben) a történelmi tananyag részei. Az érdekesség az, hogy Bölcs Frigyes az elrablással megmenti Luthert, s ad neki otthont az Újszövetség lefordítására.

Most kapcsolódik össze a festő és a – most már – református pap elelte: Cranach saját nyomdájában adja ki a német nyelvű Bibliát. A két férfi közt barátság szövődik: tizenegy év különbség van közöttük, mindketten nők (Luther negyvenkét évesen megnősült, hat gyermeke született), egymás gyermekének keresztszülei.

Luther Márton élete végéig tanított Wittenbergben.

Bocsánat! Kicsit több volt, mint tíz perc. No, jó éjszakát!

Gyakorlatunkból még majdnem két hét hátra van. A munkanapok már nem okoznak meglepetést, akár a Gemüsegartenban, akár a virágsátrakban kell dolgoznunk, vagy a pázsitot kell ismét rendbe tenni, s még mindig nem fogyott le a paradicsom, még mindig nem elég a kipalántázott krizantém. Otthonosan mozgunk az étteremben, műszak után megtekintjük, sőt kipróbáljuk a fürdőmedencét. (Vize olyan hideg, hogy egyesek ebben hűtik a sört.) Bátran sétálunk a városban a vasútállomásra menet. Vásárolgatunk: jénai edényeket, képeket Erfurtról, divatos kordbársony szoknyát, cipőt. Sikerrel kiválasztjuk mi is férjemmel a megrendelt babakocsit (Kinderwagent). Már nem megyünk hazafelé mindig együtt, megengedem, hogy önállóan utazzanak tanítványaim.

A hét estéi most különleges jelentőséget kapnak azáltal, hogy a következő hétvégi kirándulásra felkészítsem a csoportot. Weimarba és Buchenwaldba utazunk majd.

Weimar valóban Thüringia kulturális fővárosának tekinthető, oly gazdag a művészeti múltja, s az emlékházak, a szobrok, az események révén a jelene szintén.

Meseszerű már a város történetének a kezdete is: a thüringiai király székhelye volt a középkorban. Első lakói germánok voltak, ők nevezték magukat thüringiaiaknak. Az Ilm folyó partján vásároshely alakult ki, s 1250-ben a városi ranggal vámszedési (árumegállító) és ítélkezési (pal-

los-) jogot is kapott a település, amelyet fallal vettek körül, önálló magisztrátusa az irányítást végezte. Szorgalmas kézművesek építették szép polgári – gótikus vagy reneszánsz – házaikat. Tipikus fejlődés!

Innen indulnak ki az ismert eisenachi eseményszálak, amennyiben Luther itt tartózkodott wartburgi éveitől, s itt fejeződnek be, amennyiben Lucas Cranach életének utolsó évét éli itt: festi a városi templom oltárképét, de ezt már fia fejezi be. De itt zajlik Bach életének néhány éve, amikor a városi templom orgonistája s már zeneszerzője is. S mi tette lehetővé, hogy az önkormányzattal rendelkező város kulturális központ legyen? A művészeteket pártoló hercegek hívták udvarukba a neves művészeket, minthogy Weimar már a Sachsen-Weimar-i hercegség fővárosa lett, kiépített hercegi rezidenciával.

A legpezsgőbb élet a városban a XVIII. században zajlott: Anna Amália hercegnő teremtette meg a „múzsza-udvart”. Különleges mecénási szerep volt ez. Ő ugyan fiainak – Károly Ágostnak és öccsének – nevelését, tanítását tartotta fontosnak, művelt, sokoldalú nevelőt hívta számukra, de ezzel valójában a város nyert. Wieland költő-professzor 1772-ben érkezik. Ekkor 39 éves, eddig filozófiát tanított Erfurtban. Aztán a herceg átcsábítja Erfurtból a 26 éves Goethét. Az ő kívánságára hívta meg Károly Ágost Herdert, az evangélikus lelkészt, s Goethe levelezés útján barátkozik a katonaoorvos és drámaíró Schillerrel, aki – sajnos rövid – életének utolsó éveit tölti itt. Megbecsült „szolgái” lesznek a hercegnek is, a városnak is. Nemesi címet kap Goethe, Herder és Schiller, valamennyien magas tanácsosi, miniszteri vagy miniszterelnöki címet a hercegség közigazgatásában. Ők négyen a „weimari klasszikusok”.

Diákjaimnak most felidézem, hogy mit tanultak második osztályban róluk, egy-egy mű segítségével. (Goethétől és Schillertől kellett olvasniuk.) Jó egy kicsit átadni magunkat a költészet szépségének!

„Csupa béke minden / orom./ Sóhajnyi szinte / a lombokon / a szél s megáll./ A madár némán üli fészket. / Várj, a te békéd / Sincs messze már.” A „Vándor éji dalá”-t több magyar költő is lefordította. A fenti Kosztolányi Dezsőtől való. Szinte megmerítkeztünk „A kedves közelléte” gyönyörű soraiban, ebben a szerelmi vallomásban Szabó Lőrinc fordításában: „Rád gondolok, ha nap fényét fűrszti / a tengerár, / rád gondolok forrás vizét ha festi / a holdsugár. / Téged látlak, ha szél porozza távol / az utakat, / s éjjel, ha ing a kis palló a vándor / lába alatt. // Téged hallak, ha tompán zúg a hullám / és partra döng, / a ligetben, ha néma csönd borul rám, / téged köszönt. // Lelkünk egymástól bármi messze válva / összetalál. / A nap lemegy, csillag gyúl nemsokára, / Óh, jössz-e már?” Goethe itt, Weimarban érik költőfejedelemmé, nagy filozófiai töprengővé, drámaíróvá, fordítóvá, regényíróvá, aktív gyakorlati „köztisztviselővé”, művészetszervezővé, földtani, növénytani, anatómiai

kutatóvá; közben politizál, hadjáratban vesz részt, körutazást tesz, és útirajzot készít Itáliáról. Felsorolhatatlan alkotótevékenységének minden ága, egy felvilágosodás kori polihisztor!

Egy szituációt festek most le. Alkimista kísérleti szobájában egy tudós töpreng magában eddigi pályafutásáról: sok mindent elért, sokféle tudományt megismert, doktori címet szerzett, mégis sivárnak érzi az életét. Nem sikerült a mindenség titkait megfejtenie. Csalódott. El akarja dobni magától az életet, üvegcset emel az ajkához, hogy abból mérget igyon, de ...

– Faust ő! – mondják a lányok, a fiúk szinte egyszerre. Aztán Erzsike, aki tanárnak készül (aki az elmúlt tanévben, távollétemben, a hatodik órában kiselőadást tartva az 1848-as forradalomról, csendre és figyelemre készítette osztálytársait; persze ezért ezerszer elismerésem és főhajtásom az osztálynak is!), rögtön asszociál a mi Madách Imrénk Tragédiájával. Ott is van töprengő hős, csak Ádámnak hívják, ott is van Mefisztó, csak Lucifernek hívják, ott is szól az angyalok kara, ott is megszólal az Úr és a Föld szelleme is. Bravó!

Egy másik szituációt idézek meg. Egy német kisvárosban, egy muzsikussal, Miller házában az apa és leánya, Lujza kettősével indul a darab. Lujza szerelmét, Ferdinándot várja, aki az első miniszter fia. Miller látja a kockázatot a viszonyban, de lánya elszánt, akiért Ferdinánd is tud küzdeni. A miniszter látogatása a Miller családnál eredménytelen, a megvesztegethetetlen, túlságosan becsületes muzsikust börtönbe zárátja. Most Lady Milford veti be minden fegyverét (őt kell az apa szerint feleségül vennie Ferdinándnak), s „megharcol” érte Lujzával. Női szemmel nézve, biztos, hogy a két nő dialógja a csúcspontja a műnek, amikor a vádló hercegnőből megalázkodó, sőt sajnálatra méltó figura lesz, Lujza glóriája, amely ösztinteségen és tisztességen alapszik, egyre fényesedik.

Nem kell tovább folytatnom, nem kell a két szerelmes haláláig elmondani a történetet, felismerik a diákok, hogy Schiller Ármány és szerelem című szomorújátékáról van szó. S asszociálnak a Rómeo és Júlia Shakespeare-tragédiával. Beszélgetésünkkel azt szeretném elérni, hogy ismerős gondolatokkal induljunk majd a hét végén Weimarba, s tiszteleguessünk a Goethe Hausban és a Schiller Hausban a szellemóriások emléke előtt, és ismerősként tekintsünk a két barát szobrára a színház épületénél. Mielőtt a ma esti „irodalomórát” berekeszteném, dúdolni kezdem az ismert dallamot Beethoven IX. szimfóniájából. Egykor Boglárón, a kettes teremben meghallgattuk bakelit lemeztől, miközben a szöveggyűjteményből „Az örömhöz” című Schiller-ódát olvastuk. „Gyúlj ki, égi szikra lángja,/ szent öröm, te drága, szép!/ Bűvkörödbe, ég leánya,/ ittas szívünk vágyva lép./ Újra fonjuk szent kötésed,/ mit szokásunk szétszabott,/ egy testvér lesz minden ember,/ hol te szárnyad nyugtatod.” Ezt is ő írta, mint a németalföldi szabadságharcot idéző Don

Carlos című drámát, mint a svájci, legendás hősről, Tell Vilmosról szólót. (Hiábavaló, lehetetlen és felesleges fáradozás volna e keretek közt mindent elmondani az alkotókról!)

Éjszakai pihenés, aztán ismét a napi „robot”. (Ez csak kedves túlzás!) Mindennap szívesen indulunk az állomásra, szállunk villamosra, mutatjuk be ellenőrző kártyánkat az IGA portáján, állunk sorba reggelizni és ebédelni. Szívesen dolgozunk a kiállítás bármely „hátszágában”, mert hát mi ott tevékenykedünk. Hazafelé útban ismét vásárolunk. Gyűlnek már a szobákban a polcokon, a szekrényekben, az utazótáskákban az emlékek.

Még egy szép esti randevú – gondolatban – Weimar magyar művészeivel, Liszt Ferencsel.

Emlékeket idézek fel. Amikor második osztályban a romantika stílusjegyeiről és nagy alkotóiról tanultunk, ismerkedtünk a zongoraművész, a karmester, a zeneszerző munkásságával. Meghallgattuk tőle a Második magyar rapszodiát, a Les Preludes-öt, az esztergomi bazilika felavatására írt Esztergomi misét, a Magyar koronázási misét, amelyet Ferenc József megkoronázására komponált. Amikor Vörösmarty Mihály ódát írt a zeneszerzőhöz (Liszt akkor még csak 29 éves), ő ezt a Hungária című szimfonikus költeménnyel köszönte meg. Két magyar művész gyönyörű párbeszéde és gondolatváltása volt ez! Hogyan is szól a vers „Liszt Ferenchez”? „Hírhedett zenésze a világnak, / Bár hová juss, mindig hű rokon! / Van-e hangod e beteg hazának / A velőket rázó hűrokon?...Zengj nekünk dalt, hangok nagy tanárja, / ...Legyen hangod a vész zongorája, /... Zengj nekünk dalt, hogy mély sirjaikban / Őseink is megmozduljanak, / És az unokákba halhatatlan / Lelkeikkel vissza szálljanak, / Hozva áldást a magyar hazára,...” Amikor e művészpárbeszéd „elhangzott”, Liszt már zongorázott Pozsonyban, Bécsben (ott tanult is híres tanároktól), Párizsban (itt Chopinnel, Berliozzal ismerkedett meg), túl volt egy európai hangversenykörúton. A genfi konzervatórium tanára 24 évesen. A fiatal művész érzékenyen reagál az emberi szenvedésekre. Az 1838-as pesti árvíz károsultjai megsegítésére koncertet vezényel a pesti Vigadóban. Tehát valóban a világ zenésze ő.

Ilyen előzmények után jutott el Weimarba 1841-ben. Harminc éves. A hercegné udvarában jótékony célú hangversenyt ad, s ezután már soha nem szakad el innen. Zenekarvezető lesz: évente három hónapot kell itt töltenie, a többi idővel szabadon rendelkezett. Kiváló lehetőség ez egy művésznek, hogy benn maradhasson a zenei világ vérkeringésében. Örök utazó volt. Ugyanúgy otthon érezte magát Pesten, ahol nagy zenei események résztvevője, a Zeneakadémia elnöke, mint Rómában, ahol belépett a pápi rendbe, s Weimarban, ahol a hercegnő lakóházat biztosított számára, s ahol a Nemzeti Színház karmestere, ahol megalapítja az

Általános Német Zeneegyletet. Csak mozaikok ezek a tények a művész tevékenységéből, művészetszervező munkájából.

Nos! Az ő lakóházát is szeretnénk majd a hétvégi kirándulásunkon megnézni.

Múlik a hét, nap nap után, tesszük vállalt munkánkat az erfurti kertészeti kiállításon. Már sokat gondolunk haza. Leveleket várunk, hiszen címünket már az első napokban megírtuk otthon maradt családtagjainknak: 5103. Neudietendorf (EOS) Mädcheninternat (DDR) Érkezik is néhány, kevés információt kapunk a hazai történetekről.

A visszafelé utat kezdem én is előkészíteni. Tudjuk már, hogy meddig fogunk pontosan dolgozni, mikor utazhatunk el. Utazási irodát keresek fel, hogy helyjegyet vegyek Lipcsétől Budapestig a nemzetközi szerelvényre. Nem egyszerű akció! A kért időpontban nincs hely – ez szombat lenne –, csak hétfőn tudunk elutazni.

Várjuk a hét végét. Lesz két napunk, hogy újabb, szép élményekben legyen részünk.

Szombat van. Vonatra szállunk, csak most visszafelé utazunk, úgy mintha haza indulnánk. Weimar keletre van Neudietendorftól, kifelé megyünk a Thüringiai-erdőből a -medence felé. A vidék egyre inkább sík, elhagyjuk az erdőket, a hegyeket.

A pályaudvaron – ezt nem mondom most senkinek – szomorú olvasmányélmény jut eszembe. Valamikor a második világháború idején tehervonat szerelvény áll meg csikorgó fékekkel. A vagonok kicsi ablakai berácsozva, némelyekben kétségbeesett emberi arc látszik, másból kezek nyúlnak ki. Német katonák ugrálnak le az első kocsiból, vérebekeket vezetnek pórázon. Hangos, durva vezényszavak, sürgető parancsok hangzanak fel, s a vagonok tolóajtaja félrevonva láttatni engedi az összezsúfolt emberhalmazt, akik majdnem egy tömbként esnek ki a peronra. Kíváncsi polgári lakosok gyűlnek oda, mint ahogy a város utcáiba is, amint a megtört rabokat innen a munka- és haláltáborba, Buchenwaldba kísérik a fegyőrök. A spanyol író, Jorge Semprun „A nagy utazás” című regényében örökítette meg az előbbi történetet.

Most szép nyári nap van, gondtalan turisták – ahogy mi is – zsidongnak, színes ruhákban, kis úti csomagokkal csoportosulnak itt is, ott is. Együtt vagyunk mi is, mind a harmincan. Elmondom a programot: tudja már mindenki, hogy a weimari „nagyok” egykori lakóházát szeretnénk megnézni, s ezután egy meglepetés utazásra hívom majd őket a délutáni órákban.

A Hauptbahnhoftól déli irányban indulunk el az Óváros felé. A lakóházakat szemléljük: mind középkori típus – többszintes, felfelé keskenyedő –, de igen ritka a favázás építmény. Inkább az szembeötlő, hogy a sima falfelületek – gyönyörű színű mind: halványzöld, rózsaszín, a sárga és a barna minden árnyalata, – erősebb színű stukkókkal díszítettek. Az

ablakok fölött is copf vagy virágfonat, vagy egyszerű, klasszicista thümpanon. Így együtt látva a színes házakat, kis ékszerdobozhoz hasonlítom e várost. Nagyon tetszik! Otthonos és kisméretű. A Goetheplatzhoz érünk, amely a zöldjével lep meg bennünket. Innen a Wielandstrassén (Lám visszaköszönnek az esténként megismert nevek!) sétálunk tovább, s máris a két író-barát szobrát látjuk a Theaterplatzon.

Azt mondják, Goethe már robusztus alakjával, szigorú tekintetével is elismerést követelt, Schiller pedig ábrándos „kisfiúsabb” nézésével, lobogó hajával váltott ki rokonszenvet. Az egészalakos, életnagyságú szobrokon, amelyet a töröktől zsákmányolt ágyúkból öntöttek, Goethe kezébe egy költőóriáshoz illő babérkoszorút helyezett az alkotó, Schiller is érinti ezt egyik kezével, a másikkal kéziratkezcset szorít. Mögöttük a Német Nemzeti Színház. Ennek volt Goethe az igazgatója, Schiller pedig ontotta itteni éveiben a nagy drámákat, s azok ősbemutatója itt történt (A Wallenstein-trilógia, a Stuart Mária, Az orleansi szűz – csupa nagy történelmi darab!). Ma természetesen nem az eredeti színházi épületet látjuk, többször átépítették, egyszer leégett, a háborúban nagyon megrongálódott, 1945 után szinte megújították, modernizálták, s mi most az előtt állunk. Ha a kövek beszélni tudnának! – szoktuk mondani. S ha a színház színpada szólni tudna, elmesélné, hogy Goethe itt ünnepelte 80. születésnapját, akkor mutatták be a Faust első részét, hogy Liszt itt vezényelt 47 operát mint udvari karmester, hogy 1864-ben Shakespeare királydrámáit adták elő. Most, a délelőtti órákban zárva az épület, csak kívülről szemléljük. A széles bejárati portál fölötti erkély dór oszlopokon nyugszik, valószínű dísztribünnek is szolgált ünnepi alkalmakkor. Az ablakok fölött copfdíszítés látható, s az egész homlokzatot klasszicista thümpanon zárja le. Rangos, méltóságteljes, komoly épület.

Innen a Schillerstrassén haladva rövidesen ahhoz a házhoz érünk, amelyben a sebészorvos-drámaíró lakott. Kétemeletes, módos polgári ház, egyszerű ablakokkal, tetőtér beépítéssel, a középen thümpannal záruló oromzattal. Inkább a belső tér teszi jelentőssé, beszédessé. Az épület minden helyisége színes kőlapokkal fedett (a szobák is). A közlekedő folyosóról a konyhába tekinthetünk: a rengeteg falon függő, asztalon és tűzhelyen elhelyezett nagyméretű rézedény azt sugallja, hogy nagy háztartást vezettek itt. A falakon tablók, képek az író életéből. A legmeghatóbb a dolgozószoba és a halotti szoba: tájképek a falon és egy lant, kis pianó, előtte székkal, cserépkályha a sarokban. Itt áll a halottas ágy, rajta két elszáradt koszorú, az ágy mellett kis asztalka, gyertyával. Schiller tüdőgyulladásban vagy tuberkolózisban halt meg 45 évesen. Másutt láthatjuk az utcai köpenyét fogasra akasztva és széles karimájú kalapját is.

A fiatalon elhunyt művészekre mondják, hogy önmagukat elégetve élnek, érzik, hogy kevés idejük van az alkotásra. Üstökösöknek is nevezik őket. Eltöprengök ezen, és Schiller mellé gondolom a mi Petőfinket, az angolok romantikus triászát – Byront, Keatset, Shellyt –, mind huszonegynéhány évet éltek. S mellettük mintegy örként ott vannak a „nagy öregek”, akik a nyolcvanát is megközelítették, vagy túlélték: Lev Tolsztoj, Victor Hugo, a mi Jókai Mórunk és Goethe is.

Diákjaim már lefelé mennek az emeletről, ismét a ház előtt találkozunk, hogy együtt keressük meg a költőfejedelem lakóházát. Így van ez, ha az ember először van egy városban, ha csak a térképet böngészte, és gondolta el az útvonalat. (De sokszor ismétlődik majd meg ez az eset: Rómában, ahol nem leltük a San Pietro In Vincolit a „Mózes” megtekintése végett, Athénban, ahol szerencsésen rátaláltunk a Parlamentre, az őrségváltás színhelyére, s kanyarogtunk Firenzében, és sötétedés után így kerestük Pisában a ferde tornyot. Sok-sok emlék, sok-sok szép emlék!)

A Frauenplanra érünk. Itt van Goethe lakóháza. Monumentális! Lakóháznak túl nagy, ma múzeumnak is tágas. Mintha kastélyt közelítenénk meg, széles sétány vezet a bejáratához. Gyönyörű lépcsőház visz fel az emeletre. Minden nagystílú, Goethe ízlésének megfelelő: a falak színe, a klasszikus frízek, a bútorok. Nem itt lakott eredetileg, hanem a parkban, a kedves kerti házban. Gyönyörködünk az ókori szobrok másolataiban, Goethe számos – különböző életkorából való – megjelenítésében (szobrokban és festményekben is), kibontakozik előttünk, mi mindennel foglalkozott az íráson kívül a miniszteri és színházigazgatói munka mellett. Látjuk gyűjteményeit: képeket, rajzokat, dísz tárgyakat, ásványi kőzeteket.

Fárasztóan hosszú szemlélődésünket le kell rövidíteni, meg kell keresnünk a „világjáró” Liszt Ferencnek itteni állomáshelyét. A Marienstrassén indulunk el, s egy reprezentatív házat keresünk. Nem azt találunk, hanem egy nagyon szerény, inkább közemberhez illő, polgári házat, falán emléktábla jelzi, hogy jó helyen járunk.

Több csoport is várakozik már bemenetelre, őket – így bennünket is – egy földszinti nagyteremben, egy váróban telepítenek le, hogy várjunk sorunkra. Szívesen élvezzük a sok gyaloglás után e hűvös helyen az üldögélést, különösen, mert a „szellem” is táplálékot kap, amennyiben filmet nézhetünk Liszt Ferenc életútjáról, s az aláfestő zene természetesen az ő zongorajátéka.

Az idegenvezető magnetofonnal kalauzol bennünket, magyarul. A földszinten szinte dokumentálva látjuk azt, amit az előbb a film bemutatott: oklevelek, kinevezések, rajzok, fényképek, bronz mellszobor és egy karikatúra róla, a karmesterről, 1873-ból. Különböző szituációban látjuk a mestert: „Az első akkord” (tekintete szigorú), „Pianissimo!” (csendet

int kezével), „Lehunyta az ő szemét”, „Assisi Szent Liszt Ferenc beszél a madarakhoz” – mindez németül a rajzok alá írva, és egy hosszú szöveg, amely fölött fölünyesen mosolyog.

Meghatóbb az emeleten látni a művész szobáit. Goethéével ellentétben, itt mindent nagyon kicsinek érzek, de ettől családias, meleg, személyes. Zongorája előtt széke, mellette kottatartók, aztán egy másik, kisebb zongora. A hangtalan klaviatúrán a mester ujjgyakorlatokat végzett. Itt fogadta tanítványait. Látjuk íróasztalát, üveg borítja, rajta egy szögletes üvegurnában Liszt halotti maszkja, az asztal előtt karosszéke. Egy szekreteren női mellszobor áll, s a falon Goethe egy kései képe. Másutt az ifjú zeneszerzőt ábrázoló festmény. Hálószobájában ágy, kanapé s egy másik kép idősebb korából, s még egy másikon papi ruhában is. Gipszbe öntve láthatjuk művészekét, hosszú ujjjaival. Néhány látogató hozzámé-ri a saját kezét. Mellszobor a fiatal Lisztről s festmény róla. Oly egyedi és oly sajátos arc!

Az idegenvezető hagy egy kis időt nekünk a szemlélődésre. Mindannyian viszünk magunkkal egy emlékképet, ami későbbi visszatekintésünknek forrása lehet. Én azt a pillanatot, amikor felértünk a kis szobába, és megláttam zongoráját: odaképzeltam a mestert hosszú hajával, hegyes állával, keskeny ajkával.

Emléke nem hagy el bennünket, mert rövidesen hosszúköpenyes szob-
ra előtt haladunk el, aztán sétánk során olvassuk a feliratot: Hochschule für Musik „Franz Liszt”.

Oly sok mindent láttunk ma már, oly sok szép művészi élményben volt részünk!

Újból séta, nem is kevés, hogy a színház előtt lerogyjunk a két író-
barát szobra talapzatára, megpihenjünk a padokon, ebédeljünk valamit.

Megtudakolom, hogyan lehet kijutni Buchenwaldba. Összehívom di-
ákjaimat, s most mondom el, hogy szomorú helyet fogunk délután meg-
látogatni: néhány kilométerre a várostól, az Ettersbergen 1937 óta s a
második világháború alatt is működött egy munka- és haláltábor a hitleri
német állam égisze alatt. Ide, a koncentrációs táborba hurcolta a Gestapo
elsősorban a zsidókat, de más nemzetek polgárait is. Az „értéktelen”
gyenge nőket, gyerekeket és öregeket megsemmisíteni, az erősebb férfi-
akat halálra dolgoztatni a löszergyártó csarnokokban, a kőfejtőkben. E
tábor helyén ma az „Emlékezet Helye” áll. (Osztályom a jövő évben
tanul majd minderről.)

A 6-os busz visz ki bennünket. Csak tolongva tudunk felszállni, nem
is fér fel mindenki egyre. Én is állok, kapaszkodom, s szememmel kere-
sem, kik vannak itt. Enyhe emelkedőn haladunk felfelé. A tábor bejára-
tához érve – leszállás után ismét össze kell, hogy gyűljünk (nem jött el
mindenki) – belépőjegyet veszek, s indulunk. Itt nincs idegenvezetés,
nem is kell, a látható dolgok magukért beszélnek.

A kapu fölött nagy óra. 4 órát mutat. Azt mondják, ekkor szabadult fel a tábor (1945. április 11-én). Kiepipített köves úton haladunk. Lábunk alatt beton földemek, bennük vasrács, mint a csatornafedélen. Földalatti bunkereket rejtenek, ahol rabok éltek valaha. Jobbra fordulunk. Nagy kémény magasodik ki egy épületből. A földszinten találjuk a „zuhanyzót”, ahol a zuhanyrózsából ciángáz ömlött a foglyokra, örökre elhallgattatva őket. Az emeleten az „orvosi kísérleti” helyiség megdőbbsent. Mintha mérszárszékbe léptem volna: a pult lemosható kövel fedett, mélyedés fut végig a külső felén. A falon „műszerek” – inkább durva szerzőszámok – függnek. Ezekkel végezték a kísérleti operációkat az orvosok: zsugorították az emberi koponyát, operálták ki az inakat. Látom, hogy innen nyílt a krematórium: billenthető „hordágyról” dobták a kemencébe a testeket.

Az épület falánál emlékhely, emléktábla, friss virágok. Erns Thälmannra, az áldozatra emlékeznek így a látogatók.

A múzeumban látottak még tetézik a bennem támadt borzalmat és szánsalmat. Az egyik vitrinben rengeteg cipő felhalmozva, sok-sok gyermekcipő is. Másutt emberbőrből készült asztali lámpa emyője, mappa, emberi zsírból főzött szappan, zsugorított emberi fejek. Mindezek élő, érző lényeké voltak.

Tanítványaimnak verset ígérek estére.

A visszavívó úton lehangoltak vagyunk.

Újra Neudietendorfban, újra itthon.

Az ebédlőben gyűlünk össze, s verset olvasok.

Simon István: Buchenwaldi rapszódia

„A drótkerítés kidőlt, a ravasz áram / nem kering benn: mint az élet a halálban, / úgy megsemmisült: s mint a szétugró atomok, / eltűntek a házak, kaszárnák, barakok. / Fű nőtt a főtéren, csak gaz és halomba / borított kövek állnak, amiket a bomba, / az ekrazit parancsolt az elmúlásba. / A pusztulás a pusztítás merev váza.

Téboly kíséretet, míg keringek a láger / romjain, a huszadik századi Babel / emlékein. Mert itt akarta a gabság, / hogy csupacsont emberek a testükkel kirakják, / s emeljék fel gyilkosok barbár hatalmát. / Áll még a kánpad, nyirkosan tátongnak a kamrák, / a kemencék, hol eltűntek, a légbe zúdulva ki, / harminchárom nemzet megkínzott fiai.

Ez is emberi mű. A múzeum teli / szomorú emlékekkel. Hull a novemberi / nehéz kód az ablakokra, mint szívemre / eszméletem keserű gyötrelme. / Nézek az ember-bőrből készült tárgyra: / lámpaernyőre, mappára, s gyomrom rángva / készül, hogy kimondja a homo sapiens felett / a tudatom mélyén rejlő igaz ítéletet.

Nagy végletek kora! Nem mernék nézni rátok / Goethe, Schiller és Liszt, bár majdnem oda látok / házaitokra, melyekben az őszi délelőtt / kortyolgattam a szépséget, a fenséges erőt. / Itt állt hozzátok közel a

rémséges pokol, / hol vértől nőtt a fű, ágaskodó bokor. / Hol a létről bölcselkedett, álmodozott Faust, / igazak vére festette a döngő puskatust.

S itt csillog még a ködben e néhány kilométer / hosszú vasút, amelyre tízezerrel / borultak le a holtak, míg felépült. / Ó, vele mi kezdődött, mi is készült? / Mert daccal, összeharapott daccal ők, / ha lerogyva is, itt kezdték ácsolni a jövőt. / S hogy az út, amelyen mi megyünk, mért nagy út, / kiáltsátok világá tiszttá, megkínzott vértanú!

Kiáltsátok fülembe is, hogy sohase feledjem! / S míg e látvány után kényelmes étteremben / merengek a hús fölött s nem tudnék enni sem, / emeljétek fel újra elszomorult szívem. / Bár hallom, még zúg a buchenwaldi erdő, / s e modern pokol ezernyi rémsége is kísért, / én hiszek benned mégis, világot teremtő, / porból tápáskodó, igaz emberiség.”

Döbrent csend. Csak lassan állnak fel, halkan kezdenek beszélgetni diákjaim. Most mesélem el nekik a weimari pályaudvari gondolataimat. Most tudják meg, hogy negyedik osztályban kötelező olvasmány lesz a spanyol író, Semprun „A nagy utazás” című regénye, aki maga is foglya volt a tábornak.

Az éjszaka ad elegendő időt a látottak átgondolására, felocsúdni a megdöbbenésből. Bár szeretném, ha nem fedné el a délután szomorú élménye a délelőtti felemelő pillanatokat.

Szabad vasárnap, szabad bóklászás. Aki akar, beutazik Erfurtba, sétál-gathat a Gera partján, bemehet fürödni a Kiállítás strandjára. Férjessel itthon sétálunk, Dezső is velünk tart. Kedvemre való, ha betérhetek a templomokba. Egy lelkésszel beszélgetünk, de elsősorban ő érdeklődik, kik vagyunk, honnan jöttünk, milyen iskolából valók a diákok, hol dolgozunk. Természetesen elmondjuk, hogy elégedettek vagyunk a házi-gazdák vendégszeretetével, naponta kíváncsisággal fedezzük fel az új környezetet.

Az utolsó hét kezdődik. Már nagyon otthonosan mozgunk, önállóak vagyunk a munkahelyen is, a városban is. Fizetésünket előbb megkapjuk, hogy még el tudjuk költeni. Ez nagyon felnőtt feladat, különösen egy tizenéves fiúnak vagy lánynak! Szabadon dönthet, mit vásárol ajándékba, mit vesz önmagának. A „mi” babakocsink is dugig tele van. Hja, így könnyű szállítani!

Mivel a szombati hazautazás elnapolódott helyjegy hiányában hétfőre, az utolsó kirándulós programunkat is megtervezzük. Csak lazán, csak szabadon! Túrázni megyünk a Thüringerwald majdnem legmagasabb pontjához, Oberhofba, ahol síugrósánc működik telente, s gyalogos turistautak szelik át a hegységet.

Vonatunk most déli irányba, Arnstadt felé halad, a hegység belseje felé. Jelzik ezt a sűrűsödő erdők, a dombok, az alagutak. Vidám társaság utazik velünk egy kocsiban: felszerelésük jobban jelzi, hogy hegyi túrára

indultak, mint a mienk. Hátizsákkal, túrabottal, bakancsban vágnak neki a hegyi ösvényeknek. Szép idő van.

Az állomáson most is a kalauz száll le előbb. „Óbeó” – kiáltja Oberhof nevét. Rögtön megnézzük a visszafelé utazás lehetséges időpontjait, és megállapodunk. Mielőtt gyalogolni kezdenénk, az állomás előtti téren tájékoztató térképet látunk: jelzi a turistautakat, a panziókat, a szállodákat, a szanatóriumokat. Minden az üdülöhely jellegét bizonyítja.

Már messziről szemünkbe ötlik a legmagasabb szálló. Olyan, mintha két siugró sánc haragban lenne egymással: hátat fordítottak. Téglavörös színével még inkább uralja a hegycsúcsot. Aztán közelebb érve, valóban látjuk – most feketén – a meredek lesikló pályákat, fölöttük az ugrósáncot, kétoldalt fenyőfák sorát. És lelki szemeim előtt beborítja a téli hó a tájat, siőltözékes, sisakos sportolók népesítik be a felvonó környékét. De nehogy szégyenkezzen e mostani zöld, virágos táj! Most is gyönyörű! Bóklásunk a gyalogutakon, járdákon, sok időnk van még a visszaindulásig. Aztán, jaj, villámgyorsan sötét felhők jelennek meg az égen, s már dörög is, már villámlik, s már esik is. Nagyon! Se esernyőnk, se kabátunk. Amióta itt, Németországban vagyunk, még nem volt rájuk szükség. Pillanatok alatt bőrig ázunk. Amilyen gyorsan érkezett az eső, olyan gyorsan eláll. Késő! Igaz, hogy napsütésben indulunk vissza a turistaúton, valamelyest szikkad átnedvesedett ruhánk, mégis kivédhetetlen, hogy az állomásra érve, várakozva, ne kezdjünk el fázni. Csak meg ne betegedjen senki! Aztán vehetek új helyjegyeket hazafelé!

Kedves lezárása volt e mai kirándulásunk a három hétnek.

Csomagolunk, búcsúzkodunk.

Danke! Danke! Alles Gute! Auf Wiedersehen!

Neudietendorf – Erfurt – Leipzig: a sokvágányú pályaudvar. Két óra várakozás az átszállásig. Lepakolunk. Néhány órszem marad, s akinek kedve van, „sétavillamossal” valamit nézhet a vásárvárosból. Itt minden nagystílusú: szélesek az utak, nagyok a házak, fényesek a kirakatok, hivalkodóak a reklámtáblák, a feliratok.

Megnézzük, hányas vágányra érkezik a „Ciklámen” express.

Fölcihelődünk, kicsit tolongnunk kell, izgulunk is, nehogy elinduljon a vonat, s valaki lemaradjon.

Végre célegyenesben, Budapest felé.

Újra létszámot ellenőrzök. Annyian vagyunk, ahányan eljöttünk. El tudok számolni a szülőknek gyermekeikkel.

Aztán megírni azt a fránya gyakorlati naplót, ha hazaértetek!

Újra itthon. Mi is összeszedjük gyermekeinket (anya és apa után felidőtől keresztanyu, keresztapu voltak fiaink felügyelői). Az első hosszú távollét után jó végre együtt lenni!

Némethon. Város, régi ház:
emeletes tető, faváz.
Cégérek, kancsók, ó kutak,
Hizott polgárok, szűk utak.

Babits Mihály: Messze...messze...

**Az ókori Trója felfedezőjének városában –
családi út a Keleti-tengernél
(1977.)**

Új családként költöztünk második lakóhelyünkre, Balatonlellére, s új kolléga vagyok én is a boglári középiskolában. Merőben új a környezet, újak a körülmények. Nyitottabb a világ, mint eddigi életünkben megszoktuk.

Nyaranta külföldi látogatók – legtöbbször német – lepik el a tópartot, az utcákat, s nekünk új az is, hogy házaknál bérelnek szállást. Esténként otthon főznek vacsorát, aztán éjfélig vagy még tovább hangos beszélgetés, néha éneklés hallatszik innen is, onnan is. A házigazdák valamelyest tudnak velük kommunikálni, vagy ha nem, „kézzel-lábbal” értetik meg magukat, mert a kedves vendégek nagy többsége nem hajlandó a mi nyelvünket, szavainkat tanulni: „Schwer!” – védekeznek.

Új iskolám kertészeket képez. Új számomra a tizenéves korosztály, s az is, hogy az elméleti oktatás igen szorosan összekapcsolódik a gyakorlattal. Világhírű a község állami gazdasága, a mi bázisgazdaságunk, ahogy hívjuk. Minden előnyét – hátrányt nem tudok mondani – élvezik tanulóink, intézményünk s mi, a tantestület is.

A gazdaságnak testvérüzeme van a Német Demokratikus Köztársaságban: a zwickaui Trabant gyár. Hagyomány, hogy a német munkások a Balatonhoz jönnek nyaralni, a gazdaság és iskolánk dolgozói pedig egy északnémet, tengerparti „szabadságfaluban”, Urleubersdorfban pihenhetnek, Boltenhagen mellett.

Családunk is lehetőséget kapott részt venni egy „csereüdülésen”.

Alig ért véget a tanév, még zajlanak a középiskolai vizsgák – szakmunkásvizsgák és érettségik –, amikor utazhatunk. Ma még én is vizsgáztattam, este kilenckor érek haza. Reggel indulunk. A csoport többi tagja már elutazott vonattal, mi, az én vizsgáztatásom miatt, holnap megyünk, saját kocsival. A csomagolást részletekben elvégeztem, férjem kiglancolta – kívül is, belül is – a Polski Fiatot, pénzt váltott (koronát, márkát és zlotyt) – csehszlovák, német és lengyel területeken fogunk utazni, tervünk szerint –, útleveleket érvényesítettett. Gyermekeink apjuk útlevelében szerepelnek. (Tamás fiunk az általános iskola negye-

dik osztályát végezte, Péter szeptemberben kezdi az első osztályt.) Nem feledkezett el a biztosítások megkötéséről sem.

Hajnali négykor csörög az óra. A fiúkat csak akkor keltem, amikor mi készen vagyunk, beraktuk a csomagokat az autóba. Tamás már önálló, egyedül elkészül, de Peti még játékos. Most nem kell nógatni az ébredéshez és az öltözködéshez. Amíg bebújtatom a trikóba és az ingbe, az ágy tetején vidáman ugrál, s verset mond, amit az óvodában tanult. Nem nyűgös! Mindannyian készen vagyunk, indulhatunk az ezer kilométernél is hosszabb útra, a Balti-tengerhez, az Ostseehez, ahogy a németek mondják.

Ilyen hosszú utazás során önálló ugyan az ember, ugyanakkor védte-leőbb is. Nem könnyű férjem helyzete sem, hiszen egyedül ő tud vezetni, de fiatal még, könnyedén vállalkozik a feladatra. Lelkiekben úgy készültem erre a szabadságra, hogy az utazás egy gyönyörű kirándulás lesz, az ott tartózkodás pedig a pihenést szolgálja.

Székesfehérváron, Győrön, Mosonmagyaróváron keresztül érkezünk a rajkai határátkelőhöz. A hivatalos ellenőrzés megtörténik: magyar vámosok, magyar határőrök, csehszlovák határőrök, csehszlovák vámosok a sorrend. Mindent rendben találnak. Mégis, ez az esemény – most és majd később is, mindig – izgalommal tölti el az embert. Fiainkat is csendre intettük. Nem szabad a hatóságokat zavarni!

Csehszlovákia területén vagyunk. A határhoz közel még magyarul is olvashatók a helységnevek: Somorin-Somorja, Bratislava-Pozsony. Igen, a mi régi országgyűlési székhelyünk! Már messziről látjuk a négyszögletes várat négy tornyával. Innen nem messze, a Duna vizébe alábukva lékelte meg Henrik király hajóit Zotmund vitéz, azaz bűvár Kund – hajdan. Itt fogadták a magyar nemesi rendek követei a gyászruhába öltözött Mária Terézia királynőt, ölében kisfiával, a későbbi II. József királyunkkal. Örültek, hogy nőt, fiatal nőt láthatnak a magyar trónon, mindent felajánlottak: „Vitam et sanguinem!” (Életünket és vérünket!) – mondták –, de a pénzüket és a zabukat nem. Valahol a belvárosban áll az a szürke épület, ahol Kölcsey mint Szatmár megyei követ a magyar nyelv ügyében szólt; s egy másik, ahol a fiatal főúr, gróf Széchenyi István nagylelkű felajánlását megtette egy tudományos intézmény megalapításához; ahol Kossuth Lajos Pest megyei követként feliratot fogalmazott meg V. Ferdinánd királyhoz. Ugyancsak a belvárosban áll a Primáspalota, ahol 1848-ban megalakult az első felelős magyar kormány. De korábban itt érte Csokonait az a csalódás, hogy nem talált pártfogókra verseinek kiadásához, s keserűen fakadt ki: „Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon!” Gondolataim a múltban kalandoznak, annyi mindent tanítottam már Pozsonyról. Egyszer majd megnézem a Szent Márton-templomot, ahol több évszázadon át koronázták a magyar királyokat.

Aztán visszazökkent a jelenbe a látvány: a külváros emeletes ház-tömbjei, játszótérek, nemrég ültetett fák, autóbusz helyi járatok. Mintha otthon járnánk. Egyébként is figyelnem kell, én vagyok a navigátor, nézem az útjelző táblákat. Kezemben az autótérkép, mindig előre kell látnom az útvonalat, mert ha eltévedünk, én leszek a hibás. Dél tájban jár az idő, keresnünk kell az autópálya közelében egy pihenőhelyet, ahol megebédelhetünk. Férjem hajnal óta vezet, neki különösen szüksége van egy kis sziesztára, egy icipici alvásra.

Az E15-ös úton haladunk. Jobbról látszik már a Kis-Kárpátok hegyvonulata, itt-ott lenyúlik az útig. Erdőszélhez értünk. Ez a hely jó lesz pihenésre! A fák árnyékában kinyújtóztatjuk tagjainkat, energiát gyűjtünk az utazás folytatására.

Nagyszombatot/Trnavát jelzi a tábla jobbra lekanyarodva, de nekünk egyenesen kell tovább haladni. Így hát ismét lelki szemeim nyílnak meg, s legelőször az én pesti egyetemem elődjének képe vetítődik ki: itt alapította 1635-ben Pázmány Péter, s a török hódoltság ideje alatt itt székelt az esztergomi érsekség is. A város nevével jelzik a szabadságharc egyik vesztes csatáját. (Vas István „Nagyszombat, 1704” című versében Rákóczi „személyesen” mondja el, mi történt: „...Az ország hódoltatására küldött...Heister serege Nagyszombat felé vonult... Én végig vágattam a terepen, de semmit sem láttam a hirtelen támadt hóföregtetekben... És Karácsony másodnapján délben egy órakor / Megdőrdültek az ágyúk, és dörgésüktől megrítkultak a felhők, / És az ellenség előttünk állt... Ebeczky oldalról megrohanta... a málhát is megkaparintották... Ezt látva a két átalált német svadron / Oldalba kapta és szétverte a brigádot...Így ért véget a háború legnagyobb csatája, / Az első csata, melyet én vezettem...”)

Már Morvaországban vagyunk, a középkori Morva Fejedelemség területén. Ez volt Mojmir és Szvatopluk fejedelem hazája, amíg mi, magyarok – a monda szerint – meg nem vettük lóért, kengyelért, kantárért az itteni földet, vizet, fűvet. Átlépjük a Morava folyót, síkságra értünk. Újdonság számunkra a magas kordonokon futó komló (június van); az ültetvények alapanyagát adják a híres csehszlovák sörnek. Szántóföld, gyümölcsösök tűnnek fel. Aztán ismét dombosabb táj következik, ahogy közelítünk Brnohoz. (Mi Brünnként ismerjük ezt a várost.) A távolban sötét foltok jelzik, hogy erdők – előbb lombos, aztán fenyő – várnak bennünket. Szép szál fenyők sokasága! Nem látunk fakitermelést sehol, mégis jelentős a fafeldolgozás. Vajon importál az ország? Az autót egyre magasabban halad, megváltozik a klíma: kicsit kellemesebb számunkra a gyengülő hőség. Úgy döntünk, hogy rövid városlátogatást engedünk magunknak. De ez az alkalom csak futó benyomások szerzésére jó: a nagyáruházban – ahova betérünk – árubőség van. Híres a cseh cipőgyártás, hát szemrevételezzük a kínálatot. Megfizethető! Szobapa-

pucst kap mindenki a családban csehszlovák koronáért. Férjem járt már ebben a városban előző munkahelyéről, a minden szeptemberben megrendezett Brnoi Nemzetközi Gépipari Vásár alkalmából. Akkor nézték meg a város közelében lévő tavat a Brünni-gáttal felduzzasztott Svratka folyón, ez a helybelieknek is kedvelt kirándulóhelye. Most részszünkre ez is kimarad ugyanúgy, mint Spielberg híres vára. Sok funkciót töltött be a történelem során: székhelye volt a morva őgrófoknak, később kastély majd citadella lett, aztán várbörtön, kínzóhelyiségekkel, sötét, nyirkos kazamatarendszerrel. Itt raboskodott Kazinczy Ferenc a magyar jakobinus szervezkedés felszámolása után, ezt örököltette meg „Fogságom naplója” című munkájában. De teljesen egyedi látnivalója is van a városnak: a Szent Kereszt kapucinus templom alatti kriptá, amelyben mumifikálódott szerzetesek és világi urak teteme fekszik. (Trenck Frigyes báróé is, akinek történetét Jókai Mór írta meg).

Indulnunk kell! Most meg sem állunk Prágáig.

Az autópálya átvezet a fővároson, nincs elkerülő út. Nem könnyű megtalálni a sugárutak, körutak rendszerében a nekünk szükségeset! Egy-két eltévedés mindig be van kódolva egy-egy ilyen útra. Amikor már a repülőteret jelzi a tábla, nyert ügyünk van, mert nekünk is arra, északnyugat felé kell elhagyni a várost. Teplice és Usti nad Labem nevét olvasom. Az nekünk jó irány! De hát ezek még arrébb vannak, az országhatárnál.

Megint egy szomorú emlékü településre leszek figyelmes. Lidice kis bányászfalu volt. A megszálló németek a II. világháború alatt minden tizenöt évnél idősebb férfit agyonlőttek a Heydrich prágai protektor ellen elkövetett merénylet miatt, megtorlásul. Asszonyok, gyerekek koncentrációs táborba kerültek. A házakat lerombolták. Szörnyű sors! Napjainkra újjáépült.

Késő délután van, reméljük, hogy estére a határhoz érünk.

A Cseh-középhegység látványos hegygerincekkel, gazdag erdőkkel fog közre egy-egy falut, kisvárost a völgyekben, az írtásokban. Elég sűrű a településhálózat. A bányászat élte, élteti az itt élő embereket, itt van az ország legnagyobb barnaszén lelőhelye. Ez a foglalkozás rányomja bélyegét a házakra, az utcákra. Ahol kimerültek a készletek, a megmaradt használaton kívüli eszközök emlékeztetnek, másutt még a gazdag szénkészletet külszíni fejtéssel is elérik. S a szén nem minden! Az iparilag fejlett országrészen fontos a vegyipar, a kohászat és a gépgyártás, az élelmiszer- és a szővőipar. Az üvegyártás is híres. A kristályüvegyártás terméke a mi otthonunkban is fellelhető. Még közelebb érünk a határhoz, ide nyúlnak a Cseh-érchegység gerincei, átcsúszva német területre is. Gazdag ez a vidék! Sokféle fémércet rejt a hegység: ónt, wolframot, ezüst tömböket is, sőt higany és uránérc is előkerült. Mindenki

ismeri Maria Curie és férje felfedezését, a rádiumot. Kísérleteikhez innen kapták az uránszurokércet egy ügyes bányamérnöktől.

Utunk a Labe folyó mentén halad. Óriási folyam! Tulajdonképpen egész Csehszlovákián végig követhető – aztán majd egész Németországban, csak ott már Elba névre hallgat –, itt ömlik belé mellékfolyója, az Ohre. Völgyük melegebb, termékenyebb, mint más tájak: barack- és cseresznyefák, szőlőültetvények, kukoricatáblák s mindenütt komlókoronok bizonyítják. Ezt a tájegységet Csehország Aranykertjének hívják.

Decinhez értünk, ez már határállomás. Meghúzódik a jobboldalon emelkedő hegyfal, a bazalttáblák rétegződését is láttató meredekség (az omlástól dróthálókkaal védik) és az út másik felén kanyargó folyó ölelésében.

Már Németország földjén járunk. Ahogy nyugat felé lankábbak a lejtők, egyre több hegyi falu tűnik fel. Rendezettek, szemnek tetszőek, díszesek és nyitottak. Kanyargós utcáik romantikussá, barátságossá teszik őket.

Este van. A települések fényeit hátrahagyjuk, s megkezdjük hosszú, éjszakai utazásunkat Drezda – Wittenberg – Brandenburg – Schwerin – Wismar felé. Férjem az átlós irányt választotta. Az a fontos, hogy reggelre az üdülőfaluban legyünk. Fiaink rövidesen alvóra térnek. Én kitaratok – még egy darabig –, navigálok, ébren tartom a sofört. Néha megbeszéljük, hol is járunk, bár az éjszakai figyelem sohasem olyan, mint a nappali. No, majd visszafelé világosban utazunk erre, s látni fogjuk, amit most elrejt a sötétség.

A nagyvárosok azért magukra vonják figyelmünket. Meissen. Ó, a híres porcelán! Minden darabján, szobrokon, dísz tárgyakon, étkezészeteken ott a keresztben álló két kék kard. Erős Ágost szász választófejedelem alapította a gyárat 1710-ben.

Több órás utazás után Wittenbergbe érünk. Éjfél után lehet már, ezért csak magamban konstatom, hogy a reformáció elindítója és vezéralakja az itteni vártemplom kapujára tűzte ki híres 95 pontból álló programját, s lett október 31-e a protestáns vallások napja.

Most Brandenburghoz közeledünk, erdőben haladunk, sötét van. Arra leszünk figyelmesek, hogy egy katonai konvoj kellős közepében vagyunk. Előttünk is, mögöttünk is egy sor teherautón katonák ülnek, biztosan fegyverrel. „Le is löhetnének bennünket, ki keresne minket itt az erdő közepén?” – nyugtalanodik férjem, én is aggódni kezdek. De nincs hova lekanyarodni, mert az, valóban, gyanússá válhat. Hát megyünk tovább, amíg ők el nem hagynak bennünket, letérve erről az útról. Már semmi nem állíthat meg bennünket, minél előbb érjünk célhoz! Brandenburgot is magunk mögött hagyjuk.

Míntha pirkadna! Már látjuk a schwerini tavakat, vágyunk rá, hogy megpillantsuk a tengert. Hajnali négy óra. Éppen 24 órája vagyunk úton.

Wismar! És látjuk a tengert! Pontosabban csak egy öblöt. Az út mellett 8-10 méter széles part, s aztán a víz. Férjem jobbra kanyarodik az autóval a homoksáv szélére. Ott is maradunk! A kocsni kerekerei úgy forognak saját tengelyük körül, mint otthon sárban vagy nagy hóban. Kiszállunk, s hagyjuk, hogy a Keleti-tenger (Balti-tenger) hűvös vize felébresszen, felfrissítsen bennünket egy arcmosás erejéig. Alátéteket teszünk a kerekék alá, a kocsni megugrik, s továbbmehetünk.

Boltenhagen. Utazásunk célpontja. Kedves tengerparti üdülőhely, hosszú, homokos parttal. E városhoz tartozik egy telepített campingnek tekinthető, kőházas szabadidő központ, ahogy itt hívják: Urlaubersdorf (Szabadságfalu).

Érkezésünkkor túl kora van még ahhoz, hogy ébren találjunk akár a személyzetet, a recepciót vagy a mi előző napok óta itt tartózkodó magyar utastársainkat. Kicsit bóklászunk, keressük a mi apartmanunkat. Végül Lajos kollégám – mindig korán kelő – vesz észre bennünket, s örömmel újságolja, hogy szomszédok leszünk, az iker-apartman az övé.

Fiaink rögtön terepszemlére indulnak, mi behordjuk csomagjainkat, lemoszuk az út porát, átöltözünk, és máris készülhetünk a reggelihez.

Együtt a boglári csoport. Többekkel most ismerkedem csak meg, de örömmel üdvözlöm Valikát, az ének szakos kolléganőt, aki férjével, Jánossal (ő az állami gazdaság dolgozója) és kisfiával érkezett. Szabadságunk alatt sokszor elbűvöl bennünket csengő énekhangjával.

Gyalog megyünk be a városba. A hatalmas étteremben, a svédasztalos tálalásban minden kapható, ami szemnek-szájnak „kellemes”. Az önkiszolgáló rendszer megkívánja, hogy tálcánkkal végigmenjünk az asztalok és pultok teljes sorában. Nem az a nehéz, mit válasszunk, hanem, hogy mit hagyjunk ott. Csábítóak a felvágottak, a pástétomok, a sajtok, a főtt tojás és a frissen sült omlett, a zöldségek, a gyümölcsök. Többféle italból választhatunk. Nagyon élvezem ezt a helyzetet, mert ilyenben igazából most van először részem. Kedvencem lett az egreskocsonya. Ebédre mindez kiegészül levesfélékkel, hússal (tekercsek, grillek, pároltak), köretekkel (franciasaláta variációkkal, krumplifélékkel, rendszerint Knödellel), az elmaradhatatlan Braunsoße-sal. Desszertként parfékat, gyümölcsöt, kávét választhatunk. Azért a sütemények, édességek terén mi jobbak vagyunk! A vacsora a reggelinek egy szűkítettébb változata. Napi programunknak e három étkezés a biztos pontja.

Reggeli után a tengerpartra indulunk, rögtön, mert nem a szállásunk irányában van, minék tennénk meg feleslegesen az oda-vissza utat. Ragyogóan süt a nap, de elég hűvös szél fúj a tenger felől. Most még üres a homokstrand, mi vagyunk csak ennyire kíváncsiak. Elképzelhetetlennek tartom, hogy megmártózzunk a hideg tengervízben, ezért a napozást választjuk. Újszerű számunkra a napozókabinok sokasága: mozgatható, fedeles, oldalfallal is rendelkező, de elől nyitott ülőalkalmatosságok. Mi

is kipróbálunk egyet-egyet. Benne egész jó idő van! Nem érezzük a szelet, a napsugár ereje pedig mintha felfokozódna. Tán még le is éghetnénk így! Igen, ha nem érkezne rövidesen a német vendég, aki otthon érzi magát (miért ne?), lehet, hogy az övé, lehet, hogy bérli, hát udvariasan elkéri tőlünk. Mi meg elnézést kérünk, s átadjuk. A homokban ülve már nem annyira kellemes az itt tartózkodás, hát a víz felé sétálunk, mert első minden tengernél a lábmosás. Hideg! Nagyon hideg! Lám, medúzák lebegnek a felszín alatt! Első alkalommal elég is a partból! Visszasétálunk az étterem irányába: ajándékboltokat, sportpályákat, újabb éttermeket látunk. Kedves, hogy mindez élő parkokba ágyazva, sok zölddel, természetes környezetben fogadja a vendégeket.

Első napunkon ebéd után kiadós alvással pótoljunk az előző éjszaka elmaradtát, s holnaptól kezdődhet az igazi nyaralás.

A programunk nagyjából ez, de mivel a délelőtt hűvösebb – jó, ha eléri a hőmérséklet a 16-17 fokot –, ezért ilyenkor sétálunk. De ezek a séták nem a városról, hanem a tengerpartról szólnak. Különleges szakaszt találunk a strandtól nyugatra. Magaspart – így hívják, mert a leszakadt homokos part alatt keskeny, védett, homokos tengerpart és sekély, lassan mélyülő tenger ad lehetőséget a fürdőzőknek, akik el akarnak rejtőzni mások elől. Nudista strand van a mélyben. Végül is egészséges megoldás, olcsóbb is, mint a drága fürdőruha viselete. Se férjem, se én, fiaink meg különösen, nem láttak még ilyent, tudomásom szerint Magyarországon nincs is. Így családi keretekben elég volt egyszer erre járni, de férjem „véletlenül”, egyedül vagy Lajossal együtt, arra téved még néhányszor.

A legtöbb délutánon strandolunk. Napozókabin hiányában mi plédet terítünk a homokra, úgy, ahogy ezt otthon, a Balaton partján szoktuk, fürdőköpenyünket kicsit többet használjuk. Aztán bátorságot kapunk a helybeliektől: ha nekik nem túl hideg a víz, mi is kibírjuk. Fiaink merészebbek. Tamás addig marad, amíg kék nem lesz a hidegtől a szája, barátkozik más fiúkkal is. Peti apjával fürdik, már vacog, amikor hozzám jön. (Én vigyázok a „vagyonunkra”.) Betakarom, melegítem. Nem sokáig marad, mert kagylót gyűjteni megy. Férjem most fedezi fel a medúzát. Fura tapintású, hideg, csuszamlós és élő, mert alakját változtatja (összehúzódik, fölpúposodik, csillámai, mint sok láb, mozognak).

Arra leszünk figyelmesek, hogy valakit két férfi hoz ki a vízből. A homokra fektetik. Lila az egész teste. Élesztgetni próbálják, de hiába. Mindannyiunk hangulatára, közérzetére rányomja bélyegét ez a haláleset. Ebben a hideg tengervízben nagyon óvatosan szabad csak fürdeni! Különösen a szívbetegektől igényel nagy figyelmet! Jó, hogy holnapra kirándulást szervezett számunkra a Trabant gyár megbízottja: Wismart, Schwerint és Rostockot fogjuk megnézni.

Reggel őszi ruhába öltözünk. A tengerparton mindig erősebb a szél, hűvösebb a levegő, mint máshol, egyébként tengeri hajókázásra is készülünk.

Autóbusszal indulunk. A programfelelős hölgytől sok mindent megtudunk a térségről.

A németek Keleti-tengernek hívják, amit mi és a földrajztudomány is Balti-tengerként ismer. Mi most e tengerpart legnyugatibb részén nyaralunk. A partvonal szakadozott, sok öböl alakult ki a teljesen sík területen. Ahogy láttuk is, a part homokos, amelyet az itt lakók erdők telepítésével kötöttek meg.

A városokat még a korai középkorban ide érkező szlávok alapították (faluként), majd a germán (német) előrenyomulással ezek a települések megerősödtek. A X. századtól a kézműipari tevékenység és a kereskedelem vált fontossá. E térség a balti-tengeri hajózás fontos kikötőit adta. Meghatározó lépés volt Wismar, Lübeck, Hamburg, Rostock részéről, hogy a kalózzokkal és a Német Lovagrenddel szemben, védelmük érdekében szövetségre léptek egymással, megalakítva 1161-ben a Hanza-szövetséget. Épültek, gazdagodtak a polgárok is, céheket alapítottak. Házaikat a déli szász stílus szerint favázas szerkezetűre készítették, de templomaikra a vöröstéglás építkezés lett a jellemző.

Ezt a fejlődést szakította félbe a harmincéves háború – harci területté változtatva szinte egész Németországot –, itt harcoltak a német-római császár hadaival szemben svédek, dánok, keletebbre csehek és erdélyi csapatok, s az utolsó szakaszban franciák is.

A Keleti-tenger partvidéke pusztult, a városok is, de a még védtelegebb jobbágyfalvak sokkal inkább. A háborút lezáró westfáliai béke értelmében a svédek kapták meg a Mecklenburg hercegséget, így a tengerparti városokat is.

Autóbuszunk Wismarba érkezik. Fontos kikötőváros már 1229 óta, s ipara is fontos gyapjúfeldolgozó manufaktúrái révén. A tenger felől védeltséget élvez, amennyiben egy kis öböl csatolja a nagy vízhez, sőt Poel szigete ezt a védeltséget még erősíti. A történelem csúcspontokat és mélypontokat hozott a wismariak számára is. A függetlenség elvesztését megsínylette a város: előbb svéd fennhatóság alá került, majd a svédek zálogba adták Mecklenburgnak. (Ez utóbbi egy hűbéri függést jelentett.) Az egységes Németország létrejötte (1871) ismét a fellendülés lehetőségeit adta meg a városnak, de ez a XX. században a második világháború idején a visszájára fordult: sok bombatámadás érte, romokban állt. Újjá kellett építeni.

Amit mi látunk, egy középkori és egy modern város: a Piactér polgári házai – bár már többször újjáépítve – az angol gótikát példázzák lépcsős, magasba szökő homlokzatukkal. Ma is megcsodálható az „Öreg Svéd”, az „Alter Schwede” piros tégláival. Ahogy ezt a történelem órákon oly

sokszor tanítottam a középkori városok házairól: a bejárat kapu a földszinten a kézműves műhelybe vezetett, a kapumélyedésben ülőfülkék vannak a várakozók számára. Az első és a második szinten a céhmester családja, a harmadikon vagy a padlósszobákban a segédek, tanoncok lakhattak. Nem hiányozhatott a bejárat mellől a cégér sem. A Piac tér többi háza is ilyen szerkezetű, díszítésük árulkodik a család vagyoni helyzetéről, a városi hierarchiában elfoglalt helyéről.

Az új városrész XX. századi képet mutat, Wendorfnak hívják. Hatalmas (6000 főt foglalkoztató) hajógyárra fejlődött itt a hajdani kisüzem.

Városnéző sétánk során felfigyelünk a templomokra: Szent Györgyről, Szűz Máriáról, a Szentlélekről, Szent Miklósról nevezték el őket. Kiszállunk a Szentlélek-templomnál, hogy közelről is szemlélhessük: ez is vöröstéglából épült, gótikus, egyhajós, famennyezete festett (a mi kákosi templomunkat juttatja eszembe).

Egy kevés szabadidőt kapunk, szétnézünk hát az üzletekben. Most vásárolhatunk először német boltban. Bajban vagyunk még a német nyelvvel, de a gesztikuláció segít. Kötőfonalat veszek, kardigánnak, rózsaszínűt. Fiatal vagyok még! Hozzá horgoló- és kötőtűt. [A horgolt kardigán negyven év után is színes és puha.] Most divat a fali poszter szobákba. Nosza, egy szép tájkép erdővel, vízeséssel tetszene. Szemlélni kezdjük a kicsinyített képeket, de ilyent nem találunk. Marad az erdős tájkép fehér sziklameredélyekkel, kiszáradt hegyi patakkal. [Negyven évig őrizte „tanulósobánkban” e kirándulás emlékét.]

Tovább indulunk Schwerinbe, délre, a szárazföld irányába. Itt ugyan nincs tenger, de van nagyon sok tó. Ez nagyváros, a második a vidéken Rostock után. A „hét tó és erdők városa” – mondják róla, pedig csak volt, hiszen ma már 12 tavat ölel körül a területe. Gyönyörű kastélya a mecklenburgi hercegek rezidenciája volt. De igazi fénykorában, még régebben, a XII. században külön hercegség, sőt érsekség központja volt. Íme, ismét egy észak-német téglatemplom, tán legrégebbi a térségben: 1171-ben, a püspökség megalapítása évében kezdték építeni (akkor még román stílusban), későbbi építéseken a gótika jegyei érvényesültek. Itt, Észak-Németországban, a délitől eltérő gótikát láthat az ember: a művészettörténet Tudor-gótikának nevezi (a falfelületeket sűrű, függőleges irányban megnyújtott téglalap alakú kőrács mezőkkel töltik ki, az ablakok magasak, keskenyek, kis üvegtáblákkal; a csúcsív kissé nyomott, négy középpontból szerkesztik: ez a Tudor-ív). A városban sok épületet alkotott így Demmler, „ellopva” az angoloktól „az ötletet”.

Csak busszal tesszünk sétát a városban, közben vezetők a város híres szülőtte nevét említi: itt született Heinrich Schliemann régész. Többet ne is mondjon! E név ismerete nélkül az ókori Görögország története foghíjas lenne! Ő végzett ásatásokat (1870-től) a kis-ázsiai Trójában (Ilionban, ahogy Homérosz nevezi). Kilenc történeti, régészeti szintet ásott ki,

Trója-I. -II. -III. és így tovább nevezte el őket. A kilencedik a római korba, a nyolcadik a görög korba helyezhető, s a VII./a. és a VI. lehetett az irodalomból ismert Trója a nagy háborúk idejéből, a Krisztus előtti XIII. századból. Valójában ez a mükénei államok kora és harca. Valószínű Kis-Ázsiában is a korai görög törzsek (achájok, aiolok, ionok) lehettek. A régészet ezt mükénei cserépedények ottani előfordulásával bizonyítja, az irodalom pedig a trójai nevek görög hangzásával (Priamosz, Hektor, Párisz). Mindezeket sokszor tanítottam már, sajnos csak „tanult ismeretek” alapján. Törökországba kellene egyszer elutaznom, hogy legalább a mai formáját láthatnám a többször betemetett ókori hírességnek.

Kicsit még élvezzük a vizek, zöld ligetek, parkok látványát. A Schweriner See mellett haladunk, csónakázók szelik a 21 kilométer hosszú tavat. A környék természetvédelmi terület, jelzett túrautakkal.

Most egy kis oda-visszát buszozunk Wismar térségéig, hogy onnan a Keleti-tenger legnagyobb kikötője felé vegyünk utunkat.

Rostockba igyekszünk. Itt torkollik a tengerbe a Warnow folyó, ez a torkolatvidék adta a lehetőséget a település létrehozásához: szláv vár épült, piactérrel, aztán városmag, s városi jogot kapott már a XIII. században a már német többségű kikötő. A hajózás, a közvetítő kereskedelem lett a fő profil, sőt monopólium is a térségben, különösen a Hanza-szövetség erős, védő szárnyai alatt. Gyorsan gyarapodott, gazdagodott a város, hiszen a kereskedőtöke térül meg leggyorsabban az összes befektetési forma közül, sőt kamatostul. S ez már a tőkés gazdaság megjelenése! A polgárok kézműves műhelyeiben vitorlavászon készült, a hajómanufaktúrák kereskedelmi hajókat, koggokat építettek. Fallal vették körül a várost, díszes lakóházak és középületek – egyetem is – emelkedtek. A kritikus időszakokat a rostockiak sem kerülhették el: háborús pusztítás a XVII. században, svéd megszállás, később napóleoni zárlat, s a másfél százados újbóli fellendülést a második világháború idején ismét az értékek pusztulása követte.

És mi vár most bennünket? Elsősorban a kikötő, a dokkok és az óriás-hajók látványa. Az ország legnagyobb hajógyára részvénytársaság, „Neptunwerft” néven. Megdöbbentő számadatok fémjelzik a termékeket: 20000 tonnás (ekkora volt az első fémből készült német csavargőzös), 45000 tonnás, 12 millió tonna évi kapacitás. Hogy mindez létrejön, széles „háttérintézmény-hálózat” szükséges: olajkikötő, szabadtéri rakodóterület, teherpályaudvar, szerelőcsarnok, rengeteg daru és más emelőszerkezetek. Mindezeket így tömören szemléljük, miközben sétahajóra szállunk, s az elindul velünk a Warnow deltatorkolatánál épült Warnemündéből, a gyönyörű üdülővárosból. Először körbejárja az öblöt, majd – megmutatva nekünk a nyílt tengert – kifutunk: egyre nagyobbak a hullámok, egyre hosszabb függőleges távot ír le a hajóorr.

Prüszkölve menekülnek a bátrabbak is a hidegvizes zuhany elől, de azért mindannyian élvezzük „Neptun” haragvását.

Kiszállás után képeslapokat vásárolok, rajtuk a régi kikötő, a kilátótorny, egy látkép a warnemüdei hajógyárról, a Warnowwerftől, sok daruval, a mólóról és a kompikikötőről (ahonnan Dániába visz „az út”), a felirattal: „Die beste Grüße aus Rostock – Warnemünde”. Sétálunk a kikötő tágas terén. Szeles, hűvös idő van. Magyar filmplakátra leszek figyelmes: „Talpak alatt fűtyül a szél”. Emléket is vásárolunk: Péter fiam matrózsapkát kap, Tamás kék-fehér csikos matrózpólót, családi emlékbe egy matrózbabát veszünk, sirállyal a sapkáján, pipával a szájában, kis körszakállal, sötétkék matróruhában.

S magunkkal hozzuk a friss, tengeri levegő illatát, a hullámok robaját, a sirályok visongását, a hajókürtök hangját.

Még néhány nap. Felhőtlen nyaralásunkat Peti fiunk jelentkező mumpsza árnyékolja be. Ágyban kell maradnia. Mivel szeptemberben megy első osztályba, tanulgatunk, rajzolgatunk, mondókákat gyakorolunk. A betűk többségét már ismeri – nevét tanulta meg először leírni az óvodai papucsáról –, elolvassa a mesék címét, a történetet én mondom hozzá. Tamás és apja ez alatt Boltenhagen utcáit róják, a tengerparton napoznak, vagy a magasparton leskelődnek.

Eltelt a két hét. Búcsúvacsorára invitál bennünket a vendéglátó gyár két megbízott „községsszervezője”, kultúrfelelőse. Valika, az énektárnő dalokkal köszöni meg a kedvességet mindannyiunk nevében.

Hazafelé is különutasok vagyunk. Mi is más úton szeretnénk hazatérni, úgy, mint a napkeleti bölcsek. Lengyelországban még nem jártunk, legyen hát a poljánok földje úti célunk.

A legrövidebb úton haladunk keresztül a Német Demokratikus Köztársaság északi peremén a lengyel város Szczecin irányába. Az 104-es út vezet bennünket majdnem az országhatárig. Átmegyünk a híres határfolyón, az Oderán, amely a Szczecini-öbölbe tartva, azon keresztül jut el a Balti-tengerbe.

Megint izgalommal tölt el bennünket a határon való átkelés. Vajon mit szólnak a vámosok a tapétához, a poszterhez, a jénai üvegtálakhoz, az ajándéktárgyakhoz. Nagyvonalúak! Izgalom nélkül tovább indulhatunk. Elkerüljük a várost, pihenni szeretnénk. Egy kisebb boltban élelmiszert vesz férjem. Most már igazi lengyel poljén telepszünk le, „mezei” ebédet fogyasztunk. Jóska feltérképezi „valutakészletünket”: mennyi lengyel zloty, hány csehszlovák koron van birtokunkban. Mérgelődve állapítja meg, hogy az előbb a kevésbé értékes zloty helyett koronával fizetett, tévedésből, figyelmetlenségből. Jól járt a pénztáros!

Lengyelország autóstérképét kéznél tartjuk. Az E 14-es út vezet majd bennünket az ország nyugati határán kicsit délkeletre tartva, majd az E 22-re térve érhetünk el a Tátra vidékére.

Délután van. Gyönyörködtem bennünket a dombos vidék, a mélyedésekben meghúzódó csillogó tavak. Figyeljük az útjelző, a helységjelző táblákat, örülünk, ha egy-egy ismerős városnevet olvasunk. Poznan felé ágazik el az út. A híres nemzetközi ipari vásárok nálunk is ismertek. De mi most messze vagyunk a vásárvárostól! Újra találkozunk az Oderával – aztán még néhányszor –, ahogy a folyó és az út kanyarjai keresztezik egymást. Be kell vallanom, hogy Lengyelországnak ez a része kevésbé ismert előttem, csak egy-egy történelmi epizódot idéz fel emlékezetem.

Sziléziába értünk. Mátyás király jut eszembe, aki 1469-ben elfoglalta e tartomány fővárosát, Boroszlót, Wrocławot, ahogy a lengyelek hívják városukat, vagy Breszlaunak a poroszok. Gondolataimat megszakítja egy útjelző tábla: Legnicát jelzi. Itt zajlott le 1241 áprilisában – a mi muhi csatánk előtt néhány nappal – a tatárjárás egyik ütközete: Kijev elfoglalása után Ödögej nagykan Batut bízta meg Európa lerohanásával 50000 fős sereggel, Batu Magyarország ellen indult, Orda kán pedig Lengyelországon keresztül támadt. Legnicánál lengyel, cseh és német lovagok küzdöttek nehézfegyverzetben a könnyűlovas mongolokkal szemben, ingoványos talajon. A tatár győzelem után Orda is a mi orszá-gunkba vonult, megtámogatandó Batu seregét.

De hogyan is szól Mátyás király históriája? Nyugati hódításaival fő célja az volt a magyar uralkodónak, hogy megszerezze a cseh királyi címet, ezáltal ő is választófejedelem lehessen a Német-római Birodalomban. Hadjáratokat vezetett Morvaországba, Csehországba (ez utóbbi nem éri el célját), majd bevonul Szilézia fővárosába, Boroszlóba. Sok szereplője van ezen eseményeknek: Podjebrád György cseh király, III. Frigyes német-római császár, György fia, Victorin, IV. Kázmér lengyel király és az ő fia, Ulászló, aki végül Podjebrad halála után megkapja a cseh koronát, így őt ismeri el választófejedelemnek a császár. Furcsa epizódja ez a történelemnek, amely során a lengyelek és a magyarok oly sokszor adták tanújelét a barátságnak, itt mégis vetélytársként léptek színre.

S mi lett Boroszlóval? Mátyásnak meg kellett védenie a támadó lengyel királlyal szemben, jó módszerrel: ágyúkkal körbevette a várost, távol tartotta az ellenséget, s a „felperzselt föld” taktikával lehetetlenné tette az élelmiszer, a takarmány és hadianyag utánpótlást. De ezek a bonyolult küzdelmek! Sokkal könnyedebb epizód, hogy e második, végleges győzelme után (1474-ben) reprezentatív bevonulást tart Mátyás Boroszlóba. Nagy pompával sorakoztak fel a magyar főurak, az ország-nagyok: zászlókkal, zenészekkel. S a király? Felülmúlt minden elképze-lést, ahogy zöld bársonyba öltöztetett lován maga is zöld palástban és főfödővel, nagy méltósággal lovagolt. Mestere volt öfelsége a pompának s a nagyvonalúságnak! Erdemes utána olvasni, hogyan szervezte meg Beatrix megkoronázását Székesfehérváron (hófehér hermelinpalástba

öltözve), vagy hogyan vonul be a kiéheztetett Bécsbe a magyar sereg, s miként lakatta jól a bécsieket, s lepte meg őket számos kiváltsággal.

Egyre kedvesebbé válik a táj. Jobbról látjuk már a Szudéták hegyvidékének nyúlványait, itt-ott fenyvesek közt haladunk, Késő délutánba hajlik az idő, pihennünk kellene. Nem könnyű az utazás, mert ha férjem elfárad, útszélen, erdőben, valamely patak partján egy kis terepszemlével összekötjük a pihenés perceit. Katowice táján lehetünk, még egy kicsit utazunk, aztán 10 óra tájban az autó hátrahajtott hátsó ülésén ágyazok meg a fiúknak, mi elöl szundítunk. Ez a pihenő most valóban egy patak közvetlen partján van. Ahogy pirkad – nyár van, ez gyorsan bekövetkezik –, Jóska egy fa tövébe ül, falatozik, s panaszkodik, hogy fáj a foga. Egyre jobban. Igen korán indulunk tovább Krakkóba. Az elsődleges cél, hogy fogorvost keressünk. Próbálkozunk is, bemegyünk egy rendelő várószobájába, de oly sok a beteg, hogy reménytelen a várakozás.

Krakkói látogatásunk ellentmondásos. Tamás fiunk nemrég gyógyult ki a mumpszból, Peti alig, Jóskának a foga fáj. (Az én fülem majd Leningrádban fog begyulladni, hogy ne maradjak ki a sorból.) De ki szabad-e hagyni az Óváros vagy a Wawel meglátogatását?

A város kínálja magát, élénk jön. Messziről köszönt bennünket a Visztula folyó partján a Wawel. Mi csak visszaintünk, mert előbb a négyzet alakú piactéren csodáljuk az árkádos Posztócsarnokot, amely eredetileg tényleg posztóraktár volt, ma már a vendéglátást, az idegenforgalmat, a művészeteket szolgálja kávéházaival, kis boltjaival, kiállításaival, reprezentatív báljaival. Elképzeljük a középkori „vásáros” életet, amikor hangos volt a tér az eladók és a vevők alkudozásától. Képzeletemben a térre vonul Nagy Lajos királyunk, fogadva a lengyelek hódolatát, hiszen apja, Károly Róbert és nagybátyja, III. Kázmér lengyel király egyezsége értelmében ő a lengyel trónörökös.

Körbejárjuk a Posztócsarnokot, s megtaláljuk a híres romantikus költő, a lengyelek Petőfije, Adam Mickiewicz emlékművét. Szabadságharcos verseik valóban rokoníthatók. Ő a feldarabolt Lengyelország korában élt, a XIX. század első felében, az orosz országrészben. Valójában litván területen született, mert a Nagy-Lengyelország idején ez is hazájához tartozott. Így egy nagy birodalom állampolgára lett. Kapcsolatba került Puskinnal – az oroszok Petőfijével –, a dekabrista szervezkedéssel. Lehetősége volt egyetemre járni, nyugati költőkkel, filozófusokkal – Goethevel, Hegellel – találkozni, itáliai városokat látogatni. Ódai emelkedettséggel ír az egység koráról, amikor „rég, büszke lengyel tűz” jellemezte a „szülőanya”, Lengyelország ifjainak arcát, most rejtőzködni kell, imádkozni, vértanúságra készülni „föltámadás nélkül”. A költő a mi szabadságharcunkkal is rokonszenvezett, felhívást intézett a magyarokhoz. Párizsi emigrációja idején kapcsolódott be a krimi háborúba,

a kolera végzett vele. Párizsban temették el, de hamvait később Krakóba hozták. Remélem, néhány óra múlva tiszteleghetünk előtte a Wawel látogatása során. Most még elidőzők markáns arcán, a szoborcsoport nőalakjain, akik a hazát, a tudományt, a költészetet és a bátorságot szimbolizálják.

Kisfiam hívja fel a figyelmemet, hogy egy érdekes templomot lát: nem egyforma a két tornya. Valóban! Keresem az útikönyvben, s olvasom a Mária-templom történetét. Íme! Két testvér építette a két tornyot. Versenyeztek egymással, melyiküké lesz szebb, magasabb. A jobb oldali torony építője becsvágyból megölte testvérét, akinek a tornya így befejezetlen maradt. A testvérgyilkos a lelkiismeret-furdalás miatt levette magát a toronyból. Most mégis az ő tornya az alacsonyabb, mert a csonkát később a király fejeztette be, kecsesebbre, magasabbra építtette, fiatornyocskákkal és ragyogó díszkoronával a tetején. Csak bekukkanjunk a templomba, hogy legalább a szárnyas oltárt megnézzük. Sok-sok epizód az Újszövetségből! A domborművek figurái mesterien reálisak, a színek gyönyörűek! Délelőtt van, még nincsenek szétnyitva a táblaképek. Hangos zenére leszünk figyelmesek: trillázó kürtszólamot vagy harsonát hallunk, ami aztán hirtelen megszakad. Ez a hejnal – mint a magyar hajnal – ébresztőként szólalt meg először a tatár támadás idején, s tatár nyíl szakította félbe a riasztó életét.

Mennünk kell a Wawelba, hiszen ma még haza szeretnénk indulni. Most is zsúfolt programot terveztünk magunknak!

Felsétálunk a Visztula mellett magasodó dombra. Keressük a monda-beli sárkány nyomait, aki szüzeket követelt éhe enyhítésére a krakkói polgároktól, amíg azok égő kénnel végleg kielégítették azt. Messziről látjuk a székesegyházat, mindhárom tornyával. Kimagaslik az Óratorony barokk toronysisakjával. Amíg közelítünk a bejáratához, mesélek családomnak – a fiúk még nem tanulták, férjem is igen rég – a lengyelek és a magyarok történelmének találkozási és közös időszakairól (persze csak dióhéjban): hogy eredetileg Szent István koronáját Mieszko lengyel fejedelemnek szánta II. Szilveszter pápa; hogy István egyik testvérét Vitéz Boleszláv lengyel herceg vette feleségül (az ő gyermekük Beszprim, Veszprém névadója). Elmondom, hogy Lengyelországba menekült a megvakított Vazul fia, Béla herceg; hogy IV. Béla király lánya, Kunigunda (Kinga) lengyel királyné lett. Még szorosabb lett a kapcsolat a két nemzet között a XIV. században, hiszen Károly Róbert felesége, Erzsébet I.(Lokietek) Ulászló lengyel király lánya volt, így örökölhette a lengyel koronát nagybátyja, III. Kázmér halála után fiuk, Nagy Lajos magyar király, megteremtve ezzel a lengyel-magyar perszonáluniót. Leánya, Hedvig lengyel királynő lett. Szeretnénk az ő síremlékét látni a királyi vár székesegyházában ugyanúgy, mint Báthory István erdélyi fejedelemét és lengyel királyét is.

Belépünk a templomba. Gyönyörű háromhajós bazilika! Elsőként a főhajó és a kereszthajó találkozásánál Szent Szaniszló, a templom névadójának síremlékét és oltárát közelítjük meg. Látjuk az ezüsttel borított, fa domborműveket, harci jeleneteket vélünk felfedezni. Ezek az 1410. évi grünwaldi csatát idézik, amely során a lengyel-litván egyesített sereg (Hedvig királynő férje volt II. Jagello Ulászló) legyőzte a támadó német lovagrend seregét. Úgy tartják a lengyelek, hogy Szent Szaniszló szelme is segített a győzelem kivívásában (miként Szent László is segítette a magyarokat a kunok elleni kerlési ütközetben). A vértanú püspök (saját királya, II. Boleszláv gyilkolta meg, felségsértéssel vádolva, s meg is csonkíttatta) sírja zárandokhely. Felette emelkedik a „haza oltára”, győzelmi tróféákkal, zászlókkal díszítve.

A mennyezetre tekintek. A főoltár felett hálós boltív, lejjebb két gótikus csúcsíves ablak, kétoldalt Szent Szaniszló és a másik névadó, Szent Vencel szobra áll. A pillérek között áll a várnai csatában meghalt I. Jagello Ulászló jelképes (holttestét nem találták meg) és II. Ulászló valószínű sírja. Itt nyugszik I. Lokietek Ulászló (páncélban ábrázolja őt a szarkofág szobra), Nagy Kázmér vörös márvány sírja felett baldachin áll.

Körbenézek. Az oldalhajót gazdagon díszíti a kápolnák koszorúja szentek, nemesi családok, egyházi méltóságok, a Jagello Egyetem híres professzorai temetkezési helyeként. Keressük Hedvig királynő síremlékét, s meg is találjuk: a hófehér carrarai márvány eltér az összes többi ábrázolástól: a szarkofág tetején fekvő szobor arca méltóságot, tisztaságot, nemességet áraszt. A királyszerűsége miatt a kriptába kell mennünk, hogy utolsó szabad óráinkban még Báthory István előtt tisztelegessünk.

A többi majd legközelebb. Mindig nyitva kell hagyni egy kiskaput, hogy legyen indok újra visszatérni valahová.

Délután van. Indulunk. Zakopánét, a Tátrát vesszük célba.

A lengyel Tátra „fővárosa” a hegyvidéket, a faházakat, a hátizsákos turizmust, a gyaloglást kedvelőknek, de a gyógyulni vágyóknak is egy földi Paradicsomnak tűnik. Parkolás után mi is elvegyülünk a tömegben, nézegetjük az ajándéktárgyakat árusító standokat: faragott sétatobot vesz férjem „Kraków” felirattal – fogantyúja rókafejet idéz lompos farokkal – és egy művesen faragott, rézveretes, lakkozott fali dísztányért. Az eladó ez utóbbi hátoldalára ezt vési éles késével: „Morskie Oko – 6. VII. 77.” Így lesznek beszédesek a tárgyak, így őrzik meg néha helyettünk is az emlékeket. Érdeklődünk Morskie Oko mibenlétéről, s megtudjuk, hogy egy tengerszem, egy tó fenn a Tátrában, több mint 1000 méter magasan. Szerpentín vezet fel. Autóval is meg lehet közelíteni, de az utolsó másfél kilométert gyalog kell megtenni. Semmiség ez a gyönyörű látványért! A tengerszem mélykék színében tükröződnek a tavat keretező fenyvesek és fentebb a hegycsúcsok (még plusz 1000 méter!). Beszívjuk a kristály-

tiszta, ózondús magaslati levegőt, gyorsan nézünk, hogy sokat lássunk, emlékezetünkbe vessük a látványt, s indulunk vissza az autónkhoz. Hosszúra nyúlt utazásunk utolsó szakasza következik.

Leereszkedünk a hegyről, s egy közúti határállomásba ütközünk, nem számítottunk rá. A lengyel határőrök szigorú ellenőrzést végeznek: a csomagtartóból mindent kipakoltatnak (már viselt ruháink szennyesen, összegyűrve, közöttük a Németországban vásárolt holmik). Érdeklődésükre, hogy mit vásároltunk Lengyelországban, megmutatjuk a botot és a tányért. Az egyik dühös lesz. Nem tudom, miért. Összecsomagoltat bennünket, aztán gyorsan továbbküld.

Besötétedett. A legizgalmasabb éjszaka áll előttünk. Férjemnek egyedül kell Csehszlovákián keresztül vezetnie. A fiúk ismét alvóra térnek, s mi megkezdjük hazavivő utunkat: a Tátra lejtőit elhagyva, Poprádot érintve, a Kárpátok magaslataival küzdünk meg, hogy aztán a lefelé hozó meredek serpentinek – valahol Dobsina (jégbarlangját majd egyszer meglátom!), Rozsnyó térségében szelídebb vidékre hozzanak bennünket. Jó, hogy éjszaka van, s csak annyit látunk az útból, amennyit reflektoraink megvilágítanak! Egy teherautóval találkozunk. Felfelé halad. 10-15 perc múlva fényeit magasan a fejünk felett látjuk viszont. „Jó Isten! – szörnyülködik férjem – Mi is olyan magasan jártunk?” Éjfél után van. A legrövidebb úton szeretnénk elérni a magyar határt, s mielőbb átkelni. Találunk is néhány átkelőhelyet, de ezek éjszaka zárva vannak. Csak a negyediknél találunk őrszemeket – csehszlovákokat is, magyarokat is –, s most már hazaértünk.

Kora délelőtti órákban Siófok vonalában tartunk pihenőt, férjem reggeli tornázik, hogy otthonunkig a 30 kilométert még kibírja.

Itthon vagyunk! Lellén. Baleset nélkül! Irány a fogorvos, hogy a fogas kérdést megoldja.

Egyedül hallgatom tenger mormolását,
Tenger habja felett futó szél zúgását,
Egyedül, egyedül
A bujdosók közül,
Nagy Törökországban;
Hacsak itt nem lebeg sírjában nyugovó
Rákóczi nagy lelke, az eget csapkodó
Tenger haragjában!

Lévay József: Mikes

**Itt ítélkezett az ifjú Fabriczius Antal főbíró –
családi úton régi magyar városokban: Kassán, Lőcsén
(1979.)**

Még szabadidőnkben is együtt van családunk. Fiainkat még nem rabolják el a barátok, sem a lányok, érdeklődésüket még irányíthatjuk. Tamás a hetediket, Peti a harmadikat végezte az általános iskolában. Befejeztem a tanévet, vizsgázó osztályom most nincs, férjem szabadságot vesz ki. Útra kelünk, csak úgy lazán, kényelmesen. Csupán a fő irányban egyezünk meg: menjünk északra, lássunk Szlovákiában rekedt magyar városokat, hallgassunk felbukkanó magyar szavakat, nézzük meg a Kárpátokat, keressük meg a rodostói ház mását, hajtunk fejet Rákóczi fejedelem koporsója előtt, járjuk körbe a zöld posztós asztalt, bizonyosodjunk meg, valóban olyan szép volt-e a lőcsei fehér ruhás asszony; ízleljük meg a borovicskát, kóstoljuk meg a knédlit.

Az uram előkészíti az útra a Lada Samarát; kiszellőzteti, átnézi a régóta összecsomagolva várakozó kis kempingsátrunkat, kell-e rajta valamit javítani, igazítani. Magam az asztalka és négy kis vászonszék állapotát mérem fel, a matracokat a fiúk pumpálják fel. A technikai felszerelések rendben vannak. Konzerveket, kolbászt, italt készítünk össze. Ésszerűen válogatjuk a személyes ruhadarabokat, a legszükségesebb gyógyszert, pipereszereket. Marmonkannában vizet viszünk mosakodáshoz, főzéshez.

Budapestig az út megszokott, azután Eger, majd Miskolc irányában haladunk. Nem főutakon autózunk, hanem a hegyek – a Mátra, a Bükk – belső, kanyargós útjait keressük meg, hogy gyönyörködhesünk a szinte aljnövényzet nélküli lejtőkben, a szálfákban. Felismerem a sima kérgű gyertyánt (apámmal gyermekkoromban sokszor fűrészeltünk bakon keresztülvetett rönköket a téli kályhába), a tölgyfák magukon hordják ismertetőjelüket: a szépen szabdalt leveleket s a csüngő, még zöld makk-

termést. Egy-egy tisztáson éppen most virágzó s édes mézillatot árasztó hársak mellett visz utunk, míg másutt kifehérlik törzse a nyírfának.

A 24-es úton kanyargunk észak felé Kékestető irányába. Már-már szerpentinnek tűnik. Sofőrök szokták mondani: olyan éles a kanyar, hogy meglátják az autó hátulját. Vonz bennünket a kilátó, tegyük próbára magunkat, vajon szédülünk-e a magasban. Pazar a panoráma! Az előbb letről, most fentről. Így is, úgy is gyönyörű! S a levegő? Sokféle betegségre gyógyír. Hogy hol haladunk, nem is feledhetnénk, hiszen a legtöbb falu előneve: Mátra. A gyógyfürdőjéről és kocszi múzeumáról híres Parád után – mintha Keszthely felé mennénk – vadgesztenyesor vezet bennünket, majd Recsken haladunk át. Itt most járok először, persze, hogy eszembe jut az 1950-es években itt működő munkatábor (most ebből nem sok látszik), s a földrajz órákon tanult ismeret, miszerint hazánk jelentős rézlelőhelye itt van. Már a Bükk hegységhez közelítünk. Segítenek a hely meghatározásában itt is a falunevék. Még Eger előtt – ott jártunk már mindnyájan – a 25-ös útra térünk, aztán alacsonyabb rendűre Szamoskö után.

Közvetlen célunk, hogy Szilvásváradra érjünk, s ebéd után az erdei kisvonattal felmenjünk a Szalajka-völgy legmagasabb pontjára. Iskolás csoport is utazik velünk – vagy mi velük –, zsvajognak a gyerekek, tanáruk a sínpár melletti tisztáson látható mészegető kupacokra hívja fel figyelmüket. A legtöbb még füstöl. A végállomástól még feljebb gyalogolunk, kíváncsiak vagyunk az istállóskői ősemberbarlangra. Ismert dolog, hogy medvekoponyákat is találtak itt a kőeszközökön és csontokon kívül, s ebből a totemállat tiszteletre következtethetünk. Minden történelemkönyvben látható a háromlyukú furulya, amelyen öt hangot lehet megszólaltatni. Egyetemes történelmi jelentőségű lelet! Mi is felkúszunk, s az üres barlang láttán – túl későn jöttünk! – visszafordulunk. Majd múzeumokban megnézzük a cserépedényeket (a neolitikumból), a 80 mázsás tűzhelyet (a paleolitikumból), s a többi érdekességet.

Most már gyalogosan ereszkedünk le a víz folyása mentén. Gyönyörű a Fátyol-vízesés, a teraszosan kiépült patakmeder, a kristálytisza vízben fürgő cikázó kis halacska, a pisztrángok látványa. Néhol egész kis tavak keletkeztek. Fényképet készítünk egymásról, a családról, mögötünk a vízeséssel. Elgondolkodom a természet csodáján. Csak folyik, csak ömlik a víz fentről, és soha ki nem fogy. Vajon mi táplálja? Itt a Forrás-kőnél tör elő a hegységből, s keresett magának utat, kioldva a karsztos kőzetet, barlangokat alakítva ki. Ez a terület már a Bükki Nemzeti Park széle.

Mivel a tervünk szerint kempingsátorban fogunk aludni, tájékozódniuk kell a lehetőségekről. Kiépített, netán közművesített, területet nem találunk, de az egyik útkanyar melletti tisztáson már megszállt egy család. Mi is társulunk. Letáborozunk. Férjem vezetett eddig, s fog vezetni

ezután is – egyedül –, pihennie kell. A sátorverés a férfiak dolga, magam a „terítés”, a vacsora után nézek. A kis, kétégős gáztűzhelyen vizet forralok, ez melegíti fel a konzerv-vacsorát. A kellemes környezetben, lombos fákkal övezve, szép estét töltünk el.

Ébredés után ismét egy belső, kanyargós úton – keresztül a Bükk-fennsíkon – jutunk el Lillafüredhez. Legelőször a kastélyt pillantjuk meg. Sokaknak biztosít pihenést, gyógyulást is napjainkban. Tudom, hogy az 1920-as években, amikor elértéktelenedett a korona, s új pénzt, a pengőt szándékoztunk bevezetni, akkor merült fel egy nemzeti bank létrehozása is. Népszövetségi kölcsönt vettünk fel. Nos, ennek jó részéből épült ez a fényűző szálloda. A mi számunkra eddig még nem nyitotta meg kapuit. De gyönyörködhetünk a Hámori-tó szépségében, amely a Garadna egy felduzzasztott része. Parkolót keresünk, hogy kicsit sétálhassunk a partján, s tovább haladva a Szinva patak kristálytisza vize láttathassa velünk a medrében hófehérre mosott köveket. Kell, hogy József Attilára gondoljak, aki itt látta meg, s őrizte meg emlékét az Óda ihletőjének: „Itt ülök csillámló sziklafalon.../ Nézem a hegyek sörényét – / homlokod fényét / villantja minden levél / ...és /– amint elfut a Szinva-patak –/ ím újra látom, hogy fakad / a kerek fehér köveken, / fogaidon a tündér nevetés.” S folytatja a verset az egyik legszebb szerelmi vallomással.

Délelőtt van, friss a levegő, mi is frissek vagyunk. Diósgyőr felé vesszük utunkat, meg kell, hogy mutassuk fiainknak azt a várat, amely az Anjou-korban a királynék lakhelye volt (Veszprémen kívül) lakályossága, kellemes klímája s talán védettsége révén. Azt a formát, amilyenben mi most látjuk – kicsit romosan –, a török időkben alakították ki, védelemre: négy négyszögletes torony, többszörös védelmi várfal, négy méter mély várárok. Lent kazamatákat, fent vártörténeti kiállítást látunk. S kibontakozik előttünk a vár múltja.

A kővárat a tatárjárás után, IV. Béla idején kezdték építeni. Fénykorát egy évszázaddal később, I. (Nagy) Lajos korában élte, s ez a következő királyok alatt folytatódott, különleges státusza révén: nyaralóhelyként szolgált a mindenkori királyné számára. Ilyen töménen másutt nem idézhetnénk meg őket.

Először Károly Róbert felesége, Lokietek Erzsébet kapta. Szerencsés hely volt az ő számára, hiszen lengyel királylány lévén, Krakkót könnyen elérhette, s őt is meglátogathatta testvére, III. Kázmér király. Lehet, hogy kissé hűvösnek tűnt Nagy Lajos király második feleségének, a boszniai Kotromanic Erzsébet hercegnőnek. Anjou Mária (Lajos lánya) királynő néhány éves uralkodása trónviszályokkal volt terhes, ő lett Luxemburgi Zsigmond első felesége (balesetben halt meg). Izgalmas, ellentmondásos alakja e női sornak Zsigmond második felesége, Cillei Borbála. Az ő lányuk, Luxemburgi Erzsébet volt az első Habsburg ural-

kodónk, Albert felesége. A legizgalmasabb epizód, ami nevéhez fűződik, az utószülött V. László csecsemőként történő megkoronázása, majd a magyar korona elrejtése az akkori német-római császárnál, III. Frigyesnél. (Bőven lesz dolga a magyar diplomáciának Mátyás király idején visszavásárolni!). És kis ideig a fiatal Mátyás első (valójában már második) felesége, a cseh királylány, Podjebrád Katalin a diósgyőri vár lakója, míg gyermekük születése az életét nem követeli. Annál aktívabb nő Aragóniai Beatrix, aki az itáliai reneszánsz gyakorlati támogatója Magyarországon. A Jagelló-korban előbb egy francia grófnő, Candale-i Anna II. Ulászló, majd II. Lajos feleségeként Habsburg Mária élvezhette a mi gyönyörű északi hegyeink látványát. Ezekben az években lakályos, gótikus vár volt, könnyed, karcsú tornyokkal, lovagi teremmel.

Vissza a jelenbe! Néhány fényképet készítettünk, néhány képeslapot vásárolunk, s indulunk egy felüdítő programra: felkeressük a miskolctapolcai strandot – délidő van, melegen süt a nap –, egy órai fürdözést beleszámítunk megszámolt óráinkba. De tényleg csak egyet, hiszen még ma szeretnénk elérni északon az országhatárt, s még itthon rövid túrát tenni az Aggteleki-cseppkőbarlang valamely tagjában.

Jósvafőnél érjük el a Baradla-barlang egy lejárátát. Idegenvezetővel mehetünk csak be, információi sok érdekességet árulnak el e furcsa világról. A mennyezetről csüngő cseppkőképződmények a természet produktumai, csak az emberi fantázia lát bennük egy-egy ismert képet. Lám, az anyósnyelv nemcsak anyósnyelv, nemcsak virág, hanem egy cseppkő is! Fácánt, Tigrist, Sast véltek felismerni másik kövekben, s keresztelték el őket így. Szerencsénk van, mert a Hangversenyteremben valóban koncert készülődik, színes díszvilágítás jelzi közeledtét. Aztán sötét lesz, megszólal a zene, s minden akkordra más-más sziklát, cseppkövet világítanak meg: néha csak egy egészen kicsi darabot, máskor nagyobbbat, aztán felerősödik a zene, kiteljesedik a fény, s az egész terem fényárt kap. Nagyon szép, komplex élmény, ahogy szürke és sárga, rózsaszín és kékeszöld vagy barna árnyalatban pompázik a földalatti világ! A járdákon mindenütt villanyvilágítás segíti közlekedésünket, néhol a csupasz talajon, néhol kis hídon, másutt korláttal biztonságossá tett falépcsőn haladunk.

Gyorsan eltelt az egy órányi látogatás. Ismét közeleg az este, szálláshely után kell néznünk. Még itthon, hogy holnap frissen induljunk Kassa felderítésére.

Most is izgalommal tölt el bennünket a határon való átkelés: új határőrök, új vámosok, más nyelv. Reméltük, hogy magyarul szólalnak meg, de nem így történik. Milyen különleges helyzet! Magyarországról jövőnk a régi Magyarországra. Valahol erre járhattak úgy ezerkétszáz éve Árpád küldöttei Szvatopluk fejedelemnél, hogy fehér lovon, féken és nyergen földet, vizet, legelőt vegyenek. Itt harcolt Károly Róbert Aba

Amádéval és fiaival. Valahol itt taníthatta meg Mátyás király a gömőri nagyurakat földet művelni, okította őket, mint Salamon a Bibliában, hogy milyen sok mindent kell tudnia a parasztnak. Itt lovagoltak Bocskai István hajdúi; erre vitette hadjárata során Bethlen Gábor egész társzekérnyi könyvét. Ismerős helyek, ismerős személyek! Róluk szól a magyar történelem.

Gyönyörű városba készülünk! Sok magyar emléket idéz bennünk.

Bármerre járok, mindig érdekel a földrajzi nevek etimológiája. Mivel nekünk most nincs idegenvezetőnk, hát még otthon, az útra készülve olvastam a városok történelméről.

Kassa neve egy családi névből eredeztethető: Kosáék lehettek. A város már az Árpád-korban szorgalmas polgárok által lakott, magyarok is, meg más nemzetek vándorútra kelt mesteremberei telepedtek le. Jöttek hospesek a német Thüringiából, magukkal hozták a mesterségek ismeretét (és Szent Erzsébet tiszteletét). A magyar kézművesek is saját szakmájukra tanították gyermekeiket, s nyugatra küldték őket vándorútra, hogy tudásuk sokrétű, gazdag legyen. Így bocsátották el fiaikat: „Figyelj jól a világra! Menj nyugatra! Városokat látsz, melyek gazdagabbak, mint a miénk... A házak alaprajzát vizsgálj a homlokzat mögött... Hazádnak kémkedsz, mikor a lélek titkaira figyelsz... Nézd meg Firenzét, Ravennát. Városokat látsz, ahol minden csudálatosan a helyén van. Nézd a fejedelmi paloták arányait, de nézd meg az egyszerű házak ablakait is... Lesd meg, hogyan cserzik Nürnbergben a bőrt. Beszélj a képfestőkkel Augsburgban... Bécsben és Wormsban találj a templomokban szobrokat, melyeket fából faragtak, és színes festékekkel mázoltak be, könnyű kézzel. Tudj meg a színes üvegek titkát. Párizsban beszélj a kesztyűszabókkal, a festőkkel és a doktorokkal... Látnod kell a német, az olasz és a francia köveket. Meg kell ismerned a fogást és a módot, ahogyan a külföldi mesterek markolják a vésőt és a kalapácsot.” János mester, a kassai kőfaragó bocsátja útra így fiát, Kristófot Márai Sándor „A kassai polgárok” című drámájában. A valóságban is ilyen előrelátóak, határozottak, igényesek, keményen férfiasak, de mégis mélyen érzőek lehettek ezek a céhmesterek, mind a harmincvalahányan: a szűcs, a molnár, a kovács, a fazekas, a takács, a szatócs, a gombkötő, a kőműves, a kannagyártó, a nyereggyártó, a szíjgyártó, az ötvös, a késcsináló. Milyen gazdag egy város, ha ilyen emberek lakják! S a férfiak mellé kell rendelnünk a kitartó, tűrő, helytálló asszonyokat.

Kassa Károly Róberttől vámfizetési kedvezményt, majd ítélezési jogot, Nagy Lajos királytól szabad királyi városi kiváltságot kapott: „Mi, Lajos, Isten kegyelméből Magyarország királya... hű kassai polgáraink... alázatos folyamodványukra... engedélyeztük, hogy ettől fogva városuk titkos és nyilvános pecsétjén és zászlóján... használhassák a királyi címerünkből kivett pajzsformát. Kelt Diósgyőrben, az Úr mennybe-

menetele előtt két nappal, 1369. május 7-én.” Ennek eredményeként bírót, plébánost, lelkészt, tizenkét esküdtet, nagytanácsot választhatott a szabályrendelet szerint is békében élő magyar, szlovák, német, – s a reformáció után – katolikus, lutheránus és kálvinista város.

És Kassa polgárai meghálálták ezt a királynak, hiszen öt év múlva elismerték a trón leányágon történő öröklődési jogát. Így lett Mária a királynőnk I. Lajos halála után.

Különös, patinás, az ember teremtő munkáját megbecsülő, elismerő világ volt ez! A városbíró megajándékozta a céhek, mindegyik a saját termékével: egy dolmányra való angol posztóval, ötven patkóval, egy ruhaszárító kötéllel, egy tisztességes pallossal, egy szép öreg (nagy) tállal, fél tallér ára vajaspereccel, egy pár karmazsin csizmával, két szappannal, négy font tekert gyertyával... Csak az 1700-as évektől váltotta fel a javadalmazást valódi illetmény rajnai forintban és hegyaljai borban.

Hát ebbe a városba érkeztünk most férjemmel, fiaimmal, s könnyedén megtaláljuk a leghíresebb, legmagasabb építményt, a Szent Erzsébet-dómot.

A gótika e gyöngyszeme is a kassai polgárok szorgalmát, hozzáértését dicséri s a meghívott külhoni tehetséges mestereket. Akkor építették ezt a templomot (illetve egyik elődjét), amikor Márai Sándor drámája játszódik: a kiskirályok idején, a 14. század elején. Hosszú ideig készült. „Városok és templomok nem épülnek két mise között.” – mondja János mester. „A templom még nem épült fel egészen. Segítenék neked s a többieknek,... hogy szép és nagy templomot építsünk, mely megáll az időben.” – így Kristóf. Az apa bölcs, örökérvényű szavai: „A templom soha nem készül el egészen. Minden nemzedék épít rajta valamit. A te munkádra is sor kerül.” Építették már korábbi nemzedékek, leégett, újraépítették, megint leégett, aztán megépült a ma is látható templom. Valamit mindig megőriznek az újjáépített épületek az előzőből: egy darabot az alaptól, a falból, egy-egy sarokkövet. Így biztosítják a folytonosságot.

A kassai dómot – elődeit is – Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletének szentelték. 1378 után már a háromhajós, gótikus formában készült, három bejáratú kapuval. Dicséretes a királyok (Zsigmond, majd Mátyás) támogatása, akik kedvezményekkel, az adó vagy az ajándékok elengedésével segítették a belső berendezések készítését. A pápa bűnbocsánatot ajánlott fel az építőknek. Valóban minden nemzedék keze nyomát magán viselte egy-egy változat. Előbb csak a falak álltak, a tornyok nem egyforma ütemben, emeletenként készültek. Sokáig váratott magára a szentély apszisának megépítése. Elkészült egy-egy oldalkápolna. Újabb tűz pusztította a nem teljesen kész templomot. (Kassa történetében sokszor estek áldozatul a tűzvésznek a polgári házak is, a fából készült

tetőszerkezetek miatt, a templomban a faragványok: szobrok, bútorzat, lépcsők). A XVI-XVII. századi formája már sokban megegyezett a mai-val, amit az 1800-as évek utolsó évtizedeiben nyert el Steidl Imre tervei szerint.

Nézem a szabályosra kifaragott köveket a falakban. Lassan száz éve lesz, hogy állnak, s azt sugallják, hogy még sok száz évig állni fognak. A főtorony masszív, időtálló, többemeletes. Csúcsíves ablakai húek a XIV. századi építési stílushoz, de sisakja már kicsit barokk, kicsit rokokó. A másik torony igen díszes, de alacsonyabb, alig vagy tán nem is magasabb a homlokzatnál. Mátyás-toronnak hívják. A király halála után már nem építették tovább. S ott egy karcsú, könnyed oszlop szökik a magasba. Ez a Huszár-torony. Az apszis külső falához megyünk. Ablakai magasba törnek, több emeletet is átfognak. Kintről nem látszik a színes ólomüvegek szépsége. Sok kőszobor – szenteké, királyoké – őrzi kassai és vendégmesterek keze nyomát a kapubélésekben, a falfülkékben, egy-egy támpillér vagy kis oszlop zugában. Kőcsipkés fiatornyok, erkélyek teszik könnyedebbé a tömör felületeket. Nagyon gazdag díszítés!

Az északi kapuhoz megyünk, s történelmünk egy darabja, a Biblia egy részlete elevenedik meg előttünk. A kapuív felett szobrok: középen Szent Erzsébet négy szent – István, Imre, László és Henrik – társaságában. Még feljebb domborművek egy-egy mezőben: Krisztus kereszthalála a fő helyen, legfelül s alatta a golgotai részletek Szűz Máriával, Szent Jánossal, az asszonyokkal, római katonákkal, a latrokkal. Alul ismét Erzsébet, aki a szenvedőket segíti: imádkozik, etet, ápol, fürdet. Életének egy-egy jellemző epizódja.

Bent a délelőtti napfény árad az ablakokon át, színessé varázsolva azokat. Így még inkább érvényesül a többemeletnyi magasság, mintha a szentély kupolájának boltívei, a hálók az égig nyúlnának. A napsugarak megcsillannak az aranyozott felületeken. Így látjuk ragyogásban a főoltárt, teljes magasságában: annak oromzata művészi, könnyed, finom, baldachinja egészen a mennyezetig ér, s alatta megpillantjuk, amiért igazán ide jöttünk: a szárnycsapatot.

Nem mindig látható, illetve soha nem látható egészében. Most csak a középső mező hatalmas színes faszobrai: középen Szűz Mária a kis Jézussal, mellette két oldalt a két Szent Erzsébet (a bibliai Zakariás felesége, Keresztelő Szent János anyja, illetve Árpád-házi Szent Erzsébet). A két oldalsó, dupla táblán a festett képek (48 darab) még az eredetiek (1474 és 1477 között készültek, s megmenekültek a tűzvész alkalmával is). Olyan jeleneteket látunk mi is most, amelyeket ismerek, s figyelmem diktálja, hogy alulról kezdjem értelmezni a képeket: Erzsébet megszületett a pozsonyi várban – bár olvastam már azt is, hogy Sárospatakon született –, látjuk édesanyját, Gertrudis királynét és apját, II. End-

re királyunkat; a négyéves kislányt, amikor Thüningiába viszik; látomásában Szűz Máriától és szentektől kap megerősítést jócselekedeteiért; belpoklos beteget ápol; szétosztott ruhája helyett angyaloktól kap méltót a császár fogadására; búcsúzik Lajostól, a férjétől; megözvegyül, anyósa és sógora elűzik őt Wartburg várából; még a koldusnő is megveti a kitaszított Erzsébetet; ferences nővérként betegeket fürdet, nyír; meghal Marburgban, s a pápa szentté avatja.

Miért volt szükség – a művészi megjelenítés, a művészeti élmény mellett – egész életrajzok ilyenforma közlésére? Mert az egyszerű emberek legtöbbje e középkori századokban nem tudott írni, olvasni. A szobrok, festmények „a szegények bibliája” szerepet töltöttek be, ismeretközlők voltak. A kolostorokban vagy királyi könyvmásoló műhelyekben készült művek nyelve a latin volt. Bibliát sem olvashattak tehát, hiszen majd a következő században fordítja le anyanyelvére Luther Márton, s folytatják ezt az apostoli munkát Magyarországon Pesti Gábor, Sylvester János és Károli Gáspár.

A szárnyas oltár egy másik variánsa nagybőjtben Jézus élettörténetét, kereszthalálát, feltámadását meséli el, míg karácsony előtt az adventi várakozást megidéző (az angyali üdvözlés, Mária látogatása Erzsébetnél, a betlehemi események) képek láthatóak. Csodálattal nézem a képek keretét: mintha mindegyik egy önálló kis oltár volna, aranyozott baldachinnal tetőzve.

Körbejárjuk a templomot, az oldalhajók oltárai közül néhány előtt megállunk. Közel a szentélyhez Szűz Mária majdnem életnagyságú szobra a gyermeket váró Erzsébettel. Itt láthatjuk azokat a jeleneteket Mária életéből, amelyeket a főoltár ma elrejt előlünk. S egy másik – lakóhelyünk templomának oltárképével majdnem azonos – festmény, a Szent Anna oltáron, amint az édesanya lányát, Máriát tanítja. Szárnyas oltáron látjuk Szent Antalt a gyermek Jézussal festményen, körülöttük nyolc kép szenteket ábrázol. Szent József, a családok védőszentje minden templom díszé. Itt egy gyönyörű márványszobra áll, aranyozott bronzoltár keretében.

Meg kell tisztelnünk a „kassai vértanúk” oltárát, emlékezve egy XVII. századi eseményre, amikor Bethlen Gábor északi hadjárata során ide érkezett protestáns fejedelemként, s katonái üldözték, megkínózták, megölték a katolikusokat, így a három papot, Márkot, Istvánt és Menyhértet. Valójában egyikük sem kassai születésű, mindhármán ideiglenesen teljesítettek itt küldetést: lelkigyakorlatot tartott Márk, Menyhért tábori lelkészként szolgált a kassai katolikus helyőrségnél, István lelkipásztora lett a csekély számú katolikus közösségnek. Szeptember 7-én haltak meg, ezen a napon a templomokban szentmisén rájuk emlékezünk ma is.

A kórus alá érünk. Innen teljes hosszában látjuk a hálóboltozatos mennyezetet, az egész olyan, mint egy magasban futó folyosó. Oly messzire tűnik a főoltár! Innen vesszük szemügyre a szentély felső ívé-ről a térbe függő, ovális Szűz Mária „medált”, arany sugarakkal keretez-ve. Innen nézzük a szószéket, amely majdnem a templomtér közepén, a hívektől körülveve áll. A református templomokban szoktam ilyen-t látni, s ez idézi fel bennem az olvasottakat, miszerint a kassai dóm is többször volt kénytelen felekezetet váltani a reformáció utáni időkben.

Nézelődésünk során – bár nem sokan vannak a templomban – fér-jem ismerősöket üdvözöl. A szomszéd „várból”, Fonyódról érkezett kollégája és felesége, aki viszont nekem kolléganőm, az ottani gimnázi-umban tanít. Most ismerkedünk meg egymással. Kicsi a világ!

Kifelé menet, az északi kapunál találjuk jövetelünk – még az oltárnál is nagyobb fontosságú – célját: II. Rákóczi Ferenc sírjánál tisztelegni.

A kapu fölött belülről egy szép falfestmény részleteiben megidézi éle-tének eseményeit. A legelsővel kiegészítem családomnak. (Szívem dik-tálja, hogy egy kicsit korábban kezdjem.) Zrínyi Ilona a déli, napsütötte Horvátországból került a hűvösebb északra I. Rákóczi Ferenc felesége-ként. A gyermeket váró édesanya utazás közben – Sárospatak és Kassa között, a zempléni kisfaluban, Borsiban, 1676-ban – adott életet fiának, a későbbi II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek. (Néhány hónapos volt a kisfiú, amikor édesapja meghalt betegségben.). A festmény együtt ábrá-zolja az anyát és kisgyermekét. Aztán látjuk, amint fiatal házasként (felesége Hesseni Mária Amália hercegnő lett) elfogják őt a császáriak a felvidéki Habsburg-ellenes felkelésben való részvételért. Egy képet áldoz a festő – Dudits Andor – a szabadságharc vezérlő fejedelemének, s a következő már a száműzetés idejét idézi: 1711-ben a francia király, XIV. Lajos és III. Ahmed török szultán fogadja. S a törökországi Rodos-tó, a Márvány-tenger partja volt utolsó lakhelye bujdosótársaival együtt.

Ide kívánczok – bár a festményen nem látható – Törökországba törté-nő utazásuk és ott tartózkodásuk. Ezeket Mikes Kelemen állomásról állomásra (Gallipoli, Drinápoly, Bujukdere, Jénikő, Békós, Rodostó – a 207 levélből 140 itt keletkezett – Constancinápoly, Csernavoda, Vidin, Fetislán, Oroszcsik, Bukarest, Jász) leírja a „Törökországi levelek” című művében. Megismerjük belőle, hogyan töltötte a fejedelem itt minden-napjait, s halála körülményeiről is tudósít „édes néjének” az 1735. április 8-i levelében: „Az Isten árvaságra téve bennünket, és kivéve ma közüllünk a mi édes urunkot és atyánkot, három óra után reggel. Ma nagypéntek lévén, mind a mennyei, mind a földi atyáinknak halálokat kell siratni. Az Isten mára halasztotta halálát urunknak, hogy megszen-terje halálának áldozatját annak érdemével, aki ma megholt érettünk. Amicsoda életet élt, és amicsoda halála volt, hiszem, hogy megmondották nékie: ma velem lesz a paradicsomban...” Az április 16-i

levél a holttest sorsát tudatja: Rákóczi szívét Franciaországba vitték a kamalduli szerzetesek kolostorába, testét koporsóba zárták, hogy majd Konstantinápolyban temethessék el. Megvárták, amíg az ott tartózkodó idősebb Rákóczi-fiú, József (Mikes úgy írja, hogy az „ifjú fejedelem”) is megérkezik. Július 18-án hajóval szállították a koporsót, s ugyanoda tették földbe, ahol édesanyja nyugodott, a galatai jezsuita kolostorban. (Az íródeák ezután még vagy 100 levelet ír a bujdosók napjairól. Az utolsót 1758. december 20-án. De nem véletlenszerű a befejezés! Mintegy lezárja az írásfolyamot: „Az első leveletem amidőn a nénémnek írtam, huszonhét esztendőös voltam, eztet pedig hatvankilencedikbe írom... Ne kívánjunk tehát egyebet az Isten akaratjánál. Kérjük az üdvességes életet, a jó halált és az üdvességet, és azután megszűnünk a kéréstől, mind a büntől, mind a bujdosástól, mind a telhetetlen kívánságtól. Amen.”)

Mindezekről a dolgokról csak középiskolás korukban fognak olvasni fiaink.

Most lemegyünk az altemplomba, a sírboltba, a négy márványkoporsóhoz. Koszorúk, nemzeti színű szalagok fejezik ki az utókor megbecsülését. A feliratok egyszerűek: „Itt nyugszik II. Rákóczi Ferenc, Magyarország és Erdély fejedelme +1735. Ápr. 8. Rodostóban, az ő hőselelkű anyja Zrínyi Ilona, I. Rákóczi Ferenc, utóbb Thököly Imre fejedelemnek hitvese +1703. Febr. 18. Nikodémiában; és fia Rákóczi József +1738. Nov. 10. Csernavodán, kiket nemzetünk balsorsa számkivetésbe juttatott.”

A fejedelem koporsója közepén, s még másik három, Esterházy Antal gróf, Sibrik Miklós ezereskapitány illetve Gróf Bercsényi Miklós és felesége nyugvóhelye. A falon különös koszorú emlékezik: ezüst tölgyfalevelek alkotják, rajtuk azon helységeknek a neve, amelyek hozzájárultak a halmak hazahozatalához.

Ez a történelmi epizód a záróakkordja a Rákóczi-szabadságharcnak. Az emléktábla erről így tudósít: „Számkivetésüknek I. Ferenc József ap. királyunk vetett véget, ki drága poraikat a nemzet határtalan öröme visszahozatta, és a haza szent földjén helyeztette örök nyugalomra 1906. évben. Az ő dicső emlékük erősítse az utódok hazaszeretetét.”

A hazahozatal még teljesebb történetét már újságok tudósításaiból, sőt hivatalos rendeletekből, történelmi szakkönyvekből, tanulmányokból ismertem meg.

Mivel Rákóczi Borsiban, egy Zemplén megyei faluban született, a Zemplén megyei közgyűlés kezdeményezte először a fejedelem születésének 200. évfordulója alkalmából. Ez a szándék felerősödött a szabadságharc kitörésének 200. évfordulóján, és elkezdődött az újratemetés szervezése. Gróf Tisza István miniszterelnök javaslatára a király rendelte el 1904-ben. 1906 októberében felgyorsultak a történések: öttagú bizottság ment Isztambulba Thaly Kálmán vezetésével; eltörölték az

1715. évi 49. törvénycikket, amely megbélyegezte Rákóczi és a szabadságharcot, s ez a rehabilitációt jelentette; megszavazták a hazahozatal és a Törökországba vitendő síremlékek költségeit. Thalyék azonosították a holtakat, exhumálták őket, lecínezett koporsókba tették, búcsúztattak, emlékeket állítottak. A hazaút Isztambulból Constancáig hajón, azután vonattal Orsova-Szeged-Kiskunfélegyháza-Budapest vonalon történt. Az országhatárra október 27-én érkeztek meg a hamvak. Ide különvonaton utaztak a fogadásra a magyar előkelőségek. Amerre haladt a menet, mindenütt örömtűzek gyúltak, az egyszerű nép is ünnepelt. A vasútállomások feldíszítve várták a küldöttséget, énekkarok, zenekarok tették ünnepélyessé az eseményt. A Keleti pályaudvaron gyászhintókra tették a koporsókat, s a Bazilikában ravatalozták fel, Thököly Imre hamvait a Deák téri evangélikus templomban. Gyászmiséket celebráltak. 28-án vonattal szállították őket Kassára, 29-én érkeztek ide, itt a végső temetés alkalmával a 129. zsoltárt énekelték: „Sion ellenségei megszégyenülnek – zarándokének: Sokat gyötörtek ifjúságom óta / – vallja meg ezt Izrael! – / sokat gyötörtek ifjúságom óta, / mégsem bírtak velem. / Hátamon szántók szántottak, / hosszú barázdákat hasítottak. / De igazságos az Úr: / elvágta a bűnösök kötelét...” Thököly hamvait Késmárkra szállították.

Így születnek a zarándokhelyek, amelyek valóban ébren tartják, erősítik a nemzeti érzést.

A sírboltból feljőve adózunk még a fejedelemnek azzal, hogy megkeressük rodostói házának mását. Mintha két házat tettek volna egymásra külön tetőszerkezettel: a földszinti közönséges lakóháznak látszik, de felette a kiugró erkélyű emelet adja a törökös vonást. Most irodák működnek benne, de építésecor (1906 után) felhasználták az eredeti rodostói ház bútortárat, a mennyezet és a falak fa borítását, hazakerültek a személyes tárgyak. (A mennyezetdíszek mintái Rákóczi keze nyomát is őrzik. A fejedelem faragott is a száműzetésben, erről Mikes így számol be a 88. levélben: „Mert ebédig az olvasásban és az írásban töltte az időt, ebéd után pedig, aki látná, azt gondolhatná, hogy valamely mesterember, vagy fűr, vagy farag, vagy az esztergában dolgozik, és az ő gyönyörű szakállja sokszor tele forgáccsal, hogy maga is neveti magát, és úgy izzad, mintha munkája után kellene enni kenyérét.”)

Mivel Kassáról Lőcsére fogunk menni, megkeressük azt a házat, amely valaha Lőcse városa vásárolt meg (lehet, hogy ajándékba kapott) az ő kereskedői részére, hogy legyen hol lakniuk vásárok alkalmával. Aztán Kassa ezt visszavásárolta, de a ház neve maradt Lőcsei-ház. S hogy vidám történnel zárjuk kassai látogatásunkat, Bethlen Gábor esküvőjét és lakodalmát idézem fel családomnak, egy padon ülve, fagyaltózás közben:

A harmincéves háborúba Bethlen már az első szakasz idején bekapcsolódott a protestáns unió oldalán. Ez jól zárult Erdély részére a nikolsburgi békében – megkapott hét vármegyét és a Részeket –, de a

fejedelem tartott egy Erdély-ellenes Habsburg támadástól. Szövetségest keresett tehát, s a házassági diplomácia eszközét alkalmazták. Első felesége, Károlyi Zsuzsanna meghalt. Új feleséget kellett keresni. Első próbálkozása közvetlenül a császári ház irányában történt: II. Ferdinánd lányát, Cecília Renata hercegnőt kérte – természetesen diplomatái útján –, de nem kapta. Így lett a felesége – s majd utóda – a brandenburgi választófejedelem lánya, Katalin.

1626-ban, a kassai dómban tartották az esküvőt, s az egyhetes lakodalmat a Lőcsei-házban. A szepességi főváros és lakói még nem láttak ilyen nagyszabású úri eseményt. (Erről Kemény János „Önéletírás”-ában olvashatunk.) Már az előkészületek hasznára váltak a városnak: megtisztították az utcákat, megjavították a hidakat, helyet készítettek a lovagi játékoknak, előkészítették a fogadóházakat. (Nem gondolták, hogy úgy is kevés lesz!) Bethlenék nem takarékoskodtak, amikor az európai uralkodókat feleségestül, kíséretestül meghívták! Maga a menyasszony 39 kocsival, 340 lóval, 225 főnyi kísérettel érkezett, Bethlen 2000 vitéze élén ment a fogadására. A kézfogó után már „erdélyi”, vörös bársonnyal bevont, arannyal díszített hintóban folytatta útját az ara. Harsonák, ágyúlövések, dobok, trombiták adták tudtára mindenkinek az örömteli eseményt. Az esküvőről, a lakodalomról, az ajándékokról elmondja Kemény, hogy igen nagyszabásúak voltak: hátaslovakat, öszvéreket, nagy értékű ékszereket, arany mosdódmedencét és szökőkutat kapott az új pár a vendégektől. De Kassa polgárai sem fukarkodtak: négy ökröt, négy borjút, négy hordó bort, ötven köből zabot ajánlottak fel ajándékul. Tűzijátékok, lacikonyha, vigalom. Ez jellemezte az utcaképet egy hétig. Vigadott Kassa népe is.

Gondolataimban kutatok, s eszembe jutnak híres esküvők. Mátyás királyé 1476-ban Székesfehérváron Aragóniai Beatrixszal, ahová hófehér hermelinpalástban és süveggel érkezett a vőlegény és a menyasszony is; vagy Napóleoné, aki ott sem volt a bécsi Szent István-dómban Mária Lujza mellett, csak az ő megbízottja, s elsőben valahol Franciaországból eléje jöve látta meg ifjú feleségét zuhogó esőben, hintót váltva.

Búcsút mondunk a magyar emlékeknek és Kassának, a 85-ös úton Eperjes irányába indulunk, hogy valahol a zöldben elfogyasszuk – Bethlenékétől valamivel szerényebb – ebédünket. Ilyenkor a kempingasztal, a székek kikerülnek az autóból, nekik is jó lábukat kinyújtóztatni, elnyúlunk mi is a fák alatt, térképet nézünk, rövidtávú tervet beszélünk meg, estig.

Ma szombat van. Ahogy közeledünk Eperjeshez, ahogy átmegyünk a falvakon, gyermekkorom és nagylánykorom szombat délutánjai jutnak eszembe, amikor már az ünnep közeledtét lehetett érezni: most is takarítják a járdaszegélyeket, öntözik a virágokat, az idősebben kis padokon beszélgetnek. Rálátunk néhány távolabbi falura a hegyek lábánál. Magunk

mögött hagyjuk a régi Sáros vármegye területét, a Szepességbe, a régi Szepes vármegyébe érkezünk, a Hernád és a Gölnic folyó völgyébe, a hajdani erdős vidékre. (A Szepes elnevezés „fenyves területet” jelent.)

Ez a térség a XII. századtól a betelepített német szászok által lakott: ők a szepességi szászok (a másik csoportjuk, az erdélyi szászok a Barcaság és Brassó környékén telepedtek meg), akik „zipszereknek” hívták magukat, ez a másik magyarázata a térség nevének. Erdemes elismeréssel illetni az okos királyi politikát, miszerint a „hospeseket”, a „vendégeket” meg kell becsülni, kiváltságokkal lehet őket új hazájukhoz kötni. E szászok külön jogkönyv szerint éltek (ismertebb a budai polgárok jogkönyve Zsigmond király idejéből, amely szabályozza az ott élő német és magyar lakosság bíróválasztási jogát, városfalvédő és adózási kötelezettségét...): városokat alapítottak, oda a király is csak az ő beleegyezésükkel mehetett – természetesen kíséretével együtt –, a városon belüli „hierarchiát” szigorúan hagyományozták nemzedékről nemzedékre. Ezt a rendet tükrözi a szepesi „főváros”, Lőcse középkori élete.

Tulajdonképpen, amit iskolában oly sok éve tanítok már évről évre a középkori városok létrejöttéről, lakosságáról, építészetéről, gazdasági életéről, műveltségéről, az emberek vallásáról, az mind élővé válik itt.

Késő délután van, amikor a városba érünk. Ma csak bepillantunk – gyalogosan – a városkapun áthaladva, enyhe emelkedőn a főteret (a piacteret) megközelítve, majd körbejárva, egy kis középkori hangulatot szippantunk. Nincs nehéz dolgom, hogy családom s magam figyelmét a látható szépségek felé irányítsam, megtette ezt helyettem Jókai Mór „A lőcsei fehér asszony” című regénye kezdetén. Olvasom hát:

„A tágas, négyszögű tért minden oldalról emeletes paloták sorai foglalják rámba, barokk stílusban épült homlokzatokkal, kőből kifaragott címerekkel a kapuív felett, latin emlékmondatokkal a párkányzaton, az egész piacnégyszöget mind patríciusok lakják, akik a nemességüket Ulászló, Korvin Mátyás, Zsigmond, IV. Béla királyokig fel tudják vinni. Hanem azért e nemesi paloták mindegyikének az elejét a földszint hosszában áruzsarnokok foglalják el, az építészet minden ötlete szerint alakított oszloptornácok, az egyiknek az oszlopai harántul dülnek a háznak, mint egy egyiptomi gúla szelvénye, a másiké tömör kapunyílások rendét mutatja, úgy hívják őket, hogy „lábás házak”. A tér legnagyobb részét elfoglaló városháza maga is ily oszlopcsarnokkal van befülvezve, mely kettős boltíven nyugszik.”

No, jól látta-e Jókai? A legdiszesebb oldalnál keressük előbb a bizonyítékokat, mert a városháza (ma a Szepességi Múzeum) mind a négy oldaláról más-más képét mutatja, s a Pál-mester téren teljesen körbejárható. Két szinten sorakoznak az árkádsort tartó oszlopok – bocsánat! „lábak” –, széles, nyitott folyosót zárva közre a fallal. Innen nyílnak a földszinten a kis boltocskák. A második szintet tető zárja le, de csak oly

mértékben, hogy kiemelkedhessen belőle egy manzárd a térre néző ablakokkal és négy tornyocskával zárva. Most a déli homlokfalat szemléljük: a lábazat felett teljesen zárt, csupán az ablaksorok bontják meg az egységet (alul kisebbek, felfelé haladva nagyságuk is nő). Legfelül az ablakok közötti rést beszédes freskók töltik ki: ide festette az alkotó az öt polgári Erényt allegorizáló nőalakokat: a Bölcsesség négy összetekeredett kígyót illetve egy tükröt tart; a Mértékletesség serleget és kancsót fog, de belőle a bort a háta mögé önti; a Türelem báránykát vezet; az Erő oszlopot emel a vállán; az Igazság pallossal és serpenyővel ítélkezik. Most a bejárat oldalra jutunk. Itt teljesen zárt a fal, csupán az ablakok törik meg (talán itt voltak hajdan a vármegyei fogda cellái?), s a jobboldalán nyílik a főbejárat hagymakupolával fedett lépcsője, lépcsőházzal vezetve a belső térbe. Folytatásként egy kapuboltozat töri meg az épület folytonosságát, felette átjárhatóságot biztosít a városházából az utólag hozzáépített harangtoronyba. A tető tornyocskái itt is gazdagon díszítettek. (Schulek Frigyes tervei alapján készült a most látható régi városháza.) S megtaláljuk a ferde, masszív lábakat az épület négy sarkán.

Szemlélődésünk a tér legkülönlegesebb – talán egyedi – látványosságára irányul: a szegyenketrecre. „Gatterhäuschen” (rácsházikó) – így hívják németül, s a lőcseiek – Jókai is úgy írja – Ketterhäuschennek mondják, mert e százszok megőrizték nyelvüket, csak kissé elferdítették. „...valóságos disztiméne volt a Szentháromság-piacnak; remekműve a lakatosmesterségnek; erős vasrudakból keleti kösk mintájára alkotva, egy hatszögletű kalicka kúptetővel, azon födeles tornyocskával; az oldalai feldíszítve vaslilomokkal, az ajtajára pedig egy lángoló szív van kiverve plébából... arra a célra szolgál, hogy szerelemből a bűn ösvényére tévedt hajadonok legyenek benne város csodájára kitéve. Két nehéz lakat őrzí a vasajtót.”

Mi most járunk először Lőcsén, mégis minden oly ismerős, nemcsak Jókai műve, hanem Mikszáth Kálmán „A fekete város” című regénye nyomán is. Gondolatban benépesítjük a teret vásárosokkal és vásárlókkal. Az árkádok alatti boltok megtelnek árukkal, hiszen igen jó helyzeti pozícióban van a város: találkozája a kereskedőknek Kelet és Nyugat között. S kiegészül a sok külföldi termék a helyi céhek remekeivel, mert mind a harmincnégy céh ügyel arra – amint ezt a céhszabályzatok előírják –, hogy minőségi árut állítson elő. Itt csengettyűket, harangokat látunk, amott különféle posztót – nadrágnak, mentének –, lenkelmét – könnyedebb női ruhának, terítőnek, ágyneműnek –, megint másutt egészen finom kelmék: „a kamuka (damasztiszövet, brokát), a tabit (habos selyem), a fajlondis (juh bőrből készült finom szűrposztó), a remek, a saffór, a rázsa, a perpeta, a hernász, a kvinet”. Titkosabb kis boltocskában ezüstneműk, ötvösmunkák ragyognak, emitt a lőcsei órák művei, mindenféle nagyságúak és rendeltetésűek. A téren szekerekről árusítja prémjeit, subáit egy

másik kereskedő. A lőcsei szabályzat szerint nem mindegy, hogy ki melyiket vásárolja meg, mert előírták: mibe öltözhet a köznép, mibe a polgár, s mit illik felvenni egy patríciusnak vagy patríciusnőnek. „...csamlottból és csizmazinból a közrendű népnek, sójaposztóból gerezniak (szörmegálér) a polgárásszonyoknak; tarka selyemmel hímzett szedrázsiából a patríciusnők rokolyái.” Ha most ez mind a jelen volna, meg kellene gondolnunk, melyik fajta áruhoz közelítsünk, hogy a szokások szerint vásároljunk, mert sem az agrárium, sem a pedagógia, sem a diákság nem szerepel az előírásokban! Kilógunk a középkori lőcsei hierarchiából! De ügyelnünk kellene arra is, nehogy alkudozni kezdjünk – miként teszi férjem minden alkalommal a piacokon „Mennyit enged a feléből?” – tréfás kérdéssel ostromolva kofákat, eladókat –, mert látnunk kell a nyilvánvalót: mindennek szabott ára van. Megállapította azt „Lőcse város tanácsa”!

Izgalmas világ volt! Ma kissé csendesebb! Az alkony lassan estébe fordul, holnap folytatjuk az ismerkedést a várossal, most szállásunk után nézünk.

Nem messzire a várostól, a hegyekben faházás kemping áll, ezt választottuk ki éjszakázásra. Fiainknak is, nekünk is jólesik a csendben az erdő hangjait figyelni, s hajnalban madárdalra ébredni. Vacsoránk még mindig hazai: kis kemping gáztűzhelyünket beüzemeljük, s melegítünk, főzünk rajta, esti fürdésre ott a hideg hegyi patakvíz. Ó, ez még romantikus is! Lefekvés előtt sétálgatunk egy kicsit, nem sok vendég zavarja ma a természet csendjét. De íme, találkozunk egy párral, s a „fiú” (én minden férfit fiúnak hívok) hajdani iskolatársam a szülőfalumból! Már Kassán is megállapítottam, hogy kicsi a világ, ez most megerősödik bennem. Valóban kicsi!

Férjemmel beszélgetünk az első lőcsei benyomásainkról: kedves, ódon hangulata, rendezettsége, zártsága kapott meg bennünket. Tudom, hogy ez a város is egyike volt a szabad királyi városoknak, városfallal, kapukkal, bástyákkal, jogokkal és kiváltságokkal. S ahogy a történelem hozta, ezek az emberek sem kerültek el a viharokat. Már a tatárjárás is első településük elhagyására kényszerítette lakóit, a Menedékkőre. E kövekből építették aztán fel a második, a mai városukat, s lett Lőcse a Szepesség fővárosa. Szépülése Mátyás király idején a legszembetűnőbb. Gazdagodó kereskedői reneszánsz lakóházakat emeltek, megépült a templomuk. Mindezt meg kellett védeniük, s miként ez a céhszabályzatokban olvasható, minden céhmester egyúttal katonailag „hadnagy” volt, vállalta a városfal valamely szakaszának vagy valamely bástyájának védelmét. Ágyúöntői jó támaszai voltak az általuk támogatott királynak. S a királyok megtisztelték a várost látogatásaikkal, egy-egy újabb kiváltsággal viszonzva a vendégszeretetet.

Holnap randevúzni fogunk a híres lőcsei tanácsbeli urak és a még híresebb „fehér asszony”, Korponayné Ghéczy Juliánna szellemével.

Reggel van. Kirándulásunk utolsó napjára virradtunk. Rendezzük számlánkat a gondnoknál, s igyekszünk ismét a városba. Időnket ma is be kell osztani, hiszen a lőcsei randevúk után, a dobsinai jégbarlangot látogatjuk meg, hogy aztán a hazafelé útban a krasznahorkai vár búcsúztasson bennünket a Felvidéktől.

Most is a Kassai kapun megyünk be a városba. Autónkat a városfalon kívüli parkolóban hagytuk. Egy kis cukrászda mellett haladunk, kirakataiban – számunkra már ismert – színes, különféle mintára vágott mokkacukrot pillantunk meg. Nekünk is, a rokonoknak is vásárolunk ajándékba, reprezentatív délutáni teázásokra. Kinyitott már a múzeum pénztára, férjem kiszámolja a koronánkat – mára még elég lesz –, két felnőtt és két gyerekjegyet vesz, s kitérül előttünk Fabriczius Antal és más híres városbírók „munkahelye”, visszavisz bennünket a Rákóczi-szabadságharc idejébe.

S még mielőtt a tanácsterembe lépnénk, a folyosón, egy ajtón megörökítve hív bennünket intő ujjával egy fiatal női képmás. Ő a lőcsei fehér asszony. Szolid, kontyba fésült hajjal, mély kivágású, sima, dimdlis ujjú fehér ruhában, titokzatos tekintettel, bal kezével utat mutat, jobb kezével azt mondja: „Gyere!” Kicsoda ő?

1710 az utolsó előtti éve a szabadságharcnak. Lőcse a császári hadsereg szorításában van, de tartja magát. A fejedelem követei már folytatják a béketárgyalásokat. Ghéczy Juliánna, aki kuruc brigádéros felesége s anya, diplomáciai lépéseket tesz: meg akarja menteni a várost a pusztulástól, fel akarja venni a kapcsolatot a császárral is, Rákócziékkel is. Merészen taktikázik. A bezárt városban e terve megvalósításához eszköznek tekinti, elcsábítja a várost védő báró Andrassy István tábornokot. Előkészíti a békekötést? Elárulja a várost? Tény, hogy Lőcsébe bevonultak a császáriak: kapituláció vagy szabályos békeszerződés értelmében? Korponayné hazaáruló volt, vagy hős? Inkább áldozat! 34 évesen lefejezték őt Győr piacán.

Belépünk a tanácsterembe. A zöld posztóval leterített asztal körül most is ott állnak a magas támlás szenátori székek. Hátsó oldalukon címerek mesélnek az adott céh profiljáról. De a palást (az egyenruha) hiányzik róluk.

Hagyom, hogy újból az író népesítse be a termet. Bevonulnak a magyarrá vált, de mégis „megmaradt németnek” előljárók. A bíró ellenőrzi, öltöztetik teljes-e, szabályos-e. Ha nem, megbírságolja valamennyi pint borral a vétkest. Ugyanezt a büntetést szabja ki, ha tanácskozás közben felszólalásában, vagy megjegyzésében megsért egy szenátor valakit. Meg kell mondani, van fegyelem! S hogy az adós ne legyen adós sokáig, egy-egy napirendi pont megtárgyalása után szent helyre vonulnak a városatyák (palástjukat hátrahagyva): a borospincébe. Itt lakik a tizenkét apostol egy-egy huszonnégy akós, tokaji aszúval megtöltött boroshordón

kifaragva. De a büntetést egy tízakós hordóból veszi meg a bírságra ítélt, minden pintet egy „rénes forintért”

Így viseli a városnak gondját minden céhmester: a harangöntő, a szappan- és viaszgyertya készítő, a hentes, a pék, a serfőző és valamennyi. Csak nekik is hasznuk legyen belőle!

A terem falán lőcsei hírességek festett képe, a fal mellett padok, mivesz faborítás fedi a falat mögöttük. A karzaton képzeletben a polgárnép zsong. S most belép az ifjú Fabriczius főbíró, hogy ítélkezzen elődje gyilkosa, Görgey alispán felett. Pálcaját kettétöri. Az alispán sorsa beteljesedett. Levethetik fekete gyászruhájukat a lőcsei asszonyok és lányok.

Mikszáth Kálmán „A fekete város” című regényének filmváltozatát fiaink is látták. Így lesz a holt betűkből élő történet.

A térre kiérve a katolikus templom hív bennünket. Vasárnap van, csak akkor léphetünk be szemlélődésre, ha a szentmisének vége. Nem akarunk zavarni, így az orgonaszót és a kivonulási éneket kívül hallgatjuk. A Szent Jakab-templom nem mindig volt katolikus, a reformáció idején az evangélikus vallás atyja, Luther Márton arcképe is díszítette, és istentiszteleteket tartottak benn, miként ez Rákóczi korában is volt. „Erős várunk nekünk az Isten!” – énekelte akkor a gyülekezet.

Vékony, sokszögletű torony emelkedik a magasba. A gótikus falak, a csúcsíves ablakok többször megújultak. Az előcsarnokon lépünk be. Ezt Hunyadi Mátyás tiszteletére emelte a város, innen indult a király 1476-ban Szilézia elfoglalására. Végignézzünk a templombelsőn: hosszú főhajóját a mellékhajóktól négyszögletes, vaskos, „örök időkre szóló” oszlopok sora választja el. Minden oszlop előtt oltár, vagy egy-egy kép várja az imádkozókat. A főoltár egyedülálló! Faragott faoltár ez is, Lőcsei Pál alkotása. A teljes szentélyt betölti 18 méteres magasságával, 6 méteres szélességével. Mögötte a színes üvegablakok szép hátteret adnak a szenteknek: a szárnyas oltár középső alakja Szűz Mária a kis Jézussal, mellette jobbról a névadó Szent Jakab apostol egy vándorbottal, balról Szent János apostol kehellyel látható. A becsukható szárnyak az ő életükből mesélnek el epizódokat.

Szent Jakab a gyalogos vándorok védőszentje. Harmadikként csatlakozott Jézushoz Péter és János után. Ott volt ő is a Tábor hegyen a színeváltozáskor. Az ő anyja kérte azt Jézustól, hogy két fia a két oldalán foglalhasson helyet az Isten országában. „Tudtok-e inni abból a kehelyből, amelyet majd én iszom?” „A kehelyből fogtok ugyan inni, ...” Jézus jövődöleése bevált: a Mester halála után a jeruzsálemi egyház püspökeként a király kardja által ő lett az első vértanú az apostolok között. Sirja Spanyolországban zarándokhely.

Szent János evangélista az ő testvére, az apostolok közt a legfiatalabb, a „szeretett tanítvány”, hosszú életet élt meg, öregkori látomásait „A jelenések könyvé”-ben diktálta le, nem vértanúhalállal halt meg.

Az oldalhajókban állnak azok a díszes székek, amelyek a gazdag családok férfitagjainak szolgáltak ülőhelyül, de ez a templom adott végső nyughelyet is a patrícius családok tagjainak. (Itt nyugszik a Thurzó család feje, János, aki bányavállalkozó volt, s Lőcse városa sokat köszönhet neki. Mátyás király idejében élt. Már édesapja, György is lőcsei polgár volt, kohót birtokolt. Tőle örökölte fia a tulajdont is, a szellemet is. Atmenetileg Krakkóban telepedett le, ezüst, ólom és réz értékesítésével foglalkozott. Világot járt ember volt, Velencében ismerte meg a rézolvasztás műhelytitkait. Itt kötött szerződést az augsburgi Fugger Jakabbal, a bankárral. Ez a szövetkezés lehetett a kapitalizmus első megjelenése Európában (1493-ban!). Akkor már övéi Corvin János bányabirtokai is.)

A téren áll a híres Thurzó-ház díszes, szepesi csúcsívvvel záródó homlokzattal. (Jókai hősnője ebben a házban lakott népes szolgálhadával a regény szerint.)

Szép vasárnapi program volt e séta és a műemlékek látogatása. Ismét autóba ülünk, hogy a zöldben elköltsük ebédünket.

Utolsó délutánunk annyit enged meg, hogy hazafelé vivő utunk egy-egy közbeeső látványosságát megtekintsük.

Dobsina felé indulunk, hogy érezhessük a híres jégbarlang belső klímáját, láthassuk különös képződményeit.

Megvan ennek is a tudományos, földtani magyarázata, de működhet az emberi fantázia is a keletkezéséről, a látványról. Jókai így látta ezt: „Itt, e hegy mélyében lakik egy demiurgos, a földszellem, aki jégből alakít... Kezdi, mint bányász, mély üreget váj vízzel, szénsavval, azután folytatja, mint építész, óriási boltozatokat emel a mélységek fölé, rengeteg oszlopokkal jégből, építészeti remekeiben utánozza a zuhatagot, a lugast, a szőnyeget... oltárt emel, magasat, széles grádicsokkal. ...vannak szép tündér grottái, alvószobácskák talán... Aztán beáll kárpitosnak, ezüstművesnek, a kolosszusi építményeket betakargatja drága szőnyegekkel... Mikor épít, vakmerő, mint egy titán, mikor díszít, gyöngéd, mint egy tündér.” Mindebben igaza is van az írónak, de azért a feltárók (egy dobsinai bányamérnök, egy orvos, egy honvédhadnagy és egy városi tisztviselő) adatszerűen is közzétették a látottakat: A Gömör-Szepesi-érchegység üledékes mészkőszegélyén a felszínről a mélybe szivárgó csapadékvíz oldotta ki a barlang üregét. Hőmérséklete azért csak 0 Celsius-fok alatti, mert a meleg levegő – a legmagasabb ponton lévő bejáratnál – azonnal kiszökik, s helyébe a nehezebb hideg levegő áramlik. Mivel a barlang még a földtörténeti középkorban keletkezett, az eljegesedés idején létrejött jégtömb megmaradt.

Azt gondolnánk, hogy 1870 előtt rejtve volt a helybéliek előtt. Ez nem így volt. Jegét hűtésre használták, bejáratánál hűsöltek a munkások, rejtekében titkos összejöveteleket tartottak.

Jegyet váltunk, kabátot veszünk, tudjuk – a bejáratí tájékoztatóból –, hogy odabent hűvös van.

A hatalmas jégmennység nyűgöz le bennünket. Színe nem annyira változatos, mint a cseppkőbarlangoké, de a formák olyan mesebeliek: jégcsapok és különféle nagyságú termek, Nagy-terem is, lépcsők, csipkeszerű képződmények. Villannyal világítják meg, a fáklya használata tilos, hiszen az hőt (no meg kormot) termel. Idegenvezetővel jöttünk le, elmondja, hogy ez egy élő barlang, mert új és új jégformációk keletkeznek talán pillanatról pillanatra.

Testileg kellemesen áthűlve lépünk ismét a nyári szabadba. Az összekötő hegyi-erdei út fenyvesek közt a 67-es számúhoz visz bennünket, itt balra fordulunk Rozsnyó irányába, azon kissé túlhaladva pillanthatjuk meg a legszebb panorámában a síkon fenségesen trónoló, azt uraló várat: a Krasznahorkát. Még folytatnom kell az elragadtatás jelzőit: valóban gyönyörű, ahogy közeledve feléje egyszerre csak feltűnik, felismerjük, s önkéntelenül a Rákóczi korabeli dal sorait mondjuk: „Krasznahorka büszke vára / ráborult az éj homálya. / Magas tornyán az ősz szél / régmúlt dicsőségről mesél. / Rákóczinak dicső kora / nem jön vissza többé soha.” A dalhoz hozzágondoljuk a tárogató hangját, visszaidézzük a rodostói bujdosást, a kassai sírokat. Minta összefoglalnánk néhány napos múltidézésünket. Megható.

Nem egy elhanyagolt vár és várkörnyék fogad bennünket, hanem nyüzsgő élet. Valamilyen rendezvény révén – tán búcsú van – körhinta, sátrak, céllövölde és igen sok látogató népesíti be a vár alját. Innen, alulról nézve még fenségesebbek a vár falai: valósággal a sziklából nőnek ki, igazi biztonságot adva a lakóinak. Természetesen most ez is múzeum. Őrzi hajdani tulajdonosai emlékét.

Egy sziklavár. Az Andrassy család székhelye volt már az 1500-as évektől, a török kor óta. Nem kellett, hogy külön védfalakat építsenek, megközelíthetetlen volt a meredek sziklán. Csupán egyik oldalon vezetett fel – s vezet most is – egy feljáró (ez is próbára teszi a lábizmokat), masszív, jól zárható, biztonságos kapuval. 1710-ben a tulajdonos az a báró Andrassy István kuruc tábornok, aki Lőcse városát védte, aki bensőséges kapcsolatban volt a „fehér ruhás asszonnyal”. De ki védelmezte ekkor Krasznahorkát? A báró felesége, Serédy Zsófia asszony. Férfias akarattal, szervezőkészséggel helyőrséget tartott fenn, hajdúzsoldosokat fizetett, még tatár lovasok és páncélos darabontok is szolgáltak a vár védelmét; ágyú, puska, kartácsszóró és tüzeskéve-hajító állt a védők rendelkezésére. Nem kellett attól sem tartani, hogy az éhség oka lehet esetleg a vár feladásának! A sziklapincében gabona, hús, sajt garmadája állt, mély kútja naponta ezer embert is el tudott látni friss vízzel. Csak a házigazda hiányzott. Csak őt várta felesége napról napra.

Ezt olvasom Jókai regényében.

(Nem hagyhatom ki, hogy egy másik erős akaratú nő alakját meg ne idézzem. Zrínyi Ilona – akkor már Thököly Imre felesége – ugyanilyen praktikákkal tudta megtartani három évig Munkács várát: élelmiszert tartalékolt, gyümölcsöt aszaltatott, a levágott állatok bőrét vízben áztat-ta, hogy tűz esetén azzal oltani tudjanak, rengeteg húst tartósítottat, esővizet gyűjtöttek, így készültek a védelemre a császáriak ellen.)

Most itt áll előttünk Krasznahorka vára. Gyönyörű hegyecske – mondja a neve. Termésköből készült bejáratú útja folytatódik a kapun túl is, a belső várudvaron. Vastag falai, félköríves boltozatai, rácsos ablakai a biztonságot, az örökkévalóságot, a bevehetetlenséget sugározzák. Minden olyan stabil, olyan múlhatatlan!

A lakószobákban kialakított múzeumi termeket járjuk be. A tanácskozó hosszú asztala mellett különleges székeket látunk: mindegyik magassága más, attól függően, hogy mekkora ember ül rajt. Így mindenkinek a feje egy magasságban volt (Egy kicsit különös hóbort a készíttetőtől!). A falakon harci sisakok, a család címere a felirattal: „Non videri, sed esse!” „Nem látszani, hanem lenni.” A lakószoba kényelemről s esztétikai szépzérzékéről tanúskodik: intarziás asztal művészien faragott lábakkal, szoborral díszített álló óra, meggyzín brokát bevonatú, kényelmes karosszékek. Zongorát, könyveket látunk. Mintha nem is lovagvárban járnánk! A kápolnában az oltár fő helyén egy Mária-kép áll, zarándokokat hív az ünnepeken. Meg kell, hogy nézzük a vár hajdani úrnőjének mumifikált tetemét, aki ugyanúgy int ujjával, mint vetélytársa a lőcsei festményen. Más látnivalókat is találunk: ágyúkat, egy hajítógépet, egy gyönyörű fekete üveges hintót koronával, kandelábertekkel.

Kissé több idő kellett volna a látogatásra, sajnos, vagy szerencsére újból el kell majd ide jönni, amikor majd minden részletet, érdekességet magunkkal vihetünk „örök emlékezetül” – Rákóczi szavaival.

Autónkba szállva dudorászunk, fiaink is bekapcsolódnak. Mátraházy tanár bácsi sok szép énekre megtanította őket, férjem is szereti a múltat idéző dalokat, meghatódik rajtuk, megkönnyezi őket. Előkerül a Csínom Palkó, Csínom Jankó..., a Zöld erdő harmatát, piros csizmám nyomát hóval lepi be a tél..., a Te vagy a legény Tyukodi pajtás..., a Vörös bársony süvegem, most élem bús életem, Balog Ádám a nevem, ha vitéz vagy, jer velem! És újra elénekeljük a „Krasznahorka büszke vára” kezdetűt, amelyről most már tudjuk, hogy a Rákóczi-hamvak hazahozatalakor egy Andrassy grófné szerezte.

A dalok az országhatárig kísérnek bennünket. Bánrévénél Magyarországra érünk.

Csak Budapestig jussunk el! Vándoroknak, országjáróknak a jó rokonok ideiglenes szállást szívesen adnak. Majd viszonzozuk Lellén, ha ők nálunk járnak.

Derős homlok, derős kékség,
Langy éjszakák, langy kebelek.
Hév nyarakban hév serénység,
Csilló csermely, csilló szemek:
Piros orcák, piros borok,
Hegyek orma, vállak orma,
...
Szülőházánk ilyenforma!

Anton Mihanovic: Horvatska domovina – Csordás Gábor ford.

Először kempingsátorral az Adrián – családi út (1980.)

„Adriai Tengernek Syrenaia, Groff Zrini Miklos” – ez a cím olvasható a Bécsben, 1651-ben nyomtatott Zrínyi-kötet címlapján. Úgy látszik, e déli tengereken hívnak, kísértének, felszólítanak a szirének, hiszen Odüsszeusznak is meg kellett küzdenie a csábos szirénhangokkal.

Családunkkal most mi is a mediterrán Horvátország (Jugoszlávia egy tagországa) felfedezésére indulunk. Mindannyian fiatalok vagyunk még: férjem 40, én 37, Tamás fiunk 15 (most fejezte be az első középiskolai évét), Péter 11 éves, ősszel a hatodik osztályt kezdi.

Az útra társul hozzánk – vagy mi hozzájuk – férjem húga családjával Budapestről.

Már harmadszorra készítjük külföldi kirándulásra autónkat. Ez férjem dolga. Előkerülnek a már megszokott kellékek: a sátor, a matracok, a kis kempingfőző, a kis asztal a székekkel. Kisebb helyen elférnek személyes ruháink (bízunk benne, hogy a mediterrán égöv nem hazudtolja meg magát). Útlevelek, biztosítás, hazai élelmiszerek, egy kis saját termésű bor, gyógyszerek... Ilyenkor végeláthatatlan az elcsomagolandó holmi, valami fontos így is, úgy is itthon marad.

Esős-borongós reggelre virradtunk, így öltözzünk az útra.

Letenyénél, a határon találkozunk sógornőméssel, aztán Varasd-Zágráb-Karlovac lesz útvonalunk.

Hétköznap van, délelőtt, a jugoszláv/horvát falvakban s a mezőn zajlik az élet: nem látunk hatalmas táblákat, mint Magyarországon, nincsenek termelőszövetkezetek, csak keskenyebb, szépen megművelt parcellák. Az utakon kis traktorokkal közlekednek a gazdák, terményt szállítanak, vagy valamilyen munkagépet vontatnak. Különös jelenségre figyelünk fel: minden traktoron az ez év májusában elhunyt Josip Broz Tito arképe van, így rója le az egyszerű ember a hajdani partizánvezér és a majdnem harminc évig regnáló szövetségi elnök iránti tiszteletét.

Várják a vendégeket! Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a falvakban több helyen is nyársra húzott ökör vagy sertés forog a nyílt láng felett. „Krcma” – kiolvashatatlan és kimondhatatlan mássalhangzó torlódás még józan fejjel is! Varasdon – nehogy elvigyék mások előlünk – ízelítőt vásárolunk a legfinomabb rumpuncsból, a Pepitóból, s a konyhára is gondolva, Vegetát „spájlunk be”.

Zágrábnak csupán a széléig merészkedünk be, parkot keresünk egy korai ebéd elfogyasztásához. Csak kiszállunk az autóból, sétálgatva frissülünk fel, s már utazunk is tovább.

A sík vidéket elhagyva kezdődnek a hegyek. Az útvonal ezek oldalába vágjt szerpentineken halad, a másik oldalon számomra rémíztő meredély. Keményen kapaszkodom az ajtó fogantyújában, a hegyoldalra nézek, fel, abból merítek bátorságot. Csak még egyszer messze ellássak, csak síkság fogjon közre bennünket! Megértem Petőfit, aki csodálta a Kárpátokat, de csak a széles pusztaságot szerette. (Ez az érzés néhány-szor még úrrá lesz rajtam utunk során.) Károlyváros/Karlovac nevében is őrzi az alapító Károly főherceg nevét a XVI. századból. Fiume felé vesszük utunkat. Kíváncsiak vagyunk a hajdani magyar városra, különösen a hozzá tartozó üdülőnegyedre, Opatijára.

Délután van, amikor odaérünk. Előttünk a tenger egy darabja, a Fiumei-öböl.

Az ég és a víz kékségét csodáljuk előbb (Hol van már a reggeli borús idő a csepergő esővel!) s látnivalóit: a dokkot, a hajókat – utasszállítót és kereskedelmit –, a hajótestek visszatükröződését a tengerben, hatalmas darukat, kőolajfinomítók tornyait. Közérről gyönyörködünk a szabadon zöldellő pálmafákban – a már csupasz törzsük magasra fut –, leánder- és babérbokrok mindenütt, édeskés virágillat terjeng. A sétáló vendégek többnyire fehér vagy világos színű ruhában, könnyeden, ráérősen. Kicsit idegennek érezzük magunkat itt, a mediterrán éghajlaton a mi mérsékelt övi, szolidabb, sötétebb, zártabb öltözkünkben, csupán fiaink vegyülhetnek el a helybéli környezetben: Tamás az Északi-tengernél vásárolt matrőzpólóban, Peti tengerészsapkájával védi kis csapatunk mundérbecsületét. Nekünk, felnőtteknek még kívül is, belül is akklimatizálódniuk kell.

A kikötő és a vasútállomás térségén kezdjük az ismerkedést. Mintha egy fővárosban lennénk! Hatalmas, többemeletes paloták – alattuk eltörpülnek az emberek – reprezentálják, hogy Fiume valóban főváros volt történelmének egy kis szakaszában. (1920 és 1924 között „Fiumei Szabadállam”-ként működött.) Nevében a „folyó” szót rejti (horvátul Rijeka), amennyiben az eredeti település a Rjecina folyócska partján épült egy magaslaton. (Távcsővel látjuk a csúcson a középkori várat széles tornyával, a körülötte elhelyezkedő mai lakóházak vagy nyaralók zöldből kibukó piros tetejét, a hegy egy-egy leszakadt, kopár meredek olda-

lát.) A város a földrajzilag is értékes Isztriai-félsziget szerves része, ezért törekedtek birtokolni a hatalmak. A fiumei ember a XX. században hatszor cserélt állampolgárságot anélkül, hogy kimozdult volna lakóhelyéről.

Mi, magyarok is magunkénak érezzük kissé, hiszen a XVIII. századtól a város a Magyar Királyság része Magyar Tengermellék néven. Ez a kapocs megerősödött a horvát-magyar kiegyezéssel 1868-ban. Mivel a várost túlnyomórészt olaszok lakták, külön nyelvi és közigazgatási autonómiát kapott.

Keressük hát a magyar emlékeket. Legelőbb a kikötőben egy öntöttvas cölöpre figyelünk fel, amelyen magyarul olvashatjuk, hogy pesti vasöntödében készítették: „Schlick féle Vasöntőde és Gépgyár RT Budapest”. A legtöbb középületet a dualizmus idején építették, ez az időszak a város és térsége fejlődésének fénykora. A mi „vasminiszterünk”, Baross Gábor ipar- és közlekedésfejlesztő politikájában kiemelkedő helyen állt. A vasútvonalat kivezették a tengerig, a kikötőt ekkor alakították ki (Baross nevét viseli ma is), megépült a vasútállomás (itt mögöttünk látjuk).

Amott a Kormányzói Palota impozáns, kétemeletes, neoklasszicista épülete. (A várost magyar kormányzó irányította, s ebben működtek a magyar hivatalok.) A főbejáratához széles, fedett kocsifelhajtó vezet, felette széles, nyitott terasz korláttal, ünnepi beszédekre, köszöntőkre, bejelentések tételére, vagy üdvözlések fogadására. A főhomlokzat ablakai közt korinthuszi áloszlopok futnak fel két emelet magasságában. A lapos tetőn kolonnád fut körbe, szobordíszítéssel. A millennium évére épült palota méltó tervezőjéhez, Hauszmann Alajoshoz.

A kikötőre néz az Adria-palota: gyönyörű, ötemeletes, elegánsan méltóságos, komoly. A főbejárat felett itt is erkély, fölötte két emelet magasságáig nyújtózó korinthuszi áloszlopok, szobrok. Három tompa gömbkupola zárja le a sárga-fehér épületet patinás kékeszöld színével. A Korzón két palota közé szorítva áll – nem dőlhet el, mint a pisai – a várostorony az órával, rajta a város régi címerével (egy feldöntött kancsón sas ül, a kancsóból víz folyik, amely a kis folyót jelképezi). Két parókás történelmi személy (I. Lipót és III. Károly császár) idézi a XVII. és a XVIII. századot. A torony alatti kapu valaha valóban városkapuként szolgált. Egy köoszlopon figyel és vigyázza a mai embereket a város védőszentje, szent Vitus: katonaruhában, sisakkal a fején, jobb kezében pálmaág van, a balban a várostorony mását tartja. A Szent temploma a római Pantheont idézi kör alaprajzával, kupolájával. Furcsa, hogy a bejárata fölötti kapubéllet háromszoros, más-más boltozattal van lezárva. Mintha alkotója válogatott volna a stílusjegyek között!

Jó lenne, ha megkereshetnénk a dualizmus kori gyárak mai megfelelőit: a rizshántolót, a hajógyárat – amely 61 hadihajót bocsátott ki –, a torpedógyárat. De sétánk közben ismét egy templomot pillantunk meg: a

kapucinus rendi lurdi asszonyok templomát. Igen impozáns: terrakotta és fehér csíkozású a kétoldali lépcsőfeljárat fala és a főhomlokzat is, amely mintha széles torony volna. Hófehér lépcsőkorlát vezeti fel a látogatót, hogy a bejárat reneszánszos, kicsit arabos, kőcsipkés kapubélete a beltérbe vigye. Mindezt most kívülről látom, mint a magasban trónoló Szűz Mária szobrot is a főtoronyban, két kisebb fiatorony társaságában, egy-egy haranggal.

Késő délutánra jár már, indulnunk kell a híres üdülőhelyre, Opatijába vagy Abbáziába. Így is, úgy is ismerős a neve: gazdag családok üdülőhelye volt, és ma is a pénzesebb látogatóknak ad szállást.

Apátság. Ezt jelenti a helység neve, hiszen Benedek-rendi apátság állt itt a középkorban, köréje kis halászfalu települt, s a történelem megszülte a későbbi és a mai fürdőhelyet. A természet adta a kedvező klímát (nyáron sem túl forró, télen sem túl hideg), a politika a közlekedési lehetőséget biztosította a vasúttal.

10-12 kilométert utazunk. Feltűnnek a hófehér házak, autókemping, egy egész sátorváros, aztán előkelő szállodákhoz visz az út: piros szőnyeg fut le a lépcsőn egészen az útig, egyenruhás pincérek, londonerek várják a vendégeket. Kávéházak, cukrászdák, teraszok. Pálmafák és leanderek és levendulák tömkelege. Pazar, buja! Kicsit tétovázunk, de ki sem szállunk az autóból. Nekünk más helyet kell keresnünk szállásul. Visszafordulunk.

Köves tengerparton kempinget jelez a tábla. Itt már tömeg van! Ki hol talált tenyérnyi illetve sátornyi szabad területet, ott állította fel sátrát. Nincs kiépített vagy jelölt útvonal. Mi is bókászunk sógornőmekkel együtt, amíg egymástól jó messzire helyet találunk. De hát fürödni kellene! Úgy vágytuk már a tenger hűvösét! Amíg mindenünk bezárva az autókba, gyalogosan indulunk el megmártózni. De igen kis lehetőséget találunk: nagy, éles sziklák szegélyezik a partot, veszélyesek, meredek. Éppen hogy megízlelhetjük, milyen az „Adria”, csak a nap porát mossuk le. Visszatérve: sátorverés, matracfelfújás – ez a fiúk dolga –, gázegő beüzemelés, vacsoramelegítés – ez az én dolgom. Itt a vége első napunknak. Alvás!

Korai napkelte ébreszt bennünket. A sátorváros megelevenedik, itt is, ott is bókászó emberek tűnnek fel, némelyek már kávéznak, amott bátrak már a fürdésből jönnek hazafelé. Most veszem csak szemügyre, hogy nem mindenki egyéjszakás, mint mi. Többen lakókocsijukkal megtelepedtek e cseppet sem barátságos terepen, kerti bútorok, ruhaszáritó jelzi ezt. A mi kis asztalunk, alacsony kis székeink tényleg eltörpülnek mellettük, de nekünk kedvesek. Jó még a térdünk, a lábunk, leülni is, felállni is tudunk, a célnak megfelelnek. Forró italhoz hideg reggelit fogyasztunk, s már tervezzük a második napunkat.

Néhány órára visszamegyünk Fiuméba, hogy frissen felkaptassunk a Trsat hegyén lévő erődhez és templomhoz, majd elindulunk déli irányban a tengerparton Senjig, innen északra fordulva a Plitvicei-tavakat vesszük célba, majd ismét délre tartva valahol Zadar közelében megpróbálunk szállást keresni egy kempingben, most már több napra.

Könnyen megtaláljuk a hegyre vezető lépcsősor kezdetét, mert egy díszkapu tetején Szűz Mária domborműve látható. A fiúk számolják a fokokat egy darabig, de úgy száz körül abbahagyják, pedig 561-ig kellene türelmüknek bírni. A Csodatévő Szűz Mária templomához érünk. Érdekes legenda fűződik a történetéhez, amely szerint az eredeti templomot a XIII. században angyalok hozták Názáretből, de később továbbvitték Lorétóba. Vigasztalásként kapták a városbeliek a pápától a „Csodatévő Szűzanya” képét (angyalok közt ábrázolja Máriát). Az eredeti köré építették a Frangepánok a mai templomot, ez lett a család temetkezési helye is. Különleges a szószerk díszítése: egy szerzetes karja nyúlik ki belőle, feszületet tartva a kezében. A hozzá kapcsolódó kolostor története napjainkig nyúlik: a kerengőn megnézzük a századunkban, szerzetesek által készített festményeket Jézus életének eseményeiről.

Még feljebb túrázva érjük el a várat, az erődöt: ez is a védelmi harcok fontos pontja volt. Meglep bennünket az élénk, modern élet a falai között: az idegenforgalom bázisává vált ez is. Letekintünk, mintegy búcsúzóul, a városra, az öbölre, s visszaindulunk, hogy folytassuk mai programunkat.

A tengerpart! Szerencsés Jugoszlávia, szerencsés Horvátország, hogy így nagy hosszúságban birtokolhatja az Adriai-tenger sziklás, kavicsos, itt-ott azért homokos fövenyét! Kíváncsian indulunk Rijekát elhagyva déli-délkeleti irányban a partot követő közúton. Alig tíz kilométer után egy öböl köré települt kisvárosba érünk. Bakar – hirdeti a helységtábla. Balra fent a magasban tömör vár, körbástyákkal jelzi, hogy fontos volt a történelem során. Utánanézek az útikönyvemben, s megtudom, hogy a Frangepánok, később a Zrínyiek birtoka volt ez is. Azt tanítom az iskolában, hogy az Isztriai-félsziget, a Krk-sziget, a Dalmát tengerpart legjelentősebb grófi családjai ők, hogy a Magyarországra érkező 13 éves Károly Róbertnek a Frangepánok (és a Subicok) adtak legelőbb otthont; hogy a XVII. században házasság révén (Zrínyi Péter felesége lett Frangepán Katalin) rokoni kapcsolatba került a két család; hogy Katalin testvérét, Ferencet sógora szervezte be a Wesselényi-féle rendi összeesküvésbe (olasz nyelvre fordított egy levelet), s hogy ő ezért életével fizetett. A férfiág kihaltával a Zrínyieké lett Bakar.

Gyönyörködünk a hegyoldalra felfutó házsorokban, a tenger szorításában egymáshoz bújó épületekben. Kora nyár van, minden kis zugban virág virít. Elhagyva a Bakari-öblöt újabb nyaralóhelyhez érünk. (Lassan haladunk, férjem figyel, hogy sógornőmék autója hol tart mögöt-

tünk, együtt akarunk maradni.) Crikvenicában kemping mellett megyünk el, kilátunk a tenger homokos partjára. (Jó lett volna itt megszállni!) Szállodák és gyógyszanatóriumok, kiadó szobák, vendéglők jelzik a település népszerűségét. Itt is minden zöld és virágzó, de balra hegy magasodik, szürke karsztjának kopársága kontrasztot alkot a közel buja növényzetével. Ha autónkból jobbra nézünk, s tekintetünkkel átíveljük a tengerszorost, a KRK-sziget partvonaláig látunk. Senjig kell eljutnunk, hogy onnan észak felé fordulva megkeressük a Plitvicei-tavakat.

Ezt a nagyon régi horvát várost a történelmi térképek Zengg néven jelölik. Ez is a Frangepánoké lett IV. Béla királysága idején, adományként, majd szabad királyi városi rangot kapott Mátyás királytól. Sok harcot megért, hiszen a területért Velence is hadakozott, a törökök is támadták. Különös védelmi és támadó centrum, amolyan sasfészek volt ebben az időben a sziklaerőd, amennyiben ide menekültek a török elől Boszniából az uszkókok, innen kalózkodtak szabadon (szerepük, jellegük az ukrán kozákokéhoz, vagy a magyar hajdúkéhoz hasonlítható).

Megpihenünk a rakpart közelében: modern emeletes szállodák, kirakatok sora, teraszokon üldögélő vagy sétáló turisták. Ma szombat van, az esküvők ideje. Nem hazudtolja meg ez a nap sem önmagát: násznép vonul amott. Csakolyan, mint minálunk: modern, mai, ünnepélyes, zenés, megható. (Minden utunkon látunk lakodalmas menetet.) Csonakok, bárkák, halászhajók himbálóznak a vízben, közelükben a tenger jellegzetes szagát – halszagot? hínárszagot? – érzem.

Ismét kocsiba ülünk, hogy a tavak felé induljunk. A városból észak felé meredeken visz fel több kanyarral egy serpentin, megcélózva a Vratnik hegycsúcsot, közel 700 méter magasságával. E nehéz útszakaszon túl pihenőt tartunk, nevezzük ebédidőnek. Asztal, székek, gázégő ismét szerepet kapnak: készített melegítünk, hazai süteménnyel desszertezünk. Ezután szelidebb tájon visz az út két hegyvonulat között, majd délről közelítjük meg és érjük el a Plitvicka jezerot.

Ha vízesést látok, mindig azon töprengek, honnan jön az a rettenetes mennyiségű víz. Sohasem fogy ki? Itt az óriási felületű tavak – összesen 16 alkotja a törendszeret különböző szintmagasságban – látványa nyugtáz le először, de rögtön a távolba nézek, ahol több csatornán zuhog alá a magasból a hófehér, vagy zöldes színű, vagy habosan halványoszürke, esetleg tényleg aligkék, „vízszínű” víz. Alóla kitűnik a fehéres, szürkés, lekopott karszt hegyszakadék.

Mi most csak egy szinten járjuk be a legnagyobb tavat, a „Kozjak” nevűt (mind a tizenhatnak külön neve van): a víz fölé épített deszkahíd (mifelénk bürünek hívják) – néhol korláttal – vezet bennünket. Felülete csúszós, otthonról hozott utcai cipőnk kevésbé biztonságos. Óvatosnak kell lennünk, de kíváncsiságunk erősebb. Most az egyik vízfüggöny alá érünk. Nemcsak látjuk, halljuk is a zuhatag hangját. Cseppet sem félel-

metes, inkább muzsikának fogom fel. Sétahajó tűnik fel, utasokat szállít. Belépőjegyünk feljogosít bennünket, hogy mi is felszálljunk rá, s egy szakaszt vele tegyünk meg, de aztán ismét gyalogszerrel, vigyázva, egyszer-egyszer egymás kezét fogva jutunk vissza a kiindulási ponthoz. Belépőnket, amely egy kis tájékoztató prospektus is egyben, emlékebe visszük az 50 kuna árral együtt. Szeretném, ha ide még többször is visszatérhetnék, hiszen nem láttuk a barlangokat, jó lenne megnézni a tavakat tápláló két folyót: a Bijela Rijekát és a Crna Rijekát, a Nemzeti Park erdeiben barangolni. Akkor is betartjuk majd, miként most is, a környezetvédelmi szabályokat: nem tépjük le a virágokat, nem is ássuk ki őket, hogy kiskertünkbe hazavigyük; nem szemetelünk; nem gyújtunk tüzet; nem bántjuk az állatokat (sem szarvast, sem medvét!); nem fényképezünk; nem törjük le a fák ágait; nem hallgatunk hangosan zenét, nem hangoskodunk; nem verünk sátrat; nem főzünk, nem alszunk a szabadban; nem úszunk a tavakban, nem horgászunk; nem engedjük szabadon kutyánkat. Szavak nélkül, az írni-olvasni nem tudó turista is megérti! Ennyi mindenre hívja fel figyelmünket a belépőjegy.

Mivel az autókkal kissé távolabb parkoltunk, hegyi ösvényen megyünk vissza. Térkép segítségével pontosítjuk, melyik úton kell haladnunk, hogy Zadarnál érjük el a tengert. A 8-as út Károlyvárosból indul, s nekünk pont ez felel meg. A hegyek között teszünk meg közel 150 kilométert, s Obrovac után már ismét vizet látunk (igaz, csak öblöt, a Novigradsko more nevűt), innen már a 2-es út jelzi Zadar közelségét. Késő délután van, amikor a város közelébe érünk, de nekünk előbb szálláshelyet kell találnunk.

Megnyugtat, hogy itt kevésbé meredek a hegyoldal, inkább lankásnak mondható, ahol távolba lát a szemünk, megművelt földeket lát. (Csodálom a horvát embereket, akik a legkisebb megművelhető földdarabon is megtelepítik a növényeket: összegyűjtik a talajon elszórt köveket, kerítést raknak belőlük, s már kész is a „kiskert”!) Itt a tengerpart homokos, majdnem sík, széles sávban közelíti meg az őt kísérő útvonalat. Biztonságot érzek, szívesen szétnéznék, szívesen elidőznék itt. S szerencsénk van: néhány sátor árvalkodik az egyik bekerített magánterületen; nincs porta, nincs közművesítés, sem úthálózat. Ahogy a természet megadta, úgy vár most bennünket is e kemping. Letáborozunk. Négyszemélyes sátrunk felferése itt nem okoz gondot: férjem pázsitos (füves), vízszintes területet talál, a feszítő vasszegecsek könnyedén hatolnak a tőzeges talajba. Percek alatt kész van „tengerparti nyaralónk”! Elhelyezük benne a négy felfújtt matracot, s már nem is marad benne szabad hely. Csinos kis szabadtéri ebédlőt rögtönzünk előtte, beüzemelem a szabadtéri konyhát, mert ma főzünk, igazi, hazai paprikából igazi lecsót. Sógornőmék most közvetlen szomszédaink, „L” alakban kapcsolódik sátruk a miénkhez. Igazi rangos palota az övék, hálótérrel és előtérrel!

Sátraink fölé fügebokor hajlik, érett termése csábít bennünket. Megkóstoljuk, mint ahogy a Varasdon vásárolt Pepitót is. Mindkettő ízlik!

A tenger 6-7 méterre húzódik tőlünk. Csak aprón fodrozódó vize éri el a sekély partot. Kínálja a mártózást. Beljebb mehetünk, s megyünk a homokos mederben. Mintha igazán most kezdődne nyaralásunk! Vacso-ra és fürdőzés után hosszan beszélgetünk a csodatiszta égbolt alatt. Csil-lagok s holdfény! Felhőnek nyoma sincs! Csend! Túl messze vagyunk nagyvárostól, de még falutól is, hogy zaj zavarjon bennünket.

Hajnaltól ébredünk, korán világosodik. Különös jelenséget látunk most a valóságban: a tenger reggelre összezsugorodott, távolabb ment tőlünk. Apály van! – állapítjuk meg, s várhatjuk, hogy majd estefelé ismét lábunkhoz jöjjön a víz.

Dél előtt látogatót kapunk: a telek gazdája jelent meg, hogy a „hely-pénzt” bekasszírozza tőlünk. Könnyen szót értünk egymással: oroszul beszélünk. Ő is, mi is tanultuk ezt a szláv nyelvet a középiskolában. Még üzletel is velünk: szárított fügét ad el, és egy faragott vázát hozunk tőle – persze dinárért – emlékül.

A mai napra kirándulást terveztünk a közeli Zadarba.

Zára vára. Így szerepel a történelmi térképeken a középkori történelmi események leírásakor.

Valahol innen idült a horvát-magyar közös történelem I. László király idejében, amikor testvére, Ilona, a horvát király (Zelemér) felesége, bátyja segítségét kérte megözvegyülése idején. 1091-ben Horvátország a Száva folyóig harcok árán Magyarországgé lett. Az ettől délre eső területeket Könyves Kálmán király szerezte meg: ez a dalmát tengerpart, fővárosával, Zárával. (Persze túl egyszerű volna a hódítást megítélni önmagában nézve, de tudnunk kell, hogy a szomszédos Velence – még ezután is hosszú évszázadokig – jogot formált az értékes tengerparti sávra, a kikötőkre, a kereskedelem fő bázisaira s a várakra, az erődítményekre a török hódítás elleni harc céljából.) Erre a területre menekül majd IV. Béla a tatárok elől. Az Árpád-házi királyok kora azonban csak a kezdet, folytatódik közös történelmünk az Anjouk idején. Nagy Lajos állandó harcban áll Velencével a dalmát területen: Split, Ragusa, Zára többször kéri segítségét az itáliai városállam ellen.

Nos, mit látunk e régi korból a helyszínen?

Előbb térképünk segítségével tervezzük el útvonalunkat. Meglep bennünket a város elhelyezkedése: más település vagy elbújik egy öböl menedékeibe, vagy a biztonságos hegycsúcsra telepszik. Zadar nem! Ő merészen, szinte hivalkodóan kimerészkedik a szárazföld biztonságából, kinyújtózik egy félszigetre is, mintegy kitéve magát s lakóit is esetleges veszélyeknek, de békeidőben uralva az őt körülölelő tengert, a hosszabb partvonalat, több kikötési lehetőséget, nagyobb távlatokat biztosít övének.

Az idegenforgalmi iroda közelében parkolunk, innen sétálunk el régi várfalak maradványai mellett a belső kikötő rakpartjáig. A városkapuk mindig jelentős szerepet töltek be, zárhatóvá tették a települést, szimbólumait magukon hordozták. Most is egy épen maradt emlékhöz értünk. Olyan, mint egy római diadalív: félkör alakú. A nagyobb, középső íve felett a város védőszentje, Szent Kresevan domborműve, fölötté a velenceiek szimbólumállata, az oroszlán látható. Az mindenképpen Velence érdeme, hogy erődítményt épített, hogy védhetővé tette a várost a török hódítók ellen. A Kapitány-toronyban székel a város védelmét irányító kapitány. Hajdan még kilenc társával uralta a magast, ma már csak egyedül őrködik. Kierünk a Zadari-csatornához, s a rakparton (Tito nevét viseli) tovább sétálva hagyjuk, hogy a tenger közelsége, hangulata hasson ránk. Bárák, csónakok, kis hajók ringanak kikötte, vagy népesítik be a vizet. Jobbra vesszük utunkat, s a hajdani, a római kori fórum helyére érünk, itt ma a Zöld (Zeleni) tér fogadja a látogatókat, s mindössze egy árválkodó oszlop, néhány oszlopmaradvány jelzi a dicső ókort. Templomra figyelünk fel. Egy kör alaprajzúnak tetsző, valójában sokszögű, zárt falú építmény a Szent Donát-templom. Ha kutatnánk, ebben találnánk viszont a régi fórum kőlapjait, a szépen kifaragott köveket. Így él tovább a múlt! Donát püspök hozzátartozott Zára történelméhez a IX. században. Ehelyen egy korábbi ókeresztény templom állt, amelyet ő átépíttetett. Miért is? Mert járt Aachenben Nagy Károly frank császár udvarában, követségben, s az ottani dómot tekintette példának. Tömör falait csak a földszinten töri meg néhány kicsi ablak, azok fölött erődítménynek látszik a 27 méter magas építmény. Az utókor hálából adta az építető nevét a templomnak.

Donát püspök nevéhez kötődik a Szent Anasztázia-templom is. Ez a város jelképe. A püspök 804-ben kapta meg a Szent földi maradványait. (Anasztázia pogány férfi feleségeként halt vértanúhalált – oszlophoz kötve elégették 304-ben, Diocletianus császársága idején – keresztény hite miatt, s mert gyógyította a szegény, beteg keresztényeket, a börtönben szenvedőket. „Gyógyszerkészítő” szentként tisztelték.)

A volt római fórumon állunk népes csapatunkkal: férjem, fiaim – Tamás és Péter –, sógornőm: Manyi, férje: Ernő sógor és az ő fiuk, az én keresztfiam, Ernőke.

A széles homlokzatú, román kori, reprezentáns templom alapos elemzésre készlet. A fiúk mindannyian tanultak már a román stílusról, most „élőben” láthatják. A főbejáratí oldal első szintjének tömör felületét csak a három ajtó törí meg. Középen, a legnagyobb fölött félköríves boltozat díszes ívei adják a kapubéilletet, ebben helyezték el a szimbólumokat: Szűz Mária domborművét a gyermek Jézussal, mellette kétoldalt Szent Anasztázia és Zadar védőszentjének domborműve látható. A magasba emelkedő oromzat is az erődítésszerű rendeltetést jelzi összefüggő felü-

letével, s bár a vakboltívek sora kőcsipkéivel – látszatra – könnyedebbé teszi a falat, valójában mégis erősíti azt. A két gyönyörű rozetta már egy későbbi átépítés eredménye. Belépünk a templomba. Az ugyancsak félkörívekkel lezárt dór és korinthuszi oszlopsorok három hajóra bontják. Mellékoltárok sora mellett haladva jutunk el a főoltárig, amelyhez lépcsősor vezet fel. A szentélyben kétoldalt – mint sok más templomban – faragott kanonokszékek, felettük erkély, hasonlóan a főhajó oldalfalában kialakított lelátókhoz. Keressük a névadó szenthez kötődő tárgyakat. Szarkofágját itt, a szentélytől balra lévő kápolnában látjuk, a vértanúságát ábrázoló domborművet az altemplomban nézzük meg. Kijövetelünk után a harangtorony teljes magasságában parancsol figyelmet: mintha mindkét templom őre lenne ezen az ókori téren.

Azon a helyszínen vagyunk most, amely pontosan köthető a horvát-magyar perszonálunió megszületéséhez. Könyves Kálmán király, aki kiváltságokkal és ajándékokkal „hódította meg” e város népét, Szűz Mária tiszteletére monostort építtetett itt, harangtoronnyal, rajta a felirat: „Urunk Jézus Krisztus megtestesülésének 1105. évében... Kálmán, Magyarország, Horvátország és Dalmácia királya saját költségén építtette és emeltette Szűz Máriának ezt a tornyot.”

A fiúk már sokallják a műemlékeket, laza nézgelődésre vágnak. A helyi piacra megyünk. Gúlákban áll a sok déligyümölcs, fűszernövények (száritottan és üdezölden: babér és rozmaring és édeskömény és ánizs) kellemes aromája hív bennünket, hogy aztán a halstand orrfacsaró szagát érezzük. Tisztított halat vásárolunk, estebédre s némi gránátalmát, különlegességéért. Kiköltöztek a piacra a környék asszonyai, akik horgolt csipkéket, kézzel kötött blúzokat, kabátkákat kínálnak megvételre.

Visszaindulva, utunk a Városháza előtt visz. Megismerjük zászlódiszbe öltözött homlokzatáról (piros-fehér-kék lobogók lengenek), s a bejárata fölötti történelmi címerről. Az arannyal szegélyezett pajzs alapszínei is a zászlóéhoz hűek: felül piros, alatta egy fogazott bástya motívuma fehér, s legalul a kék hullámzó tenger szimbóluma. (Zadar neve is hullámzást, háborgást jelent.) A pajzs fő alakja egy templomos vitéz: ágaskodó lovon ül, arany páncélban, sisak nélkül, fekete haja fiatalságot sugall, jobb kezében lándzsát tart a templomosok zászlajával, baljában pajzs. Fejét aranyaura keretezi.

Mivel Horvátország a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság tagállama, természetesen az állami zászló (kék-fehér-piros sávok, közepén a csillaggal) és az állami címer (búzakalászos, lángnyelvekkel és fák sziluettjével a közepén) is látható a középületeken.

Már délután van, enyhült a déli hőség, az éttermek előtti teraszok beépülnek. Zenére figyelünk fel: férfiak tamburával pergő dallamokat szólaltatnak meg, énekelnek is hozzá, színesíti előadásukat egy tangó-harmonikás. Megismerem, hogy ez eredeti horvát muzsika (szülőfalum-

tól nem messze élnek horvát nemzetiségű emberek, s népzenei versenyeken hallottam már ilyen dalokat). Az étterem fogadhatta fel őket, s a most megjelenő táncosokat is, akik kólót, a horvátok apró lépésekből álló körtáncát járkák. A fiúk sarok nélküli cipőben, fehér harisnyában, fekete, térd alá érő nadrágban, fehér ingben, színes mellényben táncolnak, derekukon színes, széles övvel. A lányok cipője és harisnyája olyan, mint a fiúké, bő fekete szoknyájuk fölött rózsás félkötény, fehér blúzukat részben takarja egy fehér sálgallér, övük is fehér. Helyesek a menyecskeken hátrakötött (a kendő sarkát bekötötték) színes kendőjükben. Kicsit otthon érzem magamat, őket látva, hiszen szülőhelyemen és környékén is hasonlóan öltöznék a falusi asszonyok.

Késő délután érünk vissza a kempingbe. Kellemes hűsével fogad a most éppen fodrozó tengervíz. Fiaink fürdőzve várják ki, amíg mi ropogásra sütjük a zadari piacon vásárolt halat. Hosszú, csendes, pihenős esténken újraidézzük az elmúlt napot, tervezzük a holnapot, amikor újra összecsomagolunk, hogy útra keljünk, folytatva délre a kirándulást.

Összecsomagoltunk. Férjem, egyetlen sofőrként a kormánynál. Mellette, az „anyósülésen” felhalmozva az összes „bútor”, a sátor, hátul a fiúkkal én ülök, megosztva helyünket az „ágyneművel”. A csomagtartóban az élelem, a személyes holmi és a már megvásárolt emlékek.

Hosszú tengerparti utazás áll előttünk. Az igazi Dalmáciában vagyunk, a 2-es út Sibenik, Split felé visz bennünket. Nos, megint szoríthatom az autóajtó fogantyúját a „balról meredély, jobbról szakadék” terepen. Ritkás fenyő- vagy cédruserdők közt többhelyütt kempinget jelöl a tábla. Biograd na moru – olvasom a helységnév táblát. Ismét egy „Fehérvár” – Nándorfehérvár és Székesfehérvár és Gyulafehérvár – a sok közül. Ez pontosan fordítva: Fehérvár a tengernél, vagyis Tengerfehérvár. Hajdan, amikor a déli szláv törzsek – köztük a horvátok – letelepedtek itt a Balkánon, fejedelemséget alkottak, amiként mi, magyarok is a kezdetek kezdetén. Tomiszláv fejedelem – azzal a lépésével, hogy felvette a nyugati keresztény hitet – népét a római egyház és pápa védelme alá helyezte, őt pedig királlyá koronázták (924-ben). Mindezt a hely szellemének adózva mesélem el családomnak, hiszen Tengerfehérvár volt az eredeti fejedelmi székhely, és itt koronázták 1102-ben horvát királlyá Könyves Kálmánt is.

Egy nagy tó tűnik fel balra tőlünk, jobbra meg a tengert látjuk: mintha egy földnyelven haladnánk. Most híd vezet át egy csatornán, lehet, hogy egy újabb tó keskeny ága. S már el is igazít egy tájékoztató: innen nem messze ezt a tavat táplálja a Krka folyó, amely lépcsőskön alábukva vízéseket alkot.

Kis kitérővel el is érjük. A parkolótól gyalogolunk tovább a gyönyörű látványig: szélesebb, laposabb a felszín, mint Plitvicénél volt, az alacsonyabb dombokról rövidebb vízfüggönyök futnak alá, de a habos, hófehér

csipkézet lenyűgöző. S újra látom legkedvesebb színemet – a türkizkék-zöldbe fordulva – ott, ahol tavakban megpihen az alázuhanó víz. Látom, hogy a merészebbek, némi kockázatot is vállalva, a vízesések közti száraz sziklákon napoznak, a még merészebbek alá-alábuknak a tóba, vagy fürdőznek abban.

Visszaautunkban megállunk egy kedves helybéli bácsi ideiglenes standjánál: napernyője alatt kis asztalkán különös italokat árul. A slivovicába rozmaringot, olajbogyót, gránátalmát rejtett, így zamatosította. Juhsajtot is vehetünk tőle. Szívünkbe zárjuk, mert Pista bácsiként mutatkozik be. Lehet, hogy autónk rendszáma és a „H” betű sugallta ezt neki. A későbbiekben már tudatosan figyelünk az úti árusokra, s megállapítjuk, hogy Pista bácsi sok példányban van jelen a jugoszláv kereskedelemben.

Már egyre több nagy szálloda emelkedik, bungalókat hirdetnek a táblák, amott rengeteg autó, sátrakkal körülvéve, egy autós-kemping. Közeli Sibenikhez.

A város rátelepült a Krka folyó torkolatára s a tengerpartra, házai mérsékelt felkúsznak a lankás domboldalra észak felé. A tetőn több erőd is uralja a települést, a Szent Anna erőd viszont a tengerpart védelmét biztosította. A híd – gyönyörű, modern –, amely bevezet bennünket, rálátást biztosít az egész városra. Legelőbb keresünk egy átmeneti parkolót, pihenőhelyet, s találunk: közel a tengerparthoz fenyves vagy tuja-féle borítja a domboldalt, az aljnövényzetet – ha volt is valaha, mert a fenyőfélék alatt úgysem marad meg semmi – rég kikaposta a sok, hozzánk hasonló látogató. Mindenütt fenyőtűskék a talajon, de hűvöst ad az örökzöld a mai rekkenő hőségben. Itt merjük hagyni az autókat, s amolyan – szintén mások által kikaposott – gyalogúton addig megyünk, amíg várost nem érünk, amíg közelről nem látjuk a tengert. Betelve a pálmafás kikötő látványával, kicsit bóklászunk a szűk sikátorokban, mert Sibenik igazi középkori város. Az első horvát uralkodók alapították, de a királyi dinasztia kihalása után a miénk, később Velencéé lett, ahogy a történelmi sors fordult. Az itáliai hatás erősebb volt: a Nagy Tanács döntött sorsáról, a rektor irányította, saját püspökséget alapíthatott. Rangos településsé vált. Igazából a velenceiek építették azokat az erődöket, amelyeket még a hídról láttunk.

Most egy széles lépcsőn haladunk felfelé, s a Szent Jakab-templomhoz érünk. Körbejárva, csak kívülről nézzük meg, a díszítő domborműveket próbáljuk megfigyelni: látjuk Ádámot és Évát a csábítás pillanatában, felismerjük Szent Péter és Szent Pál apostolokat, több jelenet örökíti meg Jézus élettörténetét. A tizenkét apostol szobrai kívül profán portrék is helyet kaptak: sok arc, mind más: vidám és mérges és csodálkozó és gúnyos, fiatal és öreg, de mind férfi!

Elhagyva Sibeniket, utunkat ezután valóban nehéz szakaszon folytatjuk. A Vilaja hegy vonulata majdnem a tengerpartig ér, ebbe vájták a magasban futó útszakaszt, amelyet éles kanyarok számomra még félelmetesebbé tesznek. Ilyenkor a tenger messzeségébe nézek, az oldja egy kicsit izgalmamat. Ismét szállást keresünk – ez már tervünk szerint az utolsó lesz – két éjszakára. Splithez közeledünk. Errefelé a városon kívül szinte nincs is vízszintes terület. Ilyen terepen helyezkedik el egy kiépített – közművesített – kemping: a talaja csupa kő, a sátrak szanaszét, ki, hol talált elfogadható helyet, de fürdőkomplexum és mosogató lehetőség „gazdagítja”. Letelepszünk. A mi sátrunkat is egy lejtős helyszínen állítjuk fel, nem számítva arra, hogy majd éjszaka a matracról kicsúszunk a szabadba. Kellemetlen élmény, de romantikus. A másnap délelőttöt tisztálkodással, a szükséges ruhák kimosásával, főzéssel – mint otthon – töltjük, s aztán felfrissülve indulunk Split legjelesebb nevezetességét, Diocletianus római császár hajdani rezidenciáját s a tengeri akváriumot megtekinteni.

Egy félszigeten és a hegyvonulatra felfutó domboldalon helyezkedik el a város. Látványa magában foglal mindent: széles tengerparti sétányt oszlopos tujákkal, girbe-görbe cédrusokkal, szúrós kaktuszokkal, pálmákkal, sétára hívó lépcsőkkel ligetekbe és a régi palotákhoz, erődökhöz, templomokhoz; a távolban, a város mögött kékesen húzódik a Kozjak és a Mosor hegyvonulata fehérén kivilágító lekopott szirtekkel. Ecset alá kívánczó kép! Amolyan centrum a település, ahonnan kirándulhat a turista a kastélyokhoz, a római romokhoz, Salonaba, vagy a gyönyörű – még Splitnél is szebb – fekvésű Makarskába.

Rövid utunkon csak „csippenteni” tudunk e szépségből. Boltok ajánléktárgyak tömkelegét kínálják: kagylókat, kis hajókat, kalapokat és pólókat, italokat aprócska üvegekben, képeslapokat a hírességekről. S előttünk a nagy palota!

De ki is volt az építtetője?

Diocletianus császár a III-IV. század fordulóján (284-305.) uralkodott egy válságos történelmi időszak után. A római császárkor utolsó szakaszát vezette be reformjaival. Túl nagy volt már a birodalom és sok sebből vérző (erős hadseregében sok barbár szolgált, már nem római hadsereg volt igazán; a birodalom peremén lévő provinciákba is sok barbár települt be; megfogyatkozott a városok lakossága a már vagy húsz éve tartó pestistől; élelmezési gondok sújtottak) ahhoz, hogy egy személy irányítsa. Bevezette hát a dominátus rendszerét, amikor két augustus (főcsászár) két caesarral (alcsászárral) uralkodott. Tetrarchiának, négyes uralomnak nevezzük ezt a rendszert.

Diocletianus (eredeti nevén Valerius Diocles) császári testőrtisztként kapta meg a korlátlan hatalmat, amit megosztott régi katonatársával, Maximianus-szal augustusként. Mindkettejük mellett egy-egy caesar

(Galerius és Constantinus) uralkodott. (Ez a Constantinus apja a kereszténységet engedélyező Nagy Constantinusnak.) De gazdasági reformokat is elrendelt: megszabta (maximálta) a kereskedelemben az áruk árát, de a munkabéreket is, földadót vezetett be, arany- és ezüstpénzt adott ki.

Vajon miért építtette e palotát a Rómától távoli Illiriában? Mert itt kényszerű források enyhítették császár okozta fájdalmait; mert ismerte a környéket, hiszen itt született a Salonához közeli Diocleianban egy görög rabszolga gyermekeként.

Alaposan megtervezett, négyszögletesre épített, egész várost magában foglaló, a tengerre nyíló és néző, igen erős építmény egymást keresztező (merőleges) utcákkal, belső udvarokkal. Egy császári rezidencia, ahol az uralkodó gyógyíthatta bajait, ahonnan figyelhette társaságait munkáját, s ahol majd holta után nyugodhat.

Ahogy a falak tövében sétálunk, csak kicsinységünk tudatosulhat bennünk ismét: a 23 méteres magasság, a 2 méteres falvastagság kiállta az idők próbáját. A tenger felőli, illetve a rakparti sétány felőli Bronz kapun megyünk be – ide is behúzódott a szuvenír árusítás –, csak folyosó vezet tovább, feltáratlanok még a jobbra-balra vezető boltozatok. (A sok évszázad alatt hanyatott sors jutott e palotának is: feltöltötték, beépítették, „lelakták” az ide menekülők, vagy beköltözők, szerepe is változott, szóval most mi csak részleteiben ismerhetjük meg, amennyit a régészet a mai napig feltárt.) Valójában a hajdani pince szintjén haladunk, mert a felszín lejtett a tenger felé, s pincerendszer aláépítésével küszöbölték ki a szintkülönbséget. Most lépcsőn megyünk fel az előcsarnokba. Ez egy kör alakú terem, ma nem olyan díszes, mint a római korban lehetett: hiányzik a márványpadozat, s az árkádok szobrai is csak ideképzelték. A falon koncertet hirdet egy plakát. Lám, ma is megtalálták a rendeltetését! Egy belső udvarra érünk, akár egy városi tér is lehetne, körülötte díszletként az ókori árkádok, korinthuszi oszlopok. Ez a peristilium. Széksorok jelzik, hogy előadásokat tartanak itt is. Amott egy kávézó működik, s tovább visz bennünket egy oszlopsor a dómhoz.

A valamikori mauzóleumban úgy helyezték el a császári koporsót, hogy a lenyugvó nap rávesse sugarait. S miért nem találjuk most? Mert a keresztényüldöző császár szarkofágját a római egyház eltávolíttatta a későbbi századokban, s a mauzóleum keresztény templomként működött azután, Dujmo trogíri püspöknek szentelve, aki éppen Diocletianus idején halt mártírhálál.

De szomorú magyar emlékek is kötődnek ide: a dóm bejárata feletti thümpanonban elrejtve egy kis kőkoporsó, felirattal: „Bélának, Magyarország királyának leányai nyugosznak itt, akik a tatárok előli menekülés idején 1242. március 13-án hunytak el.”

Eszembe jut ezen esemény kapcsán, hogy Szabó Magda „Béla király” című drámájában a királyné anyja és a király apa már otthon, a budai

várban ütköztetik álláspontjukat. Laszkarisz Mária szeretné hazahozatni két leánya holttestét, de férjében az uralkodói céltudatosság, az országépítő szándék erősebb az apai érzéseknél. „Mária: ...Visegrád szép! Én ott akarom a kápolnát a halottainknak. Az méltó környezet. / Béla: (nagyon komolyan, határozottan) A gyerekek Klisszában maradnak. /Mária: (most csupa tűz, mert győzni akar. A király mellé térdepel. Majdnem szerelmesen.) Hozasd ide, temessük el őket Visegrádon! A kápolnában! Hogy lehet ezt meg nem érteni? / Béla: Én csak az életnek engedélyezek építőanyagot, a halálnak nem.” (Először Splitbe menekült a király családjával és kíséretével az őt üldöző tatárok elől, majd a még védhetőbb Klissa várába, itt haltak meg a gyermekek pestisben – Margit 16, Katalin 6 éves volt –, s itt ajánlotta fel a király a születendő Margitot is Istennek –, ezután a szigeten fekvő, bevehetetlen Trau vagy Trogir fogadta be őket.)

Az épületegyüttesből az északi, az Arany kapun jutunk ki. (A kelet-nyugati utcát az Ezüst és a Vas kapu zárja.) Csak így, kiérve, kissé eltávolodva tudunk rálátni az egész palotára. Látjuk a két saroktornyot, a kapuk melletti nyolcszögletű tornyokat illetve a maradványokat, ismét elámulunk monumentalitásán. A görög építőmestereket dicséri mindez.

Még izlelgetjük Split hangulatát: felsétálunk egy parkba vezető lépcsősoron, s erőteljes, papot ábrázoló szoborra figyelünk: Grgur Ninski – olvassuk alatta. Ki is volt ő, Nini Gergely? A horvátok híres püspöke a IX. században, aki a latinnal szemben a glagolita nemzeti egyházi nyelvért szállt síkra. (Írásjelei hasonlítanak az ebben az időben Cirill és Metód által elterjesztett „cirill” betűkhöz.) A püspök elszánt, harcias arckifejezéséhez illik magasra emelt, intő jobb keze, a balban tartott Bibliát erősen szorítja, lépésre mozdított sarus lába látható hosszú reverendája alatt. A szobrász, Mestrovic a megfeszült inakat is ábrázolta, miként Michelangelo híres Mózes szobrán is látható.

A történelmi séta után a tengerpart, a pálmafás sétány elvezet bennünket egy mai látnivalóhoz. Valójában a tengeri akváriumot keressük, a fiúknak ígértük meg, hogy „alámerülünk”, s mindenféle ráját és polipot, lapos és gömbölyded, kedves nézésű és kidülledt szemű halat, gyönyörű színű és színjátékos korallakat megnézünk. A széles tengerparti sétányon, magasba nyúló pálmafák-övezte úton el is jutunk ide. Mintha valóban a tengerfenéken járnánk: kis vitrinekben kiépítették a mélység talaját, hinárral, moszatokkal telepítették be, vagy csak csupasz iszapot, kavi-csosz aljzatot látunk. Itt úszkálnak vagy a kis sziklákon húzódnak meg osztriga és nyelvhál, tengeri rák és éti kagyló, szürke tőkehal és makréla, európai langusza és homár. Gyönyörű tengeri csillagok bűvészkednek csápjajaikkal, még szebbek a korallak. Csupa különlegesség! Aztán a vízi folyosó új szakaszán már felettünk is víz van, tengeri angolna siklik, tekeredik benne, hosszú tuskécsapa ijesztget bennünket. A múzeum

kijáratánál kisebb-nagyobb tengeri kagylót árusítanak, vásárolunk belőle, a fülünkhöz tartjuk, hogy a tenger zúgását hallhassuk benne majd otthon is.

Mivel ma ismét kissé távol a várostól, az „örökzöld” övezetben parkoltunk, újra megtapasztaljuk a fenyőtűskékkel borított talajt, gyalogutak levezetnek itt is, ott is a tengerparthoz egy kis napozásra vagy fürdőzésre invitálva. Tamás fiunk is kipróbálja mezítláb járva a sziklák közt s a parton, de, jaj, baleset éri! Közelről ismeri meg talpa egy tengeri sün tüskéit, s csak aprólékos munkával tudjuk eltávolítani a kis fekete pontokat onnét.

Majdnem este van, amikor táborhelyünkre érünk. Izgulunk, hogy megvan-e még a sátrunk, nem csúszott-e le a domboldalon. (Nappalra minden mozdítható holmit a sátorba zártunk.) Elköltjük utolsó tengerparti vacsoránkat, mert holnap a hazafelé utat kezdjük meg.

Délnek indulunk. Sok szépséget kínál még a táj. Az útvonal most is közvetlenül a partot követi, néhol szelídebb, máskor merészebb vagy akár zord magasságban. A balról húzódó hegyvonulatot nézem. A távolság és a magasság különös kékes színben láttatja a Mosor hegyet, aztán még magasabb, szinte égbe nyúló csúcsok tűnnek fel: ez már a Biokovo. Majdnem kétszer olyan magasak szirtjei, mint a mi Kékes tetőnk, de mégis barátságos, mert ölelésében – alig hagyva helyet a part mentén – egy gyönyörű kisváros húzódik. Makarska úgy szép, ahogy első benyomásaink sugallják. Nem is a házakat nézzük a rövid pihenő séta alatt, hanem a panorámát: fent a hegyormokat, lenn a tengert. Ide eljönnek lakni! Még hosszan autózunk a „riviérán”, hogy aztán közelítve a Neretva folyó torkolatához búcsút mondjunk az adriai autóútnak és az Adriai-tengernek.

Kardeljo helységet jelzi a tábla, s itt már vizek felett utazunk, ez már nem a tenger, ez már a folyó deltája; aztán Opuzen jön, és már rá is térünk a 10-es, a Sarajevo irányába, észak felé vivő útra.

Olyan más errefelé a vidék! Megszelídült a táj. Jólesik messzebbre, távolra is nézni, a zöldellő megművelt mezők képe megnyugtat. Dohányt termesztnek, a gyümölcsösökben a mandarinfákon már ott a termés – majd a mi téli hónapjainkban fog megérni –, az olajfák görbe ágaikkal kicsit bibliai (vagy olasz, vagy görög) tájat idéznek. Különösen otthonos számomra – a Balaton partját juttatja eszembe –, amikor nádasokat látok, amikor a folyó keskenyebb ágaiban csónak halad, vagy kenuban eveznek. Itt még kék a víz, mint a tengeré. A mocsaras táj jó otthont ad a költöző madaraknak ősszel, Afrika felé haladva. Itt is megpihennek, mint hazánkban a tatai Öreg-tó vizén és nádasaiban, hogy erőt gyűjtsenek a hátralévő útra. De a szélesebb folyóágon – most Metkovic város felé haladunk – nagyobb, tengeri hajók is feljönnek, rakodnak.

Még mindig zöld a vidék, a Dinári-hegységet itt szétválasztotta a Neretva, vagy a folyó találta meg az utat a tengerhez. Melyik volt erősebb?

Pociteljben már hegyfokot is látunk. Távcsővel nézik a fiúk. Erődítmény! – mondják, s keresem is az útikönyvben: Mátyás király a raguzaiak és a pápa támogatásával építtette 1466-ban a török hódítás elleni végvárként. Mert, ha eddig a tengerparton a helybéli horvát valóságot magyar és velencei és pici görög színezte, ez az ország a török világot izlelteti meg velünk.

Bosznia-Hercegovinába értünk. Ez a „görbe hegyek országa” – miként nálunk Mikszáth hazája, a Palócföld: „görbe ország” –, Mostarhoz közeledve, majd azon túl egyre „görbébb”.

Tulajdonképpen a XII. századtól (déli szlávok telepedtek le a hajdani Illyriában) Szerb Királyságként ismerjük ezt a területet. A bosnyák bánok 1154-től önállósították államukat. A mi történelmünkhöz – már a szomszédság révén is – többször kapcsolódtak: II. (Vak) Béla Bosznia északi részét Rama néven a Magyar Királyság területéhez csatolta; Nagy Lajos királyunk második felesége, Kontromanics Erzsébet, a bosnyák király lánya volt. A középkorban idáig terjedt az oszmánok birodalma.

II. Mohamed, nádorfehérvári veresége után, sikerrel ostromolta ezt a hegyes vidéket, elfoglalva 1468-ban. S okos diplomáciával – toleranciával – megengedte a helybéli hajdani illír, vagy szláv, vagy bosnyák lakosságnak, hogy megmaradjanak saját hitükben (a római egyházhoz csatlakozott ez a bánság 1203-ban), de az ingatagokat kiváltságokkal átcsábította a muzulmán hitre. És sokan meginogtak! És címeket és hűbértokokat kaptak! Török méltóságokat! Úgy, hogy alig maradt dolgozó rája a térségben. A boszniai szandzsákból építkezett a török: dzsámik, medreszék, minaretek, karavánszerájok, fürdők épültek. A bégek, agák anyanyelvükön, szerbül beszéltek. S a katonai akcióknak is részesei lettek a bosnyákok: valami bűnük nekik is van a mi mohácsi csatavesztésünkben.

Ezeket csak átgondolom, miközben a Neretva mentén futó 10-es úton elhagyjuk Bunát – itt óriási motelt és kempinget látunk a folyó mellett –, közeledünk Mostarhoz. Rá-rápillantunk a Neretva vizére, várjuk, hogy a jellegzetes türkizzöld vagy türkizkék színben pompázzon, s lám a csoda be is következik. Itt már szélesben hömpölyög a folyó, velünk szembe fut, maga mögött hagyva a Dinári-hegység 2000 méternél is magasabb hegyeit: a Cabulja hegycsúcsát, a Prenj és a Velez magaslatait.

A város neve beszélő, amennyiben a Stari Most, azaz Öreg híd vált a névadáson kívül szimbólumává is. Magam is nagyon kíváncsi vagyok a középkori, a török kori „régis városra”, a dzsámikra, a minaretekre, s még kíváncsiabb a kőhídra, amelyet kedves Csontváry-képemen oly sokszor megcsodáltam.

Parkolás után gyalogosan járjuk be a zezzugos utcákat, míg nem a kőhíd párkányzatához érünk: ez nem holt múltidéző, itt ma is élet zajlik. Színes szőnyegeiket kínálják színes ruhába öltözött asszonyok; festett tányérkákat, papucsokat, rézműves dísztárgyakat vehetünk; kávézóba térhetünk be, ahol törökös, zaccos – én így szeretem – „feketelevest” ihatunk. Csak gyalogos forgalom van a hídon – valamikor (most ilyen nem látunk) öszvérek vagy az általuk húzott kis kocsik szállították az árukat –, pedig tartós, időtálló alkotás. Miért van, hogy a művészettörténet könyvek, vagy albumok rendre „római hídnak” nevezik? Holott Szinan oszmán építész tanítványa, Hajruddin építette! 1566-ban – a mi szigetvári csatánk idejére – kész volt a kilenc éve épülő híd, már összekötötte a folyó két oldalán elhelyezkedő bástyákat. Tapasztaltam, hogy valamely dolog részletei úgy válnak egységessé, ha az ember távolról, egészen láthatja azt. Mi is kísérletet teszünk: lemegyünk a folyó partjára, oda, ahol tán Csontváry is állt, s innen nézzük a híd gyönyörű ívét – hasonlít a török félholdhoz –, a masszív hídpilléreket, a távolban a hegyvonulatot. Valóban olyan zöld a víz, mint a festményen, s fehéren fodrozik-habzik ott, ahol áramlását megtöri valamilyen akadály. Látjuk a kör alakú tornyot, amelyben valamikor az őrség tanyázott, s a másik oldalon egy négyszögletes bástyatorony áll (a képen is!), még a török kor előtti időkből. Távolabb magaslanak a dzsámik melletti minaretek, csak most körerkélyükről nem szól a műezzin imája.

Sajnos, csak ennyit engedett meg a hazavívó utunk! Ma még szeretnénk megközelíteni a magyar határt, hát indulnunk kell tovább. Szárazföldi és nem tengerparti körülmények között, de mégis hegyeken át utazunk. Nem könnyű a terep! Látjuk, amint a hegygerinceket összekötő viadukt épül, mérnöki bravúrral: kétoldaltól kezdtek el az építkezést, s pontosan össze kell hogy érjen a kész völgyhíd a tervezett helyen. Most letérítenek bennünket a főútról, lámpák engedik hol az egyik, hol a másik irányból érkezőket tovább. Késő délután van, amikor elérjük Sarajevo térségét. Még mindig hegyek közt vagyunk, de aztán mintha alacsonyodna a magas, szelídebb a táj. Az erdők tisztásain kicsi falvak telepedtek meg, de látunk családi házat és gazdaságot egymagában is. Kezd sötétedni. Az erdőben, a hegyek között tán hamarabb jön az éj, mint nyitott terepen. Kis karavánunk megáll, tanácskozunk, s a családfők – a sofőrök – döntenek: itt éjszakázunk. Túl fáradtak már ahhoz, hogy ismeretlen utakon éjszaka vezessenek.

Beköszönünk egy magányosan álló ház asszonyához, aki még tesz-vesz az udvaron. Kutya csahol abban a pillanatban, s megjelenik a férje is. Csak egy éjszakára! Csak itt, a kerítésen kívül maradnánk! Két sátor, két autó, s bemutatjuk a gyerekeket is. Férjem és Ernő dinárral nyomatékosítják óhajunkat, nem kívánjuk ingyen. Csak érezzük magunkat biztonságban! Az egyezés megtörtént. Sátort verünk, valami hideget

vacsorázunk, s nappali ruhában dőlünk le. Izgalmas éjszakánk ígérkezik! Ernő és Jóska felváltva őrködnek, figyelik a háziakat is (Ki tudja? Még-is!), de az erdők vadjai – medve vagy farkas esetleg más állat – legalább olyan veszélyt jelentenek.

Nyugtalan éjszaka után korán virrad. Ahogy a világosság beszűrődik a fák ágai közé, amint szemünk észleli a fényt, talpon vagyunk. Összecsomagolunk, megköszönjük a lehetőséget a háziaknak (Szegény család! Lehet, hogy ők se aludtak sokat, lehet, hogy ők meg tőlünk féltek.), s útra kelünk.

Elhagyjuk a hegyeket, síkságra érünk. Micsoda megkönnyebbülés ez nekem – s tudom, hogy mindannyiunknak –, messze látok, az égbolt vízszintes földet ér! Folyón kelünk át. Sava – jelzi a hídon a felirat. S már otthon is érzem magam! Hiszen a Száva folyó a mienk volt a középkorban! Hiszen Zsigmond király a déli végvári rendszer fontos erődjeként építtette meg a partján Szabács várát, amely célpontja lett a török hódításnak még a XV. században, de visszafoglalta Mátyás király 1476-ban. Szóval már otthon vagyunk! Már csak a magyar szó hiányzik!

Pannon-síkság. Így is hívják ezt a termékeny térséget: előbb a Száva, aztán északabbra a Dráva és ezek mellékfolyóinak medre teszik lehetővé a mezőgazdálkodást.

A 10-es főút a hármasba fut, s az már Eszékre visz bennünket.

Utolsó állomásunk és pihenőhelyünk hosszú adriai utunkon.

Ugyan mi más jutna legelőbb eszembe, mint a költő-hadvezér-politikus Zrínyi Miklós híres tette, amikor az 1663-64-es téli hadjárata során február 2-án felégette a törökök által épített 6 kilométer hosszú fahídat az áradó Dráván.

De Eszék már a török idők előtt is létezett: a római korban Mursa néven egy légiós tábor működött itt; a középkorban hadiút vezetett át rajta, erre haladtak a Szentföldre induló zarándokok, de a lovagok is a kereszties háborúk idején. Várom, hogy megpillantsam a középkori vár falait, amelyet viszont csak a török kiűzése után, a XVIII. században építettek. Ezen azért gondolkodom el, mert a Rákóczi-szabadságharc bukása után a magyarországi várakat a Habsburgok leromboltatták, nehogy fészkei lehessenek egy újabb ellenállásnak. Eszékre – az eredetileg színmagyar városba – viszont németeket telepített III. Károly császár. A Birodalom déli végvára szerepét töltötte be ezután a Balkánon még jelen lévő oszmánokkal szemben.

Sétálunk a magas várfalak tövében, a mellette húzódó vizesárok mentén, az egyik várkapuhoz bejárást biztosítva leeresztették a felvonóhidat. A várfalak mögött, védett területen már a mostani városközpontban vagyunk: szép főter, tágas utcák, most szláv nyelvű feliratok a boltokon (hiszen a városba mégiscsak délszlávok – szlavónok – telepedtek a VIII. században, alapítva Osijek várát), hiszen Jugoszláviában vagyunk. De

várjuk a magyar szavakat! És megkapjuk. Egy boltba térünk, elköltendő utolsó dinárainkat, s anyanyelvünkön szólal meg az eladó. No, most már valóban hazaértünk!

Már csak ráadás, amikor búcsúzóul rácsodálkozunk a vöröstéglás templomra, amelynek őse már az első században felépült. Itt alapított püspökséget és itt prédikált 100 körül I. Kelemen pápa. Ezzel az új ismerettel végleg hazaérek gondolataimban, mert lakóhelyünk templomát „Szent Kelemen egyháza”-ként említik a források, s oltárképén, fő helyen a szent pápát ábrázolja a mozaikkép.

Egy-egy fagylaltra még maradt apró, közben a parkokban gyönyörködünk, mert azt mondják, „Eszék a legzöldebb horvát város”.

Az utolsó 50 kilométer már a határátkelőhöz, Udvarhoz visz bennünket. Akár otthon autóznánk: szélesen elterülő mezőkön még aranylón ring a búza – bár néhol már learatták –, zöldell a kukorica és a lucerna, virágzik már a napraforgó; a falvak a mieinkhez hasonlóak.

Útlevel- és vámellenőrzés. Minden rendben. A jugoszláv és a magyar oldalon is.

Kis karavánunk kettéválik: sógornőmék Budapestre, mi Balatonlellére indulunk.

Mindannyian jól vagyunk! Csak házuk is épségben várjon bennünket!

...Város kezd kiválni:
Fehér kövű, nagy Moszkva int.
Aranykeresztes kupolái
Égőn ragyogtatják a színt.
Ó, hánszor megdobbant a szívem,
Ha megpillantottam nagy ívben
Sok régi tornyát, templomát,
A sok-sok kertet, palotát!

Moszkva!... Mi minden cseng nevedben!
S a visszhang, mit csengésed ad,
Orosz szívet hogy megragad!

Puskin: Jevgenyij Anyegin – fordította: Áprily Lajos

A cárok városában – moszkvai útjaim (1980, 1984.)

Ezen a nyáron minden a moszkvai olimpiáról szólt. Mi is türelemmel és kíváncsisággal végignéztük július 19-én a Luzsnyiki Stadionból közvetített színes megnyitó ünnepséget, megismertük a játékok kabalafiguráját: Misa mackót; láttuk 81ország sportolójának felvonulását, az olimpiai láng magasra lobbanását. Csak lélekben lehettünk ott a mi 263 versenyzőnkkel, de az aranyérmekhez társuló magyar himnusz hangjai, a rúdra felkúszó piros-fehér-zöld zászló otthonunkba hozták a győztesek érzéseit: meghatottságukat, boldogságukat, és ez társult a mi büszkeségünkkel. Hétszer érezhettük át ezt. Köszönet birkózóinknak, Kocsis Ferencnek és Növényi Norbertnek, Foltán László és Vaskuti István kajak-kenuzóknak, Varga Károly sportlövőnek, Baczakó Péter súlyemelőnek, Magyar Zoltán tornásznak, Wladár Sándor úszónak, aki 17 évével az olimpia legfiatalabb bajnoka lett.

És most én is ebbe a városba készülök! Férjem munkahelye révén lehet tagja a Somogy megyei csoportnak az őszi „Barátságvonat” programon (Moszkván kívül Kaposvár testvérvárosát, Kalinyint, sőt Leningrádot is láthatjuk), nekem lehetőségem nyílt, hogy térítéssel résztvevője lehessen az utazásnak.

Október utolsó, november első napjaiban leszünk távol családjunktól. Szüleim tudják meg először a hírt, őket kérjük meg, hogy hozzánk költözzenek erre az időre, s fiainkra – Tamás középiskolás, Péter az általános iskola felső tagozatába jár – felügyeljenek. Szívesen jönnek. Addigra végeznek az őszi betakarítással, nem lesz még túl hideg; ők meg az

ottani rokonokat kéri meg az állatok etetésére. Így működik a családi láncreakció!

Akkor lássuk, mit vigyünk magunkkal! Azt mondják, az orosz tél korábban jön, mint a mienk. Előkeressük a tavasszal pihenőre tett télikabátokat, csizmát és kucsmát és pulóvereket. Szívmelegítőt is vigyünk! – mondja férjem, mert vagy nekünk, vagy valamelyik utastársunknak jó lesz akár valóban hideg ellen, akár fog-, vagy gyomorfájásra. Pálinkáról van szó, ha valaki esetleg nem tudná! El is készül az útra a 0,75 literes műanyag flakon „medicinwasserral” (ahogy az uram gyakran nevezi a pálinkát) megtöltve. Részemre is teleönt egy kis üveget házi készítésű likőrrel, merthogy én meg hátha majd arra vágyom a messzi Keleten. Gyógyszerek, piperecikkek, útlevel.

A „Barátságsvonat” utazások gyakoriak Magyarországról a Szovjetunióba. Idegenvezető jön velünk, akiről megtudjuk, hogy orosz, de hibátlanul beszél magyarul. Megkapjuk a programot: találkozzunk Budapesten, a Ferihegyi repülőtéren.

Mindig szívesen tanítottam az orosz történelmet és irodalmat, szerettem Puskin és Majakovszkij költészetét; eljegyzésünkre Tolsztoj „Háború és béke” című négykötetes regényét kértem ajándékba páromtól; Csehov drámáit inkább olvasom, mint nézem, de Anna Karenina története filmen gyönyörűséges élményt nyújtott; csodálom Siskin orosz erdőit, fehér törzsű nyírfáit, az orosz szerzetesek által festett ikonokat; lehunyt szemmel hallgatom Csajkovszkij zenéjét, de a Borisz Godunov áriáit is. Meddig folytassam? A nyelvet csak középiskolában tanultam, érettségi vizsgát tettem belőle. Szigorú tanárom sok memoritert követelt s a nyelvtant precízen. Az orosz nyelvórákon orosz irodalmat és orosz történelmet tanultunk: írók életrajzát, részleteket a művekből (Tatjana levelét, Katajev versét), dalszövegeket. Néha most is hozzánk jön az orosz kultúra: énekkarok, táncsoportok lépnek fel ünnepeken. [A szocializmus idejében vagyunk, a Szovjetunió 15 köztársasága bármelyikéből érkeznek művészek.]

Kíváncsiság van bennem, s a repülőút hallatán izgalom tölt el. Soha nem repültem még! Férjem igen! Felkészít, hogy amikor magasra száll a gép, a fülem majd eldugul, s ellene rágcálni kell valamit.

Vonattal utazunk fel a fővárosba, taxival a repülőtérre. Üdvözljük az ismerősöket – boglári kolléganőm is köztük van –, a csoportvezető „lista-ra vesz” bennünket, felcímkézzük csomagjainkat, s a mozgó szállítószalagra tesszük őket. (Egyik bőröndünkben benne rejtezik a műanyag-flakon pálinka és az üveg likőr, sőt a magyar „Piros Arany” tubusa is.) Az „Aeroflot” gép elnyeli a sok utast. Férjem az ablak felőli helyet átengedi nekem. Indulás előtt a pilóta (mindig csodáltam feszes tartásukért, egyenruhájukért s intelligenciájukért őket) személyesen köszönt bennünket, bemutatja az utaskísérő hölgyeket (szépek, mosolygósak, kedve-

sek és ők is nagyon csinosak egyenruhájukban). A pilótafülkébe megy, vele többet nem találkozunk, csak a másodpilóta hangjával, aki a kinti hőmérsékletről, időnként a repülési magasságról s egyéb időjárási tényezőről tájékoztat. Az egyik légikisasszony tálcáról kínál valami apróságot. No, ezt kell rágni! – szól férjem. Kibontom, de nem cukorkát, hanem frissítőkendőt kaptunk. Még a földön vagyunk. Megjelent a felirat: „Az öveket kérjük bekapcsolni.” Jó utazást kíván a pilóta hangszórón keresztül, a gép megmozdul, gurulni kezd, csak kényelmesen, olyan sétálósan, egészen addig, amíg a kifutópálya kezdőpontját el nem éri. Akkor sebessége egyre fokozódik – ettől teljesen belepréslődök az ülésbe –, s egyszer csak a gép orra a magasba emelkedik, aztán követi a gép teste, s már szállunk is. Fantasztikus érzés! Hát ezt akarta kipróbálni Ikarosz hajdanán, s Leonardo da Vinci is, sőt a mi Nagy Lászlónk is. Kinézek az ablakon: egyre kisebbnek látom a házakat, a fákat, az embereket csak pöttyöknek, aztán az utcák kirajzolják a város térképét felülnézetből, s már összemosódik minden. Elértük a kívánt magasságot, kikapcsolhatjuk az öveket. Te jó ég! Mintha nem mozdulna a gép, mint ha egy helyben állna! Alattam – ez csodaszép! – a felhők hófehér bodra! Jó háziasszonyként ismét megjelennek a kísérők, itallal és harapnivalóval kínálnak bennünket. Választék is van! Elpihenünk, hogy majd úti célunkhoz közeledve ismét a repülőgép személyzete „diktálja a tennivalókat”.

Moszkva. Seremetyevo repülőtér.

Reptéri kisvonat szállít bennünket a fogadó hallba. Ide érkeznek a gépre feladott nagyobb csomagjaink szállítószalagon. Mindenki lesi a magáét, lekapja, mert ha nem siet eléggé, a pakk még egy kört fog utazni.

„Intourist” feliratú autóbuszok várnak, s visznek bennünket a szállásra.

Az utazás adja az első élményeket. Az út mentén ligetesen, fehér törzű nyírfák köszöntenek. Hosszan, hosszan. Ez kedves számomra. De aztán megdöbbszent a jobbról látható, a második világháborús honvédő harcokat idéző – a tankönyvekből is ismert – tankcsapda. Eddig közelítették meg a szovjet fővárost a németek 1941-ben. Amit most látok, műalkotás, emlékeztető, memento.

Modern hotel előtt állunk meg. „KOCMOC” azaz Kozmosz. Utastársaim egyből viccelődnek, s magyarul „kócmóc”-nak nevezik.

Az olimpiára építették francia mérnökök a félköríves, 22 emeletes, sík falfelületű palotát. Hatalmas hall fogad bennünket, várjuk a sorunkat s a szobánkat. Megkapjuk a kártyánkat: „KOCMOC” gosztinyica „Izvescsényie (közlés) (: BHP azazVNR azaz Vengerszkaja (Magyar) Narodnaja (Népi) Reszpublika (Köztársaság); Index: 2/11; Familijá: Nagy; Komnata (szoba): 2 304; Prozsiványie (lakás): c (sz) azaz (vel) 2 , azaz 2 személy, po (ig) 4/XI. azaz november 4-ig. Az „igazolványunkon”

oroszul és angolul is olvasható, hogy távozáskor fel kell mutatni, a szobakulcsot le kell adni, és kívánnak kellemes tartózkodást a „mi hotelünkben”.

Vacsorára várnak majd bennünket a szobák elfoglalása után.

Lifebe szállunk. Elektromos kód nyitja lakóterünket. Belépünk. Íme: kellemes bézs színű plüss padlószőnyeg borítja a kis előteret és a szobánkat is. Beépített szekrény, koffertartó állványok, cipőtisztító felszerelés, heverők, televízió, hűtőbár, erkély. Csupa kényelem! A fürdőszoba modern. Legelőbb azt vesszük birtokba, miután bőrröndöt nyitunk. Itt ér az első meglepetés bennünket: erős pálinkaszag terjed szét, a ruhák felitták a – vámosok által (valószínűleg) biztonsági okokból megnyomogattott és szétrepesztett – műanyag flakon tartalmát. A férjem a fürdőkádba borítja összes holmiját, kicsavarja négerbarna pulóveréből, no meg a többi ruhájából a kisüstit, aztán, mintha otthon lennék, hozzákezek a nagymosáshoz. Bezzeg az én likőrös üvegem állta a sarat! A „Piros Arany” egyben maradt ugyan, de alakja eléggé megváltozott a „kül-ső hatások következtében”. Ez a kis affér elfelejtődik majd!

Kellemes vacsora fogad az étteremben. Hallevés, sült hús, uborka, parfé. Egészen jó! Megismerjük a holnapi programot.

Aki egy kicsit is babonás, új szobában elalvás előtt megszámlolja a sarkokat. Mi inkább a panorámában, a kivilágított város látványában gyönyörködünk az erkélyről: a szálloda előtt magasba futó obeliszk csúcsán úrhajó indul a világűrbe. (Az 1957-ben felbocsátott Sziputyik lehet. Elsős gimnazista voltam akkor, sokszor énekeltük a dalt: „Egyre száguld, egyre száguld, fenn a Sziputyik éjjel-nappal meg nem áll, és a sok-sok csöppnyi csillag fürge táncra kelve mind nyomába jár. Száll a fényes, szép, új bolygó, útja fel sem mérhető...”)

Egészen távol a Kreml tornyai, az aranykupolás templomok csillogása mindenütt a városban, a sugárutak lámpasora így felülnézetben adják az első igazi moszkvai látványt.

Éjszaka megébredek. A tegnapi izgalmak? A holnapi események? Mi fészkei magát gondolataimba? Vajon mit láthatunk majd közvetlen közletről? És eszembe jut, amit tudnom kell Moszkva történelméről, amit tanultam és tanítok: hogy a szláv nép szétáramlásakor – a VII-VIII. században – a keletiek (a varégek) telepedtek meg a folyók (a Néva, a Volga, a Dnyeszter, a Dnyeper, a Moszkva) átkelőhelyein, s építették az első faházakat kereskedőik részére, később a fejedelmi várakat. Rurik, az „igazságszerető” volt az első ismert vezérük – miként a miénk Álmos és fia, Árpád –, s vált dinasztiaalapítóvá. (A Rurik-dinasztia 1613-ig uralkodik Oroszországban.) De Moszkva alapítása sokkal később történik, mint korábbi „testvéreié” (Novgorodé, Kijevé, Szuzdalé, Vlagyimiré). Ezek már fejedelemségek, sőt Oleg (Rurik öccse) már megszervezte a Kijevi Nagyfejedelemséget (a Kijevi RUSZ-t); egyik utóda, Vlagyimir

nagyfejedelem már felvette országával a bizánci kereszténységet; sőt Jaroszláv nagyfejedelem már megalkotta az első orosz törvénykönyvet – a Russzkaja Pravdat (Orosz Igazság) –; sőt Vlagyimir Monomah már megkapta a híres „Monomah-süveget”, a koronázó szimbólumot a bizánci császártól, elismerésként. S csak ekkor építi fel a Moszkva folyó erdős táján az első erődöt – a Kreml ős-ösét – 1156-ban Jurij Dolgorukij (Hosszúkezü Jurij), a regnáló vlagyimiri-szuzdali fejedelem, Monomah fia kereskedői részére s véderőként, megalapítva ezzel a későbbi orosz fővárost. Hát, a kezdetek mindig bonyolultak! Az erőd köré építik aztán – fából – az első falakat, s kezdtek épületeket emelni a falakon belül. (No itt belealudtam a történelembe, mint nagymamám a Miatyánk mon-dásába.)

Reggeli után első teljes napunkat töltjük itt. Az idegenvezető is el-mondja még a szálloda halljában, amit Moszkváról tudni kell, a kezde-tekől a mai látnivalókig. Valójában folytatja éjszakai gondolataimat a XIII. századtól, amikor már önálló fejedelemség, sőt nagyfejedelemség Moszkva, s erejét nagyban növeli, hogy védekeznie kell a tőle délre lévő Arany Horda, a tatár állam esetleges támadásai ellen. Ügyes uralkodója, Kalita (Pénzeszsák) Iván az adók egy összegben történő kifizetésével tartja távol az ellenséget a várostól. A már főváros Moszkva menedéke lesz a tatárok elől menekülő kézműveseknek, s ennek nyomán épül-szépül a Kreml: kőépületek emelkednek a XIV. századtól, bár a falakat még mindig tölgyszárnyakból építették újjá. És miért vált Moszkva az aranykupolák városává? Mert Kalita Iván idején ideköltözik a metropo-lita Kijevből, s lett a már Szuzdalt, Rosztovot, Vlagyimirt, Tvert is ma-gába foglaló, területileg is egyre növekvő Moszkvai Nagyfejedelemség az orosz pravoszláv egyház központja is.

Indulunk délelőtti városnézésünkre.

Idegenvezetőnk német nyelvű tájékoztató füzetecskét oszt ki: Intourist für die Gäste Moskaus. A közepén, dupla oldalon a város térképe, be-számozva és jelölve a legfontosabb látnivalók. A Kremlre irányítja fi-gyelmünket, a kőfalak rendszerére. Az 1365. évi tűzvész után a tatárok fölött Kulikovónál – 1380-ban – győző „Dmitrij Donszkij” nagyfejedelem mészkőből építtette újjá a falakat, majd III. Iván, aki már „minden oroszok urának”, azaz cárnak nevezte magát (a mi Mátyás királyunk kortársa volt), olasz mestereket hozatott. „Minden oroszok szívének” hívják ezt az építészeti csodát, a fellegrárat, a citadellát. A szabálytalan háromszög alakú teret bezáró, közel két és fél kilométer hosszú fal nem egyforma magas mindenütt: van ötméteres, de közel húszméteres ma-gassága is. A 18 védőbástyából kettő kapuként is funkcionált. A Borogyinckij-dombrára épült, s mi most a Borogyinckij-kapun megyünk be területére. (Autóbuszunk szállodánkból a Béke proszpekten végigha-ladva a Sándor-kert közelében tudott megállni, onnan gyalogolunk most

egy kis emelkedőn.) Legelőbb a Fegyvertár méltóságteljes épületét látjuk. Az előadásból tudjuk meg, hogy a cárok és főméltóságok hatalmas műkincsgyűjteményét mutatja be a látogatóknak: fegyvereket, ötvösműveket, koronákat, palástokat, kelyheket. Persze jó lenne megnézni Jurij Dolgorukij ezüstkelyhét, Rettegett Iván arany evangéliumborítóját, vagy elefántcsont trónusát, a díszes hintókat, a pazar, arannyal átszőtt, drágakövekkel díszített miseruhákat. (Ez utóbbiak nem ismeretlenek előttem, hiszen Szentendrén a pravoszláv templomban és múzeumban ilyeneket láthatunk.) De amiből csak egy van a világon, mint a híres Monomah-süveg, azt csak itt nézhetném meg. Elvonulunk a Nagy Kreml-palota elé, de a cárok hajdani lakosztályait, a gyönyörű barokk berendezést, a kandallókat, az intarziás padlózatot, szőnyegeket, festményeket is csak lelki szemeink előtt látjuk. Majd legközelebb, majd belülről is! Remélem!

Igazából most érünk oda, amiért Moszkvát az aranykupolák városának hívják: a Katedrálisok tere fogja össze a Kreml leghíresebb székesegyházait, amelyek valójában a cárok kísérői voltak életük különböző szakaszaiban.

Amikor megszületett a cárevics, az Angyali üdvözlés- (a Blagovescsenszkij-) székesegyházban keresztelték meg, házitemplomként is ezt látogatták a cári családok. Betérünk a kilenc aranyozott hagymakupolával fedett templomba, s a legszebb ikonosztáz fogad bennünket. Grek és szerzetestársa, Andrej Rubljov festette a legtöbbet. (Rubljov életútjával és alkotásaival tanítványaimmal együtt ismerkedtem meg korábban. A „Ki tud többet a Szovjetunióról?” verseny országos döntőjébe jutva, azt kaptuk előzetes feladatnak, hogy egy szituációs játékban mutassuk be őt. A csapatból Tóth Józsi művészettörténész, Varga Zsuzsa idegenvezető, Horváth Laci egyetemista és Ugodi Tibor teremőr, technikus szerepkörben beszélgetett. A díszletekkel, kellékekkel megjelenített templomban, az idegenvezető üdvözölte a hallgatóságot, beszélt a szerzetestől, miközben a teremőr diaképeken vetítette ki Rubljov ikonjait, az egyetemista és a művészettörténész is bekapcsolódott az előadásba.

„Zsuzsa: Az Intourist nevében üdvözlöm a „Barátságvonat” résztvevőit Somogy megyéből, Magyarországról. Üdvözlöm Önöket a moszkvai Angyali üdvözlés-székesegyházban, ahol megismerkedünk az orosz ikonfestészet aranykorával, részletesebben a moszkvai iskola zsenijének, Andrej Rubljovnak művészetével.

Józsi: Én művészettörténész vagyok. Az ikon szó jelentése kép, táblakép. Ezen szenteket, prófétákat, bibliai személyeket, jeleneteket örökítették meg. Az ikonfestészet központjai Novgorod, Pszkov, Tver illetve Moszkva fejedelmi udvarai, kolostorai voltak. Tán nem tudják Önök, hogy ez a tevékenység akkor kézművesmesterségnek számított, a szerzetesek és világiak egy-egy druzsinát alkottak. Így dolgozott együtt Rubl-

jov a görög Grekkel, a Moszkvába hívott filozófussal és ikonfestővel, aki tanítója is volt.

Zsuzsa: Rubljovról nem maradt ránk önarckép. 1360-ban született. A Troica-Szergijev- és az Andronyikov-kolostor szerzetese volt, dolgozott a vlagyimiri Uszpenszkij-székesegyházban is. Első tanítója az idősebb Prohor. Ikonjain a bizánci hatást érezzük, kiegészülve a moszkvai iskola sajátosságaival: a harmóniával, a gazdag színvilággal. A cinóbervörös, a finom rózsaszín, a lila, az aranysárga, a hófehér, a fénylő kék voltak a mesterek kifejező eszközei. Most bemutatom a Mihály arkangyalt, majd a Keresztelő Szent Jánost, illetve a Pál apostolt ábrázoló ikonjait. Figyeljük meg az orosz ikonok jellemzőit: nincs rajtuk fény-árnyék hatás, nem alkalmaz három dimenziót: magasságban bontja ki a kompozíciót, sík területen ábrázol. Érzékelteti azt a távolságot, amely az eget a földtől elválasztja.

Rubljov egy zseniális pillanatában, teremő géniuszának teljében alkotta meg a „Szentháromság” című ikonját.

Józsai: Olvastam Lazarev könyvében, hogy a Troica-kolostor alapítója, Szergij atya emlékére festette 1411-ben ezt a művet. Akkor fatemplom épült azon a helyen, ahol az atyát eltemették, 1423 óta a Troickij-székesegyház áll ott. Az ikon a fatemplomból került a kőtemplomba.

Zsuzsa: A „Troica” Ábrahám és Sára bibliai legendájára épül, amely szerint három vándor érkezett az ősatya házába. Rubljov leegyszerűsíti az epizódot: nem elbeszél, hanem egy pillanatot ábrázol. A nézőnek hosszan el kell mélyedni a mű szemlélésében.

Laci: A három finomvonalú angyalfigura némán ül az alacsony széken, fejüket kissé lehajtják, tekintetük a végtelenbe néz.

A kompozíció szimbolikus jelentésű. A középső angyal, Krisztus, megáldja a kelyhet, ezzel kifejezi, kész magát feláldozni. A bal oldali angyal, az Atya, ösztönzi erre az áldozatra kézmozdulatával, arcán bánat tükröződik. A Szentlélek, a jobb oldali angyal az örök megújulás ősforrása. Az ikon központja a kehely.

Zsuzsa: A festményt a hegyikék uralja; a sötét meggyszín, az ezüstös lila, a zöldellő rozs tónusa, az aranysárga szín máig gyönyörű.

Józsai: Figyeljék meg, hogy az egész képet a körmotívum hatja át. A középső angyal fejének ívelése, a jobboldali meghajlított alakja, kezeik körvonalai, a memrei tölgy hajlása, a hegy ívelése, a glóriák bizonyítják ezt. Itt a görög művészetből merített Rubljov: a panagiát. A körben mint ideális mértani idomban komponált mű sugározhat csak tiszta harmóniát.

Zsuzsa: Kedves Látogatók! Most képzeljük magunkat az Andronyikov-kolostorba. 1430. január 29-ét írunk. Szerzetestársai most vesznek végső búcsút az elhunyt Andrej Rubljovtól, az orosz ikonfestészet aranykorának zsenijétől.”)

No, most jó néhány percig nem hallottam az idegenvezető szavait, gondolataim emlékeimet idézték. Már a falfreskókat nézzük, „A jelenések könyve” történeteit. Látjuk, amikor a Bárány átveszi a hétpecsétes könyvet; a négy ló (a fehér, a tűzvörös, a fekete, a hullaszínű) a rajtuk ülőkkel a győzelmet, a harcot, a (mérleget tartó tán) az igazságot, a negyedik a halált jeleníti meg.

A hét trombitáló angyal szerepét is János evangélista látomása alapján festették meg az alkotók, idézve az utolsó ítéletet: „...jégeső támadt, és tűz vérral keverve, és lehullott a földre... nagy hegy tűzben égve zuhant a tengerbe... az égből egy nagy csillag esett le égve... csapás érte a nap harmadát, a hold harmadát és a csillagok harmadát, hogy sötét legyen harmadrészüik... egy csillag leesett az égből, felnyitotta az alvilág mélységét... hatalmas hangok szólaltak meg a mennyben...és megnyílt az isten temploma...” A napba öltözött asszony, a Megváltó édesanyja tizenkét csillagból álló koronával, lába alatt a holddal nemcsak itt látható. Sok templomban – így szülőfalumében is – szoborként díszíti az oltárt.

Többen bent maradtunk volna még nézni a freskót, de a csoport már továbbment, csatlakoznom kellett.

A Mária mennybemenetele- (Uszpenszkij-) székesegyház előtt állunk. Az öt aranykupolával – a legnagyobb Krisztust, a négy kisebb a négy evangélistát jelképezi – fedett templom bejárata felett szép, festett, félköralakú oromzat látható. Itt koronázták az uralkodókat, mindig, még akkor is, amikor már I. Péter cár korától Szentpétervár lett a főváros; itt zajlottak a házasságkötési és temetési szertartások is. Itt hirdették ki a cári ukázokat. Ez is III. Iván cár uralkodása idején épült, mint az Angyali üdvözlés-temploma. Az egyházfők, a metropoliták ide temetkeztek.

A belső tér fénye még ragyogóbbá teszi a berendezéseket. Az ikonosztáz képeit ezüst keretben látjuk. A „Vlagyimiri Madonna”-másolatra hívja fel figyelmünket az idegenvezető: a szépívű női arc, a nyugodt tekintet, a kecses kezek az itáliai reneszánszra is jellemzőek. A gyermek Jézus édesanyja jobb karján ülve átöleli őt, arca arcához simul. A glória már része az ezüst háttérnek, a keret szintén ezüst, szenteket ábrázol virágmotívumokkal. A templomban az ikonosztáz előtt ült a cár faragott, baldachinos trónon, itt a helye a mindenkori patriárkának és a cár feleségének is.

Most egy pantheonba megyünk, Szent Mihály arkangyal templomába, az Arhangelszkij-székesegyházba, amely a cárok temetkezési helye. Végiggondolhatjuk az egész középkori orosz történelmet a sírok láttán: Kalita Iván, Dmitrij Donszkij, III. Iván, III. Vaszilij, Rettegett Iván és az ő (apjuk által) meggyilkolt fiai, a cárevicsek. (Eszembe jutnak híres temetkezési helyek, mint a Habsburg-családé a bécsi Kapucinus-kriptában, a lengyel királyoké a Wawelben, Itália nagyjaié a római Pan-

theonban, a mi egyházfőinké az esztergomi Nagyboldogasszony-főszékesegyház altemplomában, a pápák díszes síremlékei a Szent Péter-bazilikában, de kontrasztként felsejlenek a közös sírok, a jeltelen sírok, a névtelen holtak sírjai.) Itt fantasztikus ragyogás az ikonosztáz foglalatában, az oldalfalak freskói évszázadokról árulkodnak gyönyörű színekkel. Mihály arkangyalt egész alakban, életnagyságban látjuk, ő a „mennyei hadak vezére” a gonosz kísértés, a Sátán ellen; az orosz nép a hadseregek védőszentjét tiszteli személyében. (A győztes kulikovói csata után rendelte a festményt Dmitrij Donszkij felesége, valószínűsíthető, hogy Rubljov alkotása.)

Elraktározzuk a látottakat kilépés előtt, és sétánk során még a Nagy Iván-harangtoronyra nézünk fel 81 méter magasságba, s várjuk, hogy a 21 közül néhány megszólaljon. 64 tonnás a legnagyobb! – mondja az idegenvezető, s megint emlékkép idéződik fel bennem, amikor szülőfalum temploma tornyába köteleken húzták fel férfiak az új harangot. Mennyire izgult mindenki, hogy baleset ne történjék! Most a Cár-haranghoz megyünk – kisgyerekek próbálnak rá felmászni –, nagyságán ámulunk. Csonka! Születési hibája van: öntéskor megrepedt, s letört egy kis – 11 tonnás – darabja. De ilyen óriási a Cár-ágyú is! Közel egy méteres átmérőjű torkolatsöve, öt méternél is hosszabb ágyúcsöve, 80 tonnás súlya lehetővé tette volna, hogy terepen tüzerek mozgassák? Bizony nem! A Kreml egyik kapujának védelme lett volna a feladata, de a „legenda szerint” sohasem lőttek vele.

A régi korok tanúi után egy nagyon fiatal épülethez érünk: a modern Kongresszusi Palota fehér márvány falfelülete sok-sok üveggel légies, világos. Remélem, legközelebb belülről is láthatom!

Búcsúzunk a Kremltől a Szentháromság-kapun távozva. Felnézünk a vörös, csipkézett falakra, a bástyák sorára, a híres Szpasszkaja-toronyra: negyed egyet mutat az óra. Ebédre indulunk vissza a szállóba, hogy délután a Népgazdasági Kiállítással ismerkedhessünk.

Nem kell messzire mennünk: ez a 220 hektárnyi területen lévő komplexum is a Béke sugárúton (a Mír proszpekten) van. Mielőtt bemegyünk, közről és alulról nézzük meg a száz méter magas űrhajós emlékművet. A magasba szökő, az űrhajó felszálló pályáját s irányát imitáló, fölfelé keskenyedő, karcsú obeliszk, csúcsán egy űrhajóval, ismerős már nekünk. Első moszkvai esténken szobánk erkélyéről üdvözlöttük őt, ő meg minket. Jurij Gagarin 1961. április 12-én repült az űrbe (negyedikes gimnazista voltam akkor, hangszórón keresztül hallgattuk az osztályteremben a közvetítést a Vosztok-1 felszállásáról), az obeliszket három év múlva emelték. Ciolkovszkij, az űrkutatás úttörőjének mellszobrát állították a Szputnyik-emlékmű elé.

A kiállítás bejárata hasonlít a berlini Brandenburgi-kapuhoz: három-három oszlop fogja közre a közepén lévő félköríves bejáratot, egy fríz

összeköti az összes tartóoszlopot, felette a munkás és kolhozparaszt nő szobra. De ez nem az ismert Vera Muhina-szobor, mert azt 25 méter magas, önálló alkotásként látjuk. A hatalmas parkban, zöld gyepszőnyeg, virágágyak, fák közt, az utak hosszú sorában, a pavilonok sokaságában – 80 látogatható – elveszik az ember. Nagyon tetszetős és kifejező a mesterséges tó, a szökőkútrendszer szobraival: 15 női kariatida jelképezi a 15 köztársaságot (arannyal vagy bronzal fedték be az alakokat), középen óriási búzakéve, vagy virágcsokor szintén vízsugarakat bocsát ki. „A népek barátsága” nevet viseli. Elmondja kísérőnk, hogy az eredeti kiállítás még 1939-re épült, s a mezőgazdasági eredményeket hivatott bemutatni. A mai képe és szerkezete Hruscsov főtitkársága idején alakult ki. Hogy minél többet láthassunk, egy nyitott sétabusz visz bennünket körbe, s olvassuk a cirillbetűs feliratokat a pavilonok homlokzatán: Rádiótechnika, Fizika, Biológia, Atomenergia, Közlekedés, Villamosítás... Megállunk a Kozmosz-pavilon előtt. Itt látható a „Vosztok-1” űrhajó. Ezzel került meg a földet Jurij Gagarin. Bemehetünk. Én is „beszállok”. Kicsinek találok! Igaz, a súlytalanság állapotában nem is praktikus a nagy tér. Látom a híres űrhajós szakfandert, az élelmiszerek adagjait, egyéb berendezéseket. Sok agrárszakember van csoportunkban, szívesen megnéznék a mezőgazdasági szektorból a mintaparcellákat, de ismét az idő szorít bennünket. (Már tudom, hogy az első út valahová mindig csak figyelemfelkeltő.)

Holnap nem lesz kötelező programunk.

Ma reggelitől kora délutánig szabadok vagyunk. Valami emléket szeretnénk vásárolni az olimpia városából: a szuvenírboltok még tele vannak Misa mackós és olimpiai emblémás – stilizált Kreml-torony, tetején csillaggal – tárgyakkal, választunk hát mi is férjemmel egy falicsengőt, egy asztali hőmérőt, egy másik hőmérőt, amely a Kreml bástyájának mása, evőeszközöket, amelyek nyelén szintén ez az embléma látható, dátummal. Kis zászlócskákat mindenki kap a csoportban. Valami műszaki cikket szeretne férjem. Komoly körzőkészlet tetszik neki, jó lenne Tamás fiunknak a műszaki rajz órákra, de ezt csak moszkvaiak vásárolhatják meg. Most a furfanghoz folyamodik párom: beszáll egy moszkvai taxiba, néhány rubellel megajándékozva a sofőrt megkéri a vásárlásra. Én is szeretnék finom parfümöt venni a szálloda árudájában, de ebben meg valuta hiánya akadályoz: „Toljka za dollarü!” – és nekem nincs dollárom! Társaságunk minden tagja nagyon bevásárolt. Estefelé gyülekezünk a buszoknál, Évi kolléganőm is hozza a fiának szánt sílécet. (Cipelheti még eleget Kalinyinban, majd Leningrádban, vonaton és repülőgépen!)

„Leningradszkaja Vokzal”. Ide hoztak bennünket a moszkvai In-touriszt buszok, vonattal utazunk megyeszékhelyünk testvérvárosába,

aztán tovább Leningrádba, hogy a forradalom évfordulóján felvonulhassunk a pertográdiakkal.

Elmúlt négy év, elérkezett a második moszkvai utazásunk ideje. Csak Moszkva!

1984 kora tavasza van. Budapesti ismerősünk révén kerülünk kapcsolatba egy moszkvai családdal, akik meghívják bennünket, férjemet és engem magánlátogatásra otthonukba, a szovjet fővárosba. (A magánlátogatás csak így, meghívással lehetséges hivatalosan: mi megküldtük a személyes adatainkat. Jött a válasz, a boríték 390. numeróval felülpecsételve még Moszkvában, „Rekommande”(Ajánlott), összesen 10 kopejka bélyeggel ellátva, 290484 a postai pecséten a dátum.)

Luda és Valér. Középkorú házaspár, nálunk kicsit idősebbek. Valér a ZIL autógyárban minőségi ellenőr, Luda itt programszervező, kultúrfelelős. A Nagornaja ulica 9. számú emeletes házban laknak, az 1. korridor (lépcsőház), 87. kvartyrában (lakásban). Szása, a fiuk 17 éves.

Júniusban még befejezzük a tanévet: Tamás fiam sikeres érettségi vizsgát tett a kaposvári Gépipari Szakközépiskolában (ez egyben felvételi is volt a műszaki főiskolára, csak várnunk kell a végeredményre, hogy felveszik-e), én vizsgáztattam Bogláron, érettségi elnök voltam egy kaposvári középiskolában. Peti fiam végzett legelőbb a tanévvel: most fejezte be a második gimnáziumi osztályt. Férjem júniusra időzítette szabadságát. Megszervezzük az itthoni tartózkodást: már nagyok a fiúk, elég, ha vagy a nagyszülők, vagy „Keresztanyuék” (sógornómék, akikkel az Adrián voltunk) néha meglátogatják őket, sőt, talán élvezik is az önállóságot. Egy kis fizikai feladatuk is lesz (kissé prózai!): a községben most kiépülő szennyvízhálózathoz a kivezető csatornát nekik kell kiásniuk udvarunkból az utcáig.

Férjem Budapestre utazik, hogy jegyet váltson a repülőútra. „MALÉV HUNGARIAN AIRLINES – Passenger ticket and baggage check: Budapest-Moskow – 132 airline – 28. június 1984. – forint 1527.” (mindkettőnek külön-külön)

Közben állandóan tartjuk a kapcsolatot a budapesti ismerőssel. Ő is Moszkvában lesz, amikor mi érkezünk, különben honnan ismernénk meg házigazdáinkat, ők meg minket.

Repülőutunk ugyanolyan szép, mint az első: az utaskísérők kedvesek, figyelmesek, finom dolgokkal kínálnak bennünket, nem történik semmi incidens, most is élvezem a felemelkedés pillanatait, csodálom az egyre kisebbedő Budapest látványát, a gépünk alatt bodrozó felhőket. Késő délután érkezünk a Szeremetyevo Airportra. Kiszállás után most egy összekötő folyosóra lépünk, ezen át érünk a hallba, ahová csomagjainkat hozza a szállítószalag. Találkozunk a budapesti János ismerősünkkel, s most látjuk meg Valért. Közel kétméteres, robusztus férfi. Köszöntés

után megfogja bőröndjeinket – egyik-egyik kezébe kettőt-kettőt –, magasan az emberek feje fölé emeli, s kivonul velük a gépkocsihoz. Csofálkozunk erején, s megtudjuk, hogy korábban birkózó volt.

És száguldunk Valér kocsijával. No, nem az ő tulajdona, kölcsönkérte csupán, de igen élvezi, hogy vezethet, mert kis ideig taxizott is a fővárosban. Ismét látom a nyírfacsoportokat, eljutunk a tankcsapda emlékműig, aztán a várost körülvevő „kalcó”-ig, aztán már nem tudom követni, merre visz bennünket, átmegyünk a Moszkva folyó hídján, lakótelepre érünk. Megérkezünk.

Liftbe szállunk. Luda vár bennünket a megterített asztallal. A lakás nem nagy: előszoba, balra a toalett és a fürdő, szemben a konyha, egy kisebb és egy nagyobb szoba, ahol most vacsorázni fogunk. A kisebb szobába költözhetünk. (Nagy áldozat volt részükről, hogy két hétre befogadtak minket! Szása fiuk ezidőre nagymamájához költözött.)

Dobrűj gyeny! Zdrasztvujtye! Já Éva, moj múzs, József. Málenkij padárok dljá Valéra i dljá Ljudü. Magyar Amo szappannal, nálunk is ritkán kapható zöld alma és Fa szappannal, hajmosóolajjal kedveskedünk a háziasszonynak, borotválkozó szereket és egy üveg igazi magyar pálinkát kap Valér, Szásának farmernadrágot hoztunk (no, meg eladásra egy répanadrágot – most ez a divat nálunk – és egy kantáros kertésznadrágot).

A vacsora: kezdjük a köszöntő vodkával. Többel is! Előéltelként halat, kaviárt (pirosat és feketét is) és zöldegeket (natur petrezselyemzöldet is) tesz az asztalra Luda, kenyérrel. Éhesek vagyunk, hát jócskán szedünk belőle, nem tudjuk még, mi a szokás, mennyi ideig fog tartani a vacsora. (Luda tányérján mindig csak egy kis falat van!) Borscs következik, az orosz céklaleves. Ízletes! Aztán húsféle, majonézes salátával. Szépen, lassan váltják egymást a fogások, köztük ismét jár a vodkás pohár. Megjelenik a kvász is mint üdítő. Pirogot süített Luda desszertnek. Már alaposan beesteledett, befejeznénk a vacsorát, már felállnánk az asztaltól, de János megsúgja, hogy csak akkor van vége az étkezésnek, ha a háziasszony a csáját hozza. Érkezik is a szamovár 10 óra körül, de ezt sem sietjük el, szertartásosan kortyolgatjuk a teát. Szpaszibát (Köszönöm!) mondunk, „Szpokoijnoj nocsí-t (Nyugodt, csendes éjszakát!) kívánunk, és nyugovóra térünk.

Természetes, hogy sokáig nem tudunk elaludni: a mai nap történései és a következők programjai kavarnak gondolatainkban. Megállapodunk férjemmel, hogy a legtöbb időt majd a városban fogjuk tölteni, holnap veszünk egy részletes térképet, s eltervezzük, hogy mit, mikor nézünk meg. Én egy kicsit még olvasgatok elalvás előtt: hoztam magammal útikönyvet, utána nézek a repülőtér történetének és névadójának.

A Seremetyevo Airport nemzetközi forgalmat bonyolít le. Az októberi forradalom 40. évfordulóján avatták, Moszkva központjától északra, 29

kilométerre van. (Ez volt az első reptér, ma öt működik a szovjet fővárosban.) A névadó személye viszont inkább Szentpétervárhoz, sőt I. Péter cár korához kötődik. A Seremetyev bojár családból kiemelkedett a XVII. században Borisz Petrovics, aki jó diplomáciai és hadvezéri érzékkel szerepelt a cár megbízásából európai uralkodók megbeszélésein, békekötéseken, mindig törökellenes szövetségeseket keresve. Tárgyalásai eredményeként lépett be Oroszország is a Szent Lígába, hogy két oldalról szorítsák harapófogóba az Oszmán Birodalmat. (Ismert célja volt Péternek kijáratot szerezni a Földközi-tengerre a Fekete-tengeren keresztül, hogy melegtengeri kikötőt építhessen.) Borisz Seremetyev harcolt a svédok ellen a Balti-tenger térségében, Narvánál (1700-ban az ostrom vesztes volt, de a következő években a körülötte lévő váraknál győzött), s a cár „feldmarsallá” léptette elő. (Olyan hadvezér ő, mint majd Kutuzov lesz 1812-ben.) Leverte az Asztrahány környéki szreleclázadást, közben az uralkodó kegyéből „birodalma” egyre nőtt: sok ezer jobbágyporta tulajdonosa lett, majd az orosz főserég parancsnoka... Nos, ő a névadó. Arra is kíváncsi lennék, ki javasolta az ő nevét 1957-ben, hogy voltak-e riválisai. De ez a kérdés kérdés marad.

Luda asztalra készítette reggelinket, ma velünk tölti a napot, Valér dolgozni megy.

Feléjük autóbuszok közlekednek. A Szevasztopoli sugárútra sétálunk, itt szállunk fel, s a Vörös tér közeléig utazunk. Háziasszonyunk megmutatta, hogyan jutunk be a központba, mert, ahogy Európában „minden út Rómába vezet”, úgy Moszkvában a Vörös térre. Megvásároljuk a tervezett várostérképet, bemegyünk a Gum áruházba (csalódtam: sok kis boltocska alkotja a fedett folyosós, árka-dos, sok átjárós épületet), már most megtapasztaljuk a sorban állást. Ez sajátossága az orosz vásárlóknak: nyitás előtt két-három órával ott vannak – közben olvasnak /a Pravdát sok ember kezében látom most is/ –, s ahogy nő a sor, ahogy kinyit a bolt, lassan araszolgatnak előre. Teljes nyugalommal! Senki sem tola-kszik, nem kiabál a másokra. Látjuk, hogy már visszafelé jönnek a leg-ügyesebbek. Micsoda véletlen, hogy éppen ma kapott az áruház a mi bonyhádi cipőgyárunkból fehér szandálokat! Egy asszony – kirgiznek vagy kazahnak nézem – több párat is vett különféle nagyságban, hogy mindenkinek jusson a családban. Azt meg kell szoknunk sétáink közben, hogy a köztársaságok bármelyikéből találkozhatunk emberekkel, akik viseletük, arcvonásaik alapján különbözőek. Élelmiszerboltba megyünk. Az is különleges, ahogy Luda vásárol: sok húst, sok tejfölt, sok kávé-t, sok zöldséget (nem mindig lehet mindent kapni). Hazamenve hűtőszek-rénybe – a „Luda-magazin”-ba – teszi, ahonnan bármikor kivetheti. Ez-után magunkra maradunk. Megpróbáljuk eladni a farmernadrágokat. Áttetsző táskában vannak, fel is figyel rájuk egy férfi, aztán anélkül, hogy kibontatná velünk, megveszi mindkettőt.

Egyelőre a Vörös teret és környéket „térképezzük fel”. A legszembe-
ötlőbb a Vaszilij Blazsennij–székesegyház a Kreml bejáratától balra,
előtte az ismert Minyin és Pozsarszkij szoborcsoport.

Csupa szín kavalkád! Nem a forma – Moszkvában meg lehet szokni a
hagymakupolákat –, hanem az a tény, hogy a főtemplom és a körülötte
lévő nyolc kisebbnek a kupolája, a tornya, a fala között nincs két egy-
forma: a téglapiros szín ugyan dominál, de ezt igen változatossá teszi a
türkizzöld, az olajzöld, az okkersárga, az aranysárga, a piros, a bordó, a
kék, a halvány rózsaszín, az arany a kupolák gömbjein és keresztjein. A
tornyok magassága, a kupolák díszítése is más-más: az apró piramisok
együttesen nekem a Monomah-süveg vonalait idézik, a fölfelé futó ferde
sávok a török turbánokra hasonlítanak, a főtorony cizellált faragott dí-
szei a budai Mátyás-templom tornyára emlékeztetnek, de a hullámos
piros-fehér díszítés is igen dekoratív. A falak ugyanezt a változatosságot
mutatják: csúcsba szökkenő és félköríves, árkádszerű vonalak, keskeny,
magas ablakok, másutt kör alakú rozetták díszítik. Valóban egyedit
alkotott Barma és Jakovlev Posztnyik. (A legenda szerint a cár megva-
kíttatta őket a munka befejezte után.) Most van időnk részletesen meg-
nézni belül is. A freskókat kicsit mattnak, kopottnak találom (hiába, több
mint négyszáz évesek). Az épület szerkezete világosan érthető: a közép-
pen elhelyezkedő főtemplom négyzetes terét megnyújtja egy félkör
alakú apszis. Körülötte helyezkednek el a kápolnák: négy nyolcszögletes
a négy világtáj felé, két sokszögletű és két négyzetes alaprajzú.

Az útikönyvemből tudom meg, hogy IV. (Rettegett) Iván építtette e
templomkomplexumot a tatárok felett aratott győzelem emlékére (Az
Aranyhorda – amellyel még Dmitrij Donszkaj és III. Iván cár küzdött –
szétesett három részre: az asztrahányi, a kazanyi és a krimi kánságra, de
Iván csak az előbbi kettőt győzte le, Krim megmaradt Nagy Péter illetve
Nagy Katalin korára.), s annyi templomot akart építtetni, ahány győzel-
met aratott felettük. Szűz Máriának szentelték, hálából. De miért hívják
mégis Vaszilij Blazsennij–székesegyháznak? Mert a Szent sírja fölött
emelkedik a 10. kis templom.

Vaszilij – Bazil – Vazul: így is, úgy is szerepel életrajzokban. Ma már
Moszkva bekebelezte hajdani szülőfaluját, Jelohovót. Átlagosan indult
élete: kiemelkedett a parasztsaládból, csizmadiának tanult. 16 évesen
látomása volt, ezután láncokkal sanyargatta magát, meztelenül járt;
környezete kicsit bolondnak, félkegyelműnek, egyesek csodatevőnek
tartották, vagy szent életű bölcsnek. IV. Iván cár csak tőle tartott. Vasz-
ilij pont abban az évben halt meg (1552-ben), amikor a kazanyi győzel-
met aratta a cár. Temetésén megjelent a cári udvar, maga az uralkodó is
vitte a Szent koporsóját, akit a Kreml mellett temették el.

Kora délután van, sokan sétálnak a Vörös téren, most szabadon lehet
kószálni, nem úgy, mint amikor nyitva a Lenin-mauzóleum, s kordonok

zárják el a forgalom elől a teret. Látjuk, amint feszes vigyázásban örök állnak a bejáratnál, a mauzóleum falán koszorúk. Egy-egy csoport idegenvezetőjétől hallgatja a tájékoztatót az építésről. Ismerem a történetet. Amikor Lenin 1924. január 22-én meghalt, a Szakszervezetek Háza oszlopcsarnokában ravatalozták fel, még akkor nagy gyorsasággal megépítették deszkából az első mauzóleumot; a másodikat, szintén fából, ez év tavaszán emelték, s a most is láthatót 1930-ban avatták fel az októberi forradalom évfordulóján. (Téglából építették, gránittal borították be a falakat – sötétvörös, fekete és szürke színűvel – amelyet Ukrajnából hoztak.)

Szerencsénk van látni egy őrsegváltást: minden csinnadratta nélkül, abszolút katonai fegyelemmel jelenik meg a Vörös tér déli sarkánál a két váltó katona két felvezető kíséretében. Fegyverüket vállukra téve hozzák. Feszes lépésekkel érnek a mauzóleumhoz, akkor egy pillanatilag együtt látjuk a hat személyt, valami ördöngösen gyors koreográfiával helyet cserél az őrseg két-két tagja, s már indulnak is visszafelé. Megtapsoljuk őket. Elhatározzuk, hogy egy napot rászánunk Lenin holttestének megtekintésére. Csak nekem újdonság; férjem még 1969-ben (Peti fiam akkor született, Moszkvából kapta szép, kombinálható babakocsi-ját) járt szervezett úton itt, s csoportosan mehettek be a mauzóleumba.

Még van időnk elnézegetni a tér szép szobrát a középkori Oroszország függetlenségi harcának vezetőiről: Pozsarszkij hercegről és Kuzma Minyinről, 1612-ből.

„Zavaros időknék” hívják azt a néhány évtizedet, ami Rettegett Iván halála után következett: előbb fia, Fjodor uralkodott, majd Borisz Godunov, a „bojárca”. Aztán feltűntek az ál-Dimitrijek, akik IV. Iván korán elhunyt fiának, Dmitrij hercegnek adták ki magukat, többek közt egy lengyel is, aki hadsereggel vonult be Moszkvába a bojárak támogatásával. A bojár-lengyel összejátszás ellen már fellázadt a parasztság is (Boltnyikov-féle parasztfelkelés), majd néhány év múlva egy nyizsnij-novgorodi mészáros, Minyin szervezte a népfelkelést, s vezetőjük lett Pozsarszkij herceg. (Nem egészen egy évszázad múlva a mi történelmünkben is létrejön egy ilyen szövetség Esze Tamás, Kis Albert illetve Rákóczi Ferenc fejedelem között.) A harc eredményeként megszilárdult a rend, s Oroszországban új dinasztia kezdte meg uralmát 1613-tól: a Romanovok.

Martosz szobrász antik római ruhába öltöztette mindkét alakját: Pozsarszkij herceg ül, hatalmas pallost tart jobb kezében, balját egy nagy kerek pajzson pihenteti; Minyin ballal fogja a pallost, jobbja magasba lendül, mintha esküt tenne. Az emlékmű talapzatán: „Grazsdanyinu Minyinu i knyázu Pozsarszkomu blagodarnaja Rosszija...1818.” (Minyin polgárnak és Pozsarszkij hercegnek a hálás Oroszország...1818.)

Még elsétálunk a Kreml kerítése mellett a Sándor-kert irányába. „Az ismeretlen katona sírja” felett most is ég a méceses, lángja fölött most is katonák öröködnék, peremén virágcsokrok. Mindenki megáll egy percre, bármilyen nemzetiségű.

Megkeressük autóbuszunkat, igyekszünk haza, kíváncsiak vagyunk a scsi ízére, mert Luda azt ígért vacsorára.

Este valóban tervet készítünk a város megismerésére. Kiterítjük Moszkva közlekedési térképét, beszínezzük a sugárutakat (a proszpekteket), megjelöljük a Nagornaja ulicát, ahol lakunk, besatírozuk a Kreml területét. Luda segít – mégiscsak kultúrfelelős – megkeresni úticéljainkat: a Borogyinói Körképet, a Lomonoszov Egyetemet, a Tretyjakov Képtárat. Legalább a legismertebbeket szeretnénk felkeresni. A taktikában is megállapodunk férjemmel: reggelente metróval kiutazunk a célponthoz, s az adott sugárúton visszasétálunk a Vörös térre.

Ma Borogyinót nézzük meg. A francia történelmet legalább olyan szívesen tanítom, mint az orosz. Napóleon életéről olvastam Feleki László háromkötetes könyvét, s e korszakról megkerülhetetlen Lev Tolsztoj „Háború és béke” című monumentális regény-eposza. (Igen, monumentális, nemcsak terjedelmében, népes szereplőgárdájával, de leginkább történelmi hitelességével, líraiságával, erkölcsi üzenetével. Ahogy mi, magyarok, Jókai „A köszívű ember fiai” című művét a hazafias helytállás, a hazaszeretet regényének nevezzük, az orosz irodalomban ugyanezt a szerepet tölti be a Tolsztoj-mű. Nem tudom, személyesen találkozott-e a két íróóriás, hiszen mindketten ugyanannak a századnak a gyermekei (Jókai 1823-1904-ig élt, Tolsztoj 1828-1910-ig), a mi írónk személyesen is átélte, sőt részese volt az 1848/49-es forradalomnak és szabadságharcnak, Tolsztoj beszélgethetett az első honvédő háború résztvevőivel, vagy közvetlen leszármazottaival.) Egy ilyen tárgyi dokumentum, mint a Körkép, csak szűk kivonata lehet e nagy eseménynek, de a látogatókkal mégis láttatja a történéseket a festészet, a szobrászat, a térképészet eszközeivel.

A kék metróval utazunk a Kalinyinszkaja megállótól végig e sugárúton, folytatódik utunk a Kutuzov proszpekten. Még a megállók neve is az 1812-es háborút idézi: Bagratyionovszkaja, Kutuzovszkaja, Fili; nekünk a Kutuzovszkaja megállóban kell leszállnunk. (Nálunk van az előző utunkon kapott Intourist-füzetecske, s rajta külön oldalon csak a metróhálózat: „U-Bahn” – írja németül (földalatti vasút). Ugyanolyan rendszerű, mint a felszíni úthálózat: egy nagy körpálya (a barna), öt sugarasan keresztülszeli a várost, két-két külvárosi részt összekötve, vannak rövidebb szakaszok is. Színekkel operál, hogy még könnyebben áttekinthető legyen. Bármennyire is koncentrálnunk, olvassuk a megállók nevét, mégis ámulunk az egyes állomások egyedi építésén és díszítésén.

Mind világos, tiszta, művészi. Sok az értékes mozaik, a márvány, külön-külön is egy-egy múzeumnak beillenek.)

Megérkeztünk. Kiáramlik az embertömeg. Körbenézünk a felszínen, s előttünk emelkedik egy modern, kör alapterületű, beton lábakon álló, sík falú épület, ami háza, otthona a körpanorámának. Kutuzovnak, az orosz hadsereg akkori fővezérének szobra fogad minden látogatót: ez is lovas szobor, mint oly sok híres – a római Marcus Aurelius, a paduai Gattamelata, a pétervári I. Péter, a prágai Zizka –, itt is mozgásában állította meg egy pillanatra a lovat az alkotó. Az idős fővezér katonai egyenruhában, feszesen ül, tán terepszemlét tart 1812 augusztusában még Borogyinó előtt, valahol Sevargyino környékén.

De most gyakorlatiasabb feladatunk van, mintsem haderőkön és hadvezéreken és hadszíntereken polemizáljunk: nekünk valahogy be kell jutnunk a múzeumba. Az előírás szerint csak csoportok látogathatják, nem is látunk pénztárat, ahol belépőjegyet vehetnénk. Elvesztettnek érezzük magunkat így ketteskén, téblábolunk a grúz, a német, a kirgiz, a kínai és japán csoportok között. Valamelyikhez társulnunk kellene! Leginkább az egyetlen európai nemzethez, a némethez hasonlítunk, a többiből kirí ábrázatunk és ruházatunk is. Addig-addig tétovázunk, míg a németek idegenvezetőjükkal bementek a kiállításra. No, hogyan tovább? A bejáratnál fegyveres katonák őrzik a rendet, és idős nénik, bábuskák ülnek mindegyik ajtónál. Az uram menne minden szó nélkül, de én megpróbálok először a katonának magyarázkodni, hogy a német csoporthoz tartozunk, hogy szeretnénk bemenni. De akár falnak beszél-nék! Nem mozdul, nem reagál. Tiltja a szabályzata. Merészek leszünk, a nénivel is közlöm ugyanezt, nem deutschot, hanem nyemetszkijt mon-dok, megsejti kérésünket, s beenged. Egy lépéssel tovább jutottunk. Viszonylag nagy hall fogad bennünket. Most itt vannak az előbbi kinti csoportok, de a németek sehol. Már bementek. Látjuk, hogy az idegen-vezetők párosával sorba állítják és megszámozzák csoportjuk tagjait. Mi oldalt állunk ez idő alatt, s csak, amikor indulnak befelé, állunk a sor végére. Ezek keletiek! Talán kirgizek, vagy kazahok, vagy azerbajdzsánok. Ki tudja? A vezető, ahogy ez mindenütt szokás, fényponttal világítja meg a látnivalót, a tömeg egyöntetűen forgatja fejét ide s tova. Mi ugyanúgy. Nem értjük a szöveget, de látjuk a látnivalót:

Hatalmas, kék ég körbe-körbe, fehér felhőkkel: augusztus van. (Az orosz időszámítás szerint – Tolsztoj ezt az időmeghatározást alkalmazza – augusztus 26-án, az európai időszámítás szerint szeptember 7-én zaj-lott az ütközet.) A háttér tájkép valóság-hű: fehér nyírfás ligetek, patakok vízmosságokkal, szakadékokkal, a Kolocska folyó átszeli a vidéket, kis falu egyszerű faházai – Szemjonovszkoje vagy Fili vagy Utyica lehet –, aztán a festmény észrevétlenül egy terepasztalban, a tárgyak tényleges megjelenítésében folytatódik felénk közeledve: valódi kis ház, már meg-

rongálódva, valódi égett farönk, elhagyott ágyú. Ez már Borogyino. Látjuk Napoleont egy magaslat tetején tisztjei társaságában: terepszemlét tart, jelentést vár, parancsot oszt. Még nyugodt a táj, zászlók, fegyelmezett hadsorok. Kutuzov széken ül, őt is tisztok veszik körül. Roham indul: ők a Nagy Hadsereg katonái, egyenruhában – de tudom, hogy csak körülbelül egyharmada francia, a többi porosz, lengyel, veszfáliai, olasz, portugál, spanyol, hiszen Napóleon 1812-re már átírta Európát térképét, már megszületett a Nagy Birodalom, alkirályainak saját testvéreit, sógorait tette meg (Jó rokon volt!) – kivont karddal, előre szegezett szuronyos puskával; itt már elesettek borulnak a földre, ágyúk kerekeit látjuk megtörve, összevisszaság: vonagló lovak, emberek, füstfelhő; emitt egész hadsereget látunk, ez az orosz hadsereg balszárnya, védekezik a francia lovasság támadásával szemben; egy orosz katonát bekerítettek a franciák, ő így is folytatja a kézítusát; ott a sebesült Bagratyion parancsnokot szállítják el. Halott katonák s mellettük kék virágok.

A látottak élőbbé válnak a hanghatások nyomán: rohamra indulók lelkesítő és félelem elterelő kiáltásait, ágyúk dörrenését, aztán sebesültek jajgatását, haldoklók hörgését halljuk.

Kettőnk szemlélődése azonban nem felhőtlen! Minden pillanatunkat beárnyékolja egy belső izgalom, hiszen mi itt illegálisan tartózkodunk – se engedélyünk, se belépőjegyünk –, bennünket akár le is tartóztathatnak, akár börtönbe is csukhatnak. Jó Isten! Csak egyszer segíts minket innen ki! Soha többet nem vétek az előírások ellen.

Megúsztuk. Kijöhettünk. Alig merünk körbenézni a múzeum körül, nem megyünk fel a diadal obeliszkjéhez sem, eloldalunk a Kutuzov prospekt irányába. Keresünk egy pihenőpadot, előbb magunkhoz térünk az izgalomból, aztán elindulunk első sugárutas sétánkon a város belseje felé.

Itt is a történelem szól, de ez a XX. századi Nagy Honvédő Háború harcait idézi: egy magas gránitobeliszk, Moszkva védőinek emlékműve, tipikus szobrokkal (katonával, munkással és munkásnővel). Nem messze van innen a Kijevi pályaudvar, onnan fogunk majd hazautazni a két hét elteltével. „Russzkij szuvenir” – olvassuk most, s feszültségünket oldandó, betérünk ajándéktárgyakat nézni és venni. Matrjoska babák, festett tálcák és kanalak és poharak, orosz népviseletbe öltözött igazi babák, szamovár minden nagyságban, még kapható Misa mackó, a moszkvai olimpia kabalaállata. Most egy lakótömbhöz érünk, hivatal lehet, mert címtáblák sorakoznak bejárata mellett. A feliratokat böngészve találkozom a „vengerszkij” szóval is, nyilván magyar vonatkozása is van. Elő az útikönyvet! Ebben laknak hazánk moszkvai nagykövetségének és kereskedelmi kirendeltségének tagjai, itt van az irodája a Népszabadság munkatársainak és a Magyar Rádió moszkvai tudósítójának is. S már

messziről kimagaslik az Ukrajna-szálló toronyépülete (29 emeletes). Sokszor láttam képeslapokon, összetéveszthető a Lomonoszov Egyetem főépületével. Kis park van előtte – itt a sugárút párhuzamosan fut egy szakaszon a Moszkva folyóval –, abban az „ukránok Petőfi-jének”, Tarasz Sevcsenkónak szobra áll.

Távolban már látjuk a hidat, s a folyó túlsó oldalán a KGST-palotát. Még magasabb, 30 emeletes, én Y-háznak hívom, mert így látja a szemlélő, csak a felülnézet adja ki tényleges alakját, a nyitott könyv formát. Már a Kalinyin sugárúton járunk: ennek láttán csak megerősödik bennem az a meggyőződése, hogy két Moszkva van: egy középkori (ez a Kreml és közvetlen környéke) és egy XX. századi (ezek a sokemeletes lakóházak, a hivatali épületek). (Valahogy kimaradt – vagy csak egy-két épülettel képviseli magát – a tipikus barokk és a klasszicizmus.) Az enyhe ívben görbülő sugárutat a karcsú oszlopok neonfénye világítja meg esténként, mindkét oldalán öt-öt 23 emeletes toronyház emelkedik. Lakások a felső szinteken, boltok, éttermek, bárók a földszinti helyiségekben. Megajándékozzuk magunkat egy csésze igazi orosz csájával, igazi oroszos üveg pohárból, szép fém foglalatban. Aztán elcsábulunk az egyik kirakat láttán, s betérünk: megveszem bordó kalapomat és egy virágos kendőt (fejre is, vállra is szép lesz). Az uram is bűnbe esik: ő bukósiskot vásárol, hiszen itt olyan olcsó. Valóban, a mi árainkhoz képest itt sok mindent lehet kopejkáért, vagyis fillérért kapni, a rubel már nagy érték! (Például a metrójegy 1957 óta 5 kopejka.)

Az Arbat térhez értünk, innen egy kicsit visszafordulunk az Arbat utcára, Moszkva sétáló utcájára. Gyönyörű, pihentető, érdekes! Utcai festők, rajzolók dolgoznak állványuk előtt, modellt ül egy-egy sétáló, már kész képeket állítottak ki a művészek standjuk környékén. Fiatalok egy csoportja muzsikál, amolyan utcai zenészek, gitárral, dobbal, szaxofonnal. Itt olyan nyugodt az élet! Leülünk, csak nézünk, pihenünk. Ismét olvasok: itt laktak a XVI. században – ez Rettegett Iván kora – a cári udvar kézművesei, külön utcácskákban, ahogy ez a nyugat-európai középkori városokban is jellemző volt: a Plotnyikov utcában az ácsok, a Szerebrjanijben az ezüstművesek, a Gyenyézsnüjben a pénzváltók. Az utca neve arab szóból eredeztethető: külvárost jelent, s igazából ez a régi Arbat, mert az új Arbat az a Kalinyin sugárút, amelyen az előbb sétáltunk. Kellemes hely! Itt hosszan elidőzünk.

Este van, otthon. Ma rövidebb ideig tartott a vacsora, mint első este, Luda is, Valér is dolgoztak. Halas ételt ettünk.

Lefekvés után még olvasgatok a ma látottakról. A borogynói körképet a nagy csata 100. évfordulójára festette Franz Alekszejevics Rubo, aki a pétervári Képzőművészeti Akadémia professzora volt. A panoráma 115 méter hosszú, 15 méter magas. Először csak egy pavilonban mutatták be, az első világháború után feltekerték, így megrongálódott. Csak a

csata 150. évfordulójára készült el ez a múzeum. A festményt restaurálni kellett, egy részét újrafesteni.

Lekapcsolom a fényt, és igazán most kezdek csak gondolkodni a látotakon, s előzményeken. Hogy Napoleon már a tilsiti békekötés idején (1807-ben) tudta, hogy csapataival nem fog megállni a Nyeman folyónál, hogy neki szüksége van a moszkvai győzelemre. A fiatal Sándor cár hitt neki, bízott benne, hogy orosz területre nem lép a Nagy Hadsereg. 1812 nyarán Bagratyion parancsnoksága alatt a nyugati területeken harcoltak az orosz katonák. Aztán a franciák betörték. Voltak kisebb ütközetek, de minden leírás szerint már ezek is több ezer katona halálát okozták mindkét oldalon. Aztán elesett Szmolenszk. Az orosz hadsereg tovább hátrált. A taktikát, hogy becsaljuk az ellenséget, hagyjuk, hogy élelemhiány, betegségek, demoralizálódás gyengítse, a hadvezérek találták ki. A nép másként fogadta ezt. A cár azért van a hadseregnél, hogy minden talpalatnyi földet megvédjen. Az egyszerű nép a közvetlen harcra volt kész. S még egy tulajdonsága az orosz embernek: az uralkodóhoz, rajta keresztül „Moszkva anyácskához” és a Szent Oroszországhoz való hűség és áldozatkészség. Tolsztoj regényében a Rosztov család fiait az áhitatig áthatja ez az érzés. Nyikoláj Tilsitben ott van az uralkodó közelében: „Uramisten! Mi lenne énvelem, ha engem szólítana meg az uralkodó! Meghalnék a boldogságtól! Csak meghalhatnék, csak meghalhatnék érte!... Istenem! De boldog lennék, ha azt parancsolná, hogy azonnal vessem a tűzbe magam!” Aztán Kutuzov személyén gondolkodom, akit öregnek vélték 67 évesen, viszont tapasztalt hadvezér volt. 16 éves korától szolgált a hadseregben, ott volt a lengyelek és a törökök elleni harcokban (ott veszítette el fél szemét), diplomata II. Katalin és I. Pál uralkodó idején. A történelem legendás alakjaihoz kötődnek csak ragadványnevek, így lett ő a közbeszédben „a ravasz északi róka”, „az öreg félszemű”. Sándor cár nem szerette, 1812. augusztus 8-án mégis kinevezte Mihail Larionovics Kutuzovot valamennyi hadseregnek és a csapatok által elfoglalt egész területnek teljhatalmú főparancsnokává az egységes hadvezetés érdekében. Kutuzov kikötötte, hogy a cár nem lehet a hadseregnél. Igen meggondoltan cselekedett. Azt írja Feleki, hogy nem adott ki parancsokat, csak jóváhagyta, vagy elvetette a tisztek javaslatait. Azt vallotta, hogy két segédje van a háborúban: az idő és a türelem. Stílusa is olyan öregemberes volt, kedvesemnek szólította beosztottjait, többnyire „ősz fejét lehajtva, nehéz testében szinte összeroskadva ült”. „...arca általában elmélyült, nyugodt figyelmet, vagy feszültséget fejezett ki...”. S agyában óriási gondolatok fogalmazódhattak meg. „...Sok esztendő s katonai tapasztalatából tudta és vén eszével belátta, ...hogy az ütközet sorsát nem a főparancsnokok parancsai döntik el, nem is az a terep, ahol a csapatok állnak, nem is az ágyúk meg az elesettek száma, hanem az a megfoghatatlan erő, amelyet a hadsereg szellemének nevez-

nek, és ő ezt az erőt figyelte, ezt irányította, amennyire hatalmában volt.”

A másik hadvezér, aki uralkodó is, jó pszichológiai érzékkel lelkesítő kiáltványokkal szólította meg katonáit minden nagy ütközet előtt. Én is fel szoktam olvasni Feleki könyvéből Napóleon két kiáltványát az itáliai hadjárat idejéből: a harc előttit és a győzelem utánit is. Nagyon jó szónoki beszédek! Most azzal akarja megfogni „vitézeit”, hogy ezt a csatát kívánták, szükségük van rá. „Küzdjetek úgy, mint Austerlitz, Friedland, Vityebszk és Szmolenszk alatt! Büszkén emlegesse mai hőstetteiteket a kései utókor is! Mondhassák el mindegyikőtökről: ott volt a moszkvai nagy ütközetben!”

Még mindig a nagy csata előtt vagyunk. Elgondolkodom azon, hogyan segített az egyház a haza védelmében. Az orosz emberek nagyon vallásosak. Mély a Mária-tisztelet bennük, bizonyítja ezt a sok neki szentelt templom. A Szinódus most körbebocsátott egy imát, hogy Oroszország megszabaduljon az ellenségtől. Tolsztoj regényéből idézek: „Seregek ura, szabadító istenünk! Irgalmedban és kegyelmedben tekints le ma a te alázatos népedre, és oltalmaz minket... Ellenség támadt ellenünk, háborgatván a te földedet... összesereglettek, hogy elpusztítsák a te birodalmadat, lerontsák hűséges Jeruzsálemedet, a te szeretett Oroszországot: megszenteltségtelenítsék a te templomaidat, szétműlják oltáraidat és meggyalázzák szentélyeinket. Urunk istenünk!... erősítsd meg a te erőddel Alekszandr Pavlovics császárt, a mi felettébb jámbor, nagy és korlátlan uralkodónkat; emlékezz meg az ő igazságosságáról és szelídségéről, jutalmazd meg őt az ő jóságáért, hiszen azáltal tart ő meg bennünket, a te szeretett Izraeledet... Óvd meg seregét, tégy érciját azoknak kezébe, akik a te nevedben kelnek hadra, vértedz fel erőddel őket a csatára... Atyáink istene! Ne taszíts el minket a te színed elől... irgalmad nagyságánál... fogva könyörülj rajtunk... nézd el a mi bűneinket... erősíts meg reménnyel, és lehelj belénk őszinte szeretetet egymás iránt, ... hogy megvédjük a te örökségedet... te vagy a benned bízóknak oltalma... és mi magasztalunk téged: az atyát, a fiút és a szentlelket most és mindenkor és örökkön-örökké. Ámen.”

A hadjáratokat az uralkodók általában tavasszal szokták indítani, hogy télre már hazatérhessen a sereg. De most, 1812-ben a nyár sem volt kedvező a csatákra: már három hét óta hőség és aszály uralkodott, kiszáradtak a mocsarak, az út homokos pora, amelyben haladtak a seregek, felforrósodott, és éjszaka sem tudott visszahűlni, porfelhő szállt a vonuló csapategységek felett, ez beült az emberek arcába, fülébe, orrlukába; már az erdőkben sem volt hűvös; a katonák verekedtek a vízárt, ha hozzájutottak.

A honvédelem egy sajátos taktikáját alkalmazta Kutuzov: a „felperzselt föld” nem hagyott táplálékot az ellenségnek. S ebben az egyszerű

emberek is támogatták: elrejtették értékeiket, magukkal vitték a vihetőt, s elhagyva kis faházaitak felgyújtották azt, a mező növényeit is, hogy az ellenség semmit se találjon Szmolenszktől Moszkváig.

Amit délelőtt a festményen láttam, még érzékenyebben érintett a Feleki könyvében olvasottak alapján, de előbb Tolsztoj leírása jut eszembe a csatát megelőző éjszakáról: amikor senki nem aludt az orosz táborban, amikor lelkiileg készültek az ütközetre, amikor hazagondoltak az éjjeli hold fényénél, a közkatonák a jelzőtüzek körül ültek, s ők is otthoni szeretteikre gondoltak. (A tüzeket Napoleon is figyelte, mert tartott attól, hogy Kutuzov visszavonul az ütközet előtt.)

Tehát 1812. augusztus 26-át, vagy szeptember 7-ét írunk. „Reggel hatkor kezdődött el a csaták csatája, teljesen szabályszerűen, tüzéségi tűzzel. ...megszóltak a francia ágyúk, s az oroszok azonnal viszonzóztak a tüzet... Hamarosan több mint ezer löveg bömbölt, rengett a föld. Jenő az orosz jobbszárnyon levő Borogyinót, a névadó falut támadta meg. ...erőteljes tüzéségi tűz...asztán peregték a dobok: roham. Elfoglalták Borogyinót.” A két hadsereg erőviszonyairól tudjuk, hogy az oroszok a teljes hadseregüket bevetették, míg Napóleon a „gárdát”, a testőrségét hátravonta, tartalékolta. (Biztosan az esetleges visszavonulás már gondolataiban volt: legyen akkor is, akik biztosítják e messzi országból hazatértét. Így is lett!) A csatában hol az egyik, hol a másik fél kerekedett felül. Néha egész ezred vonult vissza, aztán új támadást kezdett. „Hösköltevénybe való jelenetek, de csak a vérfolyamot duzzasztották... Minden eddigit felülmúló hevességgel tombolt a harc. ...a tábornagyoknak újra és újra rohamra kellett küldeniük megtizedelt hadosztályokat, a gárda segítsége nélkül.” Felidézem Bagratyion csapatainak és őmagának a hősiességét: minden feladott állást visszafoglaltak, eszeveszetten, elszántan harcoltak. „A franciák nyolcadszor rohamozták meg az orosz állásokat, s amikor nyolcadízben feltűzött szuronnal a gyilkos kartácstűzben egyetlen lövés nélkül indultak rohamra (hogy a körülményes lövésekkel ne lassítsák az iramot), Bagration bámulattal kiáltott fel: Bravó! Bravó! Ilyen volt a harci lovagiasság még ebben a szörnyűséges öldöklésben is!...Néhány perc múlva Bagration halálos sebet kapott, s pillanatok alatt kiszenvedett.”

A csata „maga volt a meglevenedett pokol”.

„Már sötét volt, amikor megszűnt a harci zaj, elhallgattak az ágyúk és a puskák, hogy helyet adjanak a sebesültek, a haldoklók nyögésének, jajgatásának, segélykiáltásainak. Véget ért a borogyinói csata.”

Napóleon győzelmet konstatált. Kutuzov is győzelmi jelentést küld az uralkodónak: „Felséged csapatai hallatlan bátorsággal küzdöttek. Mint-hogy nem pusztá csatanyerés volt a célunk, hanem a francia hadsereg megsemmisítése, arra az elhatározásra jutottam, hogy visszavonulunk.”

S még egy pszichológiai hatású történés van vissza: az utolsó haditanács a csata utáni éjszakán, egy egyszerű paraszt tanyáján: Kutuzovnak el kell fogadtatni tisztsíjait a visszavonulás és Moszkva feladásának tervét. Érvek és ellenérvek hangzanak el pro és kontra. A fővezér hallgat, s dönt: „A cártól és hazámtól kapott teljhatalmam birtokában elrendelem a visszavonulást!” „A hatás döbbenetes volt, a haditanács feloszlott. Többen hallották a magára maradt Kutuzov zokogását.”

Még félálomban – jó késő lehet már – a csupaszív Natasa Rosztova jut eszembe a Háború és békéből, ahogy szorgoskodik a költözéskor, ahogy keresi szerelmét, a megsebesült Andrej Bolkonszkijt, majd megdöbbenve látja éjszaka Moszkva égését.

No, jó éjszakát!

Új napra virradtunk. Ma könnyedebb programunk lesz: Valér szabadnapos, autóval visz bennünket városnézésre délelőtt, délután Ludával a Kremlben, a Kongresszusi Palota színháztermében nézünk kultúrműsort.

Valér egy hajdani taxis barátjától kér kölcsön autót – egy nagy Volgát –, hátraültet bennünket, s száguldunk. Amilyen nagydarab férfi ő, olyan vehemensen tesz mindent. Most sem finomkodik a sebességgel sem a sugárutakon, sem a kanyarokban, mi meg dőlünk jobbra-balra – még nincs biztonsági öv –, az ülés rugózata is laza, „pulmannos”, dobál bennünket föl, le. Izgalmas út! Valér nagyon élvezi! Én kevésbé. Fogalmam sincs, hol járunk, csupán egy-egy szobor villan szemembe száguldás közben: megismerem Puskint kedves, göndör hajjáról, itt Gorkijt tőpreng hosszú kabátban, amott Lenin ül csupa bronzban, szigorúan; ismét látom Sevcsenkot az Ukrajna Szálló előtt, magas obeliszken Gagarin örökdik. Most a Nagy Színház mellett (no ez szintiszta klasszicizmus thümpanójával, oszlopos előcsarnokával) vezet a hatsávós út, pirosat jelez a lámpa, hát kicsit még felpillanthatok a csúcson száguldó lovas szoborra, s már megyünk is tovább. (Eszembe villan egy tegnapi esetem, amikor gyalogátkelőn mentünk át, férjem gyorsabban, én kicsit kényelmesebben, s az út harmadánál tartottam, amikor a lámpa zöldről pirosra váltott. Abba a pillanatban megindult az autós forgalom, én ott álltam egyedül az út közepén, előttem is, mögöttem is száguldott az autósor. Legalább olyan izgalmas volt, mint a borogyinói illegalitásunk!) Hipp-hopp, és a Lomonoszov Egyetem épületét látjuk, lehet, hogy holnap ide jövünk el. Valér nem beszél, csak vezet. Talán elég is lesz, köszönjük, otthon vár Luda, ebédelnünk kell, aztán készülni a színházi programra.

Az útra hozott legünneplősebb ruhánkat vesszük fel. A már ismert autóbusszal utazunk a Vörös tér közelébe.

A Kongresszusi Palota gyönyörű, modern, monumentális – mint minden középület a Szovjetunióban –, az 1960-as években épült. Itt ugyanúgy elveszik az egyes ember, mint a nagy székesegyházakban! Kongresszusokat, tanácskozásokat tartanak a 6000 ülőhelyes nagyteremben.

A színházakban sajátos hangulata van az előadások előtti gyülekezésnek: halk moraj, ruhatár, találkozások, helykeresés. Függgöny zárja el előlünk a színpadot, aztán műsorközlő jelenik meg, s néhány számot ismertet, aztán majd a többit. Én csak a nemzetiségek nevét szűröm ki a szövegből: grúzszkij, ukránszkij, russzkij és pésznyjá (dal) vagy tanc, szoldatü vagy gyevocski (katonák vagy női kar) fog szerepelni. Szétnyílik a függgöny. Óriási a színpad! (Ha a terem 35 méter széles, a színpad is majdnem akkora.) Orosz népviseletbe öltözött lányok síklnak be kigyózó sorban, karjuk mellük előtt összefogva, fejükön pártá. Lépésük láthatatlan, mintha korszolyával közlekednének. Balalajka-muzsika hangzik egyre erősebben, s a másik oldalon fiúk tűnnek fel, csizmában, fehér nadrágban és „gimnasztyorkában”. Ismerős a dallam, a szöveget sokszor énekeltük énekórakon: „Áll egy ifjú nyírfá a réten, / Virágfürtös nyírfácska a réten. / Dúli, dúli a réten...” A színpadi háttér-képen a híres nyírfaedő csak kiegészítője a művészi hatásnak. Most feketeruhás, kemény férfiak jönnek, karddal az oldalukon: kozák kardtáncot járnak. A grúz férfiegyüttes tagjai, hatalmas prémes sapkában, ugrásaikkal kápráztatnak el, szinte repkednek előttünk. Kórus vonul fel – talán a híres Alekszandrov Együttes egy csoportja –, gyönyörű basszus hangjuk összhangját színesíti a szólóénekes tenorja. Nagy élmény hallgatni őket! Köszönjük Ludának!

[Ezt a szöveget 2016. december 25-én délelőtt írtam. A késő délutáni hírekben hallottam a megdöbbenő tragédiáról: az Alekszandrov Együttes 64 tagja repülőgépkatasztrófa következtében életét veszítette. Részvétemet, együttérzésemet fejezem ki a családtagoknak, az országnak, olvasóim nevében is. Megnézem, meghallgatom számítógépen néhány dalukat, koncertjüket. Micsoda fegyelem, micsoda összhang, mennyi érték, komolyság és játékosság! Most II. János Pál pápának énekelnek a Vatikánban. Felvételeiken részvétnyilvánítás, „In memoriam...” a világ minden részéről. Elsíratom őket.]

Ismét este van. Telefonon felhívjuk kisleányainkat. Tamást felvették a főiskolára, elkészült az árok is, jól vannak, mamáék épp nálunk tarózkodnak. Megnyugodtunk.

Elalvás előtt a költők jutnak eszembe, akiknek a szobrát ma délelőtt és sétáink során láttam. Mind közül legkedvesebb Puskin, ahogyan őt nevezzük, „az oroszok Petőfije”. Kedves, göndör haját, fekete szemét etióp őseitől (anyai dédapja, Ibrahim Hannibal, Nagy Péter „szerecsene” Abessziniából került a cár szolgálatába), finom lelkeségét talán anyjától örökölte, költői lényét nagyanyjának, mesélős dajkájának, a Carszkoje Szeloi nemesi líceumnak, no meg lírai adottságának köszönheti. A moszkvai születésű fiatalember líceumi társaival együtt éli át Napóleon támadásának éveit, szemükben zsarnok volt a francia császár, de Puskin a cári rendszerben is meglátta a szolgaság okozóját. „A szabadsághoz”

írott ódájában a mi Petőfinkével rokonítható ars poeticáját olvashatjuk: „Ő, hol vagy cárok réme, te, / Szabadság büszke lantverője? / Tépd homlokom füzereit, / A kényes lantot törd, tipord csak, / Világszabadságról daloljak, / És irtsam trónok bűneit!” Mint külügyminisztériumi tisztviselő Péterváron megismerhette a főváros zajos életét. „Sok jó időm veszett el, évek / Sokféle kedvtelés során!” – emlékezik Anyegin-jében ezekre az évekre, a Néva folyóra, a fehér éjszakákra: „Hányszor tanúnk a nyári éjjel, / Mikor Névánk felett dereng / Világos, áttetsző egével, / S üvegszín hab, mely lengve reng, / Lunának nem ringatja fényét, / S mi múlt idők édes regényét, / Szerelmét éljük át megint...” Itt került kapcsolatba a szabadságeszmét, a forradalmiságot hirdető dekabrista mozgalommal, barátokra lelt köztük. Puskin I. Sándor cár lázadó hangú versei miatt délre száműzi a Krim-félszigetre, Odesszába, s a fővárosba csak akkor térhet vissza, amikor I. Miklós kerül hatalomra. Az új cár felügyelete és cenzúrája alatt kell alkotnia a költőnek.

A cárváltás teremtett alkalmat 1825 decemberében a nemesi tisztek tiltakozására, a dekabristák legjelentősebb akciójára. A később „botos Miklósnak”, majd Európa csendőrének nevezett uralkodó Szibériába száműzte a lázadókat. Puskin üzen: „Szibéria vaksi bánya / Elszánt erőtök meg ne törje! / Az áldozat nem volt hiába... Felnyitja rozsdás záratok / A barátság és a szeretet... / Ledől a börtön...” Gyönyörűséggel olvasom műveit, stílusa, nyelvezete muzsika, akár romantikus, akár realista az alkotás; Arany János verszenéje ilyen szép és a Kalevala szövege Vikár Béla fordításában. Az „inaséveit” töltő Gorkij így vall Puskin-élményeiről: „...ámulatba ejtett verseinek egyszerűségével és zenéjével... A telt zengésű verssorok ...ünnepi díszbe borítottak mindent...ez boldoggá tett...úgy csengett ez a vers, mint egy új élet hívó harangszava.” Azt írják az irodalomtörténeti tanulmányok, hogy ő teremtette meg az orosz irodalmi nyelvet. Az Anyegin elemzése során rátaláltunk a XIX. század elejének orosz valóságára, ezért mondjuk, hogy ez a mű „az orosz élet enciklopédiája”. Elgondolkodom rövid (37 év) életútján – igaz: ő párbajban halt meg –, s a többi romantikus költő üstökösszerű feltűnésén: a mi Petőfink csak 26 évet élt, a három angol is keveset kapott a sorstól (Byron 36, Shelly 30, Keats 26 évet). Műveik révén viszont ma is élnek, valamennyien Horatius utódai: „Non omnis moriar!” (Nem halhatok meg egészen.) Puskin szobrának talapzatán „Az emlékmű” című versének sorai olvashatók: „Egészen soha én meg nem halok. Befödhet / Rontó sír, ahová a test salakja tér, / Glóriám őrzik a dalaim, míg a földnek / Költője bár csak egy is él.” (Szabó Lőrinc fordítása)

És láttam ma a felvett nevén ismertté vált író, Gorkij szobrát. Csak 1892-től publikált így Alekszej Makszimovics Peskov. Tágas téren, széles talapzatú obeliszken komoly férfi, XX. századi öltözkében (hossz-

szű kabátban, pantallóban), kalapját és botját kezében tartva. Vastag, fekete haja és bajusza révén bárki ráismerhet, hiszen kötetei címlapján mindig így néz az olvasóra. Gimnazista koromban találkoztam műveivel először. A város filmszínházában láttam diáktársaimmal együtt „Az anya” című regényéből készült filmet. Akkor még nem gondoltam, hogy egyszer majd valóban járok a pétervári Putyilov gépgyár előtt, látom pirostéglás épületét, ahol Pelagėja Nyilovna, az anya fia, Pável dolgozott, ahol a cári rendszerben készülődött egy sztrájk, majd felkelés, ahova a megtört asszony az ebéddel együtt bevitte kosarában a röpcédulákat, aztán fia letartóztatása után „csak” a röpcédulákat. Aztán, ahogy tanultam, majd tanítani kezdtem, önéletrajzi regényéből, a „Gyétszvo”-ból (Gyermekek) megismertem azt a hátteret, ami a forradalomhoz vezetett. Alekszej – Ljubocska, Aljosa, ahogy a nagymama szólította – a nagyapja festékküzmét ismerte meg legelőbb, a népes családot, a munkásokat: a legegyszerűbb emberek néha igazán idillikus, szeretetteljes légkörét, máskor a legdurvább viselkedést, verekedést, iszákosságot. Nagyapja a legszigorúbb a gyerekekhez. Vasárnaponként – megmosolyogtató eljárás – végigveri őket a heti bűnökért, de aztán az Isten házába megy, mint aki jól végezte dolgát. A nagymama kulcszereplő a kis Peskov életében (és Gorkij íróvá válásában is), más, magasabb erkölcs alapján él és cselekszik: „Meséit halkan mondja, titokzatosan, közel hajol arcomhoz... Szinte énekelve beszél, és minél tovább tart, annál dallamosabban cseng a beszéde. Kimondhatatlan gyönyörűség őt hallgatni... Amikor Istenről, a paradicsomról, az angyalokról beszélt, egyszeriben kicsinné és szeliddé vált, arca megfiatalodott, átnedvesedett szeméből különös, meleg fény sugárzott... különösen jól tudott verseket mondani arról, hogy miként járt a Szűzanya a földi szenvedések útján... tudott verseket mondani az istenes Alekszejről meg Iván vitézről... a bűnös egyiptomi asszonyról.” A természetes nagymamát a nála alacsonyabb férje verte, de ő nem lázadt ez ellen, mert „Nem erősebb, hanem idősebb! Meg aztán ő a férjem! Ő felelős értem Isten előtt, nekem pedig az a feladatom, hogy tűrjek...” Gyönyörűen táncolt. „Nagyanyó nem is táncolt, hanem szinte mesélt... Most lassan, elgondolkodva, testét ringatva lépdél, kezét szeme elé teszi... egész hatalmas teste bizonytalanul ingadozik, lába óvatosan tapogatja az utat... aztán oldalt lejt, mintha utat engedne valakinek...és hirtelen nekilendül, szélvészkként kezd forogni, egész teste karcsúvá, nyulánkká vált... annyi vad szépség és kedvesség van benne...” Talán róla mintázta az író a „Makar Csudra” elbeszélés Raddájának gyönyörű táncát.

Inaséveiben – amikor rakodómunkás volt a Volga-parton, amikor mosogatott a hajón, vagy a pékségben és ikonfestő műhelyben dolgozott – a tudásvágy ösztönözte az éjszakai olvasásra, füstölgő, maga készítette mécsesnél is, vállalva érte a verést is. Sokat vándorolt. Találkozott sza-

badon élő cigányokkal, „Makar Csudra” táborával, a társadalom kitesztottjaival – az úri kastélyok kimaradtak az ő életéből –, szerencsétlen sorsú emberekkel. (Móricz jut eszembe, aki jegyzetfüzettel a zsebében járta az országot, gyűjtötte a mindennapi életről a benyomásokat: „Elbeszéltni a magyar paraszttól tanultam.” – írta.)

Felidéződnek bennem a politikai ünnepek. Hányszor elszavaltattam tanítványimmal „A viharmadár dala” című versét: egy nagy romantikus allegória képei peregnék előttünk a hatalmas madárról, aki „büszkén száll”, harsány, bátor, s győzelmet jósol.

Örömmel tanítom évente negyedikes tanítványaimnak a humanizmus, a próféta művét, az „Éjjeli menedékhely” című drámáját. Persze felszínesen elveszhet az ember a szereplők erkölcsi mélységében vagy elesettségében, de talán azért adta Gorkij ezt a keretet, hogy Luka Lukics, a vándor – s hiszem, hogy ő az író – elmondhassa szinte krisztusi példabeszédeit; hirdethesse: „...a jobbért élnek az emberek, kedves fiam!... Mind úgy vannak, édes fiam, a jobbért élnek! Ezért minden embert tisztelni kell... Mert hiszen nem tudjuk, hogy mi telik ki tőle... Lehet, hogy a mi boldogságunkra született... A mi nagy hasznunkra... Ezért különösen a gyerekeket kell tisztelni, a kisgyermekeket! A gyermekeknek tér kell! A gyermekek életét ne zavarjátok... A gyermekeket tiszteljétek.” Szatyin az öreg vándor távozása után idézi meg az ő szavait. Hogy is hívhatnánk másként, mint „himnusz az emberről”: „Az ember szabad... Az ember az igazság! Ebben van minden kezdet és vég... Ember! Ez gyönyörű! Ez büszkén hangzik! Tisztelni kell az embert!” (Elmondom magamban kedves versem részletét Juhász Gyulától: „Az emberhez száll himnuszom ma, / Hittel hadd harsogom dalom, / Nagy ismeretlenek helyében / Dacos fejem meghajtva mélyen / Ez ismerőst magasztalom... Ó, ember, én hiszek tebenned, / Ó, ember, mint szeretlek én, / Te nyomorúságos, hatalmas, / Te végzetes, te diadalmas / Utód az Isten örökén!” Aztán az első Ady-órák jutnak eszembe, amikor a költő vallomásverseiből vett idézetekkel szoktam megalapozni, vagy megközelíteni a nyugatos költő egyéniségét: „Vagyok, mint minden ember: fenség, / Észak-fok, titok, idegenség, / Lidérces, messze fény, / Lidérces, messze fény.”)

Különbözőek ezek a kirándulások! Az ember a jelen képei mögött a múltat keresi. Ami megőrződött, isteni vagy emberi alkotás, az vall: a táj, az épület, a szobor, a kövek. Zrínyi Miklós, a várvédő kapitány jól látta ezt: „Víz, tűz, föld és nagy ég tartanak sokáig: / Ember, ezek ura, egy szempillantásig; / Kűfalok, nagy tornyok sok száz esztendeig: / Ember, ki csinálta ezeket, óráig.” S mit keresek mindenütt? Ami jellemzően meghatározó egy-egy városban, országban, tájegységben: Görögországban az ókori emlékeket, Olaszországban az ókori, a reneszansz és a barokk alkotásokat, Kassán, Kölnben, Passauban a gótikát...Némely

helyen a holt emlékek beszélnek, másutt, mint most itt is, az irodalom szól inkább.

Láttam ma Majakovszkij mellszobrát is: dús fekete hajú, sötét szemekkel haragosan néző fiatalember – így őrizte meg az alkotó, fényképeken is többnyire így néz ránk. Félálomban negyedikeim irodalom órái jutnak eszembe. Tizennyolc éves tanítványaim – ezt a többi magyar szakos kollégám is megerősíti – valami lelki rokonságot látnak a futurista költőben, fiatalsága, lelkesedése és lázadása, újítása, sokszor meg-hökkentő stílusa – néha pimasz hangja – miatt. Ez a grúz származású erdész fiú rövid 36 éve alatt élte meg az orosz változásokat: a cárizmust lezáró forradalmakat, az azt követő, új szovjetrendszer sikereit és el-lentmondásait: ostromozott, bírált, lelkesedett és csalódott. Részese, alkotója az éppen most játszódó művészeti forradalomnak, az avantgardnak. „Pofonütjük a közizlést” – hirdeti a futurista kiáltvány 1912-ben. „Csu-pán mi vagyunk Korunk arca. A Kor kürtje harsonázik általunk a szó művészetében. A múlt szűk. Az Akadémia és Puskin érthetetlen hierog-lifák. Puskind, Dosztojevszkijt, Tolsztojt ésatöbbit, ésatöbbit ki kell dobni a Jelenkor Gőzhajójából.” Harsány hangú, újfajta szerkesztésű – lépcsőzetes – versei és plakátjai az átalakuló politikai rendszer és a megújuló művészet eszközei lesznek: ósdinak tartja a „nagy mesterek szavát”, a rímeket, az áriákat, a szobaművészetet, helyette az utcákra, a terekre, a műhelyekbe, a bányákba parancsolja a művészeket. Alkotó és nem elmélkedő, múltba néző festőket, írókat szükségel. Mindent meg-énekel: az új, bíborszínű, szovjet útlevelét, amelyet viszolyogva vett kezébe nyugati útja alkalmával az ellenőr, de ő büszkeséggel mondta: „Olvassátok, irigylejtek: én a Szovjetunió polgára vagyok!” Megörökí-tette Iván Kozirev öntőmunkás örömét, amikor új lakásba költözött. Nekünk, a XX. század végén élő embereknek a szituáció természetes, de a majakovszkiji stílus (no meg a fordító, Tellér Gyula) humorossá teszi a jelenetet: „Proletár vagyok... Eddig / ágrólszakadt módon éltem. / De most / lakást kaptam / a dolgozók / házépítő / szövetkezetében... Min-den prima benne... ez / a fürdőszoba! / Víz van a csapban: / jéghideg abban, / tűzmeleg ebben, / ... Üstököm / hideggel, / Testemet / meleggel moshatom... sirály-mód kádba csobbanok,... Ülhetek bármeddig, / csudajó!...” Inkább osztozzunk Kozirev úrral az ő örömeiben, minthogy megmosolyogjuk!

Verset írt a magnyitogorszki vasmű születéséről, az első kurszki vas-éreszállítmányról, az első tanítókról, s bár Lenin nem szerette modern verselését, mégis ő írta róla a legelismertebb poémát (80 oldalon). Min-den társadalmi jelenséget kritikusan nézett: bírálta az „Önagyonülése-zők” hivatalnokseregét, a verseit nem értő kiadókat, a hivatalok bürok-ráciáját, az adóhivatal túlkapásait. Véleményét merészen kimondta köl-tőként – még Gorkijt is bírálta, mert Capriban gyógyíttatta magát ahe-

lyett, hogy itthon állna helyt –, és ilyen merész volt magánélete is. A huszas években politikai támadások érték. „Megfeneklett a csónakja” – ahogy fogalmazott. 1925-ben még emlékverset ír költőbarátja, Szergej Jeszenyin öngyilkos halálára: „Ebben az életben / meghalni // nem nehéz. / Élni az életet / sokkal / nehezebb.” Öt évvel később Majakovszkij is önmaga dobta el életét.

No, jó éjszakát!

Kicsit lazítanunk kell! Ma csak pihenünk délelőtt, hogy délután a ZIL autógyár klubtermében az itt vendégeskedő német látogatókkal együtt – lehet, hogy ők meg a zwickaui trabantgyár dolgozói – énekekben, táncokban gyönyörködjünk. A szervező itt háziasszonyunk, Luda. (Így, keményen kimondva az „l” hangot kéri megszólítását, mert, ahogy magyarázza, a „j”-s lágyítás a „zsídó” jelentést hordozza.) Holnap cirkuszba visz bennünket Valér, a házigazdánk. Este hosszabb vacsora, sok vodkával. Valér felönt a garatra. A székében alszik hosszan-hosszan, felesége hiába ébresztgeti. Sikertelen akció! Már hajnalodik, amikor magától ébred. Ma szabadnapos. Délelőtt még kijön velünk egy „ócskapiacra” autóbusszal, férjem szerszámokat akar vásárolni az autónkhoz, vesz is. De nem csak „ócska” holmik kaphatók itt: ezüstkanalakhoz jutunk, nagyon olcsón. Egy hátizsák is kell, amiben majd mindent hazaviszünk. Ebéridőre otthon vagyunk. Valér is kádba csobban, mint Kozirev az éjjel, hosszan halljuk a fürdőszobából a zuhany susugását, közben énekel, vidám, készül az esti programra, a cirkuszra. Négy körül megérkezik Luda. Valér már kiglancolva. Akkor jön az igazi zuhany a számára, amikor a feleség bejelenti, hogy büntetésül Valér itthon marad, s ő jön velünk az előadásra.

Buszozunk, olvassuk: „Cirk”. Gyülekezünk, tolongunk, s még be sem megyünk a nézőterre, amikor magyar szavak ütnek meg fülünket. Gyors ismerkedés: mi a Balatonról jöttünk, mi meg Szegedről. Ott hagyták a Balatont nyáron? S önök Szegedet a Szabadtéri Játékok idején? Így van, ha az ember világot akar látni! Bevonulózene, köszöntő, seregszemle, keccses, könnyed légtornászok, akrobataugrók, bohóc, egyensúlyozó csoport, állatidomárok... minden, amit egy cirkuszi produkció nyújthat. Elmondhatjuk: voltunk a Moszkvai Nagycirkuszban is. Luda egy másik nap elkísér bennünket Arhangelszkojéba, egy gyönyörű kastélyba és kertjébe – a mi Festetich- és az Esterházy-kastélyunkhoz hasonlít –, gyönyörű porcelántárgyakat – mint Herenden vagy Meissenben – látunk, sétálunk a parkban, de emlékül innen csak a bemutató prospektust és egy képeslapgyűjteményt hozunk.

Napjaink fogynak. Még két helyre szeretnénk eljutni: a Lomonoszov Egyetem épületéhez és a Tretyjakov Képtárba, óh és jó lenne bejutni a Mauzóleumba, Lenint látni.

Kettesben vagyunk férjemmel, indulás előtt a metróterképet tanulmányozzuk, hogyan jutunk el a Veréb-hegyre (mert az egyetem fő épülete itt található). Valahol a Vörös tér közelében a piros léniára kell szállnunk, s a „Leninszkije gori” vagy az „Unyiverszitet” megállóban kell kiszállnunk. Ismét megcsodáljuk a megálló művészi ábráit, a világítást, a tisztaságot. Számoljuk a megállókat, a hetedik lesz a miénk.

A Lomonoszov nevét viselő Moszkvai Állami Egyetem (Moszkovszkij Goszudarsztvennij Unyiverszitet) imenyi M. V. Lomonoszova) óriási épület, modern, 1949 és 1953 között épült, (elődje a II. világháború alatt leégett). Az intézmény 1940 óta viseli a polihisztor tudós nevét, akinek születését is köszönheti. Lomonoszov pétervári akadémiai munkálkodása idején, a kémiai osztály professzoraként írt levelet az egyetem alapításának tárgyában a cárnő kegyencének, az ő ösztönzésével ad ki parancsot I. Erzsébet az alapítására 1755-ben, s még ebben az évben ünnepélyesen meg is nyitják. .

Amikor a Vörös téren sétáltunk, a déli lezáró épület falán tábla hirdette, hogy ebben az épületben nyílt meg az egyetem.

De most bámuljuk a Veréb-hegyen a 31 emeletes, 200 méter magasba nyúló létesítményt. A főhomlokzata toronyként ugrik ki az épületszárnyak között, idézi a Kreml Szpasszkaja tornyát, oldalszárnyai is toronyban végződnek, szélesen kapcsolódó további szárnyai alacsonyabbak, bástyával zárulnak: így szemet gyönyörködtető szimmetria jellemzi az egész épületet. Számomra ez a pontos szerkesztést, a tudományok konkrétságát, a világosságot, az egyértelműséget jelenti. A főbejárat oszloposorához széles lépcső vezet fel. Merészek vagyunk, úgy gondoljuk, a hallba talán bemehetünk. S lám, a lépcsőn lefelé jövő hölgy kítűzőjén magyar nevet olvasunk. Megszólítjuk – ugye már sokszor mondtam, hogy kicsi a világ? –, kiderül, hogy itt tanul a természettudományi karon. Sokmindent elmond kérdésünkre az egyetemről: hogy 29 karon belül 350 tanszék működik, hogy 47000 hallgatóját, akik 60 országból érkeznek, 4000 oktató tanítja, 350 kutatólaboratóriuma van, önálló nyomdája, újságja és irodalmi folyóirata, botanikus kertje. Nézzünk szét a parkban – javasolja –, s egy Lomonoszovról szóló tájékoztató füzetet emel le a polcra a szórólapok, hirdetmények közül. No, megvan a ma esti otthoni olvasóprogram is, hacsak Luda valami mást nem szervez.

A bejárat előtti park szimmetrikus közepén emelkedik Lomonoszov szobra. Nagy, robusztus, komoly férfi, egyetemi professzori öltözkében, parókában, a messzeségbe, kicsit a kozmoszba néz, kezében talán az alapító levelet tartja. Uralja a teret. Színes virágágyások szökőkutat kereteznek, sétautakon – velünk együtt – látogatók nézegetődnek. Nem érezzük, hogy hegyen lennénk, csupán egy kis dombon, de a park peremén egy kilátóból rálátunk a Moszkva folyóra.

Visszafelé indulunk a Komszomolszkij proszpekten. Ezek a séták jelentik leginkább a város és a lakók közelebbi megismerését. Férjem be-bemegy a kapualjakba, benéz az emeletes házak belső udvarába, látjuk a most épülő háztömböket, kirakatok előtt visz utunk. Teázás után ismét sorban álló vásárlókra figyelünk, lehetnek már vagy ötvenen, már kanyarodik a sor, némelyek valóban újságot olvasnak nagy türelemmel. Ilyenkor valami új áru érkezik, érdemes megvárni. Mi türelmetlenebbek vagyunk, olyan üzletbe térünk be, ahol kevesebb a vevő: textilárut, igazi orosz lenvásznat kínál a kirakat. Bevásárolunk: aranyosra, szaténszálakkal átszőtt damasztabroszt veszünk ünnepi alkalomra és lepedőket igazi lenből. Hófehérek, kék, beszőtt motívumok sora díszíti hosszabb oldalukat. Á, túl szépek lepedőnek, ezek is asztalterítők lesznek, mint a kék virágkoszorús! Ekszerbolthoz érünk. Ajándékot kapok „magunktól”: pirosköves fülbevalóval cserélem le a régit, a nagyanyámtól örökölt arany gömböset, hogy azt majd én is egyszer unokámnak adjam tovább. Jó sokat sétáltunk már, térképen olyan közelinek tűnt a Veréb-hegy, de közeledünk már a központhoz, ismét buszra szállunk, hogy a Nagornaja utcában megtérjünk otthonunkba.

Ma elfáradtam, ma este nem olvasok, majd hazafelé a vonaton lapozom át a Lomonoszov-prospektust.

Holnap megnézzük Lenint. A mauzózeum nem látogatható minden nap, s csak néhány órára nyit ki. Időben menjünk, figyelmeztet Luda, mert igen sokan látni akarják, hosszú oszlopban várakoznak a turisták, ide is csak csoportosan lehet menni. Kicsit aggályoskodónak tartom. Ugyan minek sietnénk?

Kora délelőtt fél tizet mutat a Kreml órája, amikor a Vörös térre érünk. A tér üres, kordonok zárják el, katonák őrzik körbe-körbe, a Sándor-kert felől embertömeg sora látszik – tán ezren is vannak –, még nem mozdul senki. No, mit tegyünk? Sto gyéláty? – ahogy Lenin írta. Menjünk a végére! – javaslom én. Próbáljunk bejutni itt az elején! – bátorít férjem. Odasompolygok az egyik fiatal, őrt álló katonához. Elmondom, hogy több ezer kilométerről, Magyarországról jöttünk, s nagyon szeretnénk bemenni. Nem reagál, hiszen – gondolom – neki is tiltja a szabályzat. Várok. Újra megpróbálom, aztán megint újra. Megszólal: Ogyinnadcaty csaszov! – óráján is mutatja a tizenegy órát. S tizenegykor pontosan kinyitja a kordont, kettőnket beenged, s újra bezárja. Szpaszibát mondok, s indulok a hosszú sor végére. Megint férjem figyelmeztet, hogy akkor ma nem jutunk be! Megszólal valaki a tömegből: Jöjjenek közénk nyugodtan, vagyunk itt háromszázan magyarok! Araszolgatunk, a sorok a mauzózeum bejáratához közeledve egyszemélyessé válnak. Figyelő őrszemek mellett haladunk bent is, megállni egy percre sem szabad. Koporsóban ott fekszik Lenin, ruhája a képekről és filmekből ismert fekete felső, arca – biztosan a kozmetikától, a balzsam-

tól és egyéb szerektől – szebb, mint életében: alig rózsaszín, nem holtsápadt.

A tér ellenkező oldalán jutunk ki, hangulatunkra azért rányomja bélyegét a látvány. Beszélgetünk az orosz szokásokról, hogy nagy halottaikat nyitott koporsóban viszik a sírhelyhez (láttuk két éve Brezsnyev, ez év februárjában Andropov főtítkárok temetését).

Már tervezzük a hazafelé utat. Jegyünket a Kijevszkij vokzálról a „Tisza” expresszre vásároljuk meg, tudnunk kell, hány napot tölthetünk még el Moszkvában. Kezdjük elcsomagolni a hozott és a megvásárolt holmikat.

Utolsó előtti napunkon nézzünk szép festményeket! – határoztuk el. A Tretyjakov Képtár gyönyörű látnivalókat ígér.

Könnyű dolgunk van: a Vörös tértől gyalogosan is megtaláljuk a Moszkva folyó egy kanyarulatánál az Ordinka Bolsaja és a Poljanka Bolsaja ulica közti szögben, a Krimi Sándor utcában. Ha csak a bejáratát nézem, mint egy meseházikó, mint egy mézeskalács ház, mint egy Matroszka baba: igazi népi szépség oromzatával, bejáratú ajtóival. 1902-ben alakították ki orosz stílusban. Hogy a Képtár létezik a két Tretyjakov fivérnek, Pávelnak és Szergejnek köszönhetjük, akik műgyűjtőként vásároltak – először 1856-ban – festményeket, aztán megvették ezt a házat, a műkincsek és az épület folyamatos bővítése eredményeként most a nagyközönség szolgálatában áll a – ma már Állami Tretyjakov Galériaként jegyzett – intézmény. Az épület sok-sok szárnya jelzi, hogy igen nagyszámú műtárgy lelt itt otthonra.

Hát igen! Megdöbben, elkápráztat a látvány már a belépéskor: mintha képekkel lenne kitapétázva a fal, a lépcsőház; kisebbekkel, nagyobbakkal, melyik hova fért. Azt sem tudom, mit nézsek, zsúfoltnak, talán rendezetlennek is vélem. Aztán megnyugszom, és ismerős képeket keresek.

Nem titkolt vágyam volt, hogy Rubljov „Szentháromság” ikonját eredetiben lássam gyönyörű színeivel. Nem hittem, hogy ilyen óriási! Itt van a megkopott „Krisztus-fej” is. Az ikonok külön termekben a templomok áhítatát sugallják. Többnek ismeretlen az alkotója. Írók portréit ismerem fel: Puskinat göndör, fekete hajával, Tolsztoj fehér ingben, hosszú szakállal Kramszkoj alkotása, mint a „Krisztus a pusztában” című is. Perov Dosztojevszkije az író kötetei címlapjáról köszön ránk.

A realista Repin a nagy zeneszerző, „Musszorszkij” portréját festette meg, démoni tekintete mindig riasztott. Legrégebb óta ismerem tőle a „Hajóvontatók a Volgán” című képét. A meztitlább muzsikok a homokos parton árral szemben, mellükön széles pántot átvetve végezték nehéz munkájukat. A realista alkotás „A volgai hajóvontatók dalát” idézi fel bennem. A falusi emberek vallásosságát örökíti meg a „Húsvéti kör-

menet”, szintén Repin képe. E zsánerképek ihletője az ukrán szülőföld, a Volga folyó.

A „Paraszttemetés” Perovtól, a szegénység esszenciája: se pap, se gyászoló tömeg, se virág; csak havas, hideg táj, egylovas szán, a bakon az itt maradt férj, mögötte a koporsó két szomorú gyermekkel. Más társadalmi közeget idéz „Az őrnagy lánykérőben” című képe.

Némely történelmi tabló, vagy bibliai témájú kép egész falat, akár külön szobát kapott. Alekszandr Ivanov 20 évig festette a „Krisztus megjelenik a nép előtt” című tablóját (540x750 cm). (Munkácsy Mihály Krisztus-trilógiája ilyen lenyűgöző.) A Messiás most lép színre, most kezdi meg földi működését, a hegyi beszédet várják tőle az emberek. Jézust legtöbbször fehér ruhában ábrázolják a festők, itt a kék és a piros szín mostani hivatását és majd sorsának beteljesülését jelentheti. A tömegben ott van Keresztelő Szent János, szőrcsuhában, ahogy a leírás megőrökíti őt. Körülötte egyszerű emberek csoportja, mezítelenek is (a Jordán folyóban történő keresztesítés történhet a kép előterében). Szép, tavaszi tájban helyezi el a művész az eseményt.

Verescsagin életképeket, háborús tablókat festett. „A háború apoteóziisa” szimbolista kép: kiszáradt, sivatagi tájon kiszáradt koponyákból rakott piramis felett fekete varjak szálldosnak.

Örülök, hogy találkozom Siskin-művekkel. A „Rozs” tájkép, realista, mint a mi Szinyeink képei. Itt mezei út kanyarog az aranyló rozstáblában, távolabb felnyúlt cédrusfák zöldje látszik. A „Reggel a fenyveserdőben” tipikus orosz táj, medvék játszadoznak a kidőlt fák törzsén.

Szurikov egy I. Péter korabeli eseményt örökített meg: „A sztrelecek kivégzésének reggele” című képen kusza embertömeget látunk, háttérben a Blazsennij-székesegyház, nők, férfiak, felfordított szekerek kavalkádja. Ezt a kort idézi a „Morozov bojárno” is, uralkodásra, parancsolásra termett kemény nőalakot helyezve középpontba.

A modern festmények szárnyában Malevics „Önarcképé”-t látom a vadak stílusában: erős színek (zöld, piros, kék), asszimetria jellemzik. Szemnek tetszők Kandinszkij színes, absztrakt kompozíciói, cím helyett csak számozták őket a művész: I., II., III... Vlagyimir Tatlin, Alekszandr Rodcsenko, Marc Chagall modern képei a világ sok képtárában láthatóak. Itt az utóbbi „Borbélyüzlet” című életképe, az „Óra” enteriőrje és a híres „A város fölött” című szürrealista alkotása látható. A vitebszki gyermekévek emlékei ezek – a nagyapával a zsinagógában töltött imaórák, a templomi énekkari szereplések (gyönyörű, tiszta, szárnyaló, szoprán énekhangja volt) –, amely rányomta bélyegét Chagall Párizsban készült képeire is. Az életútját kereső fiatalember előbb énekes akart lenni, de közben verseket írt („Egyedül enyém / Az ország mely a lelkekben él / Ide útlevél nélkül lépek be / Mintha hazamennék...”), majd

táblaképeket és templomi üvegablakokat festett. Világhírű festő lett: „Bennem kertek virágoznak / Az én kitalált virágaimmal / Vannak utcái / De nincsenek házai / Romokban hevernek gyermekkorom óta / Lakói az űrben bolyonganak / Otthont keresve / Ők az én lelkemben tanyáznak.”

Már megint csak szemezgettünk a szépségből, ezt is újra kellene látni, de túl mssze van ahhoz, hogy ide csak úgy még egyszer elszaladjunk.

Hát elmúlt a két hét! Este utazunk. Csomagjaink együtt, Valér kölcsönautója vár bennünket, Luda is elkísér a Kijevi pályaudvarra. A „Tisza” expressz 7 órakor indul. Do szvidányijá! Szpaszibo! Mi zsdajom vász y nász v Vengrije, v Balatonlelle. Jescso ráz, szpaszibo!

Az orosz vonat más rendszerű, mint a miénk. Nem lehet egyik kocsi-ból a másikba átmenni, mindegyik külön egység, külön kalauzzal, aki háziasszony is, teát főz nekünk. Az ablakokat nem lehet lehúzni, de a légkondicionálás működik. Minden fülke háló is egyben. Jó ideig csak mi vagyunk, aztán Kijevben megkapjuk hálótársainkat.

Utazunk egész éjjel, aztán egész nap, aztán még egy éjjel. Soha nem szállunk ki a vonatból. Nappal figyelem a tájat, falvak mellett haladunk, kis faházak, igazi orosz vidéki házak tűnnek fel, állatok legelnek a kertek alatt. Learatott gabonamezők nagy táblái a kolhozok területei. Most van időm, hogy pótoljam néhány nappal ezelőtt elmaradt esti olvasmányomat.

Legendába illő Mihail Vasziljevics Lomonoszov élete, pályája, tevékenysége: a halászkunyhótól az egyetemi katedráig, a tudós polihisztor-ságig, a világhírnévig – így összegezhetnénk. I. Péter és I. Erzsébet idején élt. A cár nyitottsága, tudománypártolása, felvilágosultsága sok elemében folytatódott a cárnő uralkodásának korában. 1725-ben létrehozta Péter a szentpétervári Akadémiát. Tehetséges diákként kerülhetett ide bányászati tanulmányokat folytatni a moszkvai Szpasszkij-kolostor akadémijáról (a Slavic-Greek-Latin Academyről) az alig húszéves fiatalember. Minden vonzotta: a bölcészet, a természettudományok. Pétervárról már ösztöndíjjal, állami támogatással mehet – mint a legjobb három növendék egyike – Poroszországba, Marburgba. Itt is bányászatot és kohászatot tanul, aztán a szászországi Freibergben is. Hazatérve, laboratóriumi kísérletei a kémia mellett – 1745-től az Akadémia kémiai osztályának vezető professzoraként – a csillagászatra, a bolygók megfigyelésére, az anyagok tulajdonságainak és szerkezetének összefüggéseire, a hőmérséklet okaira (felsorolhatatlan minden) is kiterjednek. Tudás-vágya, tudományos kíváncsisága határtalan. 1748-ban írta „Esti gondolatok a nagy északi fény ragyogásakor...” című versében: „De hol a Törvény – természet? / Éjfélkor hajnal mért ragyog? / A láng-nap épít trónszéket? / Vagy tenger csíhol csillagot? / Ó, honnan jő e hideg fény...? / ...Mért reszket ez a villogás? / A mennybolton mi szalad át? /

...Ő, senki választ itt nem ad, / ...Hogy mekkora a nagy világ...” Le-
gyen Moszkvában is egyetem! – szorgalmazza, s megnyílik. Mit kö-
szönhetnek neki a tudományok? A gáztörvényeket, az anyagmegmara-
dás törvényét; a szélességi körök pontos meghatározását, a földrengések,
a vulkáni kitörések magyarázatát, a szén, a kőolaj, a borostyán keletke-
zésének felismerését, a színes üveg gyártási technológiáját. Ő fedezte fel
a Vénusz körüli fénygyűrűt, amit róla neveztek el. Elektromossági kísér-
letet végzett, pirotechnikai eszközöket készített. (A cári udvar ünnepi
eseményein az ő feladata volt a világításról és a tűzijátékokról gondos-
kodni.) És mitől polihisztor ő? Mert a humán tudományokban és a mű-
vészetekben is otthon volt. Könyvet írt a régi orosz történelemlről, ta-
nulmányt a verselési módokról, maga is költő (ódákat írt Péter cárhoz és
Erzsébet cárnőhöz, az iparról és a kereskedelemről is). Megalkotta az
első rendszeres orosz nyelvtant. Művész is volt: 8,5x7,8 méteres moza-
ikképet készített a poltavai csatáról. (A cárnő állami manufaktúrát alapí-
tott a hazai üveg, porcelán, kristály és mozaik gyártására, amely Lomo-
noszov irányításával működött.) Azt vallotta: „Az orosz föld is képes
Platonokat és gyors eszű Newtonokat szülni.” Munkását elismerték:
államtanácsosi rangot kapott, 1760-tól a Svéd Királyi Akadémia tagja
volt, 1764-től a Bolognai Tudós Társaság tiszteletbeli professzora. Na-
ponta 14-16 órát dolgozott. S maradt-e ideje magánéletre, megnősült-e?
Igen. Marburgban talált feleséget, leánya született, szívesen beszélgetett
tanítványival, rokonai otthonra találtak moszkvai házában, támogatta
földjeit. Mindössze 64 évet élt.

A vonat közben halad velünk. Nem állunk meg még minden nagyvá-
rosban sem. Tudom, hogy Lvovot – mi Lembergnek ismertük, német
nevéen – érinteni fogjuk. Közeledünk. Emeletes házak, gyárkérmények,
emelődaruk látványa fogad, de nekem most az jut eszembe, hogy Marti-
novics Ignác paptanárr itt tanított az egyetemen, mielőtt még II. József
császár ágense lett volna. De van egy régebbi szál is, ami bennünket,
magyarokat, Lemberghez köt: IV. Béla királyunk leányát, Konstanciát
Danyilo halicsi fejedelem fia, Lvov herceg vette feleségül, aki alapítója,
fejedelme és névadója is e városnak.

Ez már a Kárpátok hegyvonulata, alagúton keresztül visz az út a
Podóliai hátságon át Munkács felé, a „Latorca partjára”, ahol „szomorú
az ének”, amelyet Zrínyi Ilona és Rákóczi fejedelem szelleme hat át.

Éjfél után van, amikor a határállomáson, Záhonyban vonatot cseré-
lünk. No, csak a tengelyeket, vagyis „tengelyt akasztunk”. De jönnek a
vamosok is. Már előzőleg visszacseréltem új fülbevalómat a régre, az
ezüstkanalak eleve a csomagok mélyére kerültek. Nem is találunk elvá-
molni valót.

Reggel 6 óra, közeledünk a budapesti Keleti pályaudvarhoz. Férjem
felpakol: elől is, hátul is egy hátizsák, két kezében két bőrönd. Én kissé

kevésbé megterhelve, karomon a bukósisakban érkező bordó kalappommal lépek a metró mozgólépcsőjére. A Déliben a nagykanizsai vonatra szállunk.

Hála Istennek! Hazaértünk, szerencsésen.

Nem tudhatja senki sem, te meg én csupán,
Hogy te jártál ott velem öldöklő csatán,
S te mentettél meg, de hogy? Egyszerű titok:
Várni tudtál rám, ahogy senki sem tudott.

Szimonov: Várj reám

**A Mamajev kurgánon – második világháborús emlékmű együttest
látva, Volgográdban
(1989.)**

Még létezik, de utolsó éveit éli a Szovjetunió. A sors egy szép gesztusa, hogy lehetővé teszi számomra – férjem közreműködésével – e tíznapos utat vonattal és repülővel, „Intourist” buszokkal a városokban, Kijev – Odessza – Volgográd – Leningrád útvonalon. Mint ifjúsági vezető kaptam ezt a jutalomutat, s utastársaim is, Magyarország minden részéről, akik legtöbbjének részvételét munkahelyük biztosította.

Egyedül utazom fel Budapestre. A Keleti pályaudvaron vár bennünket az idegenvezető. Csupa ismeretlen ember – az első pillanatig –, de a bemutatkozás után (előbb névsorolvasás van) már mindenki közlékeny: Honnan jött? Hol dolgozik? (Még nem divat a tegeződés!) Megismerkedem Erzsivel – kicsit idősebb nálam –, aki AFÉSZ-irodán dolgozik évtizedek óta, s jutalomként kapta ezt az utat. Fülkés kocsiba szállunk, ez egész Kijevig visz bennünket.

Alig indul el a szerelvény, máris folytatódik az ismerkedés. A fiúk (csoportunk férfitagjai) pálinkásüveget hoznak és kis kupicákat, s a pertu után már mindenki tegezheti a másikat. Az én csomagomban is lapul egy hazai, de „fájdalmasabb” napokra tartalékolom: amikor majd gyomor- vagy fogfájós társaimnak vagy nekem jót tesz egy korty belőle. (Ezt nem is titkolom, s az utolsó napon, Leningrádban valóban jó lesz majd gyógyszernek!) Hálókocsiban utazunk, de Záhonyig nem alszik senki. Várjuk a tengelycserét, mert a Szovjetunióban szélesebb a sín nyomtávolsága, mint nálunk. Útlevel-ellenőrzés után elszenderedünk, hajnalban már ukrán területen haladunk. Az első városok hajdan magyarok voltak: Munkács (itt nem állunk meg), Lvov (nekünk Lemberg) már megállóhely. Vízet vesz fel a „masiniszta”, mi – kihasználva a pihenőidőt – kiszállunk a kocsiból, de „privát” kalauzunk visszaparancsol bennünket: Csak semmi partizánkodás! Mindent megkap a kedves utas a kocsiban! Csája kell? Szejcsász gyéláju!

E vidék ismert folyói a Dnyeszter és a Szeret. Lvov előtt mocsaras, sík területen utaztunk, elhagytuk az erdőket, s most a Podóliai-síkság fogad bennünket. A Bug folyón kelünk át – ez már a Volhiniai-hátság, valaha

lengyel terület volt –, aztán közeledünk Kijevhez, a Dnyeper folyó városához, vagy a Dnyeperhez, Kijev folyójához. Kora délután érkezünk a pályaudvarra. Intouriszt buszok várnak bennünket, s a szállásunkra visznek. Kijev csak egy megálló hosszú, tíz napos kirándulásunkon, csak az „illatába” szippanthatunk bele, aztán utazunk is majd tovább.

Motelban szállunk meg, belépőkártyámat elteszem emlékebe: „Motel-Kemping „Proliszok”, 252179 Kijev-179, Breszt-litovszkoje sossze 1. Telefon: 444-12-93. Sztrana (ország): BNP – 9 – 39531. Komnata (szoba): 101. c 2 (két személlyel) – Erzsivel lakom –, do 3.08 (augusztus 3-ig). Most már mindent tudok.

Szóval itt vagyok „az orosz városok anyjánál” vendégségben. Sok cikket olvastunk versenyző tanítványaimmal róla, történelmét tanítom, leginkább mégis arra vagyok kíváncsi, hogy tényleg olyan zöld-e a város. Hogy egy négyzetkilométerre itt jut-e a legtöbb zöldterület? Ahogy autóbuszunk hozott bennünket, már megbizonyosodtam erről: egész kis ligetek, erdőcskék, erdősávok, parkok sokaságát láttam. A kempingünk is ilyen: árnyas fák alatt állnak a kis kétszobás házak. Konyhánk nincs, majd együtt megyünk mindig étkezni a nagy „Centrálnüj Hotel” éttermébe. Már vacsoránál megállapítom, hogy ennyi embert egy ebédlőben még nem láttam. Mindenféle náció, mindenféle színű vendég. (S itt találkozom, életemben, első ízben a pedálos „keleti” toalettrel. Nem szeretem!)

Második napunkon várost nézünk: a legrégebbi történelmi század és a legutóbbi egy-egy emléke fér bele napunkba.

Nem lehet elégszer ismételni a tudnivalókat! Repeticio est mater studiorum!

Hogy az orosz történelem kezdete Oleg nagy tette volt: egyesítette a szláv törzseket, s létrehozta a Kijevi Rusz államalakulatot. Hogy utóda, Igor – ahogy az Igor ének is elmondja – harcolt a poloveci tatárok és a kazárok ellen. (Felesége, Jaroszlavna várja férjét, a Don felé tekint, sólyommadarat küldene hozzá, hogy kiváltsa őt a polovec rabságból...) Utóda, Szyvjatoszláv leigázta a kazárokat is, a besenyőket is; hogy három fia közül a győztes, I. Szent Vlagyimir felvette népével a kereszténységet (988.), házassággal is megerősítve e lépését: feleségül vette a bizánci császár leányát, Annát. Hogy Bölcs Jaroszláv fejedelem korában már megszerkesztették az „Orosz Igazság”, a „Russzkaja Pravda” törvénykönyvet.

A város akkor már várral rendelkezett, kézművesek lakták, kereskedelmi központ volt. Jaroszláv fejedelem építteti fel e kor vallási központját, a Kijevi Rusz legszebb emlékét, a kijevi Hagia Sophiaszékesegyházat saját és családja reprezentációjára: ekkor vált Kijev „az aranykupolák városává”.

13 aranyozott kupolájával, öt bejáratával, öt apsziséval méltán tartozik testvérei családjához: a konstantinápolyi, a novgorodi Szent Szófia-templomhoz.

Belépünk a zöldesen patinás, csupa ragyogás épületbe. A bizánci stílus csillogó jegeit látjuk: uralkodók, szentek, mártírok ábrázolását mozaikokon és freskókon; gazdagon díszített ikonostáz zárja le az apszisokat; sok-sok gyertya engeszteli az Istenanyát; de valahogy olyan kicsinek tűnik a beltér! Talán a gazdag díszítés miatt csal a látszat.

„Imádkozó Istenanya” – őt látom a főoltár fő helyén. Mária kék ruhában áll, lila köpeny fedi, a ragyogó aranyozott háttérből kiragynak e színek. Látom az egyik freskón Jaroszláv fejedelem feleségét, Irinát három lányával: Annával, Jelizavetával és Anasztáziával. Hat fia is volt az uralkodópárnak. Nekünk, magyaroknak, rokonunk a nagyúr, hiszen Anasztázia a mi I. András királyunk felesége volt. Kettejük története szerves része történelmünknek.

Ismételjünk csak! Imre herceg halála után István király megvakíttatta Vazult, fiait pedig száműzte Magyarországról. Béla Lengyelországba menekült, András és Levente előbb a kunoknál keresett menedéket, majd Kijevbe jöttek, Jaroszláv udvarába. András valószínű itt keresztelkedett meg, így vehette feleségül – azt írja Anonymus, hogy szerelemből – a legkisebb hercegisasszonyt, aki a „vörös hajú ukrán szépség” volt, aki görögül, latinul és óorosz nyelven beszélt. Andrást az 1046. évi Vata-féle pogánylázadás idején hívták haza a felkelők, támogatást remélve az akkori király, Orseolo Péter ellen. András jött, apósa komoly fegyveres támogatásával (Bölcs Jaroszláv bízott benne, hogy veje magyar király lesz.) Az események úgy alakultak, ahogy a történelem megkívánta: Orseolo Péter elmenekült, a pogánylázadást András leverte, s 1046 végén valóban király lett. A következő évben őt és feleségét Székesfehérváron megkoronázták. Az igazi magyar-kijevi kapcsolatok azonban csak ezután kezdődtek, hiszen Anasztáziával együtt kijevi szerzetesek, remeték és udvari kíséret érkezett. Két hely volt adott az ő fogadásukra: Sárospatak környéke, amely területet a királyné jegyajándékkul kapta férjétől, és Tihany, ahol 1055-ben apátságot alapított az uralkodó, barátlakásokat építtetett a vendégeknek, barlanglakásokat a remetéknek.

Jaroszláv okos uralkodó volt: jószomszédi viszonyt alakított ki és ápolt. Lám, a magyar király már veje, de a norvég és a francia király is. Ő az „európai uralkodók apósa”. A francia sógor, I. Henrik is segíti a kereszténység magyarországi megszilárdítását: papokat, püspököket küld hozzánk. S mi lett Anasztázia sorsa férje halála után? Gyermekei ügyét kellett igazítania: Adelhaid férjhez ment, Dávid, sajnos, meghalt, Salamonból magyar király lett, de az anyának el kellett hagynia Magyarországot. Stájerországi kolostorban élt 1096. évi haláláig. (Milyen

hasznló a királynék sorsa! Gizellának is menekülnie kellett István halála után, ő a passauai Niedernburg zárda apátnőjeként halt meg.)

Tovább nézem az aranykeretes ikonokat, s betűzöm az aláírásokat: Szent Sophia, a bölcsesség szentje; Gabriel arkangyal (hatalmas karddal a kezében és pajzzsal); Szent János evangélista (írja „A jelenések könyvé”-t); Szent Orans (számomra ismeretlen); a bibliai atyákat külön sor ábrázolja. Külön fala van a mártíroknak: Aetios, Akakios, Alekszander, Leontios, Nicolaos, Priscos. Nagyon szép mozaikképen látjuk az apostolok közösségét a kenyérrel (hat személyt) és hat apostolt – tükörképként – a borral teli kehellyel. Megállunk egy kis időre Jaroszláv fejedelem szarkofágja mellett.

Ez a belső díszítés eredeti, de az épületet kívülről a századok során sok viszontagság érte: Kijev 1240-ben a tatárok kezére került; az 1500-as években lengyel-ukrán háború folyt, aztán a Dnyeper zuhatagjain túl, a „zaporozsjei kozákok” szervezkedtek. Vezetőjük, Bogdan Hmelnyickij a lengyel földesúri elnyomás ellen az itt élő ukrán, orosz és lengyel jobbágyokat is harcra szólította, s felkelésének köszönhetően csatlakozott Ukrajna Oroszországhoz 1651-ben. Ezután építették újjá a székes-egyházat, ekkor kapta a mai, díszes külsejét, az úgynevezett ukrainai barokkot: a tompazöld, a szürkésfehér és az arany szép összhangot teremtet (ezt látjuk a pétervári Ermitázson is). Kijövet után visszanezünk megegyeszer az aranyozott, XVIII. századi bejárat kapura: akár a firenzei Battistero „Paradicsom-kapuja”! Gyönyörű!

Napunk múlik, egy szent helyre, a „Pecserszka Lavrához” még el kell látogatnunk. Valami miatt nem megyünk be, csak a falak mellett állva hallgatjuk kísérőnk tájékoztatását, hogy már a Kijevi Rusz idején létrejött barlangkolostorban éltek szerzetesek; éltek, imádkoztak és ide is temetkeztek. Mivel ez volt a metropolita székhelye, Kijev az orosz ortodox egyháznak fontos központja lett. A Lavra különlegessége az, hogy a földalatti nyirkos, hideg levegő mumifikálta a holttesteket.

Sajnálom, hogy nem nézhetem meg a kolostor területén a Megváltó-templomot, hiszen ez ismét egy nagy uralkodó tettét idézi: Vlagyimir Monomah építtette a fejedelmek temetkező helyéül. Moszkva alapítója, Jurij Dolgorukij holtteste is itt nyugszik.

Autóbusszal végigmegyünk Kijev főútján, a Krescsatyikon. Hatsávos közlekedést biztosít az út, de a két ház sor mellett még ezen kívül is széles gyalogjárda – inkább sétáló sáv – húzódik, zöld fákkal, pázsittal, még tágasabbá, levegősebbé téve a belvárost. Zajlik az élet itt: kis bódék, pavilonok árusítanak ezt-azt a járókelőknek.

Az újabb kori történelem emlékeit keressük ezután fel: a „Haza édes-anya” allegorikus szobrot, amely mellékalakjaival, az itt épült múzeumegyüttessel emlékeztet a második nagy honvédő háborúra. (A város 1941 szeptemberétől 1943 novemberéig volt német megszállás

alatt.) Csoportunkkal a domborművek elé állunk, fényképet készítettünk, emlékként visszük magunkkal Kijevről és egymásról.

Még kísérelünk a Dnyeper partjára, búcsút veszünk Kijev szimbólumától: a szobor üzenete szerint hajón érkeznek az alapító atyák (Oleg, Igor, Vlagyimir). Három, ereje teljében levő férfialak, koruk némileg különböző. A legfiatalabb, az utolsó hátrafelé tekint és fordul fél felsőtestével, jobb kezében kifeszített íjat tart, oldalán pallosa a földig ér, harci sisak fedi fejét, amely alatt látszik félhosszúra nőtt haja. A középső középkorú, jobbra néz, a távolba, hosszú katonai köpenyt visel, feje fedetlen, arca szikár, tekintete szigorú, egyik vállán bárd van átvetve, másik kezében dárdát tart. Az első alak ruházata hasonlít az előbbiekéhez, de elől zsinór díszíti, palást van rajta, ami fejedelmi jelkép lehet. Haját keskeny diadém fogja le, az egész alak tekintélyt követel. A hajó orrán merészen áll egy nőalak (ugyanolyan jelkép, mint a mi Szabadság-szobrunk, mint Delacroix festményén a Szabadság, vagy a New York-i Szabadságszobor), kezét széttárva, a szélben lobogó ruhája egyfajta dinamikát ad az emlékműnek.

Vallom, hogy a nagy folyók partjára épült városok az igazán szépek. Ahogy Petőfi Sándor megénekelte a Tiszát, József Attila a Dunánál töprengett, a Dnyeper partjáról az ukránok Petőfije, Tarasz Sevcenko írt: „Ha meghalok: tágas mezőn / vessétek az ágyam, / egy kurgánnak magasában / édes Ukrajnámban, / hol a füves messzeséget / véges-végig látom / és hallgatom, hogy a Dnyeper / mint zúg a lapályon.” (Végrendelet – részlet, fordította Weöres Sándor)

Csomagolunk, utazunk. Igazi orosz vasúti hálókocsiban, egész éjjel, Kijevtől Odesszáig.

Pályaudvar – Intouriszt busz – Csornoje Morje Hotel. Ez kora reggeli utazásunk summázata. Szállodai belépőnk szerint augusztus 4-5-én tartózkodunk itt, szobánk száma: 1015. A 11 emeletes hotelt 1972-ben építették.

A Fekete-tenger partja! Hogy ide is eljutottam! (Csak utólag tudom értékelni igazán!)

Ez az első város, ahol nem a középületek, az utcák érdekelnek leginkább, hanem a kikötő, a széles víztükör, a hajók. Mintha kiszabadultam volna a szárazföld fogságából, s a végtelen nyílt volna meg előttem.

Még ma délután csoportosan kimegyünk a híres Patyomkin lépcsőhöz. Most mindenki így hívja, pedig eredetileg Richelieu hercegről (a híres bíboros családjából származott) nevezték el, mert ő Odessza kormányzója volt.

Emlékszem, hogy gimnazista koromban láttam először Eizenstein híres filmjét, a „Patyomkin cirkáló” címűt. Úgy tudom, ez az első, nemzetközileg is ismert, fekete-fehér alkotás. Ezekben a filmekben még nem beszélnek a színészek, csak aláfestő zene van (többnyire azt is zongoris-

ta játssza), s feliratokat olvashatunk: rendezői üzeneteket és párbeszédet is. Eisenstein filmjéhez Sosztakovics zenéjét halljuk a háttérben. A hajó, amely főszereplővé vált az 1905-07. évi oroszországi forradalomban, a „Knyáz Potyemkin” nevet viselte (II. Katalin cárnő kegyence, majd férje volt Patyomkin herceg), a fekete-tengeri flotta része volt. A film a matrózok lázadását mutatja be – az egyik felirat szerint, hogy segítsenek munkástestvéreiknek – 1905 nyarán, a cári tisztek ellen. Miért vált legendássá e lépcső? Mert a lépcsőhöz tóduló tömeg között egy babakocsit toló fiatal nőt meglőnek a sortűzre készülő „kozákok”, ő összezsugorlik, kezéből kicsúszik a kocsi, s nagy kerekeivel, döcögve megindul lefelé a lépcsőn a gyermekkel együtt. Erre a jelenetre emlékszem legjobban, ezért élem át képzeletben a történetet, amikor fentről, a félkör alakú kaputól megindulok lefelé a 192 lépcsőfokon. Messze nézek a „kék tenger kódén”, ahol a távolban Lermontov fehér vitorlája átragyogott, s igaznak vélem, hogy ez a város Európára nyíló déli ablaka lett a cári Oroszországnak (II. Katalin idején kezdett a város fejlődni). Teher szállító hajók sokasága horgonyoz arrébb, daruk rakják be az árut, élénk az élet.

Most a tengerparti Boulváron (lám ez is francia elnevezés!) sétálunk, zöldterület, nyaralók, kempingek közt vezet utunk, hogy fürdőhelyet találjunk. Megmártózom én is, hiszen elhatároztam, hogy minden vízben – legyen az folyó, tó, vagy tenger –, ahol járok, megfürdök, bárha hideg is. Ez nem hideg, kellemes hőmérsékletű. Augusztus van!

Vacsora a szállóban. Étterme elegáns, háromfogásos menüt kapunk.

Reggeli.

Ma délelőtt szabadságot kaptunk idegenvezetőnktől, kóborolhatunk a városban, vásárolhatunk. Gyönyörű bőröndöt veszek magamnak, masz-szírozó készüléket a családnak.

Igaz, hogy először vagyok itt, mégis ismerőssé válik a város a nevek révén: Gogol utca 15. (itt írta a „Holt lelkek” című regény második kötetét), Sevcsenko-park, Puskin utca 13. (itt lakott a költő déli száműzetése idején 1823-24-ben), Richelieu herceg bronzszobrát látom, amott a Patyomkin lázadó matrózainak emlékművét. A reprezentáns épületek feliratai képet adnak a közéletéről: Opera és Balett Színház, „Institút imenyi Filatova”, Tengerészeti Múzeum, Archeológiai Múzeum (pontosan: az Ukrajnai Tudományos Akadémia Archeológiai Múzeuma).

A viszonylag fiatal város (1794. szeptember 2-a az alapítási dátum, de előtörténetében görög gyarmatvárosok voltak e térségben az ókorban, szlávok telepedtek le a középkorban, tatárok hódították meg, s a kánok birtoka volt a XVI. századig) most valóban a „Fekete-tenger gyöngye”.

Ismét csomagolunk, de most a reptérre szállít bennünket az autóbusz. Volgográd az úti cél.

Amolyan helyközi járat „parkol” egy betonter közepén, a közelében ukrán vagy orosz családok, gyerekek is, állatok is várják a beszállást. Mintha mi a Kaposvár-Fonyód autóbuszjáratra várnánk, olyan természetes nekik a repülőgéppel utazás.

A Volga-parti városba, Volgográdba érkeztünk. Eredetileg Caricin-nak, majd 1925-1961 között Sztálingrádnak hívták. Első nevének semmi köze a cárizmushoz! Caricin egy folyó, s a rajta lévő sziget török neve volt „szari szin”, „sárga sziget”. Itt is egy erőd épült legelőbb, 1589-re teszik az alapítást.

Rangos szállodában lakunk: a Hotel Volgogradban a 202. szoba a miénk Erzsivel, augusztus 5-7-ig tartózkodunk itt. Étterem, fodrászat, üzletek helyben vannak.

Idegenvezetőnk ismerteti a napi programokat, s közülük leginkább a Mamajev kurgán kelti fel az érdeklődésemet.

Már korábban is olvastam erről az emlékhelyről a Szovjetunió című folyóirat hasábjain, tanulóimmal versenyeztünk; minden évben tanítom – második osztályosoknak – a középkori orosz és tatár történelem ezen eseményeit: Mamaj a tatárok kánja volt, aki 1380-ban a kulikovói mezőn megvívott Dmitrij moszkvai fejedelemmel. Dmitrij győzött, ezért az utókor a „doni győző”, a „donszkoj” nevet adta neki. A kán elesett a harcban, s alattvalói szokás szerint egy „sírdombot”, egy kurgánt emeltek holtteste fölé.

De ez csak egy középkori morzsa a történelemből. Ma itt egy huszadik századi emlékmű komplexum áll, amely Sztálingrád második világháborús ostromát idézi.

Elgondokodom. Másodszor érte ezt az országot nagy európai katonai invázió: Napoleon vereséggel fordult vissza maradék seregével. Hitler nincs is a keleti fronton, Paulust küldi – no meg bennünket, magyarokat, a románokat is – ebbe a szörnyű messze távolságba, hogy a bakui olajjal feltölthesse „Tigriseit”. A Volgaig akar eljutni. A téli moszkvai vereség után most nyári offenzívát indít. Augusztusban már közelednek Sztálingrádhoz, szeptemberben már ostromolják a várost. S mit tesz Csujkov és Jerjomenko és Vatutyin tábornok? Bekerítik a városban rekedt 6. és 4. német hadsereget. Már csupa rom minden épület, téglakon, köveken, lángoló gerendákon és -ért folyik a harc. November, december. Mínusz 40 fok van. Mindkét fél katonái sokat szenvednek, sok szörnyűséget látnak. Látják elpusztulni katonatársaikat, bajtársaikat. De makacsul folyik a küzdelem: egyik oldalon a Führerért, a másik oldalon a Hazáért. „A Volgán túl nincsen számunkra hely!” – vallják a megtámadottak. 1943. január. Minden házért, minden négyzetméterért meg kell küzdeni. Egy huszadik századi „Karthago” most Sztálingrád! Csak a csata vége más! Paulus tábornok február 2-án megadta magát. A település a „hős város” nevet érdemelte ki helytállásával.

S nekem, magyar turistának itt nem ér véget az emlékezés, hiszen pont ezekben a hetekben, aztán még a következőkben is, a mi katonáink élnek át a Don-kanyarban ugyanezt. Miért?

Első napunkon a Volga partján álló körképet nézzük meg: tisztek és közkatonák egyenruháit, háborús dokumentumait, igazolványokat, zászlókat, fényképeket, kitüntetések. Körbejárjuk a mementóként ott hagyott, szétlőtt házat: Pavlov őrmester házat.

Szállodánkból gyalogosan le tudunk sétálni a Volga partjára. Itt tartózkodásunk idején többször is megtesszük ezt az utat. A szálloda előtti téren – az „Elesett harcosok terén” – az ismeretlen katona sírja, mint Moszkvában, itt is láng ég felette. Fiú pionírok állnak őrt, fegyelmezetten, kitartóan az augusztusi melegben. Minden fiú mellett egy kislány is áll. Nem értem az okát, de aztán megtudom: ők törlik le időnként zseb-kendőjükkel a fiúk homlokáról a verejtéket. Egy óra elteltével váltás érkezik.

Széles járdán, aztán a lefelé vezető szürke gránit díslépcsőn folytatom utamat a Volga irányába. Szoborcsoporthoz érek: a három nő (egy leány, egy érett nő és egy idős asszony) szimbóluma a második világháborús Sztálingrád minden asszonyának, akik a harcokban, a betegápolásban, a fegyvergyártásban helytálltak.

Ma autóbusszal indulunk a várostól néhány kilométerre lévő Mamajev kurgánhoz.

Már messziről látszik a domb tetején egy allegorikus nőalak, a „Haza anyja” szobra. Ötvenkét méterrel magasodik a domb fölé.

A domb lábánál parkolunk. Sok-sok busz várakozik már, utasai szétszéledtek. Szegfűcsokrokat vásárolhatunk. Én is veszek néhány kopejkáért. Igen olcsó!

Az emlékmű részleteit összekötő lépcső alján állok. Felnézek a nőalakra, a legmagasabb pontra. Tekintetemmel átfogom a teljes látványt. Egyedül indulok el, lassan, gondolataimmal, érzéseimmel, minden képet, hangot megőrzök.

A lépcső két oldalán lövésektől megrongált falakat idéz az alkotás, golyó ütötte réseket, amelyekből ágyúdörgés, néha halk harmonikaszó hallatszik. Ezek a hangok élővé teszik a holt falakat. A domborművek katonákat ábrázolnak. Szobrok sorához érek. Monumentális, huszadik századi realista stílusban kidolgozott életképek ezek. Egy fiatal katona rohan, mindkét kezében kézigránát (Később tudtam meg, hogy a szobrász valóságos ifjút mintázott meg, aki ellenséges tank alá vetette magát, életét áldozva); egy másik sebesült társát viszi a kötőzőhelyre; egy izmos alak, kezében zászlóval, elesett fiatal férfit emel; más a hátán menekíti ájult vagy halott bajtársát. Tekintetük, arckifejezésük elszántságot sugall. A legkülönlegesebb páros egyike hatalmas kígyóval küzd, egy modern Laokoon, egy sárkányölő Szent György.

Teraszos, sík területre érek. Középen mesterséges tó, a „Könnyek medencéje”, benne és körülötte szobrok, a peremén viszontlátom a lent vásárolt szegfűcsokrokat. Én is elhelyezem. A tó közepén izmos, mezítelen férfi mellszobra emelkedik ki, egyik kezében géppuskát, a másikkal kézigránát tart. A talapzatban bevésve néhány szó, más-más írással, mintha ezt nem is a művész írta volna.

Egy kör alakú épület előtt gyülekezünk most: ez a „Harci Dicsőség Terme. (41 méter átmérőjű, 13,5 méter magas). Az emlékmű minden részlete az utókor tiszteletét fejezi ki a hősök felé. Bennem is ezt erősíti az a hatalmas márványkéz, amely középen emelkedik ki egy örökmécseszt illetve egy örökfáklyát tartva. (A tetőn, fent szabad nyílás van, úgy, mint a római Pantheonban.) Két katona áll mozdulatlanul őrt egy-egy óra hosszát. Sikerül egy őrségváltást látnunk: ez a fegyelmezettség példája. (Nekünk, civileknek ez egy szertartás, de az őrt álló katonák részéről belülről jövő tiszteletadás.) Most a falakra pillantok: mozaikokból kirakott zászlókat látok végestelen-végig, amelyeken sűrű sorokban a „hős város” ostromakor elesettek nevét örökítették meg. A fal mentén körbesétálunk egy csigavonalban emelkedő rámpán, közelről is szemlélhetjük a mozaik-zászlókat. Így jutunk el a felső kijáratához.

Újabb katarzist okozó látvány: az itt eltemetettek sírja fölött a „Sirató anya” szobra áll. Hosszan elidőzők a huszadik századi Pietán. A halott gyermekét ölében tartó asszony arcán fájdalom tükröződik.

Lassan megközelítjük a „Haza anyja” (pontos fordításban a „szülőhaza anyja”) szobrot. A látogatók eltörpülnek a hatalmas műalkotás talapzatánál. A nőalak kitárt karokkal (egyikben a hatalmas pallos), lobogó ruhában, lobogó hajjal, száját kiáltásra nyitva dinamikus jelenség. Valami figyelmeztető szót vélek hallani: Íme, lássátok!

Ismét átfogom tekintetemmel, most már felülről, mindazt, amit látni lehet. Visszagondolok azokra az 1942-43-as téli napokra, amikor a thermopülei spártaiakhoz, amikor a karthágói punokhoz hasonlóan ezek az orosz, kazah, kirgiz, ukrán, örmény és ki tudja hány nemzet fiai megcselekedték, amit megkövetelt a Haza.

Boldog vagyok, hogy itt is jártam!

Zárónapunk szabadabb. Fürödni megyünk a Volgába, hajókázunk is. A búcsúvacsora igazán ünneplőssé vált, mert egy fiatal pár lakodalmát ülte és táncolta barátaival a szomszéd teremben.

Holnap ismét repülőgépre ülünk, hogy Észak Velencéjébe, Lenin-grádba vigyen bennünket.

Ott állt a hullámverte part
 Szélében ő, nagyot akart,
 Messzi jövőt. Nyargalt előtte
 A zord folyó;...
 Mohos part, csupa süppedék,
 Elvértve kunyhók, feketék,
 ...
 Erdő, fölötté ködös ég,...
 S ő azt gondolta ki:
 Nincs jobb hely, hol várost emeljen
 A svédeket bosszantani,
 ...
 Sugallatot a táj adott:
 Európára ablakot
 Itt vágjunk;
 ...
 Száz év, s az ifjú város, ím,
 Az éjféli országok éke,...
 ...
 Szeretlek, Péter alkotása!
 Szigorú-szép látképedet!

*Alekszandr Szergejevics Puskin: A bronzlovas – részlet; fordította:
 Kormos István*

**A háromszáz híd városában, „Észak Velencéjében” – leningrádi
 látogatásaim
 (1981, 1989.)**

A „barátságvonatos” utam befejező állomása Petersburg – Szentpétervár – Pétervár – Leningrád. Ennyi nevet érdemelt ki a Balti-tenger Finn-öblében, a Néva folyó deltatorokolatában épült város – eddig.

Moszkvából Kalinyin városon át utazunk, vonattal. Itt azért állunk meg, mert megyeszékhelyünk, Kaposvár testvérvárosa. (A névadó, Mihail Ivanovics Kalinyin magas tisztséget töltött be: államfő, a Legfelsőbb Tanács elnöke volt 1919-1946-ig. A város 1931-től viseli az ő nevét. A környék egy kis falujában született, parasztcsaládban; szülőháza emlékhely.)

A település történelmi neve: Tver. A messzi múltba kell visszatérnünk, hogy e Volga-, Tverca- és Tymaka-parti város gyökereihez közelebb jussunk. Már létezik a Kijevi Rusz s mellette a részfejedelemségek, amikor Tver már fontos kereskedelmi szerepet játszik: a folyón kívül

szerencsés szárazföldi adottsága is, mert rajta keresztül vezetnek a karavánutak, összekötve Novgoroddal, Szmolenszkkal, Suzdallal. A tatárok sem jutnak fel idáig a XIII. században – a hódítást megússza a város egy-egy támadással és adófizetéssel –, így Tver befogadja a veszélyeztetett városok kézműveseit, kereskedőit, gazdagodva ez által: ötvösök, fazekasok, harang- és ágyúöntők, cserzővargák telepednek le itt. III. Iván, „minden oroszok ura”, az első cár a Moszkvai Nagyfejedelemséghez csatolja. Ezt a tveriek úgy élték meg, mint függetlenségük elvesztését. A „zavaros időkben” lengyel-litván támadások érik, de Péter cár, Erzsébet és II. Katalin cárnők idején fejlődik. Ipara, kézművessége a későbbiekben is ismertté teszi: a környék lentermését itt dolgozzák fel a textilüzemek, a gyapjufeldolgozás is jelentős.

Sajnos itt megint csak egy napot tartózkodunk. Lucskos, havas, latyakos időben érkezünk. Szállásunk a „Gosztinyica Centralnaja” a város központjában, beékelődve a „Gorodszkoj szad” zöld területébe.

Férjemmel egy apartmant kapunk, míg mindenki más egy-egy kétágyas szobát. Kiderül, a hotel személyzete a nevekből arra következtetett, hogy mi vagyunk a csoport vezetői. Megbocsátjuk nekik ezt a tévedést, élvezzük a kényelmet.

Az egyetlen nap délelőttjén baráti találkozóra megyünk. Egy kisebb színházteremben gyűlünk össze. Üdvözlőbeszéd, oda és vissza, idegenvezetőnk fordít. A színpadon most művészek – énekesek, táncosok s (bármily hihetetlen) artisták – lépnek fel. Kis teremben folytatjuk – fehér asztalnál – a beszélgetést. Velem szemben is egy helybéli asszony ül, a nyomdában dolgozik. Megtudom, hogy itt készítik a tankönyveket, mesekönyveket a gyermekeknek, hogy kiadókkal állnak kapcsolatban, a helyi irodalmi folyóiratot, a Junosztyot is ők nyomtatják és vagy harminc újságot. Őrzik a hagyományokat is: kiadványokkal emlékeznek az első orosz nyomdászra, Iván Fjodorovra, aki Rettegett Iván idején élt, s Moszkvában, az ottani kereskedőnegyedben, a Kitaj gorodban működött a nyomdáját. Én meg elmondom, hogy középiskolában tanultam az orosz nyelvet, hogy most én is középiskolában tanítok, ucsityelnica vagyok. Hozzánk jön az idegenvezető, igyekszik mindenkinek segíteni a megértésben. Megró, amiért idáig eltitkoltam, hogy egész jól elboldogulok az oroszral, s hagytam, hogy ő fordítson nekem. A vendéglátó asszony munkahelye termékeként kis füzeteket hozott magával, azt kapjuk tőle emlékebe: helyi írók visszaemlékező írásai a város második világháborús, szomorú napjairól, s költők vallomása Tverről, a Volgáról. (Szabadidőmben, talán majd egyik leningrádi estémén elolvasom őket.) Kellemes volt a délelőtt, bár nem volt olyan nagy eszem-iszom, mint nálunk szokás.

Délután férjemmel a nyakunkba vesszük a várost. Térképpel a kézben indulunk, s a megszámozott középületeket igyekszünk megtalálni. Időnk

csak annyit enged – no, meg az időjárás sem kényeztet el, olyan esernyős sétára indulunk –, hogy kívülről nézzük meg a XVIII. századi kereskedőházakat; impozáns a hajdani magisztrátus épülete. Hosszabban elemezzük a II. Katalin által építtetett „cári úti kastélyt”: itt szállt meg az uralkodó, ha erre vitte útja. A „péteri barokk” szelidebb formája: a nagy paloták okkersárga-fehér-zöld színe a falakon és a tetőn visszaköszön, de egyszerűbbek a sorba rendezett ablakok, klasszicista thümpanont kapott a középső épületszárny homlokzata dór áloszlopok sorával; kétoldalt kupolás épülettömb zárja a palotát.

Látszik a város összképén, hogy tudatos tervezés és építés eredménye (1763-ban tűzvészben elpusztult az igazi középkori városrész). A térkép jól mutatja, hogy a centrumból három út fut szét sugarasan, a többi utca is párhuzamos, s derékszögben metszik ezeket a mellékutcák.

Megállunk a szobrok előtt, amelyekről el kell olvasnunk a talapzatok feliratait, hogy tudjuk, kiről van szó. Jaroszláv fejedelem – a híres Bölcs Jaroszláv fia – fejedelmi köpenyben, csizmában, fedetlen fővel a meszszeségbe néz, kezében okiratot tart. Puskin elmaradhatatlan! Világfiként, útiköpenyben, cilinderkalapban köszönti a Volga partján sétálókat, mint ahogy a városnak egy hajdani külön szülőtte, Nyikityin Afanaszjev kereskedő szobra is, aki hajóra szállt még a földrajzi felfedezések előtti időben, a Volgán, a Kaszpi-tengeren át eljutott az Indiai-óceánig, így Indiáig. Most hajója orrán állva fogadja a látogatókat.

Átfáztunk, megkeressük a „Centrálnjij Unyivermag” áruházat, körül-nézzünk, mit érdemes emlékke venni. Veszünk is! Ezüstözött tizenkét-személyes evőeszközkészletet. Visszaérkezve, másoknak is mutatjuk, ők is akarnak venni, de az eladók – felkészülve a magyar invázióra – pult alá rejtették a készletet.

Ismét vonatra ülünk, Leningrád az úti cél. Ötszázötven kilométert csak úgy teszünk meg gyorsan, ha a szerelvény nem áll meg „minden fűzfánál”, de még „minden kilométerkőnél” sem. Éjszaka érkezünk, jóval éjfél után a Moszkvai pályaudvarra. Hatalmas váróterem, rengeteg várakozó utassal, összeborulva alszanak, padokon fekszenek, csomagokon pihennek. Kicsit lehangoló, majdnem olyan háborús óvóhelyi hangulatot érzek. No, de majd eljő a reggel!

Itt is Intouriszt busz vár bennünket, s a kivilágított Nyevszkij proszpekten elindulva, aztán jobbra kanyarodva a Lityejnij proszpektre, át a Lityejnij mosztyon a Néva fölött, a parton balra haladva máris a Leningrád szálló épülete előtt vagyunk.

November eleje van, itt olyan a járda, az út, a folyó, mintha február lenne: vastag jégpáncél borít mindent. Gondolom, a Néván sem közlekednek most hajók – csak, ha jégtörő utat vág nekik –, nem kell éjszaka néhány órára felnyitni a hidakat, hogy a teherszállítók elférjenek alattuk. Fehér, holdfényes ragyogás van a szálloda előtt, a Néva felett!

Pontos címünk: 194300 Leningrad, Pirogovszkaja naberezsna, 5/2; gosztinyica „Leningrad”.

Leltár, bejelentkezés, elhelyezkedés. Jól esne már ágyba kerülni, de szobánk kilátása gyönyörű! Mintha valóban a Néva fölött lalnánk! Itt is az erkélyre megyünk, mint Moszkvában, s kitáruul előttünk egy rögtönzött panoráma „Péter városáról”: a folyón, szinte alattunk horgonyoz az Auróra cirkáló; a sugárutak fénySORA útbaigazító lehet; a folyó túlsajján a híres-hírhedt Péter-Pál erőd épületeinek tömbjei vehetők ki; a többi csak képzelet így, éjszaka.

Az első közös reggeli a szálló éttermében, aztán – hogy levelezni tudjunk az otthoniakkal – a hotel képevel, címével ellátott borítékokat és levélpapírokat kapunk, amely reklámozza az Intourisztot mint utazási irodát. (Emblémája, egy földgömb a szélességi és a hosszúsági körökkel, egy sematikus szárnyon a név és 1929-1979. olvasható rajta, mellette egy szlogen: „Intouriszt – eto gosztepriimsztvo i komfort!” – „...vendégszeretet és komfort”). Az Intourisznak minden városban több szállodája is van. A miénk modern, tíz éve adták át, 11 emeletes.

Ma egyedi eseménynek leszünk részesei: felvonulunk az októberi forradalom évfordulóján a hajdani Putyilov gépgyár – ma Kirov gyár – dolgozóival. A szállodánk is, a gyár is Leningrád „Viborg” városrészében van, az ipari, a hajdani legforradalmibb körzetben.

Mindannyian magunkra vesszük legteliesebb téli ruhánkat, a legpremebb sapkáinkat. Hideg van. Az autóbusz a gyülekezőhelyre visz bennünket. Látom a gyár piros téglás épületét, s és sok-sok gondolat tolu emlékezetembe.

1905. január 9-e van. Vasárnap. Gapon pópa talán szentbeszédére készül, miközben az éhező pétervári munkások – kezükben az általa és Vaszimov munkás által aláírt petícióval – a cárhoz, II. Miklóshoz vonulnak, „kenyeret és békét” kérve a „jóságos cár atyuskától”: „Felség! Mi, Szentpétervár városának munkásai és minden társadalmi rendhez tartozó lakosai, feleségünkkel és gyermekeinkkel és gyámoltalan öreg szüleinkkel eljöttünk Hozzád, Felséges Urunk, igazságot és oltalmat keresve... Rombold le a falat, amely közötted és a nép között áll!... Ne tagadd meg a segítséget a te népedtől!... Számunkra csak két út van: egyik a szabadsághoz... vezet, másik a sírba.” Mert a cár már két éve háborúzik a japánokkal messze Távol-Keleten. Sortűz és „véres vasárnap” – így ismeri mindenki e napot. Így indult 1905-ben a forradalom. A munkások felkeléséhez csatlakoztak országszerzte más városok, falun a parasztok, és nyáron az odesszai matrózok a Patyomkin cirkálón.

De mi most egy másik forradalom évfordulóján vonulunk fel: az 1917. évi események megkerülhetetlenek, ha az ember Leningrádban jár.

Már harmadik, negyedik éve tart az első világháború, s Oroszország az antant oldalán a keleti front szakaszain harcol a német, az osztrák-

magyar, a bolgár és a török hadsereggel szemben. Municíóhiány a fronton, éhség odahaza, a hátsószágban. Február 25-26-27-én már cárelleses sztrájk, tüntetés, majd felkelés zajlik a fővárosban, s most a katonaság is a felkelők oldalára áll. II. Miklós nincs a Téli Palotában, Vologdában van, vasúti kocsiban, csak a jelentések érkeznek hozzá, a felkelésről. A cár csak legyint, megszokta már. „Felség! Ez nem felkelés! Ez forradalom!” – szól a jelentéstevő tiszt. A cár nem jön többé Pétervárra, márciusban lemondott a hatalomról. Ez volt a februári polgári demokratikus forradalom, amely eredményeként „kettős hatalom” jött létre: az Ideiglenes Kormány (Lvov herceg majd Kerenszkij vezetésével) mellett csírájukban működtek már a szovjetek (a tanácsok munkásokkal, parasztokkal, katonákkal). E két hatalomnak kellett megmérkőzni az év során, hogy eldőljön: a háborúpártit vagy a békepártit akarják-e többen. Októberben a legtöbb petrográdi középület, üzem, a hidak a szovjetek kezébe kerültek. Az Ideiglenes Kormány székhelye, a Téli Palota ostroma jelentette a fordulópontot: az Auróra cirkáló lövése este 9 óra 15-kor jelt ad a támadásra, a felkelők beözönlenek a palota összes termébe – így mutatja be az eseményeket az amerikai újságíró, John Reed „Tíz nap, amely megrengette a világot” című riportkönyve alapján készült film –, Kerenszkij és kormánya elmenekül. Ehhez a katonai tethöz szervesen kapcsolódott a változás deklarálása a Szmolnij épületében. A három dekrétumot az oroszországi szovjetkongresszus adta ki: a hatalomról, a földről és a békéről. Legelőbb, most, 25-én az első lépett életbe: a hatalom a „munkás, paraszt és katonatanácsok szovjetjeinek” kezébe megy át. Tulajdonképpen ez az esemény a forradalom győzelme október 25-én (november 7-én), vagyis ma, amikor mi is felvonulunk.

A szervezők transzparenszeket osztanak szét, a mi csoportunk is kap néhányat, azt föl váltva viszik a vállalkozó férfiak. Tizes sorokba rendeződünk, 9 órakor indulunk. Nem tudom felmérni, mely utakat járjuk be, de csak megyünk, csak megyünk. Amikor a mi utunkhoz egy másik csatlakozik, onnan is jön ilyen „tízszemélyes oszlop”, innen már huszan menetelünk egy sorban. Közeledve a Palota térhez egyre több oszlopban érkeznek a felvonulók.

A Téli Palota előtt – ahova dél körül érünk – áll a dísztribün. Nem tudom, kik állnak ott, kik üdvözlnek bennünket, de a hangosbemondó sorolja, hogy mely üzem vagy közösség tagjai érkeznek. Annál jobban szemyügyre veszem a sorfalat álló matrózokat, katonákat. Mind feszes vigyázzban, egymásnak hátatfordítva – hogy mindkét irányba lássanak – választják szét a betóduló, legalább tíz menetoszlopot, a tér teljes szélességében. A tisztelgés után, „betöltve hivatásunkat”, az összes transzparenst, zászlót teherautókra dobjuk, s ezzel vége a délelőtti ünnepségnek.

Délután lemegyünk az Auróra hadihajóra, múzeumot nézni: ágyúkat, matrózegyenruhákat, dokumentumokat, fényképeket látunk, történelmi

helyszínen. Rádiós szoba, orvosi és tiszti szoba, imaszoba berendezve fogad bennünket. Olvassuk a hajó történetét. Sokat szolgált már ez a védett gőzhajó, ez az öreg veterán, a Balti-flotta tagja. Az orosz-japán háborúban a csuzimai ütközetben megrongálódott, helyreállították, gyakorlatra útra ment a Földközi-tengerre, az Atlanti-óceánra; az első világháborúban is harcolt, 1917 februárjában sorsa eldőlt: vörös zászlót kapott. Októberben ágyúlővéseket adott le, így vált főszereplővé a fegyveres felkelésben. Most is tagja a flottának, de múzeum, sőt iskolahajó. Tengerészcadétek gondjaira bízta.

Belefér még a napba a Péter-Pál erőd meglátogatása. Nem messzire van szállodánktól a Néva egy kis hatszögletű szigetén. Tulajdonképpen itt indult a város történelme. A svédek fölött aratott győzelmek után itt épített I. Péter cár egy erődöt, amely egyre bővült újabb és újabb építményekkel a későbbi cárok idején. Híres temploma a szigetnek a Péter-Pál-katedrális. Vegyes érzelmekkel indulok, hiszen részben a cárok temetkezési helyeit – I. Péterét is – láthatom, részben szomorú börtöncellákat. Itt raboskodtak a halálra ítélt dekabrista felkelők 1825-ben (a többiek kegyelemből Szibériába mehetek), a narodnyikok, Lenin bátyja is, a sikertelen cár elleni merénylet után, Gorkijnak is jutott egy cella.

Várjuk az estét, amikor a hajóról lövik majd fel a rakétákat, tűzijátékkal búcsúztatva a napot. Sokan lemennek a szálloda elé, a Néva-partra, mi fenn maradunk a szobában, s az erkélyről csodáljuk a levegőben kinyíló szegfűcsokrot, a záporozó sokszínű esőt, az ezüstös csilaghullást és még sok szép színes alakváltozást. Számomra új ez a látvány!

Sok benyomás ért bennünket, fárasztó, mégis szép nap volt.

Képek kavarnak gondolataimban elalvás előtt, s igaziból a városalapító Péter cásra gondolok – mint tette Puskin „A bronzlovas”-ban –, aki merészségével, hajthatatlanságával, nyitottságával – s tudom, hogy zsarnokságával is – valóban kaput nyitott Európára Oroszországnak. Holnap látni fogjuk a Palotát és a híres lovas szobrot is.

Eljött a mai nap, s városnézésre indulunk. Érdekes lesz, egyedi lesz! Kivel is ismerkednék meg először Péterváron, mint a névadó – bár azt is mondják, hogy az első apostolról nevezte el a cár a várost, nem csak magáról – életútjával, személyiségével, tetteivel. Könnyű dolgom van, mert csoportvezetőnk orosz származású – érzem a szavaiból, hogy büszke Nagy Péterre – lelkesen, részletesen szól még a buszban róla, így jobban eljut hozzánk az információ, mint kint, szabadtéren.

Itt, ahol most állunk – kezdi –, az 1600-as évek végén, de még 1700-ban is mocsár, füzesek, vízmósások, ligetes kis erdők s a Néva egy-egy ága húzódott. A területet a svédek birtokolták. A főváros Moszkva volt. Alekszej cár már negyed százada uralkodik. Számos cárevics – két anyától – a lehetséges utód. Halálakor – 1676-ban – egyértelmű, hogy leg-

idősebb fia, Fjodor kerül a trónra. Mindössze 3 éves most a második feleségtől – Nariskin hercegnőtől – született Péter. Fjodor cár beteges, gyenge uralkodó. Hat év múlva ismét új uralkodója lesz Oroszországnak, az elhunyt cár édestestvére, (V.) Iván, aki fölött nővére, Zsófia régensként gyámkodik, de társuralkodó lesz a 10 éves Péter is. A történelmi szálakat mozgató személy most Zsófia. Nem is maradhat Péter anyjával a cári udvarban, hanem száműzetésbe kell menniük egy faluba. Ez azonban csak előnyére válik. Az amúgy is eszes, erős, kreatív, barátkozó fiú, a „cár öfelsége” most ismeri meg a természetet, kibontakozik a falusi fiúk társaságában: katonásdit játszanak fakardokkal, csónakot építenek, és barátokat szerez, hű társakat, támogatókat kap uralkodása idejére. Ő is, fiútársai is felnőttek, s 1689-ben Péter nagykorú lett, teljes jogú cár. Zsófia otthona ezután kolostor, Iván rövidesen meghalt. Ez is egy „zavaros időszak” volt az orosz történelemben.

Most nézzük a „Bronzlovast”! II. Katalin cárnő készítette Falconet francia szobrásszal. Egy hatalmas hullám csap ki a tengerből, ez adja a szobor alapját, s rajta ágaskodó lovon – a ló mindkét mellső lába a levegőben, két hátsó lába és farka érinti a talapzatot – nyílegyenes, büszke tartással ül a cár, jobb kezével a messzeségbe mutat, baljával a kantárt fogja; köpeny (palást) fedi vállát, fedetlen fővel, hosszú, mégis férfias hajával cári cím nélkül is megnyerő.

A fiatalember nem ül be a cári trónterembe Moszkvában – anyja és a bojárok tanácsa igazgat helyette –, hanem „világjáró” útra indul Nyugat-Európába: hajókat ácsol álnéven, álruhában a hollandoknál, a csatornaépítést tanulmányozza, vasolvasztó műhelyeket látogat Angliában, matrózok közt tölti idejét, de ünnepélyes fogadásokban is részesül a „Nagy Követség”. Rádöbben Oroszország elmaradottságára. Lesz 35 éve a trónon, hogy ebből kiemelve elszigetelt hazáját.

Délen a törökök, északon a svédek kalodájában van. Kijárat kell. Azovot „elostromolja” a törököktől a Voronyezsben megszervezett hadihajó építő manufaktúra „újoncaival”. Narva is kellene a Néva torkolatában, a Balti-tenger felé. A fiatal XII. Károly svéd király ugyanolyan akaratos, konok, mint Péter. Első próbálkozás. Sikertelen. A hajók után az ágyúkat s a hadsereget modernizálja: sorozás, bevonulás, gyakorlatok, egyenruha, fegyvermanufaktúrák, tisztképzés – nemesi ifjaknak is – mindez cári akarattal, sokak nemtetszésével kísérve. De ügyes diplomata barát, okos tanácsadó támogatásával, képzett hadvezér – a moszkvai repülőtér névadója –, Borisz Szeremetyev katonai vezetésével, már újjászervezett hadsereggel 1701 decemberében győz a svédek felett Narvánál, 1702-ben Nöteborgnál, 1703 tavaszán Nyeskans erődjénél, a Finn-öböl térségében. Ezek a győzelmek teremtették meg a feltételeket a városalapításra. Hogy is írja Puskin? „Ott állt a hullámverte part / Szélében ő, nagyot akart, / Messzi jövőt...Nincs jobb hely, hol várost emel-

jen...” S itt áll előttünk a Néva partján, az alig háromszáz éves város: egységesen szép, szinte egyforma magas – még a Téli Palota is –, kívülről szolidan barokk, vagy klasszicista, zömmel XVIII. századi palotáival, a péteri reformok hivatali épületeivel, világos színeivel (fehér, zöld, sárga, aranyos, ritkábban rózsaszín, vagy kék) derűt sugározva. „Szeretlek, Péter alkotása! Szigorú, szép látképedet!” Nemcsak a költő, mi is szeretjük!

A Palotához megyünk, a Téli Palotához. Eltörpül az ember mellette. Nem a magassága (csak háromszintű), hanem a széles, hosszanti monumentalitása lenyűgöző. A finoman barokk díszítés elegáns. A külső falfelület halványzöld színe, a kiugró részek – ablakkoszorúk, áloszlopok – finom szürke színe, az oszlopfők ion csigavonalainak aranyos csillogása és az egész szimmetrikus összhangja: ez adja az én szememben az eleganciát.

S ezt nem Péter építtette. Ő csak egy kisebb Téli és a városon kívül egy reprezentatív Nyári Palotát épített. Szívügye a főváros építése volt: követ hozatott, mérnököket dolgoztatott, csatornát ásatott és mocsarat csapoltatott le, cölöpöket veretett le az ingoványos talajba, kereskedőt és parasztot robotra fogott, kötelezően palotát építtetett a nemesi családokkal. „Sankt-Petyerburg” 1712-ben átvette Moszkvától a főváros szerepet. A cár akadémiákat alapított – hadmérnököt és tengerészetit, sebészetit és bányászatit –, nyomdát szervezett, adót szedett – de igen sokfélét és sokat! –, nyugatias közigazgatást szervezett (szenátust és kollégiumokat), újságot adott ki... Idővel megszokta a hajdani hosszú szakállas, hosszú kaftános orosz nemesség a németes pantallót, a magyaros csizmát, a franciás parókát.

A nagy Palota a század közepén épült. Nem a közvetlen utódok, I. Katalin, II. Péter, Anna Ivanovna uralkodása alatt, hanem Nagy Péter leánya, I. Erzsébet cárnő idején. Az itáliai származású művészcsalád, a Rastrellik – az apa szobrász, a fia építész – tették a legtöbbet a barokk Szentpétervár ma is látható városképének kialakításáért. 1754-től egy évtizeden át épült az új Palota, amely majd II. Katalin idején tovább bővül.

A téren állunk, a Vezérkari épületet megtörő diadalkapu alatt, előttünk a Sándor-oszlop. Minden az első honvédő háborút idézi: a kapu fölött a győzelem istennőjének (Niké) harci szekere, s az oszlop tetején a hatalmas keresztet tartó angyal.

Most békés a város, csupán turisták csoportjait látom, de csak eszembe jut 1917. október 25-e (november 7-e, szerda), amikor „...tisztviselések tűzérési ütegei helyezkedtek el a palota előtt... A kapu előtt páncélaútok, tisztek... a Morszkaja és a Nyevszkij sarkán szuronyos katonák... Egy ezred elindult, hogy megszállja a telefonközpontot, egy másik a postát, egy harmadik az Allami Bankot... fiatal legények munkás-

ruhában, vállukon szuronyos puskával; menet közben izgatottan beszélgettek... hirtelen izgatott fegyverropogás hallatszott. A tisztiiskolások fel akarták nyitni a hidakat a Néván, hogy a viborgi munkások és katonák ne egyesülhessenek a város központjában lévő erőekkel... a Palota térbe torkolló utcákat fegyveres őrök zárták le. A tér nyugati részén hosszú katonai kordont vontak...” John Reed írja könyvében ezeket, mint ahogy a Palotában késő este és éjszaka történő eseményekről is tudósít.

Idegenvezetőnk visszajött a belépőkkel, indulhatunk.

Ezután hívjuk mi is mai funkciója szerint Ermitáznak, a világ egyik legnagyobb művészeti gyűjteményének. (II. Katalin épített egykor egy „nagyobbacska” „remete-lakot”, ezt hívják franciául ezen a néven, az első műkincsek itt kaptak helyet. Az Öreg Ermitázs 1917 óta múzeum.)

A nagy hármassal, kovácsoltvas bejáratú kapun lépünk be, rajta az aranyozott cári sasok és cári címer a múltat szimbolizálják: a kétfejű sas egyik karmában aranyjogart fog, a másikban országalmát, a kereszt jelével; a mellén, címerpajzson, a lovon ülő Szent György látható; a címet a cári korona „koronázza be”.

Egy hallba érkezünk, oszlopok sora fogad bennünket, ahonnan kovácsoltvas lépcsőkorlát vezet fel, ezen aranyozott virágmotívumok sora van, a fordulóban óriási zöld márványváza, s a falon hatalmas színes márvány térkép a Szovjetunióról. A mozaikok az ország egész területéről kerültek ide. 535 termet kínál a múzeum, de mi csupán néhányat láthatunk ebből. Rábizzuk magunkat csoportvezetőnkre.

Egy előcsarnokból a színházterembe jutunk. A színpad, a függöny, a bábkorlátos feljárók, a terrakotta színű korinthuszi oszlopok, fehér falakon falfülkéekben a hófehér antik szobrok a korábbi századokat idézik, de nézőtere, széksorai olyan XX. századiak. (Itt zongorázott oroszországi hangverseny körútján Liszt Ferenc 1842 tavaszán; a cári udvar felkérésére írta és vezényelte Verdi „A végzet hatalma” című operáját, s III. Sándornak és fiának, Miklós hercegnek nagyon tetszett Dankó Pista hegedűjátéka.)

Kihagyjuk az első szint őskori és ókori leleteit, műtárgyait, és a második szinten az orosz kultúra tárgyaiból a Lomonoszov-féle mozaikokat nézzük meg. A kedves porcelántárgyakat vitrinekben helyezték el: szőlő porcelánból, órák világos figurákkal, serleg, vázák (készítőjük megnevezve), s egy kollektíva kézműves tárgyai. A tárlat végén az idősebb Rasterelli által készített mellszobrok állnak I. Péterről és Menysikovról (ez utóbbi Szeremetyev mellett kiváló hadvezére volt az északi háború idején az uralkodónak), kuriózum a cár esztergapadjának szerszámaint látni. A „malahit terem” oszlopai, a vázák, mosdómedence a méregmályvazöld színű ásványból készültek. Indulunk az északi szárny felé,

de vezetőnk bevisz bennünket az 1812-es honvédő háború termébe, ahol arcképek sora idézi a hősöket, a tábornokokat.

Az itáliai reneszánsz ismerős alkotásait találjuk itt: Leonardo da Vinci „Madonna Benua” című képén Mária szinte gyermek (éppen tizennégy éves lehet), mosolyogva, önfedten játszik az ölében ülő kisgyermek Jézussal, egy szál fehér virágot nyújt át neki. Finom ívű glória keretezi mindkettőjük fejét. A „Madonna Litta” Máriaja kicsit érettebb nő: olaszosan simára fésült haját csavart kendő fogja át, fejét „alig” oldalra fordítja, lefelé néz a gyermekre, mosolya „Mona Lisa”-s. A gyermek pufók arcával felénk fordul, a nézőre néz huncut pillantással. A kompozíció és a színek a mondanivalót szolgálják: a háttér kétoldali sötétjéből kiemelkedik a szereplők mögötti két ablakon át látható itáliai kék ég és Mária piros ruhája, kék köntöse aranyos szegéllyel.

Giorgione itáliai tájban, jellegzetes cédrus mellett helyezi el „Judit”-ot: lesütött szemmel, nyugodt arckifejezéssel, szolid, rózsaszín ruhában. (Nem vagyok benne biztos, hogy ő a bibliai Judit, a zsidó nő, aki „hazaszeretettből” elcsábította, leitatta, majd lefejezte a támadó Nabukodonozor fővezérét.) Nagyon szép Tiziano „Bűnbánó Magdolná”-ja: a megtért nő az égre tekint, haja szerényen kibontva, vállá fedetlen – tán múltjára utal a festő –, ruháját mellén összefogja. A színek reneszánszosan derűsek. A késő reneszánszból Caravaggio „Ifjú, gitárral” festménye az itáliai patríciuscsaládok művészetpártolását idézi: a zene Firenzében is, Velencében is, Milánóban is hozzátartozott mindennapjaikhoz, az ünnepekhez még inkább. Itt mandolinon játszik egy fiatalember, arca átszellemült, ujjai finomak. Előtte az asztalon kinyitott kottafüzet s egy pihenő hegedű, vonóval.

A képek mellett az itáliai majolika tetszetős tárgyait, Canova fehér márványszobrait, s a korai reneszánszból ikonokat is látunk. Egy-egy terem mennyezete önmagában is komplex műalkotás: aranyozott stukkófüzerek, közöttük festett puttók kis medálokon, kiegészül ez gazdagon díszített csillárokkal. Tulajdonképpen az egész épületben a finom carrarai márvány, a különféle színű gránit, a velencei vagy muránói üveg, az intarziás ajtók és padlózat, gobelinek veszik körül az embert.

Csak vonulunk, csak vonulunk a csoportvezetőnk után.

A holland festőket ajánlja figyelmünkbe a XVII. századból, különösen Rembrandt festményeit, amelyek több termet is megtöltenek. Érdekes dolgokat tudunk meg. Nagy Péter már az első nyugati útja alkalmával rácsodálkozott a képekre, és másfél évtized múlva megbízottját küldi el Hágába, aki 43 festménnyel tért haza; később még 117-et, aztán mások – már Nagy Katalin megbízásából – még 150-et vásároltak meg (összesen 300-at festett Rembrandt van Rijn).

Az 1600-as években a hajdani Németalföld északi részén létrejött, a spanyol Habsburgoktól függetlenné vált, Hollandia, Európa második (az

első Svájc) polgári köztársasága. A felvirágzás évtizedeit éli az ország: ez biztosít háttérrel, ez ad témát Rembrandtnak, de elsősorban – ő protesztáns – a Biblia történései szolgálnak forrásul. Az Ószövetségből sok epizódot kiemel. Az „Ábrahám áldozata” a legutolsó pillanatot jeleníti meg, amikor az angyal lefogja az apa kezét, abból kiesik a tör, s megmenekül az áldozati oltáron megkötözve fekvő Izsák. A „Dávid és Uriás” a királyt és hettita vetélytársát láttatja, akit a harcban a legveszélyesebb arcvonalba küld, hogy meghaljon. Egy öregemberrel a háttérben mindannyiuk arcára szomorúság ül. Megfestette azt a pillanatot is, amikor Dávid ellenségének, Saulnak unokája – Jonatán fia – hódol, és oltalmat kér Izrael új királyától.

Az Újszövetség eseményeit követjük most nyomon. A „Háromkirályok imádása” valóban keleties: Mária a szalmájáshoz előtt ül, a Gyermekek – kis ruháskában – az ölében. A legöregebb, őszhajú, megtört király a földig hajol a Kisded előtt, ajándékát szolgálja tartja kezében. A szerecsen király erőteljes férfi, az egész háttérrel uralja, a harmadik kardjára támaszkodva hajt fejet. (A barna színösszhatású festmény bizonyítja, hogy Rembrandt csak fehér, okker és koromfestéket használt, szépiafestékekkel vonta be a vásznat, nagy foltokban. Az arcokon a fényhatást fehér színnel érte el.) „A Szent Család” már kissé más: Máriát holland ruhába öltöztette, kis fonott mózeskosárba fektette a kis Jézust, piros paplannal takarta le, József holland iparosnak tűnik a háttérben, szekerével fát farag, a falon ácsszerszámok függenek. A festő Jézus tevékenységéből megörökitette a szőlőmunkásokról szóló példabeszédet és „A tékozló fiú hazatérése” pillanatát. Ezt tartják Rembrandt festészete egyik legértékesebb darabjának: hosszú távollét után újból egymásra talál apa és fiú, de a bibliai leírástól eltérően itt nem a felhőtlen öröm, hanem inkább a távol töltött, az elvesztegetett idő miatt érzett szomorúság látszik. Szép zsánerkép a „Jézus és a samariai asszony” a szereplőkkel, a kúttal és a palesztinai tájjal. A „Levétel a keresztről” sötét tónusából a halott Krisztus, az őt tartó arimatiai József alakja és a fájdalmas Anya ájult arca teljesen megvilágított, a földön kiterített halotti lepel csak félárnyékban látható.

A fény-árnyék hatás művészi a holland polgárokat bemutató portréin is. Az emberi lelket akarta ábrázolni. A „Tudós férfi arcképe” sötét háttéréből az arc, a világos homlok, a nyitott, tiszta tekintet emelkedik ki; ezt keretezi a jellegzetes gallér. A másik fontos elem a képen a nyitott, kézzel írott könyv, amelyre, vagy amelyből jegyzetel a tudós. Leheletfinom kabátjának gyűrődése, s a selyemterítő mintázata az asztalon. Korát meghaladva, ez a festmény nem barokk, inkább klasszicistának mondható. De díszes a „Fiatal férfi csipkegallérban”. Az ovális medálón hosszúhajú, fekete kalapos, fekete ruhás fiatalember mellképe van, ünnepélyes hangulatot sugall. Ugyancsak mellkép a „Herman Doumer

felesége” portré. A finom színek – a barna sok-sok árnyalata – és a tiszta, éles kontúrok, az asszony őszinte arca, mérsékelt szigorú tekintetével összhangban lévő ajkak, a pihent kéztartás megnyugtatóan hat rám. Rembrandt szerette az öreg nőket és az idős férfiakat lefesteni. Nem megrendelésre! Így szabadabban alkotott: „Idős férfi arcképe”, „Idős nő kezében szemüveggel”, „Vörös ruhás aggastyán képmása”, „Öreg zsidó arcképe”, „Idős hölgy arcképe”. Mindegyikben közös az öreg arc redőinek mesteri ábrázolása. Tekintetükből, test- és kéztartásukból egyfajta fáradtság, beletörődés olvasható ki.

A legszebb Rembrandt-kép számomra ezen a kiállításon a „Flóra” című 2 méter magas, százhuszonöt centiméter széles festmény. Első felesége, Saskia ihlette, itt áldott állapotban látjuk a hölgyet. Flóra a római mitológiában a virágok istennője, úgy, mint a görögben Perszephoné. A képen a fiatalasszony szép, hosszú, göndör haját virágok díszítik, jobb kezében is virágzó ágot tart. Gazdagon redőzött ruhája nem hogy eltakarná, inkább kiemeli állapotát. A festmény a reményt, a jövőt sugallja, M.S. mester képét idézi nekem, amelyen a „hatodik hónapban” levő Szent Erzsébet fogadja az őt látogató, már szintén várandós Szűz Máriát.

Folyosón és termeken megyünk át. Vitrinekben kis szobrokat, csavart díszoszlopot, mellette faragott trónszéket látunk, görög típusú vázák állványokon Vaszilij Sztaszov munkái. A hajdani lakótermekben barokk díszítésű kerevetek, karosszékek, asztalok, gyertyatartó karok és állványok mindenütt.

A harmadik szint kínálata meghaladta érdeklődésünket – időben –, majd legközelebb!

A szállodában ebéd után csak kis pihenőt kapunk, mert városnézésre indulunk. A novemberi Leningrádban most is erős szél fúj a Balti-tenger felől, a Névát is jég borítja, s mi most kimegyünk a városon kívülre, egyik deltához tájat nézni. Jól esik, hogy pirosra csípi arcunkat a hideg, ha szabadon csúszkálhat – aki mer – a jégen.

Ismét buszra szállunk, s a Finn pályaudvarra indulunk. Üvegfedél alatt látjuk azt a mozdonyt, amelyen Lenin 1917 áprilisában – mint fűtő, áruhában – hazaérkezett az emigrációból. Ezután gyalogosan a pályaudvarhoz közeli ház elé megyünk. Egy harckocsiról hangzott el, először az „Áprilisi tézisek” program. Ez foglalta össze Oroszország átmeneti helyzetét, s jelölte meg, hogy az Ideiglenes Kormánytól a szovjeteknek kell átvenni a hatalmat.

Ezután az Izsák-székesegyházba látogatunk.

Leningrád legszebb barokk épületének építését I. Sándor cár rendelte el 1818-ban. Negyven évig készült, s már II. Sándor – a jobbágyszabadító – az uralkodó, amikor felszentelik. Azért jelentős történelmileg is, mert itt is nyugszanak cárok, pontosan 32 síremlék van a templomban. Mint a barokk épületek általában, ez is roskadozóan

pompás: rengeteg arany, bronz és drágakő díszíti, gyönyörű ikonok, egész alakos keleti szentképek alkotják az ikonosztázát. Az ikonok közötti falfelületen festmények vagy mozaikok a feltámadt Krisztust, Máriát és a Kisdedet, az utolsó vacsorát, Krisztus mennybemenetelét ábrázolják gyönyörű, élénk színekkel.

Egy tudományos kísérletnek is szemtanúja és részese lehet minden látogató. A kupulából egy inga csüng alá, végén nehezékkal. Bábut helyezünk el egy kör ívéen, meglengetjük az ingát, messze a bábutól. Nem érinti mozgás közben. Aztán egyre közeledik hozzá lengése során, míg egyszer csak a bábut lesöpri. Földünk elfordult ez idő alatt saját tengelye körül.

A templomot kívülről is körbejárjuk. Hatalmas, masszív épület! Csak 30 méterrel alacsonyabb a kupolamagassága, mint a római Szent Péter-bazilikáé! Itt, a Néva hajdani mocsaras területén, még az 1800-as évek elején is igen be kellett biztosítani, hogy stabilan álljon a „lábán”. Száz-ezernél is több cölöpöt vertek le építés előtt! Akár a velencei építkezésnél! A középső kupola egy görögkereszt alaprajzú épület középpontja. Mind a négy oldalról thümpanonos, klasszicista, korinthuszi oszlopos artex vezet be. A főbejárat kapuja domborműveivel rokon a firenzei Battistero kapujával.

Mi lesz a holnapi programunk? – érdeklődünk. Egy temetőbe megyünk, egy nemzeti pantheonba, Piszkarjevskoje emlékparkjába.

Este a szállodában már nem érzem jól magam, fáj a fejem, de még jobban a fülem. Úgy látszik a felvonuláskor és a Néva-parti sétán sapka helyett sálat kellett volna felvennem. De türelmes vagyok, reménykedem, hogy holnapra meggyógyulok.

Nem így történt. Ma reggel már a fülem mögött duzzanatot érzek. Kénytelen vagyok kísérőnknek szólni, aki rögtön mentőt hív, s visznek a „Szkoroje Pomoscs” – gyors segítség – feliratú járművel a kórházba. Végigszágul a Nyeveszkijen, mellékutcákból ki-be, kis hídon és nagy hídon át, és egy rendelőintézet előtt állunk meg. Folyosóján ugyanolyan sokan ülnek, mint nálunk szoktak, de itt kivételes helyzetben vagyok, és soron kívül bemehetek. Szemrevaló, fiatal orvos vizsgál meg, kísérőm tolmácsol: beteg a közepes fülem. De nem receptet, hanem egy tubus kenőcsöt ad, s büszkén mutatja a dobozán, hogy ezt Debrecenben, a Biogal gyógyszergyárban készítették. Tegyek a fülembé egy kicsit belőle, kösse meg a fejem, feküdjem rá, hogy melegben jobban hasson.

Temetőbe nem megyek, az már biztos! Férjem szolidáris, velem marad. Pihenek, alszom, s délután már érzem a gyógyszer pozitív hatását. Ebédre lemegyek, aztán vissza a szobába.

Most van időm töprengésre, olvasásra. Előveszem a kalinyini kis füzetet, rövid elbeszéléseket, regényrészleteket tartalmaz. Bevallom, csak foghíjasan értem meg, s kísérőnket kérem meg este, hogy elolvasás után

egy írásnak mesélje el a tartalmát. Ivan Vasziljev művét választotta ki, a címe „Tri vsztrecsa” – „Három találkozás”.

Kalinyinnál – itt ömlik a Volgába a Valdáj – egy dombon – ma a két honvédő háború emlékművei állnak itt – találkozott egy idős asszony és egy tábornok. Először 1942 januárjában, amikor Rzszevet felszabadították a kalinyini front harcosai. A tábornok Kokuskino falu szélső házába ment, vizet kért. Itt élt Jevdokija három fiával. Férje egy hónapja esett el a fronton. Őrizte fiait, mert a tavaszi munkához szükség lesz erejükre. De a két idősebb anyja elé állt. „Ideje nekünk is menni, mama. Ne sírj... Visszajövünk.” A második találkozáskor – 1943 márciusában – már egyedül találta a tábornok az asszonyt. „A fiaim a háborúban vannak. Mind a hárman.” Tavasszal kiment a dombra, csak „lövészárkokkal szabdalt, tüskésdróttal bekerített, üres mezőt” látott szülőfaluja táján. Várta fiait, vagy a híreket. Tavasz lett. Dolgozni kellett. Összeszedték a hazatért szomszédokkal az eszközöket, s maguk kapáltak, ültettek – csupa asszony és gyerek! Az anya levelet kapott: „Szása belehalt sérüléseibe.” Nem sírt, valami kő nehezedett a szívére. Egy este szőttek a falusiak, amikor megkapta második fiáról a halálhírt. Akkor sem sírt. Könnyei kiszáradtak már. 1944 őszén levél jött Alekszejtől, a legidősebb fiútól: él, becsülettel helytállt, kitüntetést kapott. Anyja meleg zoknit, kesztyűt küldött neki a frontra. Elmúlt a tél, tavasz jött, május s még egy levél: „Alekszej Berlinnél harcol, él, egészséges.” Boldog volt az asszony, a falu vele ünnepelt. Pedig ez már fia halotti tora volt. Másnap értesítették, hogy „Berlin ostrománál hősi halált halt”. „A bánat ledöntötte az anyát, ágynak esett...” A harmadik találkozásra 24 év múlva került sor az emlékműveknél. A tábornok itt, ekkor köszöntö meg a 85 éves édesanyának, hogy mindig velük volt.

Csomagolunk, este amolyan búcsúvacsora, s reggel indul a repülőgépünk.

A Moszkvai sugárúton haladunk kifelé a városból. A külváros képe XX. századi: sokemeletes lakóházak, a földszinten itt is üzletekkel, irodákkal.

Kísérőnk megállítja a buszt a Győzelem terénél. Egy emlékművet mutat nekünk, amely Leningrád második világháborús 900 napos blokádját idézi. 1941 szeptemberétől 1944 januárjáig állt a német gyűrű a város körül, elzárva azt az ország „élő” részétől. Csak a Ladoga-tó felől tarthattak kapcsolatot. A nyár még átvészeltető volt, de a fél évig tartó telek – s már a negyedik is elkezdődött –, az élelemhiány, a tüzelőhiány, a vízhiány, az emberek fizikai elgyengülésével járó betegségek próbára tették mindenkit. Mindez sok áldozatot követelt. Ő is itt élt akkor, édesanyjával. Könnybe lábad a szeme, amikor erre emlékezik, s mi kiszálunk, magára hagyjuk gondolataival, érzéseivel.

Az emlékmű középpontja a hatalmas obeliszk, rajta az 1941-1945 dátum. Kétoldalt félkörívben elhelyezett szoborcsoportok – talán húsz alakkal – katonákat és civileket ábrázolnak, ők a túlélők, akik a háború után az életet újraindították.

Az „Aerovokzál Pulkovo”, azaz a Pulkovói repülőtér fogad bennünket. Fiatal, mindössze nyolc éve épült. Gépünk Varsón át visz haza, Magyarországra.

Sok újat adott az út, de sok kérdés is nyitva maradt bennem. De így van jól, mint annyiszor megállapítottam, hiszen van miért visszamenni!

Második leningrádi látogatásom az 1989-es, tíz napos körút befejező állomása.

A volgográdi repülőtérrel – augusztusban – közvetlen leningrádi járatral indulunk az esti órákban. Üdvözlés, időpont, időjárás, ami ilyenkor szükséges. Kigurulunk, felszállunk. 11 körül landolunk majd „Észak Velencéje” repterén. Vacsora a gépen. Hangulatunk oldott, sztorikat mesél egy-egy hősködő fiú. Számítgatjuk, mikor érünk Moszkva fölé. Aki ablak mellett ül, a lenti fények foltját figyeli, s találgatjuk, vajon a főváros fölött vagyunk-e már. Az utaskísérő megerősít sejtésünkben. Arról beszélgetünk, vajon nem lesznek-e a Néván éppen felnyitva a hidak, amikor odaérünk, s ha igen, meg kell várnunk, amíg újból összecsukják őket? Lassan elmaradnak Moszkva fényei. Aztán újból látjuk őket! A pilóta a város fölött köröz, s be is jelenti, hogy Leningrád nem tud bennünket fogadni. Pánik nincs, de izgalom tölt el bennünket. Találgatjuk: mi történhetett? S ebben is maradunk, mert nem tartozik az utasra minden információ. Így kicsit eltolódik az érkezés, rég visszazárták a hidakat, mire földet érünk.

A „Gosztinyica Karélia” lesz néhány napra ideiglenes lakásunk a Tuhaceszkiy ulica 27/2. szám alatt. A nemzetközi Intouriszt szállodalánc része ez is.

Fiatal kísérőnk – mit is mutathatna nekünk, mint a nagy nevezetességeket – is programot készített: buszos városnézésen megcsodálhatjuk a 300 híd városát, a Kis- és Nagy-Névát, meg fogja mutatni az Ermitázst, kirándulunk a cárok nyári rezidenciájába, Petrodvorecba, s meglátogatjuk a Piszkorjevoi temetőt, mint örök mementőt. Ő, ez nekem pont elég!

Első közös reggelinket fogyasztjuk egy szörnyű nagy önkiszolgáló étteremben. Három kijevi is beleferne! Teljesen nyugatias a választék: tea és tej és kakaó és gyümölcslevek; hús- és tojásvariációk; aszpikos és majonézes saláták és zöldek; kenyérfélék. Zavarban vagyok. Mit is válasszak? Csak megoldom e nehéz feladatot! No, most jött el az én hazai pálinkámnak az ő napja! Feri csoporttársunk gyomorfájásra panaszkozik, megkörnyékező, hogy netán, hátha, esetleg, van még a lellei kisüstiből néhány korty. Van! Egészségére!

Városnézésre indulunk. A Nagy-Néva rakpartja mentén haladunk, sétahajók közlekednek a vizen, emberek pihennek a lépcsőkön. Hidak mellett, a nagy paloták mellett lelassítunk, az idegenvezető a város alapításáról mesél, Nagy Péter kemény szigoráról, határozottságáról, amivel megvetette Szentpétervár alapjait. Újra látom az ő híres szobrát, mögötte az Izsák-székesegyházat, amelyről most tudom meg, hogy névadója egy szír szerzetes volt a VII. században, s misztikus írásai maradtak az utókorra. „A szerzetesi tökéletességről” írt műve „kézikönyv” volt a kolostorokban. Elhaladunk a Szmolnij előtt: a klasszicista épület a fegyveres felkelés idején volt a Forradalmi Katonai Bizottság székhelye, előtte áll Lenin szobra.

Azért egy várost gyalogosan lehet igazán megismerni, vagy kiszakadni a csoportból, és egyedül kóborolni. Jó lenne most is úgy, mint tettük moszkvai utunkon férjemmel! De ez csak kósza gondolat! Maradnom kell a többivel!

(Ebben a szállodában nincs ebédünk, hát egész nap a miénk.)

Buszunk a Lityejnij hídon kel át a Néván, balra fordul, s ismerős épületet látok. Ez a Leningrád szálló, ahol néhány éve laktunk. A Finn pályaudvar is ismerős, majd a viborgi városrész már modernebb épületeit látjuk.

Megérkeztünk a Piszkarjovkai temetőbe, Leningrád második világháborús emlékhelyére: itt temették el a blokád alatt elhunytakat.

Kapuja nincs. A bejárat két oldalán álló porta felirata tájékoztat, hogy az itt nyugvók a blokád alatt önzetlen áldozatot hoztak a hazáért. Hosszú úton, tömegsírok között haladunk. Csak zöld fű fedi őket, s egy tábla jelzi a sír elején, hogy mely év áldozatai nyugszanak ott. Az évszám fölött – 1942, 1943, 1944 – sarló és kalapács, alatta egy bronz tölgyfalevél. Ez ismétlődik hosszan-hosszan. Az öröktűz itt is lobog. Obeliszk és egy nőszobor magasodik a sírkert szemközti végén. Az asszony virágfűzért tart széttárt kezében, tétovázva. Tőlem azt kérdezi: Melyik sírra tegyem? A kétoldalra futó relief domborművei életképek: katonákat, sebesülteket, haldoklókat, civil lakosokat ábrázolnak. Olyan ez, mint a „kommünárok fala” Párizsban, a Pe're-Lachaise temetőben, vagy a thermopülai hősök emlékműve Görögországban.

Oldalra sétálok, ahol név szerint nyugosznak az elesett tisztek. Sirjuk felett nyírfá leng.

Az első benyomás után elgondolkodom az emberről, hogy veszélyben mi mindenre képes! Tudom, hogy itt, Leningrádban a blokád idején folytatták a mindennapi életet: az egyetemeken előadások hangzottak el, a kutatóintézetekben dolgoztak, a színházakban játszottak a színészek, de fel kellett törni a Néva jegét, ha vízhez akartak jutni, eltűzelték a fából készült összes holmijukat, s mi mindent megettek éhségükben!

Kimenekítették a városból a kisgyermeket keletibb városokba, a műkincsek nagy részének is ez lett a sorsa. S akik maradtak, helytálltak.

Nemrég jártam odahaza a mohácsi csata emlékkertjében. Tömegsírok ott is! „Tomori! Büszke vezér!” „...Lajos retentő sorsu királyunk...”, „...hazánk díszé, virága”. A mi Kisfaludy Károlyunk sorai mindenkiért szóljanak: „Hány fiatal szívet, tele sok szép földi reménnyel / Sujta le kegyetlen itt a riadó csatavész! / Élte kies tavaszán kora sírt hány ifjú talála,...Szög haja fűrteivel nem játszik kedvese többé, / Vér- s tapadó portól elmeredtek azok. / Hasztalan áll az uton váró hive friss koszorúval,...” Az én korosztályom emlékszik, tanítványaim már csak hallhattak a „Szállnak a darvak” című filmről. Az európai frontokon harcol egy fiatal katona, Borisz (Alekszej Batalov alakította). Kedvese, Vera (Tatjana Szamojlova) várta vissza a háború befejezése után. A pályaudvarra befutott a hazatérő katonákkal a vonat. Verocska is vár, nagy kardvirág csokorral a kezében. Találkozások, ölelkezések. Az ő szerelme nem jött. Könnyes szemmel osztja szét egyenként a virágokat, másoknak.

Társaságunk kissé lehangolódva tér vissza a szállodába. Vacsora után egy kis szabad sétára indulunk. Az esti fényekben még szebb minden város!

Ma gazdag művészi élmény kínálkozik: az Ermitázsba látogatunk. Mivel többen voltunk már itt, kísérőnk megengedi, hogy szabadon válasszunk a kiállítás anyagából, ő a csoport „első látogatóival” a tervezett útvonalon halad.

A harmadik szintet választom, ahol a XIX-XX. századi francia festészet és az avantgarde modern alkotásai láthatóak.

A XIX. század a romantika, majd a realizmus, később az impresszionizmus kora. Most is ismerős képeket keresek. Nagy élmény eredetiben nézni azt, amit addig csak könyvek másolatain láttam.

Renoire-tól tájképeket, zsánerképet, aktokat, egész alakos portrékat láttam már. Szereplőinek arca, szeme, ajka oly szép, oly kifejező. Itt a „Fekete ruhás hölgy” című festménye szolid nőt ábrázol: a barna tónusú háttértől sötétebb kontúrral különül el kontyba rendezett haja, feketés-lilába hajló ruhája. A festő az arcát emeli ki a világos, majdnem fehér, rózsaszínbe hajló árnyalattal. Tekintete révedező. Hófehér a képen a kihajtott gallér és a csipkés, fodros mandzsetta.

Rácsodálkozom Monet „Nő kertben” című képére. (1867-ben, 27 éves korában festette.) Régóta ismerem. Szinte személyes ismerőseim a finom, kékesen-fehér, hosszú ruhában, napernyővel sétáló nő, a sárgászöld pázsit, a nyíló fehér orgona és a labdarózsa fa a kert közepén, a virágágy, a kedves délutáni árnyék, a szomszédos kert fának sűrű lombja. Ez még nem az impresszionista Monet alkotása, inkább realistának mondanám! „A Waterloo-híd ködben” 1903-ból az impressziók imp-

ressziója. Csak sejtése lehet a nézőnek a valóságról: a háttérben a városról, a gyárkérményekről, alig kivehető a híd íveinek sora, a zajló Szajna, néhány csónak a vizen.

Renoire, Monet, Cezanne, Gauguin ugyanazon évtizedekben alkottak, személyes ismerősök voltak, néha együtt laktak, művészi útjuk mégis különböző.

Cezannet a modernizmus atyjának tekinti a művészettörténet. A részletező realista szemlélet helyett ő a tárgyakat erőteljes, tömör formákban jeleníti meg, átértékeli a fény-árnyék hatást. Nem kívülről árad a fény a tárgyakra – mint a romantikus festményeken, Goya vagy Delacroix, vagy Madarász Viktor képein –, hanem azokból fakad. Plasztikusabbak a megjelenített arcok, a csendéletek gyümölcsei. A térhatást a festék többrétegű felvitelével érte el.

Előttém az „Önarckép sapkában” című képe. A művész vastag ecsetvonásokkal alkotott, ezzel érte el az egységes színhatást: a háttér lilája a sapka és a kabát, a haj és a szakáll sötétebb, barnás árnyalatába megy át; ezt a meleg tónust az arc matt narancssárga és piros színe még fokozza. A kép bal oldalán – mintha a természetnek egy távoli része volna – zöld, sárga, lila foltok adják a háttér.

Miért szerette a csendéleteket a festő? Mert a tárgyak mozdulatlanok, meg lehet rendezni a képet, variálni lehet az elrendezést, kibővíteni és elvenni belőle: olyan, mint egy kísérleti laboratórium.

Gazdag, esztétikus, szemet gyönyörködtető a „Csendélet függönnyel, vizeskorsóval és gyümölcsöstányérokkal” képe. A falevélmintás függöny a legmozgalmasabb elem. Az asztal szalvétáinak gyűrődése is ezt a hatást kelti, de az egységes fehér színük miatt mégis homogénebbnek tűnnek. Hófehér a virágos kancsó alapszíne is. A csendélet főszereplői a két tányéron elhelyezett barackok érett sárga és „barack” színükkel harmonizálnak az asztal citromsárga oldalával. Fény, derű árad a képből, amit még fokoz a sötétbarna háttér és a fehér kontrasztja.

Kedvenc Van Goghom műveihez értem. A posztimpresszionista festő Hollandiában született, ott is temették el, világhírű múzeum őrzi Amszterdamban képeit, de életében többet tartózkodott Franciaországban, mint otthon. Azt írta egy levelében: „Párizs, az Párizs. Párizsból csak egy van, és bármilyen nehéz is itt az élet... a francia levegő megtisztítja az elmét, és jól tesz az embernek. Rengeteg jól.” Kedvelem festési technikáját, szaggatott ecsetvonásait, képeinek expresszív hatását. Nagyon őrzi a hollandok őt, az Ermitázs nem sok képet kapott tőle! Életének utolsó januárjában festette az „Úton a földekre” címűt. Minden benne van, amit festményeire jellemző. A meghatározó sárga szín a napsütötte mezőn, a fűszálak barna, megtört vonalai, a háttér-levegő finom remegése az ecsetvonások eredményeként, s a fő alakok: soványka ló hátán a mezőre menő pár asszonya lábát hollandos fonott kosárba tette, ruhája

az égbolt erősebb kék színe – Van Gogh-osan redőzve –, karján kosarat tart. Arcán csak a kontúrokat látom. Férje holland fapapucsban, még erősebb kék színű ruhában követi sárga kalapban, faragott favillát visz a hátán. Sajnálom, hogy önarcképét, vagy valamelyik ciprusos festményét, vagy néhány portréját nem láthatom itt.

És most a keleti, egzotikus világ jelenik meg a képeken. Gauguin alakjai tőlem mindig olyan távol vannak! Nem idegenek, de mivel sohasem voltam Polinéziában, sem Tahitiben, sem a Dominique-szigeten, csak kívülről nézem őket, ugyanakkor csodálom. Az alakok természetessége, masszív, egészséges teste, napbarnította színük azt sugallja, hogy a primitív körülmények edzik a lelket, túlélővé erősítik az embert. A maorik világa kedves volt a festőnek. Hiába élő emberek, azt olvastam, hogy órákig ülnek vagy állnak mozdulatlanul. Nos, jó modellnek bizonyultak! Nekem a nyelvük tetszik játékos hangzása miatt.

Az Ermitázs gazdag kínálatot ad Gauguin képeiből. A „Te avae no Maria” (Mária hónapja) címűn a tahiti szépség, Mária sima fekete hajával, barna bőrével, pasztellzöld ruhájában egy kertben áll, az anyaföldön, amelyből egy gyümölcsöt termő fa és valamilyen bokor nőtt ki, föléje virágzó faág hajlik. Fejét oldalra hajtja, szemét lesüti, kezében virágfüzért tart. Ünnepelesség, áhitat sugárzik a meleg színű, aransárga tónusú képből. (Bár nincs angyal a képen, de nekem az angyali üdvözlés jut eszembe róla.)

Sokkal vidámabb hangulatú a „Parau parau” (Beszélgetés) című. Mint Szinyei Majálisán, itt is a szabadban vannak különböző karakterű személyek: kalapos, érett asszony háttal ül; kamaszlány virágfüzérrel a hajában, rózsaszín ruhájában a zöld fűvön a gondtalan fiatalságot jeleníti meg; mellette karjára dőlve vele azonos korú fiú a semmittevésnek adta át magát; fiatalasszony, lenge ruhában zárja a kört. A társaság fő alakja a kompozíció közepén ülő, mélyzöld ruhába öltöztetett, komoly nő a többiek felé fordul. Nekem azt üzeni a kép, hogy itt egy tanító célzatú beszélgetés zajlik.

Visszafogott, komoly szépség az „Eu haere i hia? (Hová mész? – Nő gyümölcsrel) főszereplője. Meztelen felsőteste a tisztaságot sugallja, bátran tekint ránk, kezében mangót tart. Két kisebb lányka, talán testvérei, kíváncsisággal lesnek az egyszerű ház felől. Meleg színekkel festett itt is Gauguin: aransárga a házfal, aranybarna a föld, a levelek, a nő ruhájának mintája, sötétbarna a lányok ruhája, a falevelek, a fatörzs, a föld egy-egy darabja, pirosasbarna a ház fedele, a nő felsőteste.

A „Nave nave moe” (Felséges víz) tankönyvekben is szerepel, mint tipikus Gauguin-kép: gyönyörű, színes egzotikus tájon – mint az Éden –, a vízparton két madonna szépségű fiatal nőt látunk. Az elszenderedőnek még glóriát is festett a feje köré. A másik kezében almát tart. Talán csak az én fantáziám súg, de az előbbi Máriát juttatja eszembe, a másik a

csábító Éva lehet a Bibliából. S íme „Bébé” (Jézus születése) tahiti környezetben, a maori Mária ölében egy maori kis Jézus. Az idilli, a magasztos témák legszebb képe az „Anyaság”. A gyermekét szoptató anya mellett két érett ifjú nő, a jövőendő anyák is helyet kaptak. A virágkoszorú egyiknek a hajában, a másiknak a kezében némi különbséget jelenthet. A sárga szint itt a barna, a piros és a zöld összhangja váltja fel.

A hétköznapi élet is képre került: egy fatörzsből kivájt csónakban kókuszdió levét kóstolgatják fiatal fiúk, egy asszony gyümölcsöt szed a fáról kecskék társaságában; s itt van egy zengő című festmény: „Tarari maruru” (Tájkép két kecskével). Abszolút letisztult kontúrú a „Tahiti pásztorlányok”. Mintha rajzolás után festette volna ki a barna fát, az árnyéket és a benne pihenő kisborjút, a föld részleteit (a sárga homokot, a vörös foltot, a zöld füvet), a két lány aranybarna testét, ruháját, s a már megszokott fekete, sima, hosszú haját.

Gaugain azt vallotta, hogy ilyen ragyogó képeket még sosem festett, hogy a trópusi napsütés új lehetőségeket tárt föl előtte a fény, a tér, a színek, a térfogat érzékeltetésére. Ezért alkalmazza a kontraszt színek nagy foltjait, de megjelenik nála is – miként Cezanne csendéletein is – a kontúrvonal. Teljesen közletről ismerkedett a tájjal. Távol a várostól lakott egy kis kunyhóban a tenger és egy domb között, mangófák árnyékában. „A hegy lábánál” és a „Fatata te moua” (A nagy fa) tájképei bizonyítják e festésmódot. Hatalmas piros, sárga, zöld szürke színfoltokból épül fel a kompozíció, a táj; a főszereplő, a lovas és a kagylót gyűjtő férfi eltöprel a képen.

Haladok a XX. század felé, s megjelennek az anantgarde festők képei. A fauve-ok, a vadak erős, egymással kontrasztáló színekkel tiltakoztak a konvenciók ellen. Én szimpatizálok ezzel a merészséggel. Matisse önmagáról is „Zöld sugaras portré”-t készített – Van Gogh sárga, expresszív önarcképei is csak egy fokkal realistábbak –, s most előttem egy óriási (260x391 cm) táblaképe: „A tánc”. Uralja az egész teret. Egy orosz műgyűjtő rendelte meg tőle még a forradalom előtt, s először középületekben függött. A képen öt fiatal lány – akt – körtáncot lejt, nagy dinamikával. Erős piros színre festette őket Matisse, míg a háttérrel kettéosztja erős zöld és erős kék színűre. Nincs árnyalat, nincs átmenet, csak kontúrok. Meghökkenítő, figyelemfelhívó, akár egy plakát.

Nőiesebbnek, finomabbnak érzem „A desszert – Harmónia in Re” (...a tárgyakban) című képét. Olyan, mint egy gobelin, mint egy szőtt: piros alapon kék indák díszítik a terítőt, a tapétát. Az asztalnál fekete ruhás nő ül, előtte fehér szalvétán étel, gyertyák és gyümölcsöstál. Az ablak kitágítja a belső teret egy távoli táj részletével.

Picasso nélkül nincs XX. század. Jó lenne sok képét látni akár a kék, akár a rózsaszín korszakából, meghökkenítő szürrealista vagy kubista alkotásaiból, de itt csak egy-egy festmény reprezentálja e periódusokat.

A „Nő és gyermek a tengerparton” a kék korszakából még realistának is tekinthető a szereplők egész alakos megjelenítése alapján: mindketten komoly arccal, mezítláb sétálnak, vállkendőjüket fázósan összehúzzák, de együtt vannak. Az anya bal kezével gyermeke vállát öleli át, a fiú anyja kendőjének sarkát fogja. Mitől picassos e kép? A színek teszik azzá. A homok karcos sárgás-zöldes-kékes színe, a tenger haragos kékje, az égbolt távoli, középkék színe. Ennél árnyaltabb, acélkékbe illetve szürkébe hajló kék a nő kendője. A pasztellkép legerősebb színfoltja az asszony fekete hajkoronája.

Szívesen láttam volna itt az „Avignoni kisasszonyok”-at, bár tudom, hogy botrányt okozott vele 1907-ben Picasso. „Drüád” című képe előtt állok. A 185x108 centis olajfestményen már a kubizmus jegyeit fedezhetjük fel. Erős piros szín és annak sok árnyalata jellemzi a képet, még feketét, kevés olajzöldet használt a festő. A három női akt arcára figyelnünk leginkább, testük körvonalait kontúr hangsúlyozza, minden alak szögletes, éles. A kubizmus még kiforrottabb geometriája jellemzi a „Gyár Horta de Ebróban” című tájképét. Mintha síklapokból állította volna össze az épületeket – a háztetőket, a falakat, a pálmafák ágait –, s színárnyalatokkal (zöld, barna, narancssárga, piros), a kontúrvonalakkal (fekete) fejezi ki a három dimenziót. Fény árad a mértani testekből.

Elfáradtam a többórás szemlélődésben, de köszönöm, hogy újra itt lehettem.

Még egy napot tölthetünk Leningrádban, egy „vidéki” kirándulás részesei leszünk. A cári nyári rezidenciák egyikébe, Petrodvoreccha (Peterhofba) látogatunk. Sok meglepetés már nem érhet – eddigi benyomásaim alapján –, ha az uralkodói építkezésekről van szó: fényűző pompa, sok márvány, sok bronz és arany, sok barokk oszlop és szobor, tükrök, festmények... Most is erre számítok. Igazából nem csalódom.

A tenger felé utazunk. A Balti-tenger Finn-öbléhez. Itt építtette fel Nagy Péter uralkodása utolsó évtizedében (1714-23) e barokk szépséget. A két Rastrelli már sokat szolgált a cári udvarnak, most az építész munkáját látjuk. Az „orosz Versailles”-nak hívja a köznyelv a palotát és 20 hektáros barokk parkját. A tengerre néző homlozata sárga-fehér-arany színe most, napsütésben gyönyörű. Hófehér oszlopson megyünk be, csupán a nagyteremben nézünk szét (a háborúban kifosztott belső termeket még nem állították helyre): intarziás padlózata, a falak aranyozott stukkódíszei – virágfüzéreket és puttók –, s a velencei csillárok, a menyinyezetfreskó ámulatba ejtenek. Ilyenkor sokszor felötlik bennem az ellenpélda: látom a muzsikok majdnem földre süppedt, földdel és mohával fedett faházait, szemnek ártó, füstölő olajmécseseit, télen beszegezett ablakait. De elhessegetem a gondolatot, mert most lenézünk a teraszról a parkra. Le, mert egy 16 méter magas dombra tervezte az épületet Rastrelli (itt azelőtt erdős, sík terület volt). A Nagy Vízesés kétoldalt,

lépcsők sora közt zubog alá, a párkányt ókori istenek márványszobrai díszítik. Lentebb szökőkutakból tör fel a víz, a legnagyobbtól sugarasan indulnak ki a sétányok fasorok között, s még távolabb egy csatorna vezet ki egészen a tengerig. Most közelelről nézzük meg mindezt: a vízfátyol mögött zöld márványból készült lépcsők, aranyozott szőlő- vagy tölgyfalevél díszekkel; egy szökőkút főalakja a bibliai Sámson (még hosszú hajjal, egy legyőzött oroszlánnal a lábánál), aki a Poltavánál XII. Károlyt legyőző cárt szimbolizálja; amott egy nőalak korsójából ömlik a víz (Goya korsós lánya megunta a cipelést, vagy ő egy Danaida az ötven közül). Megkeresünk egy kerti épületet, a cár ide vonult vissza, ha pihenni akart. Francia néven ismert: „Mon plaisir” (Élvezetem). Sétálunk a csatorna partján, itt is szobrok állnak az építők, a tervezők emlékére.

Hazafelé úton szobatársamnak mesélek a potsdami „Sans, souci” kastélyról és parkról, amely testvére, majdnem ikertestvére a petrodvorceinek. Azt a felvilágosult porosz király, II. Frigyes építtette e feirattal (Gondtalanul). A „porosz Versailles”-nak nevezi a köznyelv. Talán ez utóbbi terasz racionalisabb, mint az orosz, amennyiben ott szőlőskert díszlik.

És a mi Esterházyunk, a Festetichünk, a Grassalkovichunk! Ők a mieink!

Hát vége! Utolsó vacsora, utolsó korty a kisüstimből, az utolsó rubel és kopejka, s ismét csomagolunk.

Újból a repülőtér felé, újra a blokádnak emlékmű előtt – mostani kísérőnk még nem is élt a háború alatt –, reptér.

Beszállás – Varsón át repülünk – Budapest, Férihegy.

Csak otthon ne várjon semmi baj!

Göröghon. Szirtek, régi rom,
Ködöt pipáló bús orom.
A lég sűrű, a föld kopár.
Nyáj, pásztorok, fenyő, gyopár.

Babits Mihály: Messze messze

Közelebb az éghez – a görög Meteoráknál (1990.)

Már több évtizede tanítom az ókori Görögország történetét, mégis csak most jött el az idő, hogy „élőben” láthassam a dór, az ion és a korinthiszi oszlopokat, rácsodálkozzam az Olümposzra, megmártózhassam Homérosz tengerében.

Fiúosztályom harmadikos, a párhuzamos osztály – Gyöngyié – szintén, de jelentkeztek másodikosok is, akik tavaly tanultak már a Balkán-félsziget felszínéről, a poliszokról, a perzsák támadásairól, a reformer arkhonokról, hallottak a görögök vendégbarátságáról. A kíváncsiság él mindannyiunkban, hogy tetten érijük a történelmet.

Kora ősz van. Két vállalkozó szervezőt kértem meg a szállás megrendelésére és lefoglalására, ők szereztek autóbust is. Együtt a csoport: a diákokon kívül tanártársak (Erika lányával, Zsuzsa néni is lányostul), barátnők, menyasszonyjelöltek is jönnek.

A boglári parkolóból indulunk késő esti órában, hogy majd mire megvirrad, már jugoszláv területeken haladjunk, szemlélhessük az ismeretlen tájat. Az autópálya kevesebb részletet mutat egy ország életéből, de a hegláncok, egy-egy templomtorony a magasban odavonzzák a tekintetet. Még egy ország déli szomszédunk, nem kell sokszor az ország- és a vámhatárok miatt időt elvesztegetnünk. Csupán az autópályadíj fizetése kényszerít megállásra bennünket, bár nem épült ki még mindenütt: az E96-os Zágrábig visz, innen az E94-es Belgrád irányába. Hosszú útra indultunk, nem kockáztattunk alsórendű utakon.

Hajnalodik, amikor a legdélebbi köztársaságba, Macedóniába érünk. A hegláncok közt a Vardar folyót követi az út. Letekintünk a mélységbe: a folyó medrében, mint minden hegyi patakéban, kristálytiszta víz mossa a fehér köveket. Tanítványaimmal tisztázom, hogy az ókori Makedónia kissé délebbre volt, s e mai ország lakói nem Philiposz és Nagy Sándor népének leszármazottai, hanem a déli szláv népeknek egy csoportja. Persze a makedón falanx katonái hódítottak e területen is. H. Zoli az idén tanulta az ókor történelmét, most rácsodálkozik a tájra: Tanárnő, tényleg ezek között a hegyek között vonultak Nagy Sándor

katonái? – kérdezi, de inkább megállapítja, hogy ő itt most tetten érte a történelmet.

Közeledünk a görög határhoz, Gyevgelijához. A csoportból többen most utaznak először külföldre, most lépnek először tőkés ország területére. Megszeppenve, az útlevét szorongatva ül mindenki. Néma csend van a buszban. Névsort és ülésrendet írtam az utazásra, segítő a határon való átkelés gyorsaságát. Útlevelet kérnek a határőrök, kicsivel arrébb a vámok ellenőrzik csomagjainkat. Ugyan mit tudnának tőlünk elvámolni? Esetleg majd hazafelé!

Odautazásunk utolsó szakasza következik, már görög földön. Most is a folyót követjük: a Vardar itt Axiosz néven ismert, igyekszik a tengerhez, hogy Thesszaloniki után elérje azt. Délelőtt van. A társaság igen éber, megkísérlem hát, hogy felidézzem – a felnőttek kedvéért is – a legfontosabb tudnivalókat Görögországról: a Balkán-félsziget ókori és mai felszínéről (a hajdani buja erdőkről, amelyeknek zöme áldozatul esett a hajóépítésnek), a klíma különbözőségéről (az északi hegyes vidék mérsékelt és a déli rész mediterrán jellegéről), a tagolt partról, a másfél-ezer szigetről; a királyság, az arisztokratikus köztársaság, a türannisz és a demokrácia koráról. S itt most elfogy a hallgatóság türelme. Megpillantottuk a tengert!

A buszvezetők is tudják, hogy sokaknak ez az első alkalom. A part felé kanyarodnak, kiszállási, pihenőhelyet keresnek és találnak. Kiözlök a fiatalság, kibiceg – a sok órai utazás után – az idősebbje. Talpunk óhajítja a homok, az igazi tengeri homok hűvösét! Le a cipővel, fel a nadrágszárat! Legalább lábmossa a tengerben!

Figyelmünk az újraindulás után már a szállásunkra irányul. Szervezőink többször jöttek korábban is Nea Potideába. Ismerik az utat, s Thesszaloniki (ezt a várost majd visszafelé nézzük meg) után a Halkidiki-félszigeten (Észak-Görögország „háromlábú” félszigete) déli irányba navigálják a buszt. A táj számunkra újszerű: olajfaligetek a lankás, gyapotültetvények a sík területeken. Most láthatjuk, miként szüretelik az apró olajbogyót, sűrű hálót terítve a fák alá, s látjuk, hogy feslik ki a gyapot hüvelytokja, megmutatva a selymes, hófehér szálcskákat. Mindenütt építkezés: lakóházak és nagy beruházások. Hatalmas hirdetőtáblák jelzik, mit láthat majd az utazó, ha legközelebb erre veti sorsa.

Nea Potidea az első földnyelv, a Kasszandra (nevét Nagy Sándor egyik hadvezéréről kapta) legészakibb, legkeskenyebb részén fekszik.

Délután van, amikor megpillantjuk a modern házsort a tengerparton. Szállásadónk kedélyesen üdvözlöi szervezőinket (Jólesik görög embertől hallani a „Kalimera!” köszöntést.), látszik, hogy sokadszor találkoznak. Tanítványaim nem várva, ki melyik szobát vagy apartmant kapja, beözlönlének a kétszintes építménybe, elfoglalva az erkélyes, a tenger felé

néző lakosztályokat, vidáman integetnek az erkélyről a még csomagjait cipelő felnőtteknek. Nekünk, férjemmel csak egy káposztásföldre tekintő földszinti szoba jut, főzőlehetőség nélkül. De hát a kirándulás a gyerekekről szól!

Percek múlva „vacsora melege száll” innen is, onnan is; míg a merészebbek fürdőruhára vetkőzve, mezítláb, törölközővel indulnak az alig 20 méterre lévő tengerhez. Hűvöskés szél borzolja a vizet, a fiúk mégis vidáman fröcskölnek egymást, birtokba veszik Poszeidon otthonát.

Én is elindulok. Egyedül. Szemügyre veszem szállásunkat. Csupa márványborítás mindenhol: a lépcsőkön, a padozaton, kívül a ház lábazatán is. No, ez nem politikai rendszer függvénye! Görögország márványlelőhelyei teszik ezt lehetővé! Talán szállásadónk is Pentelikon hegyéből hozatta, mint tette azt Periklész hajdan, az athéni Akropolisz újjáépítéskor. A parton kisebb sziklák kínálják a helyet egy kis meditációra, egy kis befelé fordulásra. A sziklára ülök, a tenger felé nézek, miként Mikes tette Rodostóban. Megnyugtat a látvány: a távoli sötétkék hullámok elgyengülve érnek a homokos parthoz, apró fehér tajtékat vetnek, ha a kis szikláknak ütköznek.

Este a holnapi fő programunkat készítjük elő: a Meteorákhoz utazunk, a sziklaóriásokon épült kolostorokhoz, amelyek szinte a levegőben lebegnek. Szervezőink az öltözködés előírásait tudatják velünk: a fiúk, a férfiak nem jöhetnek rövidnadrágban, a nők semmilyen nadrágban nem, csak térden alul érő szoknyában. Megtudjuk, hogy valamelyik este lehetőségünk lesz egy helybéli tavernában valódi, ropogósra sült tenger gyümölcseit kóstolni, s kipróbálni milyen, ha az ember szirtait táncol Görögországban, e tánc hazájában egy igazi görög kocsmárossal.

Reggel van. Ismét buszra szállunk, de szívesen, mert hajt bennünket a kíváncsiság. Thesszaloniki irányába indulunk. Az E75-ös úton Katerinit elhagyva már látjuk az Olümposzt, az istenek lakhelyét. De a hegycsúcs ködbe burkolózik, sem Zeusz, sem Héra, no meg a többiek sem mutatják magukat. Kissé csalódtunk a látványban. Természetesen, ha több időnk volna, gyalogosan felsétálhatnánk a szerpentinre. No, majd legközelebb! Hogy legyen miért újra eljönni!

A Piniosz völgyébe értünk. Ez a folyó fönt, a Pindosz hegységben ered, folyása mentén alakult ki a thesszáliai síkság, az ország legtermékenyebb medencéje. Tembi településnél a folyó völgye két hegység (az Olümposz és az Ossa) szorításában összeszűkül, az ismert Tempé szorost alkotva. Ez stratégiai fontosságú volt mindig: átjáróként szolgált a kereskedelem számára, védelmi vonalat jelentett hadászati lak- és Dél-Görögország között. Mi is megállunk egy pihenés erejéig, átme- gyünk a folyó fölött átívelő, kissé lengő, bizonytalan gyalogoshídon, megnézzük a kis templomot a túlparton, feltekintünk a hegyormokra,

megcsodáljuk a völgy növényzetét, a fák árnyékában szívunk egy kis eredeti „történelmi” levegőt.

Larisszánál jobbra letérünk a főútról, Trikala irányába. A hegyeket elhagyva a Piniosz völgye síksággá szélesül, ez már az igazi Thesszália: talán egyetlen gabonatermő területe Görögországnak, a dohány is itt honos, itt-ott szőlőültetvényeket és olajfaligeteket, néhol gránátalmákat látunk. (A mag nélküli szőlőből készült mazsolával, a piros gránátalmával, a kisajtott olivaolajjal találkozhatunk majd a thesszaloniki piacon hazafelé.)

Nyílegyenes útszakaszra érünk. A távolban feltűnik Kalambaka városa a Pindosz hegy lábánál, de tekintetünket rögtön magasba vonzzák a mögötte magasodó sziklaoszlopok, a Meteorák.

Örtornyok! – mondhatnánk. Kapuként őrzik a síkság bejáratát, s lezárják a hegyvonulatot. A látvány lenyűgöz bennünket. A szürkés-sárgás, néhol feketés színű, majdnem teljesen függőleges kőfalak tetején piros tetős építmények, szerzetesek kolostorai láthatók. Egy kis falun keresztülhaladva, jobbra rátérünk a magasba vezető serpentszerű, keskeny köves útra, amely követi a sziklák adta közlekedési lehetőséget. A kolostorok hol jobbról, hol balról tűnnek fel. Közelebb érve, látjuk a falon a magasból csörlőkön alácsüngő köteleket, rajtuk az áruk (korábban a szerzetesek, illetve az építés időszakában az építőanyag) felszállítására szolgáló hálókat, iszákokat, más hordeszközöket.

Egy parkolóba érünk. Több turistabusz várakozik már, csoportok szemlélődnek, vásárolgatnak az árusító standok portékáiból: prospektust, képeslapokat a látnivalókról, kis ikonokat. Korán érkezünk, várni kell még a nyitásra. Szervezőink ezt a holt időt használják ki, hogy a táj, a sziklák, a kolostorok történetéről szóljanak:

Az északon magasodó hegyekből lefutó folyók a síkságra érve – amelyet valamikor még tenger borított – hordalékukat lerakták, hatalmas deltatorkolatot alakítva ki. A hordalékkúpok a tengervízben igen kemény közzetté alakultak. Többszöri földrengés „szülte meg” a sziklaoszlopokat, aztán visszahúzódott a tenger, s íme, láthatóvá váltak e szülemények.

A magasság, az éghez való közelség, a megközelíthetlenség adta az üldözöttség, a világtól elzárkózni vágyók számára a menekülés lehetőségét. Így jöttnek létre a szerzetesközösségek, így épültek meg a kolostorok.

A kolostorvidék pontos neve: „ta meteóra monasztiria” (kolostorok a levegőben).

A XIV. századtól lehet nyomon követni a kialakulását, fejlődését. Az Athosz hegyről érkezett görögkeleti vallású két szerzetes: Athanasziosz és Varlaam, akik a korábbi kis kolostor helyén és mellett új, nagyobb kolostorokat építettek a bizánci és a szerb fennhatóságtól szabadulni akaró, majd a török fenyegetettségtől tartó menekültekkel együtt. Belő-

lük szervezték meg a szerzetesközösségeket. Függetlenné váltak a kalambakai püspöktől. Saját, igen szigorú regulájuk szerint éltek, s élnek maradékaik napjainkban is: a nőtlenség, a napi nyolcszori ima, a meditáció, a tevékeny élet elvárás.

25 kolostor épült itt. A bővülés, a felvirágzás a hatalmi vetélkedés jó-tékony eredménye is volt, amennyiben a bizánci császár és a szerb nagyfejedelem is támogatta e közösségeket. Joaszaf barát, a szerb nagyfejedelem fiának belépése serkentette e törekvéseket.

Elérkezett a nyitás ideje. Mi most csak a Varlaam-kolostort látogatjuk meg. Távolról is látszanak a piros cseréptetők, a kupolák. Elindulunk a sziklák oldalában vágjt kőlépcsőkön, majd egy szakadék fölötti vashídon vezet utunk. Mindenütt korlát, a baleset szinte kizárva.

Vasveretes, ódon kapubejárat őrzi az épületegyüttest. Egy szerzetes fogad bennünket, belépőt ad, szemléli öltözkünkét: csak csekély hiányosságot észlel, csupán néhány női kar fedetlen, erre könnyű muszlinkendőt kölcsönöz. Az udvarra érünk, s aztán rögtön a fő építmény, a Mindenszentek nevét viselő templom bejáratához. Az előcsarnok falát már az építéskor freskókkal díszítették: bibliai jeleneteket és az alapító remeték – köztük Varlaam – aszkétikus alakjait láthatjuk. A templombelsőben is freskók idézik a vallási életet. Diákjaim kis csoportokban vagy csak kettesével vizsgálják az ikonosztázt, csak szemükkel simogatják az intarziás bútorokat, a faragott trónust. Csak suttogva mernek beszélni egymással, csendességet sugall egy-egy imádkozó vagy munkáját nesztelenül végző szerzetes. A kincstárban ereklyék, kéziratok, megmaradt kincsek (egyházi köntösök sok-sok arannyal, drágakövekkel díszítve) – még a bizánciak, a törökök majd a németek által megdézsmálva is – a hajdani gazdagságról tanúskodnak. (Sok kincset államilag Athénba szállítottak egy központi múzeumba.)

Köves, durva kavicsos udvarra lépünk. Néhány gyötrődő fa jelenti a zöldet e magasban lévő talajtalan talajon. Itt várjuk majd meg egymást, de azért bekukkantunk a kórházba is, a konyhába is. A bátrabbja lenézhet a sziklák melletti mélységbe, beleélheti magát az „élménybe”, ami-
kor valakit csörlőkön eresztettek alá.

Óvatosan lépkedünk lefelé a kőlépcsőkön. A parkoló standjai körül már hangos a z sivaj, vásárlók ismerkednek, most tapintással is, a különböző méretű ikonokkal. A görög szenteket (Demetriuszt, Nikolauszt), a sárkányölő Szent Györgyöt, sőt Szent István királyunkat is felismerhetjük. Valószínű ezeket is a kolostorok festőműhelyében készítették. Képeslapot veszünk, amelyen a többi kolostor látható: a Nagy Meteoron, a Szentháromság, az „Ajiosz Sztefanosz” is.

Felhők jelennek meg az égen, szeptember végén gyorsan lesz ebből zápor. Sietve szállunk a buszba, hogy legalább Kalambakába érjünk, s tervünk szerint a kisváros hangulatával ismerkedhessünk. Boltokba,

áruházba térünk be az eső elől, ahol megtaláljuk a görög kézműipar és nagyipar termékeit: megtapinthatjuk a kecskebőrből készült pehelykönyű, selymes szőrű papucsokat, kesztyűket, sapkákat. (Eszembe jut az Odüsszeia pásztora, Eumaios, valahol a távoli Ithakából, aki kecskéket őrzött a szigeten.) Itt is látjuk az aranyfüsttel bevont ikonokat, az ókori görög szobrok modernkori másolatait (értékeseket és kevésbé értékeset). Diákjaim felismerik Zeust, Pallasz Athénét, a Diszkoszvetőt, Periklész sisakos mellszobrát. Jellegzetes görög váza minden mennyiségben és nagyságban: fekete és vörös alakos, atlétákkal, sípot fújó pásztorokkal, juhokkal, hajókkal... Kis üvegekben úzót vásárolunk, hogy a szállásunkon megkóstolhassuk. Nekünk, nőknek, csábító látványt nyújtanak a színes háziszőttek, a bortáskák és -övek, az ötvösök remekei, a csinos karkötők.

Beesteledett. Fények gyúlnak a városban. Elállt az eső is. Szállásunkra indulunk. Szép napot hagytunk magunk mögött.

...te tetted
Naggyá a ...bölcsüket,
...
Tebenned úgy csap a poéta széjjel,
Mint a sebes villám setétes éjjel;
Midőn terem új dolgokat
S a semmiből világokat.

Csokonai Vitéz Mihály: A Magánossághoz

**Nő egy szál se! – hajóval a kolostorfélsziget körül
(1990.)**

Első görögországi utunk egy napján – férjemmel, tanítványaimmal, kollégáimmal vagyok itt, Nea Potideában – tengeri élményre vágunk, tán Odüsszeusz nyomában, vagy Mardoniusz útját követve, látni óhajtjuk a homéroszi rózsaszín napfelkeltét, kíváncsiak vagyunk, milyen egy „férfiuralomra” épülő kolostorköztársaság.

Autóbusszal indulunk el a hajókikötő állomásig. Egy sokadrendű úton északra majd délkeleti irányban körbeutazzuk a Kasszandra-öblöt, ráérünk a Szithónia földnyelvre, délre fordulunk, s egészen Porto Carraszig, a kikötőig haladunk. A mi szemünknek szokatlanul nagy tengerjáró hajók horganyoznak – no, azért kisebbek, mint a pireusziak –, tudjuk, hogy az egyik közülük ránk vár.

Szervezőink veszik meg a beszállókártyát, s amint szétnyílik a hajóköttél, amint rámpa kerül a hajó és a szárazföld közé, az én gyermekeim – akik megszeppenve, hallgatagon húzták meg magukat a vámos érkezésekor a határon –, most siserehadként özönlének a hajóra, rögtön a legmagasabb szintre, ki, előre a hajóorrhoz. Őszinte örömet jelent most a hangoskodás, a ritka élményt konstatálják így. Mi is követjük őket, kissé zártabb szintig.

Elindulunk. Egyelőre déli irányba. A sima víz egyre aktívabbá válik, egyre nagyobb hullámokat vet. A fiúk élvezik, hahotáznak, ha tengervíz fröccsen rájuk. S ahogy emelkedik és süllyed a hajóorr, egyre nagyobb függőleges távolságot jár be, úgy lesz egyik is, másik is hallgatagabb, mert émelygést, a tengeribetegség tüneteit észlelik magukon. Pedig minderről hallottak az út előtt. De hát ez az élmény is élmény! (K. Csaba az egész napot ezután a hajófenéken tölti.)

Hajónk elhagyja a Szithónia földnyelvet, nagyobb kanyart bejárva délről megkerüli azt, balra fordulva a Kolposz-öbölben, itt északra tartva az Athosz hegyfok szikláit pillantjuk meg. Most én is a hajóorron tartózkodom, mesélek a perzsák támadásáról (Kr.e. 492-ben), amikor hajóhadu-

kat, a 300 gályát a tenger haragja e sziklákhöz verdeste, összetörve azokat. H. Zoli az idén tanult Mardoniusz hadjáratáról, megilletődve, mint aki újból tanúja a történelemnek, szól: Tanárnő! Tényleg itt semmisültek meg a perzsák hajói? S én most itt hajózom!

Az öbölben ismét elcsendesül a tenger, északi irányban haladunk, a korláthoz gyűlünk mindannyian, hogy az Athosz szikla történetét hallgassuk, s szemléljük jelenét.

A névadó egy titán a mitológiából, aki Poszeidonnal, a tenger istenével vívott meg s győzött e 2000 méter magas szirt birtoklásáért.

A földnyelvet Ajon Orosz, Szent Hegy néven is ismerjük, de hívják Mária kertjének is. (A legenda szerint Krisztus halála után Mária Ciprus felé menekült, s hajóját a hullámok e félszigethez sodorták.) S amennyire a Meteorákon nyomon követhetjük a Balkán történelmének viharait, olyannyira zárt az Athosz világa. A háborúk, a hatalmi villongások, a forradalmak megtorpantak az ezeréves kolostorfalak előtt, elvonultak a félsziget fölé. Itt megállt az idő!

Kolostorköztársaság, hiszen valójában csak szerzetesek élnek itt, férfi szerzetesek, akiknek regulája nem tűri a női nemet, még látogató minőségben sem, a nőnemű állatokat sem. 1060-ból való az a (bizánci) császári rendelet, amely mindezt elrendelte.

Pozitív értelemben mégis fellelhetők a politika, a történelem nyomai, amennyiben patrónusokat találtak a szerzetesek akár Bizáncban, akár az orosz cárokban, de még a török szultánban, II. Szulejmánban is, akik kolostorokat építettek, adományokat, kincseket adtak vagy kiváltságokat erősítettek meg. A remeték megtelepülése 900 körül Petrosz, a szerzetesközösségek történetének kezdete 1000 körül Athanasziosz (aki a Meteorákon is tevékenykedett) nevéhez fűződik. Ezután épültek a kolostorok, megőrizve az ortodox vallás szertartásait, ápolva a nemzeti nyelvet, művészeti iskolák, szemináriumok szerepét is betöltve. Az Athosz nagysága idején negyvenezer (a szomszédos ortodox országokból menekülő) szerzetesnek adott otthont, birtokai voltak Görögországban, Romániában, Oroszországban. Voltak. Mert ma már alig kétezer a szerzetes, felére csökkent a működő kolostorok száma, nincs már birtok a félszigeten kívül, viszont önálló: 1926 óta nemzetközi státusz biztosítja önállóságát és semlegességét.

Nekünk, turistáknak azonban sok-sok titkot és szépséget mutat még távolról, távcsővel szemlélve is.

A nyugati part mentén haladunk. A félsziget kapuja a hatalmas sziklatömb, a hegyfok. Kopár. Feketés-szürkés színe évezredekéről tanúskodik. Aztán az igazi táj mutatja magát: köves, sziklás a felszín, a rejtőzködő termőtalajban fenyőbokrok, tujafélék telepedtek meg, itt-ott egy-egy nyúlánkabba fa. Árulkodó a hegyoldal: emberi szorgalomról árulkodik. A terméskövek teraszokká alakítva nagyobb felszínt biztosítanak a ker-

tészkedésre, az élelem megtermelésére, hiszen, akik itt élnek, önmaguk önmagukat látják el.

A Dionüszosz-kolostor közelébe érünk. A tengerpartról kiépített út vezet fel (csak innen közelíthető meg), az út mentén itt is teraszok, rajtuk egy-egy kis lak (tán alacsonyabb rangú, még a hierarchia alján lévő, munkálkodó szerzetesek lakják), s aztán, mintha a kőfal nyúlt volna magasba, emelkedik ki a kolostor épülete. Masszív, erődszerű lent, majd könnyedebb a felsőbb szinteken. Éppen tatarozzák. Állványok takarják el a falak egy részét szemünk elől. Kissé távolabb kell néznünk, a távcső is előkerül, hogy a Szimonopetra-kolostort szemlélhessük. A meredek falak itt is mintha a sziklából nőttek volna ki. Az épület inkább palotára emlékeztet, a tömör falak fölött többemeletnyi ablaksor jelzi a szinteket, amelyek egyre légiesebbek, lakályosabbak. Stílusa nem a középkort, inkább a múlt századot idézi (egy tűzvész utáni átépítés eredményeként).

Dafnihoz érünk, az Athosz kapujához. Ha lenne engedélye társaságunk férfitagjainak a félszigetre belépni, itt kellene azt bemutatni, s gyalogosan, szamaragolva esetleg helyi busszal közlelő is, belülről is megnézhetnék a falakat díszítő freskókat, a múltból tanúskodó mozaikokat, a régi relikviákat, ősnymtatványokat. Találkozhatnának igazi szerzetesekkel, fekete ruhással, szakállas arcúakkal, de simára borotválttal is, láthatnák őket munka közben, imádkozva (a napi nyolcszori alkalom egyikén), mise hallgatása közben (akár éjjel is).

Most a félsziget belsejében tűnnek fel kolostorok, mindegyik egy-egy ékszer a mi szemünkben. Kár, hogy csak ezen az oldalon haladunk, s nem láthatjuk a keleti parton a Nagy Lavrát, a Vatopedi-kolostort, melynek kincstára, könyvtára a legértékesebb dokumentumokat őrzi. (Ide vonult vissza szerzetesként a szerb királyi dinasztiát alapító Nemanja István, felvéve a Simeon nevet és fia, akit Szent Savaként tisztelnek a szerbek, aki – visszatérve hazájába – az önálló ortodox egyházat alapította meg Szerbia első érsekeként; püspökségeket alapított, kolostori szabályzatot és verseket írt.) Nem láthatjuk a Sztavronyikitát sem, amely egy kicsit a német Wartburg várához hasonlít, erkélyes, loggiás, kissé reneszánsz stílusával, s amelynek négyzet alapú őrtornya a köcsipkés befejezéssel az arab építészetet idézi. Nem láthatjuk a grúziai iberek által alapított Ivron-kolostort sem. No, de kárpótol bennünket a nyugati partvonal szépsége, érdekessége, hogy közeledünk a földnyelv leg-északibb, legkeskenyebb részén lévő kikötőhöz.

Lehorgonyzunk, kiszállunk, megpihenünk. Szétnézünk a helyi piacon. Mag nélküli szőlőből készült mazsolát eszünk. Nem száraz, nem töpörödött, élvezhető, finom! Gránátalmát vásárolunk, nem nagyon tudjuk, mit kell belőle megenni: nem találjuk a húsát, nem tudjuk, mit kezdjünk a számtalan maggal. Élő, friss szőlőt is kóstolunk. Kertész kollégáim (Erika, Zsuzsa néni) a meghonosítás lehetőségeit tervezgetik. Gyermekeim

szétrajzoltak, Csaba is jobban van, Zolinak megint alkalma nyílik, hogy találkozzon a történelemmel, amennyiben – természetesen ezt a gyülekező után mindenkinek elmondom – innen néhány kilométerre Tripiti helység és vele szemben, a túlsáron, Nea Rodá között láthatóak a nyomai az ókori (Kr.e. 480.) Xerxész-csatornának. A diákok ismerik, hogy a perzsa vezér nem mert hadával az athoszi szikla felé hajózni, ezért ásatta ezt a csatornát. Biztosan így volt, ha Herodotosz is megírta!

Eljött visszaindulásunk időpontja. Most már nyugodtabb a társaság, elüldögélünk a hajókorlátok mellett, újranezzük a már látott szépségeket, magunkba zárjuk, hogy majd egykor a lakatot kinyitva felidézhesük őket.

Az autóbuszon már szenderegének tanítványaim, de megkísérlem elmondani, hogy innen nem messze található egy Sztagira nevű település, amely szülőhelye a filozófusnak, a logika atyjának, Nagy Sándor nevelőjének: Arisztotelésznek. Csend lesz egészen addig, amíg nem közelítünk a szálláshelyünkhöz. S újra mozgósítás. (Minden néhány napig tartó kirándulás hátránya az örökké menni, sietni, mert mindent akarunk látni, nincs idő a pihenésre.) Este vár bennünket tavernájába egy igazi görög tulajdonos az ígért és tervezett tenger gyümölcsei vacsorára.

Gyalog sétálunk, lakóházak előtt megyünk el. Megnyugtató, hogy férfiak üldögélnek, beszélgetnek. Felfigyelünk a kézfejükön lévő, rózsafüzérhez hasonló gyöngysorra, ezt morzsolgatják. Kombolój. – így hívják. A kertekből levendulás, rozsmaringos, leanderes illat száll. Szőlőlugas jelzi a kis teverna utca felőli bejáratát, ez egyúttal a kerthelyiség is. Köpcös, idősebb úr fogad bennünket, szervezőink régi ismerőse ő is: a tulajdonos. A belső teremben már megterítve az asztal, csak a frissensültek hiányoznak. Italt kapunk: könnyű bort és úzót. Aztán citromkarikák érkeznek, némi olajbogyó s végül: polip, tintahal, kagyló, ropogósra sütvé. Csippentgetünk a különlegességekből, elemezgetjük az ízt, a látványt, ízleljük a kissé fenyőgyanta ízű vagy aromájú italokat. S megmozdul a kiskocsmá. Zene szól, ismert dallamok: Mikisz Theodorakis híres szirtaki-zenéje. A helybeli férfiak egymás karját fogva félkörbe állnak, előbb finom lejtéssel táncolnak, majd egyre gyorsabban, tüzebben. A vendéglátó középre pattan, előtáncol, bennünket is táncba hív. Először botladozunk, aztán a lendület, a zene, a helybéli magukkal sodornak, már örömet okoz a tánc, már akarjuk folytatni. Köszönjük ezt a bűcsüestet!

Kora reggel van. Hazafelé visz utunk. A Halkidiki-félszigeten újra látjuk az olajfákat, a gyapotmezőket, az óriási hirdetőtáblákat. A teljes ébredés után ismét ostromlom az agyakat: Thesszaloniki városáról mesélek. Miért is hívják így?

Nagy Sándor barátja és utóda Kasszandrosz alapította, s feleségéről, Thesszalonikéről nevezte el. Az öbölparti kikötőváros ókori pogány lakóit (macedonokat, trákokat, illireket) térítette hajdan Pál apostol, leveleiből olvashattunk részletet a történelemlönyvből, az összeset a Bibliából. Híres szülöttei a településnek a két testvér, Cirill és Metód, akik a kereszténységet – már a középkorban – a szlávok között terjesztették, akik a cirillbetűs írást meghonosították, s akiknek mozaikképe lakóhelyünk, Balatonlelle templomának oltárképén látható tiszteletből, hiszen ők hozták Szent Kelemen pápa ereklyéit erre, s vitték tovább Rómába. Itt született az újkori politikus, a „törökök atyja”, a modern Törökország megteremtője: Kemal Atatürk is. S már feltűnik a távolban a város jelképe, a „Fehér torony”. A kikötőtől nem messze magasodik, funkciója többször változott a történelem során: volt városvédő erőd, de börtön is. A közelében, a parton sikerül parkolnunk.

Éttermek, tavernák, borozók előtt haladunk. Minden turista ezen az útvonalon indul. A tömeggel együtt egy sugárút vezet minket is Galérius diadalíve irányába (mezopotámiai és arméniai hódítása emlékére emeltette a császár, kétoldali tartóoszlopán római katonák diadalmenete látható). Jobbra fordulva közelítünk a vásár területéhez. Igazi keleti hangulat uralkodik itt: hangosak az eladók, a rengeteg látogatót rengeteg áru fogadja. Nem összevisszaságban! Számunkra a magvak, a déligyümölcsök piaca érdekes. Hatalmas gúlákba rakva tornyosul a gránátalma, zsákokban vár új tulajdonosára a szárított füge, a datolya, a mazsola, az olajbogyó. Ezekből kóstolót veszünk az otthoni családtagoknak, ajándékba. Arrébb szerszámok, konyhai, mezőgazdasági eszközök. A legkülönlegesebb a halpiac. Csak az orrunk után kell mennünk, s biztosan nem tévedünk el! A betonfolyosó (a járda) mindkét oldalán halstandok állnak. Itt tisztítják, mossák, darabolják „szegényeket”, s a végén gumicsővel, vízsugárral mossák fel a területet. Bűz van! Valami ilyent szolgáltató Jónás próféta a cethal gyomrában hajdan! Itt is találkozunk eredeti görög árucikkkel, mint Kalambakában: rézművesek, ötvösök, takácsok, keramikusok termékeivel. Visszafelé már rövidebb utat választunk a kikötőig: a Régészeti Múzeum majd a színház mellett haladunk el. Szemünk egy fekete vasszobron akad meg, betűzzük a névjegyét: Arisztotelész ő, neki tiszteleg a város.

Délidő múlt, amikor buszra szállunk. Hideg ebéd, szendvicsek, kis hazai ital, szundikálás. De még utoljára! Pardon! El kell mondanom, hogy nem messze innen, balra az ókori Makedónia fővárosának, Pellának a romjai láthatók. Itt tanította Arisztotelész az ifjú Alexandroszt, s az apa, a makedón király, Philipposz a nevelőnek ajándékozta a helyet fizetéképpen, hálából.

Késő délután érünk a határhoz. Egy szabad, vámmentes árudában – csak itt – Metaxát vehetünk, ki hány csillagost engedhet meg magának.

Jugoszlávia. Sokórás utazás. Éjszaka, éjfél után: Magyarország. Újra itthon!

Olaszhon. Göndör fellegek.
Sötét ég lanyhul fülfeteg.
Szökőkút vize fölbuzog.
Tört márvány, fáradt mirtuszok.

Ó, mennyi város, mennyi nép,
Ó, mennyi messze szép vidék!
Rabsorsom milyen mostoha,
Hogy mind nem láthatom soha!

Babits Mihály: Messze...messze...

A tenger királynőjénél – először a cölöpvárosban: Velencében (1993.)

Szerencsések vagyunk, hogy a költő sorsával ellentétben, nekünk megadatott a lehetőség!

A vállalkozás korszaka most virrad Magyarországon. Államformánk köztársaság, már mehetünk tőkés országba is. Mediterrán tengerpartra kíváncszom, s beoltom ezzel az érzéssel tanítványaimat is. No, nem sok „injekció” kell hozzá! Rövid idő alatt együtt a névsor: az én osztályom, Gyöngyié, Erika kolléganőm barátnőjével, Ottó bá’ sem maradhat ki. Vár bennünket a lagúnák világa, a Sóhajok hídja, várnak az éneklő gondolások a Grand Canálén, a Rialto, vár a Szent Márk tér, galambjaival.

Az elhatározáskor tanév vége van. Miénk, illetve enyém az egész nyár a felkészülésre.

Az olasz nyelvet tanulmányozom, a szavakat, a nyelvtant, melyekben fellelem a klasszikus latin eredetet, köszönve ezt szigorú gimnáziumi tanáromnak s az akkori követelményeknek, miszerint mindent (szavakat, declinációt és coniugációt és adverbiumokat és... memoritert Vergiliustól és Horatiustól és Cicerotól) kívülről kell tudni. Nagyszótárból egyedi szótárat készítek: szófajok, témák szerint: számneveket, mellékneveket, hónapokat, napokat, köszönési formákat, ételek nevét... Itália útikönyvem van, Velencéről külön Panoráma kiadványt a könyvtárból hozok.

Egy fiatal, egyszemélyes vállalkozóra bízom az autóbusz és a szállás biztosítását. István kalkulál: a két éjszaka és az utazás fedezete: 1200 forint és 24 DM (nyugatnémet márka) személyenként. Augusztus vége felé összejevünk, Erika írja a névsort, én szedem a pénzt, István kapja az összeget.

Indul a tanév: órarend, tantárgyfelosztás, tanmenetek, az első órák, az első szakköri foglalkozások, az év versenyének előkészítése, munkakö-

zösségi értekezlet..., de mindezek mellé, mögé mindig odafúrja magát a felszabadító gondolat: az őszi szünetben utazunk.

Igazából ez az általam szervezett harmadik külföldi út. Lázban vagyok, előfordulhat bármi – elveszhet egy-egy gyermek, ellophatják táskánkat, elhagyhatjuk iratainkat, gyomorrontást kaphatunk a speciális kosztól – , mint ahogy ezek mind megtörténtek valamely utunkon! (Böde Andrist Krasznahorkán, Pál Domonkost Simontornyán felejtettük, Dakos Ildi kolléganőnk kislánya, Lilla, Firenzében veszett el, egyszer Rómában én is, Novák Balázs és Sente Feri irataikat a hajón hagyták, emésztési gondot okozott a maguk alkotta nyers-ropogós „rákburger” a grádói kempingben Koncz Andrisnak, Péterfi Krisztiánnak.)

Indulunk. Ausztrián keresztül utazunk.

A körmendi határátkelő után Burgenland déli csücskét érintjük. Stájerország tartományi székhelye, Graz mellett visz utunk, az Alpok délnyugati lejtői a hegyvidéki növényzetet sejtetik, de még váratnak magukra a szálfenyők, az igazi szerpentinek, a „balról hegycsúcs-jobbról mélység” lélegzetelállító, csodálatot, sokszor félszt kiváltó látványa. (Még nincsenek nagy autópályák, amelyek ugyan biztosítják a gyorsabb haladást, de megfosztják az utazót a táj közelségétől, barátságától.) Nézem a térképet: Packalpe, Koralpe, Saualpe. Ezek már Karintia 2000 méternél magasabb hegyei! Ha alacsonyabban visz utunk, tölgy, bükk, néhol hárs vagy – ritkábban – gesztenye díszlik, feljebb a tölgy és a bükk közé erdei fenyő keveredik, még feljebb a fenyő minden fajtája uralja a hegyet: fekete-, jegenye-, vörösfenyő. Mi csak az út melletti szakadék-hegyoldal szálfenyőinek csúcsát látjuk. Mintha az erdők fölött járnánk!

Klagenfurthoz közeledünk. A város megtekintése nem fér bele programunkba, de kihagyhatatlan a Minimundus, „Die kleine Welt am Wörthersee” (Kis világ a Wörther-tónál). Ez a fantasztikus vállalkozás egy helyen sűríti össze a föld sok-sok jelentős építészeti emlékének kicsinyített mását (makettjét), megfűszerezve egy kis technikatörténettel. Szerencsénk van, nyitva találjuk (október elejéig látogatható)! Csoporthoz megyek, nem túl drága.

Azt sem tudja az ember, mit nézzen először! A magasban az országok zászlói tiszteletet ébresztenek bennünk, s azt sugallják, hogy ide költözött az egész világ! Hatalmas terepasztal tarkállik előttünk: virágágyásokat és -szegélyeket, kis tavakat és folyókat, közlekedő vonatmodelleket és gőzhajókat, s vagy 150-200 épületet fog át tekintetünk. Aztán a részletekbe merülünk, csak úgy magunktól, idegenvezető nélkül, ki mire kíváncsi, egyedül, párosával vagy csoportosan. A felfedezés örömét éljük át mindannyian. Hiszen ez a kínai Nagy Fal! Hány ezer kilométert kellett volna utaznunk, hogy ezt a maga valójában láthassuk! Az athéni Parthenon oszlopai még így is lenyűgözőek! S a velencei Szent Márk-

templom! Hozzá igyekszünk! A különleges sidneyi Operaház, a washingtoni Fehér Ház, a moszkvai Vaszilij Blazsennij-székesegyház (Szebb, színesebb, mint az igazi!) Reméljük, hogy egyszer eljutunk majd Pisába, a híres ferde torony városába! Lám, a Tower! Sok szenvedést, jajt s főhullást látott. S íme, a mi Halászbástyánk és a Mátyás-templom, az amerikai Szabadságszobor, a párizsi Eiffel-torony! Az egyedi emlékek között meghúzódik egy-egy kínai pagoda és török mecset, ausztriai parasztház és vízimalom. S még sok-sok látnivaló!

A látogatók között a Minimundus dolgozói tűnnek fel: kertészek gondozzák a virágágásokat, a pázsitot, az örökzöldeket; kőművesek javítgatnak, a kőfaragók épp most dolgoznak egy piramison, mert a kiállítás folyton bővül, szépül.

Emlékként a kis belépőül szolgáló szórólapot tesszük el, hogy másoknak is ajánlani tudjuk ezt a szépséget.

Irány az olasz határ! Alagutakon haladunk át. István, az idegenvezetői helyen ülve, minden bejáratnál tájékoztat bennünket az alagút hosszáról. Csodálom a felkészültségét! Aztán, hogy én is előremegyek, megtalálom a tudás nyitját: hát minden bejáratnál olvasható a név, a megnyitás és a hossz is. Hja, így könnyű!

Villach, az utolsó osztrák városka, már határ, ha jól megnyújtjuk tekintetünket, átlátunk a taljánok országába. A határon kiszállunk a buszból, a senki földjén vagyunk, hatalmas téren. Az utasforgalom gyér. István névsort, útleveleket visz a határőrökhöz, majd a vámosokhoz. Ügyesen intézi dolgainkat, minden izgalomtól megmentve bennünket, engem is. Ebédidőben értünk ide. Magasan jár a nap, olaszosan kék az ég, szellő sem mozdul, levél sem rezdül. Hazai elemőzsiát vesz elő mindenki, nézzük a túloldalon az olasz határőrök, vámosok egyenruháját, megállapítjuk: ők lesznek a mi vendéglátóink, házigazdáink a következő napokban. Az idegen félénkségével kíváncsiskodunk be a „shop”-ba, vesszük szemügyre – nem vásárlási szándékkal – az árukészletet.

Hogy nyelvükhöz is közelebb kerülünk, egy szöszedetet osztok ki mindenkinek: köszöneti formák, gyakori kérdések és kérések, számok, életszerű kifejezések olvashatók a listán. Lehet gyakorolni!

Olaszország legkeletebbi részét szeli át utunk déli irányban: Tarvízióban meg sem állunk (Délután van, már úgysem üzemel a piac! Majd legközelebb!), Udínétől már a tenger felé közelítünk, mellékútra térünk. A Velencéhez közeli Lidó kis üdülőfalvai szinte egymást érik, campingek sorakoznak – mi is egy ilyenbe igyekszünk –, itt-ott kilátunk a házak között a végláthatatlan homokos tengerpartra s azon túl a tengerhez.

A távolban megpillantjuk a „Saint Angelo” jellegzetes emblémáját: a sokszínű csigát. Lakókocsi-rengeteg képe bontakozik ki előttünk s néhány kőház (recepció, raktárak, a közös fürdők). Kiépített úthálózat osztja jól átlátható részekre a campinget.

István sokadszor jár már itt. Bejelentkezőnk, hozza a szálláshelyek elosztásának tervezetét, s mi birtokba vesszük legújabb otthonunkat.

Íme, a mi „apartmanunk”: férjemé, az enyém és Gyöngyi kolléganőmé. (Szívem súgja, hogy most nekrológot írjak róla. Amikor írásom születik, ő már éppen egy éve szülővárosa temetőjében nyugszik. Magával vitte széles irodalmi és magyar nyelvi tudását, az orosz nyelv és irodalom szeretetét, a történelmi körülmények által sürgetett angol nyelv ismeretét, a fizikai munka megbecsülését, szorgalmát, emberszeretetét, humorát, ha kedve tartotta, ízes szögedi tájszólását. Nyugodjon békében!) Szóval, először is terepszemlét tartunk: a lakókocsi előtt, de hozzá rögzítve, lezárható, tágas előtérként szolgáló sátor, hűtőszekrénnel, pihenőbútorokkal. A „nagyszobában” férjemmel fogunk aludni, Gyöngyié a tolófallal elkülöníthető kisebb szoba – tán étkező –, a főzőfülke elegendő tea, „zacskós leves”, makaróni főzésére (Mégiscsak olasz földön vagyunk!), magyaros lecsó készítésére (Mégiscsak magyarok vagyunk!).

Gyors kicsomagolás után nyakamba veszem a „telepet”, tudnom kell név szerint is, ki hol lakik. Csak az orrom után kell mennem, hogy megtaláljam csoportunk kocsijait, merthogy percek múlva a legfinomabb, a legesábitóbb „vacsora melege száll”. (Nem tudok ettől a József Attila-idézettől szabadulni, néhány kirándulás alkalmával még eszembe jut.) Mindenki vidám, elégedett, nyoma sincs az egész napos utazás fáradtságának! Ottó bá’-ék először a tengert veszik célba. Csak végig kell gyalogolni a lakókocsik között, még betonúton, s aztán széles homokparton egészen a tengerig. A víz itt csak fokozatosan mélyül, ideális a fürdőzésre kevésbé bátor turisták számára is! A nap lenyugvóban van, nemsokára ízelítőt kaphatunk az este olaszos hangulatából: a szabadtéri színpadon zenekarok fülbemászó, ismert dalokat játszanak, sármos olasz fiúk énekelnek. Mi is itt csoportosulunk, önkéntelenül is, itt tudom elmondani mindenkinek a holnapi, a velencei program rendjét.

Reggel úgy ébresztünk, hogy az első, a 7 órás hajót elérjük Punte Sabione kikötőjében. Útlevel, némi elemózsia, könnyű ruházat, fényképezőgép szükségeltetik, s fegyelem a csoport összetartása végett.

Néhány kilométert utazunk a busszal, közben az út menti árkot szemlélem: a mindenütt díszlő leándert, valamilyen liliomféle rengetegét, csak úgy, vadon minden szépség, amelyről nekünk otthon sokat kell gondoskodnunk. A hajók már ott sorakoznak, István jegyet vált, egy helyre szállunk mindannyian, így nem tévedhetünk el, legalább a kiszállásig. (Feri és Balázs egy magánbárára szállnak, azon felejtik közös táskájukat.)

A tenger felől közelítünk a városhoz. A lagúnák világa most csak a vizet mutatja, s tudom, hogy a természet erői hozták létre e térséget: hatalmas folyamáramlatok és a tenger küzdelme révén hordalékkúpok,

turzások keletkeztek, így különült el egy belső tengerrész, a lagúna, s a vizek közti szigeteken, földnyelveken telepedtek meg az emberek (régén, nagyon régen, úgy 1500 évvel ezelőtt). Halásztak, kereskedtek, s újabb területeket vettek birtokba a bizonytalan, mocsaras talajon. A parthoz közeledve látunk, amit látunk, de amit eltakar szemünk elől a felszín, az az igazán izgalmas Velence történetében, amiért cölöpvárosnak hívom, s hívja más is: sok ezer libanoni fenyő és cédrus alkotja a felszíni építmények alapját. Ha lefotózzhatnánk a mélységet, óriási, fejjel lefelé fordított erdőt láthatnánk! Nyoma sincs már a népvándorlás kori halászfalunak, a szalmatető s házacskáknak, az évszázadok rajta hagyták nyomukat e településen is, mindannyiunk örömére. A szigetek egyre szélesedtek, a tengerszorosok egyre keskenyedtek, ma már szinte a riók és a csatornák jelentik az utcákat.

Hajónkról már látszik a város. Most mindenkit leköt a látvány, nincs lehetőség, hogy szóljak, így csak gondolatban összegzem Velence történelmét, szerencséjét (a csoport mindezt majd délután, visszatérve a campingbe, bővebben fogja hallani): a kereskedelem és a hajózás tették nagyra a szigetek egyre gazdagodó lakóit. Összekovácsolta őket, hogy állandóan küzdeni kellett az Adriai-tenger kalózaival és vetélytársával, Genovával. Zárt, szabályozott közösséget, „miniállamot” szerveztek, kommunákba tömörültek, közös vezért, dogét választottak. Itt kezdődik valójában a Velencei Köztársaság történelme. Tengeri hatalom lett: közvetítő Kelet és Nyugat között, gyarmatokat foglalt el a Földközi-tengeren. Kereskedői „szemfülesen”, néha merészen, sőt túl merészen szerzett, néha tán tisztességesen vásárolt kincsekkel gazdagították a várost. Így kerültek ide a védőszent, Szent Márk evangélista hamvai, a két oszlop, s Krétáról is, Bizáncból is sok-sok kincs. Különös előjogokat, kiváltságokat szerzett a keresztes háborúk idején a város.

Politikai rendszere kikristályosodott, egyedivé vált: az „aranykönyv” rögzítette az oligarchikus nemesi családok nevét, amelyeknek férfitagjai születési előjoggal a város patrícusai, így vezetői is lehettek a Nagytanácsban. Melléjük 30 kereskedőcsalád kerülhetett be (a hajóhad felállításához nyújtott anyagi áldozatért). E testület választotta a Tízek Tanácsát, félelmetes hatalommal felruházva. Besúgás, száműzés, lefejezés, titkok kísérték sokszor az „X” jelvényű tanácsstagok döntéseit.

Nagyra értékelem a patrícus családok mecénás szerepét a művészetpártolásban: ide hívták a reneszánsz nagy alkotóit: Bellinit, Veroneset, Tintoretto, Tizianót (tehették ezt azért, mert sikerült a vetélytársal leszámolni), márványba, aranyba öltöztették a „cölöpváros” új, színes házait, hidakat emeltek, a várost valóban a „tenger királynőjévé” tették.

Eddig jutok gondolataimmal, sűrűsödnek a hegyes, színes cölöpkökhöz kikötött csónakok, bárkák és egyéb vízi járművek, látom már a szárnyas oroszlánt, a jelképet Szent Márk városa oszlopán, s a másikon – mint a

mi kolozsvári testvéreink szobrán Szent György a sárkányt – Szent Theodor egy krokodilt öl le.

Ettől a ponttól kissé jobbra kötünk ki, s amíg együtt vagyunk a Doge-palota tömbjét csodáljuk és szemléljük letről kezdve: az árkád, mint sok-sok díszes, gótikus boltív-kapu tartja az egész épületet, de mögötte, belülről a tartófal adja a stabilitást. Kissé alacsonynak, zömöknek tűnik ez a szint, s az is, mert vagy fél méter belőle a tér padozata alá került a feltöltések miatt. Fentebb gyönyörű csipkesornak tűnő oszloprend lóhere-mintáival, fehérségével kelmék finomságát idézi. Hogy is merték ráterhelni erre a szintre a felette lévő monumentális, zárt falat! (Ez fogja körbe azt a hatalmas termet ott bent, amelyben a Nagytanács szokott tanácskozni.) Nézem a vörös-fehér márványnégyzeteket a falfelületen, s a keleti szőnyegek jutnak eszembe. Majd mi is kinézhetünk a terre vagy a tengerre a csúcsíves gótikus ablakokból. És mint a szoknyát a farkas-fog csipke, úgy zárja le legfölül fehér, néhol rózsaszínűnek látszó könnyed, csipkés párta a palotát.

Ennyit figyelünk meg, s haladunk tovább, vár bennünket a Szent Márk tér, galambjaival. Kevés még a turista, szinte csak mi vagyunk, hát elmondom, hogy miért becsülik meg a velenceiek őket: Kréta szigetért folyt a harc (Genova őt támogatta), s az elfogott postagalambok szárnya alá rejtett üzenetek könnyítették meg a győzelmet az ostromlók számára. Mi is magvakat veszünk, etetjük az otthonosan mozgó madárkákat, fényképezkedünk, s várjuk a 9 órát, amikor a mórok kalapácsukkal jelzik az időt az óratorony tetején.

A várakozás ideje alatt szememmel átfogom az egész teret, a világ egyik legszebbjét. A magasba kellene szállni – tán a galambokkal –, hogy teljes pompájában megcsodálhassam. Nyújtott trapéz alakja, zárt-sága (nem torkollik ide utca), mégis átjárhatósága (egy-egy árkádon keresztül juthatunk ki), a teret körbefogó épületek (múzeum, templom, hivatalok) komolyságát oldó kávézók, teraszok, presszók, sok-sok oszlop, sok-sok szín! Gyönyörű! Szerencsénk van, száraz lábbal közlekedhetünk, nyoma sincs a sokszor benyomuló tengernek. Jobb oldalon hatalmas transzparens képkiállításra hívja fel a figyelmünket: Tiziano 500 éve született. (A festő sok megbízatást kapott a Nagytanáctól, a mindenkor doge arcképét festette meg, így busás jövedelemhez jutott.)

Kilenc órához közeleg az idő. A közben megsokasodott turisták tekintete az óratoronyra szegeződik. Művészi gonddal megépített ez is: aranyozott órája remekmű, annak kék alapja az olasz, a velencei kék eget idézi. S megmozdulnak a mórok, megkondulnak a harangok. Számolunk, jól tudják-e az időt. Jól tudják! Majd, ha este 10-kor, napjában utoljára „kalapálnak”, ürrül ki a tér a helybeliektől, s maradnak csak a szerencsés idegenek.

Most nem próbálunk meg bejutni a Szent Márk-dómba, kíváncsiak vagyunk a zegzugos utcákra, a riókra, a Grand Canaléra, az ékszerüzletekre, a piacra, a Rialto hídjára. Sétával az egész nem nagy távolság. Bár nem együtt haladunk, mégis lépten-nyomon egymásba botlunk. Standok kínálják kendőiket, sáljaikat, pólót és más ruhadarabot a város műemlékeinek képével, karneváli álarcokat, kicsi gondolákat az ajándékboltok. Pizzát kóstolunk, igazít, olaszt, abból az utcán, séta közben is lehet falatozni. Lenézek a Rialtóról a nagy kanálisra, vaporettók szállítják az utasokat. (Jó lenne azt is kipróbálni!) A parton, kikötve fekete gondoláját, utasra vár néhány fekete nadrágba, piros ingbe öltözött gondoliere, fekete kalapján piros szalaggal, derekán fekete vagy piros széles övvel. A piac közelében árut szállító csónokok megrakodva vagy már üresen közlekednek. A halpiachoz érünk. Férjem ki nem hagyná útjaink alakalmával a helyi jellegzetességeket leginkább mutató standokat! A csatorna menti keskeny járdán kicsit távolabb sétálunk, rálátunk a gyönyörű patríciusházakra, valamennyi más színű, valamennyinek víz mossa a lábát. Szemem keresi az ismert Ca'd Oro palotát. Túl messze van innen! Rácsodálkozom az erkélyek, a kis hidak, a kanyargó lépcsők tarkaságára. Biztosan ilyen különlegesek belül is ezek a házak: tapéták, freskók, oszlopok, festmények, bútorok. Szerencsések az emberek, akik ezekben lakhatnak! Szerencsések, akik a palotákban most működő intézményekben dolgozhatnak!

Gondolataimat visszaparancsolom a Canále partjára, az órára nézek, itt az idő, hogy visszainduljunk a Szent Márk térre, megtekintendő a két patinás épületet. Előbb a Palotát! (A Dómba most is özönlik a tömeg!) Néhány ezer líráért belépőjegyet veszünk, s megindulunk.

A bejáratí lépcső tetején a két ókori istenség, Neptunus tengeristen és Mars, a hadászat istenének óriásszobra köszönt bennünket. Elképzelem, amint itt áll Dandolo doge beiktatásakor, amint „megkoronázzák”, amint ünnepélyesen átadják neki a dogei süveget. Egy kisebb terembe visz egy rejtélyes folyosó (a titkos feljelentéseket itt is célba lehetett juttatni), a Tízek Tanácsának termében egy, a dogét megillető díszes székkal szemben, a két oldalon a tanácsstagoké áll. Titokban kipróbáljuk – nincs teremőr –, s már haladunk is az emeletre vezető lépcsőn. Egyik ablakon kitekinthetünk a Sőhajok hídjára, s rálátunk az ólomtetős börtönre. (Ilyen ellentmondásos lény az ember! A szépre törekvés mellett benne lakozik a gonosz is!) Itt minden falfelület meglep bennünket: festmény mindenütt! Ezekből akár meg is ismerhetnénk Velence történelmét: a győztes csatákat, a diplomáciai eseményeket, a dogékat (mindig dicső pozícióban), látunk mitológiai és bibliai történeteket, allegorikus nőalakokat (Velence királynői szerepét szimbolizálva). Egy óriási terembe lépünk. Igen, ez a Nagytanács terme. Különlegessége mégsem a méreteiben van (54 méter hosszú, 22 méter széles, 15,5 méter magas), hanem

abban, hogy a mennyezete teljesen vízszintes (kupolát, dongaboltozatot biztosabbra lehet építeni), hogy egyetlen tartóoszlop sem töri meg e nagy feszávolságot. Ámulatból ámulatba esünk! A világ legnagyobb olajfestménye díszíti az egyik rövid falat: Tintoretto fantasztikus barokk kavalkádként ábrázolta a Paradicsomot. Távolabb kell mennünk, hogy át tudjuk tekinteni a tán ezer arcú kompozíciót, hogy aztán ismét a közelben egy-egy részletet elemezzünk. A terem ablakán lenézünk a térre, embertömeg hullámlzik. Meglepetés számunkra az egyik kiállító terem: a tárlókban muránói üvegből készült ékszereket, emlék- és használati tárgyakat helyeztek el (Ide is el kell majd utazni a következő alkalommal!)

Fáradunk. Szabad levegőre kívánczunk, de csak azért, hogy aztán megkíséreljünk a Dómba bejutni. Amíg gyülekezünk, a külső látnivalókban gyönyörködünk. A homlokzat szabályossága, gazdag díszítése, csillogása lenyűgöző. Tekintetem ide-oda cikázik. Az öt kupolát már messziről szemügyre vettem, tudom, hogy a bizánci alaprajzú, egyenlő szárú kereszt négy ága és a találkozási pont határozza meg elhelyezkedésüket. A bejárati kapu bélleteinek domborművei is, a girlandok szimbolikus alakokat ábrázolnak, de legszebb a felette lévő mozaikkép, melyen Krisztus az utolsó ítélet bírójaként látható. Más mozaikokon is újszövetségi jeleneteket örökítettek meg az alkotók. Mozaikképek mutatják be Szent Márk ereklyéinek hozatalát, a templomba vitelét. Feljebb tekintek, s az ismert, hányatott sorsú, világot járt, négy aranyozott, gyönyörű bronzlovat látom: voltak már Rómában, Athénban, Konstantinápolyban, Velencében, Párizsban és most ismét itt vannak. (Kicsit elmélázom, s híres lovak jutnak eszembe: Nagy Péter caré Szentpéterváron, Marcus Aureliusé Rómában, Mátyás királyé Kolozsváron, Gattemalata zsoldosvezéré Padovában.) Közben araszolgatunk befelé, nyomulunk a tömeggel együtt, ruhánkkal súroljuk a bejárati bronzajtókat. Bent a vizsgálódás iránya adott: csak fölfelé tudunk nézni, a mozaikpadló szépsége rejtve marad előttünk, ugyanis mindenki azt tapossa. A templom kicsinek és zsúfoltnak tűnik: a rengeteg színes márvány- és aranymozaik elkápráztat és mesél: ismét az Újszövetség eseményeit fedezzük fel. Érdekel bennünket a névadó története, a leírás szerint keressük a jobb kereszthajóban, s megtaláljuk: a képek elmondják, hogy Szent Márk relikviáit ügyes kalmárok csempészték ki Egyiptomból (ott halt meg, Alexandriában az evangélista, kínzások közepette.), s hogyan fogadták őt Velencében. A szentélyhez közelítünk. Korlát választja el a főhajótól, mint minden templomban, de itt rajta szobrok láthatók, köztük Márké, s középen gyönyörű, mívés ezüst feszület. (A máriacelli templom ezüst oltárával asszociálok. Tán ez a nemesfém különlegesebb, ritkább, mint az arany!) De, hát elragadó az „Arany tábla”, a Pala d’Oro is a főoltáron (alatta helyezték el a Szent ereklyéit): sok-sok kis zománckép-ikon szín-

arany keretbe foglalva, gyöngyökkel, gyémánttal, drágakövekkel díszítve, s mögötte a Tabernákulum oltára alabástrom oszlopokkal. (Az alabástrom a zsidók ókori történelmében volt értékes anyag, a Dávid-zsoltárok is gyakran megéneklék. E két oszlop is Jeruzsálemből, Salamon templomából került ide.)

Az „arany bazilikától” búcsút veszünk, reménykedünk egy „ritkább” zárandoklatban, amikor a részleteket újra, a padozatot először megcsodálhatjuk, megnézhetjük az oldalkápolnákat is.

Csoportunk tagjai már a Campanile vörös tornya alatt gyülekeznek, a hajóhoz indulunk. Mindenki megvan! Ez örömdetes dolog!

Ahogy távolodunk a parttól, összegzem magamban, milyen sok arcát mutatja a víz a város körül. A nyílt tengeren az Adria kék, a lagúnákban szürkésebb, a Canálé zöldes-kékes, másutt teljesen zöld. Csak a napsugarak színezik igazi türkizzé, a legszebb színárnyalatá.

A campingbe való visszaérkezés megnyugtató érzése felszabadít bennünket: szép élményekben volt részünk, nem történt semmi baj, jöhet egy kiadós fürdőzés. De nemcsak a víz, a homok is kínálja a huncutkodás lehetőségét: Anettet nyakig betakarják társai vele (fénykép is megörökíti, mint ahogy azt is, hogy Gyöngyivel egymás mellett napozunk; a fotó még egy szalagavatós műsorban is visszaköszönt). Ottó, fiaimmal egy csoportban, kamerázik, várja a naplementét, mint ahogy majd holnap a napfelkeltét is szeretné megörökíteni.

Mit is láttunk ma? Kérdések, s ha nem megy a válasz, elmondom. Ez már esti, közvetlenül vacsora utáni program egyik lakókocsi előtt, s itt ismerteti István a holnapi hazafelé utazás rendjét is.

Hajnal. Az utolsó ezen az úton. Ottó a fiúkkal most oson a tengerhez, hogy kameravégre vegye a napfelkeltét. A pillanat megragadása a cél: hogyan látszik először csak a pír az ég alján, aztán a napkaréból egy kicsi, és egyre több és több, míg egésszé válik az izzó gömb, kibomlanak a sugarak, megvilágítva a vízfelszínt, a homokszemcséket, távolabb a fűszálakon a harmatcseppeket, táborunkat.

Bőröndök sorakoznak rövidesen autóbuszunk mellett, István visszavisi a fázósaknak kiosztott póttakarókat a portára, elintézi az intéznivalókat (rendben van-e minden a lakókocsiknál). Indulhatunk.

S a meglepetés most következik. Szervezőnk – miként a napkeleti bölcsek tették – más úton hoz bennünket haza: Jugoszlávián keresztül. Egészen közel a határhoz, az Isonzó völgyében, Monfalcone helység határában megdöbbentő emlékmű együttest mutat meg nekünk: az első világháború olasz áldozatainak kőbe vésett nekrológiát. A domb – lehet, hogy mesterséges – teraszosan kialakított lépcsőinek oldalában sok-sok, összesen biztos, hogy több ezer név olvasható. Mint egy óriási XX. századi zikurratu magasodik az egész! Sokáig tart felmennünk a csúcsáig (érzésem olyan, mint a Mamajev kurgánon fölfelé haladva). Elképze-

lem az 1917. és az 1918. évi caporettoi csatát, ahol olaszok és magyarok álltak szembe egymással, azt a két október 24-ét, amelynek egyikén mi, a másikon az otthoniak győztek. Negyedikes tanulóim már ismerik ennek történetét, olvastunk frontról írott leveleket és viszont: otthon maradt feleségek kétségbeejtő panaszát. A domb tetejéhez közeledve kibontakozik előttünk az ott álló kápolna keresztje, azután tornya, majd az egész épület. A kis szentélyben – s ez a legmeggrázóbb meglepetés – magyar katonák nevét olvashatjuk, magyar nemzeti szalagos koszorúkat találunk. Sajnáljuk, hogy mi nem hoztunk. Elhatározzuk, hogy ezután legalább szalagokat minden útra viszünk magunkkal, kegyeletből. S még mindig nincs vége a szívszorító látványoknak: egy mélyebb szinten múzeumba lépünk. A vitrinekben katonakönyvek, kitüntetések, egyenruhák, fegyverek, fényképek láthatók. S egy oldalszobában, a fal mentén és középen egy sávban polcok sora, rajtuk kis szürke fémládikák, kis koporsók sorakoznak, bennük a sírok feltárásakor megmentett csontokkal. Mind egy-egy valóságos férfi volt. „Ismeretlen” – olvashatjuk a legtöbbször. Milyen diszkriminatív a sors, hogy nekik csupán ez jutott! Csak leérkezésünk során figyelünk fel a tér alján lévő tábornok szarkofágjára, emléke előtt olasz koszorúk tisztelegnek.

Késő délután van, amikor a magyar határhoz érünk. Tábla hirdeti: Magyar Népköztársaság (csupa nagybetűvel), de a „Nép” szó lemeszelve a feliraton. Itt is tetten értük a történelmet, jelen időben.

Ismét szülőföldön!

Vagy tán az volna szebb lét:
Nézni istennők keblét,
Hol antik ívek árnyán
Mereng sok régi márvány...

Tóth Árpád: Rímes, furcsa játék

**Az Akropolisz márványlépcsőin –Athénban
tanítványokkal, barátokkal
(1994.)**

Újra késztetést érzek, hogy buszra üljek, hogy világot lássak. Szeretném talpam alatt érezni a tenger hús homokját, szeretnék megmártózni Homérosz kék vizében, látni a rózsásujjú hajnalt, az Olümposz ködbevesző csúcsait, hallani: „Kaliméra!”

Szervezni kezdek: tanítványokat (Szűr Gyuszt és osztálytársait), kolégáimat (Ottó bát, Marcit és Gyöngyit, Évit, Csabát), barátokat (Klárít, Árpit és az ő barátaikat), szülőket és természetesen férjemet győzőm meg, hogy mennünk kell.

A fő úti cél: Athén.

Autóbust szerezek, emelt szintűt, két sofőrrel. Irodához megyek, Siófokra, szállást igényelni.

Kamena Vurlában lehetséges, Thermopülétől alig délre. Összel jó lesz az időpont.

Ismét olvasni kezdek. Rámegy a nyár, hogy a görög főváros jelenéről, mai szerkezetéről sok mindent megtudjak. A múltját, a régmúltját „hivatalból” ismerem.

Eljött az indulás ideje. A balatonboglári parkolóban gyülekezünk délután. Úgy kalkuláltam ki, hogy majd hajnalra érkezünk Macedonia területére, s kora délelőtt már Görögországban legyünk. (Egyszer már átéltem ezt az utat.)

Belső feszültség van bennem. Jugoszlávia tagországai most válnak szét, polgárháborút vívnak egymással. Félek. Híreket hallottam, hogy Szerbián keresztül nem biztonságos az út, hogy fegyveres katonák ellenőrzik a turistabuszokat, s csak valamilyen ajándéktárgyért engedik őket tovább. Felkészülünk hát mi is. Boglári bort viszünk e célra.

Minderről az útitársakkal nem beszélek. Ők önfeledten köszöntik egymást a parkolóban. Jó látni örömeiket, hogy gondjaikat itthon hagyják. A felszállás majd az indulás után tovább oldódik a csoport hangulata: anya vagy nagymama készítette házi sütivel kínálják egymást a diákok, a férfiktól előkerül egy kis pálinka, forró feketekávé a termoszból

az asszonyoktól. Szívet melengető a barátság, a barátkozás, a szívélieség.

Már késő este van. Szarajevó irányában lehetünk. Megállítják autóbuszunkat. Jön egy katona, ahogy vártuk. Szemével pásztázza a megszeppent, némán, mozdulatlanul ülő utasokat. Nem mer megszólalni senki. Két diáktól „dokumentet” kér. Az útleveiben mindent rendben talál. Továbbmehetünk. Ez még kétszer megismétlődik. (A borunk megmaradt!)

Éjfél után elszenderedünk. Autóbuszunk a két sofőrrel váltva halad tovább.

A sötét éjből lassan kibomlik a szürke, majd egyre világosabb égbolt. Pirkad. Már látjuk a macedon hegyeket, ismét Nagy Sándor útján járunk. Az út mellett balról magas csúcsokra nézünk fel, jobbról a mélyben folyó fut (a Vardar, amely a határ után átkeresztelkedik Axiosz névre). Medrében hófehér köveken néhol apró-habosan bodorog a víz, máshol simán siklik tova. Kora van még, a napsugarak nem mutatják magukat. Csak türelem! S a hegycsúcsok közt valamely mélység máris látni engedti a keleti égbolt ékességét!

Határállomás: Gyevgelija. Görögországban vagyunk. Szalad velünk a busz egészen a tengerig. A parthoz érve meg kell állni, hogy meztláb járassunk a homokban, hogy legalább a lábunkat – különösen azok, akik először vannak igazi tengerparton – megmártóztassuk Poszeidon vizében. Felfrissülünk hazai étekkel, s már indulunk is tovább, délre az E75-ös úton. Az Olümposz hegyéhez érve jobbra a magasba nézünk, keressük az ormot, amely most is ködbe vész, keressük az isteneket, de azok most sem mutatják magukat: Zeusz tán szégyenkezik félrelépései miatt, Héra, lehet, hogy most csalja a férjét.

A Templ-völgyét ajánlom a csoport figyelmébe, az árnyas kis ligetet, ahol függőhíd vezet át a folyón. (Szeretnék mindent megmutatni! Ki tudja járunk-e, járnak-e ők is valaha még itt?) Ottó bá' ódskodik. Tériszonya van. Fiútanítványai – Glück Tamás, Dávid Laci s a többiek – hívják, vezetik, de pár lépés után visszahőköl. Pedig érdemes átmenni! A túloldalon kis templom áll, éppen násznép gyülekezik. Esküvő lesz. A „görög arcú”, fekete hajú szép nők Pénelopét juttatják eszembe, s megseleződülve, ünneplőben látom a hajdani Tróját ostromló harcosok utóda-
it.

A kalambakai úton haladunk tovább a thesszáliai síkságon. Az időnkbe alig-alig fér bele, hogy a Meteorákat is megnézzük, de arra gondolok, hogy többen most járnak itt először, s tán soha többet nem jutnak ide. Látjuk már a kőóriásokat, alattuk s előttük Kalambaka városát. Délután négy körül van, sietnünk kell a kolostorokhoz, tudjuk, csak 17 óráig mehetünk be. A buszon mesélek a kőoszlopok történetföldrajzi kialakulásáról, a szerzetesek ideköltözéséről, életmódjukról, vallási és kulturális

tevékenységükről. Jó, hogy mindezt el tudtam mondani, mert – pechünkre! – bezár az intézmény, mikorra leparkolunk, kiszállunk. Így csak kívülről láthatjuk, amit láthatunk. A standok még állnak: ikonokat, prospektusokat, a „görög rózsafüzért” (kombolojt), ókori szobrok másolatait vásárolhatjuk meg emlékként.

Nehéz órák következnek! Félhomály, aztán sötét lesz, amikor a hegyeken keresztül kanyargunk, igyekszünk szálláshelyünkre.

Már több mint 24 órája utazunk: zsibbad a lábunk, fogy a türelem, nemcsak az utasoké, az enyém is. Aztán végre tíz körül olvassuk a búvós, várva várt helységnevet: Kamena Vurla.

Késő este van, de a kis üdülőváros fényei az apartmanházhoz segítnek bennünket, ahol szállásadónk vár. A modern többszintes épületben helyezem el diákjaimat, magunkat és a kollégáimat; a baráti családoknak a városka központjában egy kisebb, patinásabb házban jut egy-egy apartman.

Zuhany, aztán ágy. Igen ám, de Viktorék jelzik, hogy náluk se villany, se meleg víz! Szerelő ma már úgyse lesz, fürdenek tehát a szomszédban, s – minek dühöngeni azon, amin úgyse tudunk segíteni! – ágyba dőlnék.

Vasárnapra ébredünk. Programunkban ez szabadnap. Most szétnézhetünk a környezetünkben: citrombokrok, narancsfák – csak úgy sövényként – kínálják citromsárga és narancssárga termésüket. Teát főzünk mi is reggelire. Gyöngyi kolléganőm – orosz szakos lévén – teszi ezt nagy szakértelemmel (igen sokszor főzött ünnepélyesebb oroszórakon szomvárbán csáját). Férjem a citrussövényből hoz originál görög citromot, én teritek. Igazi, nyugalmas, szép vasárnap reggel!

Mint csoportvezető elindulok, hogy „leltárba vegyem” tanítványaimat, a felnőtteket, s hogyan tudunk érdeklődni.

Most látom csak, milyen szép városkába érkezünk! Kelet felől magas hegylánc koszorúzza, amelynek lábánál hosszan húzódik a tengerpartot követve a település. Enyhe íve még barátságosabbá, még romantikusabbá teszi. A tengerparti főutcában sétálunk férjemmel. Meglepve látjuk, hogy rajunk kívül alig van látogató, mégis minden vendéglő nyitva, teljes személyzettel s megerített asztalokkal készenlétben áll. Az éttermek fő épülete az utca szárazföld felőli oldalán van, terasza vele pont szemben, a tengerparton, az utca másik szélén. A felszolgálóknak tehát munkavégzés közben az utcán keresztül kell járniuk.

Egy templomhoz érünk. Pravoszláv. Ékessége az ikonosztáz és a sok égő gyertya. Egy helybeli asszony beszalad, keresztet vet, ő is meggyújt egy gyertyát, ismét keresztet vet, s már szalad is tova. Részéről ennyi volt a vasárnapi istentisztelet.

Megtaláljuk Árpíekat, Éviéket. Belakták már erkélyes lakásukat. Kávával – jó, magyáros erős kávéval – kínálnak bennünket. Elégedettek mindennel. Folytatjuk sétánkat. Tanítványaimmal találkozom, akik kis

csoportokban vagy csak párban fedezik fel ideiglenes lakóhelyünk szépségeit.

A délelőtti korai óráiban még hiányolnunk kell a napfényt: a magas hegykoszorú elzárja előlünk a sugarakat.

Egy temető mellett visz utunk. Bemegyünk. Sajátos sírköveken, sírboltokon az elhunytak fényképeit látjuk, de nem csak egyet, hanem albumszerűen, életük különböző szakaszaiból többet is. Kis szekrénykékben kedvenc tárgyaik, egy másikban kedvenc ételük, italuk van, mindig frissítve.

Dél felé jár az idő, látjuk már a napot, visszatérünk hát szállásunkra, hogy fürdőruhára öltözve, vagy vetkőzve a tengerpartra menjünk csak napozni, esetleg megmártózni is.

Estefelé előkészítem a másnapi utat: kiosztom Athén város térképét, némi szójegyzéket. Az indulás időpontja hajnali 4 óra.

Ottó fiaimmal egy alattunk lévő szobában lakik. Szeretik, tisztelik őt, szinte barátként. Késő éjszakáig – már-már hajnalig – felhallatszik hozzáunk hangos beszédük, anekdotázásuk, nevetgélésük, sokszor hahotázásuk. Rövid lesz az éjszaka!

Rövid is volt! Antinak, kollégámnak, aki egész éjjel a selyemakácok hüvelyéből „pirgálta” ki a magokat (most szándékozik meghonosítani Magyarországon), s Gyuszinak is, akit társai sokszori próbálkozással sem tudtak felébreszteni hajnalban. Az ő kivételével együtt a csoport, indulunk.

Az E75-ös út, mely követi a tengerpartot, vezet bennünket a főváros-hoz. Lassan virrad. Baloldalunkon, kelet felől feltűnik a pirosas-rózsaszínes égbolt, úgy, ahogy Homérosz írta meg: „És hogy a rózsásujjú Hajnal kelt ki a ködből...”

Kisebb teherautók, kirándulóbuszok húznak el mellettünk, néha mi hagyjuk le őket. Feliratokat betűzünk, ismerkedünk a görög abc-vel.

Pihenőt tartunk, mielőtt a nagyvárosba beérnénk. Mindenki megkávézott, felébredt már, elmondhatom hát, amit Athénról szükségesnek tartok: hogyan lett Poszeidon helyett Pallasz Athéné zöld olajágával a város védője; hogyan lett öngyilkos Aigeosz király, fiának, Thészeusz-nak a feledékenységé miatt; hogyan épült fel többször is az Akropolisz; milyen a Szindagma tér ma, hogy fog zajlani az őrségváltás a hősök emlékhelyénél. A csoporttal ezt nézzük meg először, míg Gyöngyi kolléganőm – már angol nyelvszakot is szerezve – megveszi számunkra a belépőt a fellegvárba.

Közben beérünk a városba. Sűrűsödik a forgalom, tovább betűzzük az autók, aztán a boltok, intézmények feliratait. Parkolót keresünk, s találunk. Gyalogosan indulunk az enyhén balra ívelő Amáliász úton a Szindagma térig, ahol a Parlament épületét, az Ismeretlen katona sírját, a győzelmi reliefet és az őrségváltást nézzük meg.

A két őrre figyelünk. Öltözetük sajátságos: a fekete, fél combig érő felső zubbony alól, amelyet derékban fényes csatos öv fog össze, fehér lábszárvédő harisnya látszik, térdük magasságában egy vastagabb fekete pánt, alatta egy keskenyebb. Cipőjük – mintha nagyobb lenne a szükségnél – elől, az orránál felhajlik, egy-egy fekete pompon díszíti azt. Sapkájuk sötétbordó, svájcisapkához hasonló, a jobboldalán húsz-huszonöt centi hosszú bojt lóg. Feszesen állnak, jobb kezükben földre tett puskát tartanak. Mögöttük a görög katonai győzelmeiket idéző relief a haldokló harcost ábrázolja, mellette Periklész híres beszédének részlete olvasható, amely a peloponnészoszi háborúban elesett katonák temetésén hangzott el. Thuküdidész jegyezte le a „Párhuzamos életrajzok” című művében, Periklész életrajzában. Minden tanítványom olvasta, sőt elemezte velem tanórán, megismerve belőle a görög demokrácia fontos elemeit: „...mindenki egyenjogú...tettre kész lélek...szeretjük a szépet, a bölcsességet...gondunk van az állam ügyeire...városunk Görögország nevelőiskolája...”

Az őrsváltásig van némi időnk, fényképezkedhetünk – egy vállalkozó fotós jóvoltából – a katonával, emlék marad ez a későbbi évekre. Aztán négy katona tűnik fel a tér másik oldalán. Kettő a kísérő, kettő a váltás. Kimérten emelik térdmagasságba lábukat – előbb behajlítva majd kinyújtva –, aztán a földre lépnek, így folytatják vállra tett puskával az őrségig. Pontosan kimért koreográfiával, ördögi gyorsasággal helyet cserél a két páros, s már fordul is a menet. Megtapsoljuk őket.

Visszafelé a Plaka zezugos utcácskáin kóborlunk: árudőmping mindenütt, a kínálat sokszínű, amit Görögország mutatni akar magából a külföldi látogatóknak, itt megsejmlélhető, megvehető: antik szobrok másolata, ókori vázák, kombolaj minden mennyiségben, ikonok minden méretben, kecskebőröből készült papucsok, kesztyűk, sapkák, „Pénélopé szőnyegek”, ötvösmunkák rézből, ezüsből, albumok, képeslapok... Felsorolhatatlan bőség!

Igyekeznünk kell, vár bennünket az Akropolisz.

Megilletődve lépünk a 2500 éves márványlépcsőkre a bejárat díszkapu, a Propülaia felé haladva: középen kikoptatta őket az idő s a látogatók tömege. A fényes márványlépcsők most csúszósak, balesetveszélyes a kis szerpentin. Mégis felemel annak a tudata, érzése, hogy itt ment fel áldozatot bemutatni sok hadvezér. (Istenem! A híres lépcsők! Odesszában, a fekete-tengeri kikötőben, ahol az „eizensteini” babakocsi leszáladt, Rómában a Szenátor térre vezető Cordonata, Volgográdban a Mamajev kurgánon felvivő és a Szent Lépcső Rómában!)

Ami a fennsíkon szemünk elé tárul, a periklészi építkezés eredménye. Korábban mészkőoszlopok alkották a „száz láb hosszúságú” templomot, ott állt a városvédő istennő faszobra is. A perzsák támadása, pusztítása után, a békeidők beálltával épült újjá pentelikoni márványból. Athéna

istennő több szerepet is betöltött az ókori görögök vallásában: a szűz (Parthenosz), a győzelem istennője (Niké), a városvédő (Poliasz), a munkás (Ergané). Minden alakjában megillette őt egy-egy templom.

A fellegrvár fennsíkján legelőbb – a feljárattól jobbra – a Niké-szentélyt látjuk, csigavonalas ion oszlopfőivel, töredék domborművekkel a körbefutó frízen. Mellőle, a bástyán távolba nézünk, délre: elláthatunk Pireuszig, akár Szalamisz szigetéig is. Először mégis a várost szemléljük felülnézetben: a szürkés-fehér szín dominál a tenger felé féloldalasan lejtő településen. (Ez számomra nem túl felemelő!) Megtaláljuk szemünkkel az Areiosz Pagosz zöld dombját, letekintünk a Dionüszosz-színház romjaira alattunk.

A Parthenon! Óriási, alig-sárgás oszlopai a magasba vonzzák szemünket: rajtuk bordázat fut fel, dór oszlopfők zárják. Csodálkozunk, hogy nem egy márványtömb alkot egy-egy oszlopot, hanem azok darabokból állnak. Vajon mi tartja őket össze? Biztonságosak? Az oszlopok fölött gerendázat, majd díszítőszalag fut körbe metopékkal. A domborműveknek már csak a töredékei láthatók. Bentebb a fríz még megőrizte a csatajeleneteket, harckocsikat és lovasokat, isteneket és dolgozó metoikoszokat. Hiába keressük viszont Pheidiász 12 méteres, híres, Athéné Parthenosz szobrát (ami miatt az alkotó nehéz helyzetbe került), rég más városba költözött: Konstantinápoly dísze lett Bizánc megerősődésekor. Matematikus kollégáim csodálják a templom szabályos szerkezetét, arányait.

Legszebbek az Akropolisz fennsíkján a „szoborlányok”, az Erechtheion kariatidái. Önmagukban is remekművek, mintha velük alkotójuk a dór, az ion, a korinthuszi oszlopok szépségét is felül akarta volna múlni! A kultuszhely a mitikus király nevét őrzi, de hajdan helyt adott a vetélkedő isten, Poszeidon tiszteletének is. És amit a felszínen nem láthatunk, azt a múzeum mutatja meg, bár sok-sok művészeti emlék megtekintésére a világ nagy városaiba kellene utaznunk, amennyiben sok nép „vámot szedett” hódításai során az ókori kincsekből.

Körbenézünk még egyszer a széles panorámán, majd a fellegrvár tövében gyülekező csoporthoz csatlakozunk. Legtöbbsen fáradtan ülnek egy-egy muzeális kódarabon, zajlik a „ki mit vett” szemle, uzsonnázgatnak. Együtt vagyunk. Elindulunk, s az ókori színház maradványkövein lépdelve képzeletben kiegészítjük a töredék széksorokat, a kópáholyt, a színpadra állunk, mint hajdan Szophoklész színészei. Most szereplőivé válunk a történelemnek. Vagy a világirodalomnak?

Délután négy lehet. Buszra szállunk. Utunk Pireusz kikötőjébe visz egy mélyben futó árok mellett: itt húzódhattak Themisztoklész védőfalai a harmadik perzsa támadás idején, s ez kivezetett egészen a tengerig.

Akkor a kikötővárosban elsősorban a methoikoszok éltek, akik kereskedtek, kézműves műhelyeikben alkottak. A mai utcák is az ókoriak

nyomait követik. Persze bennünket, engem is, akik először járunk itt, az óriási tengerjáró hajók látványa vonz: egész buszokat, vonatszerelvényt nyel el a tengeri komp gyomra. Irigyeljük a felszálló utasokat, akik tán Krétára vagy más görög szigetre, esetleg Törökországba utaznak.

Visszaautunk lassú. Alig tudunk 5-6 óra tájban kiaraszolgatni a városból, de legalább ismét betűzgethetjük a feliratokat.

Késő este érkezünk vissza Kaména Vurlába. (Gyuszi fogad bennünket. Már felébredt!)

Sajnos mindig időzavarban vagyunk: holnap kora reggel indulunk haza. Tehát: gyors csomagolás, némi szendvicskészítés az útra, rövid, de mély alvás, s már itt is az ébresztés ideje.

Sötét van még, amikor hajnalban rákanyarodunk az E75-ös útra, s alig tíz kilométer után máris megállunk, megtekinteni a thermopülai csata emlékművét. Leonidász spártai király itt védte a szorost a perzsákkal szemben 300 katonájával együtt, mindhalálig. A márvány emlékmű bronzszobra Leonidászt ábrázolja, de szimbolikus is a hatalmas mezíten férfialak: fején sisak, kezében pajzs és dárda. A talapzaton domborművek idézik a harcot, epigrammák méltatják a hősök helytállását. A leghíresebb és legismertebb Szimonidészé (minden diák skandálja): „Itt fekszünk, vándor, vidd hírül a spártaiaknak: / megcselekedtük, amit megkövetelt a haza.”

Virrad. Délelőttre Thesszalonikibe érünk. Fehér torony, piac, Arisztotelész szobra. Ugyanazok az élmények, amelyeket már az előző út alkalmából átéltem.

Délután indulunk Magyarországra Jugoszlávián keresztül. Ismét félsz ébred bennem, mint idefelé. Késő éjjel érünk Szarajevo „magasságába”. Ébren vagyok, az utasok zöme alszik. Fények villannak a város irányából. (Csak másnap tudjuk meg a híradásokból, hogy Szerbia fővárosát bombázták akkor éjjel.) Csak haza! Mielőbb!

Szerencsésen megérkezünk éjfél után.

A legközelebbi utazás reményében köszönünk el egymástól.

..s te fönn lovagolsz még
a Capitolium ősi tetőjén,
Marcus Aurelius.

Kosztolányi Dezső: Marcus Aurelius

A bronzfejű császárnál – szerelmem, Róma I. (1997.)

Egyetemi tanulmányaim során az előadó tanár így kezdte az ókori Rómáról tartandó előadását a falitérkép előtt: „Kezdjük el ennek a szörnyű nagy birodalomnak az ő kicsiny kis kezdetét!”

„Amíg a Colosseum áll, addig Róma is áll, s amíg Róma áll, addig a világ is áll, ha elpusztul a Colosseum, elpusztul Róma és a világ is.” Sokan ismerjük ezt a Szent Bédától való idézetet, kissé hibás fordításban, mert a Szent a hírhedt Néró híres „Kolosszus” szobrát értette a „Colisaeus” szóban.

Az ismert Fellini-film címe: Nápolyt látni és... Írjuk át: Rómát látni és...

„...én második születésemet, igazi újjászületésemet számítom attól a naptól, amelyen Róma földjére léptem.” – Goethe vall így.

Sok-sok inspiráló emlék, hogy ismét Olaszországba utazzam, utazunk. Akinek csak lehet, megmutassam, amit már láttam, s megnézzem, amit még én sem láttam.

Az érdeklődés felkeltése könnyen ment, hatvanhat személy jelentkezett még a múlt tanév végén. Hát szervezni, tervezni kezdek. Emeletes buszt kell bérelnem: ez a tanítványok kívánsága, ilyenén még sohasem utaztak. Egy szekszárdi vállalkozóval megegyezem a kilométer-árban, két sofört kérek. Szállást ismét egy siófoki utazási irodától rendelek: gyönyörű helyen, a carrarai márványhegyek alatt, Marina di Massában kapunk.

A nyár ismét elmegy a tanulással, mivel idegenvezetőt sohasem fogadok. Kollégáim és jómagam is örömmel készülünk fel egy-egy város történelméből, látnivalóiból. Gazdag programot – ez az idő rövidsége miatt többnyire zsúfoltat is jelent – állítok össze: a fő cél, Róma, de odafelé „bekukkantunk” Velencébe, egy napot szánunk Firenzére, s Pisa hírességeit is látnunk kell, hazafelé csak egy pillantás Ravennába. Velencét és Rómát bemutatom én, Firenze Jóska kollégámé, Pisa Jutkáé, a vatikáni képtár a Sixtus-kápolnával Gyöngyié.

Költségvetést készítek: 180 forint egy kilométer (2500 km-t tervezek), 4 éjszaka szállás 7600 forint, biztosítást kell kötnöm, autópályadíjjal is

számolni kell, a sofőröknek napidíj jár, azaz személyenként az ötnapos kirándulás 16 000 forintba és 20 márkába kerül.

Csodálatos társaság jött össze, mind kolléga vagy jóbarát, vagy a kolléga jóbarátja, vagy a jóbarát jóbarátja: Jóskaék, Marciék, Ildiék, Magdiék családostul, jöttek házaspárok (Jutka, Pista, Évi, Gábor, Árpí, férjestül-feleségestül), saját osztályom, Marci és Erikák, s többen csak úgy, bármely osztályból.

Október 23-a, késő délután van. A csoport zöme a boglári parkolóban gyülekezik. Férjemmel, Kláriékkal és az ő barátaikkal a lellei állomásnál várakozunk. Bekanyarodik az emeletes busz, rajta, fönna az emeleti panorámás ablak előtt Marci fiai: János, Gábor, Csaba, Krisztián. Elmentek Siófokra, hogy ott beszállva biztosítsák maguk számára a legszebb kilátást az úton. A földszinti ülések előtt asztalka is van, (itt foglalunk helyet mi is, lépcsőzzenek csak a fiatalok) Cili (ők Szárszón szálltak föl) már megterített az uzsonna-kávéhoz. Készségesen kínál engem is: finom, igazi, kotyogóban főtt, erős, magyaros kávéval. Boglár. Megtelik a busz, indulunk. Bemutatom az utasokat egymásnak, ismertetem a programot. Lassan Kanizsához érünk, előbb hangos beszélgetés, aztán halk zsongás, majd csend. Járművünkön televízió is van, kollégám tudta ezt, hát Michelangelo életéről hozott magával videofilmet, előkészítendő a firenzei látogatást. Első részét megnézzük, amíg az álom majd elnyom bennünket. Látjuk, hogyan „bányászták” az ifjú mester számára a carrarai márványtömböt, amelyből Dávid híres aktját megalkotja majd.

Szlovénián keresztül egész éjjel utazunk, hogy kora reggelre a nagy velencei parkolóba érhesünk.

Mire hajnalodik, pirkad az ég, már az olasz tájjal ismerkedünk. Első megállónk (friss levegő, nyújtózkodás, mosdó, egy kis séta, egy szál cigaretta) már olasz földön. Milyen az ember? Ahogy ébred, máris éhes. Hazai finomságok kerülnek elő, tea a szendvicsek mellé, a felnőtt férfiktől egy kis maguk termelte bor. Ahogy konszolidálódik a csoport, újra buszra szállunk, s én megkezdem az agyak ostromát. (Tudom, hogy a városban csak hivatásos idegenvezetők tarthatnak bemutatást, hát így kijátsszuk a szabályokat.)

Velence, a lagúnák, a hidak, a cölöpök városa történelméről szólok (hiszen sokan most jönnek először ide): a lagúnák kialakulásáról, az első településről Malamocco községben, amelyről a halász-lakók beköltöztek a mai város magjába, a Rialto híd tájára. (Ez sziklás terület volt.) Aztán következett a dogék kora, harc a tengeri, elsősorban az adriai-, illetve a földközi-tengeri kereskedelmi hegemoniáért Genovával, az arabokkal, a törökökkel. S a szorgalmas hajdani halászok utódai már inkább kereskedelemről, esetleg kalózkodásból, nagy politikai vállalkozások (a Szent Föld visszafoglalása) támogatásával mesés vagyonra tettek szert önmaguk és a (most már) Velencei Köztársaság számára. Hadiflottáját csata-

hajók és gályák alkották, 3000 kereskedelmi gálya bonyolította az árucserét, meghódította a görög szigeteket, Ciprus is az ő gyarmata lett, 14 nagyváros fizetett neki adót (évente 1 400 000 aranyat.) Elmondom, hogyan építették a patrícius családok palotáikat sok ezer vörösfenyőt, libanoni cédrust hozva az alapozáshoz a lagúna bizonytalan talaját erősítendő.

Mesélek Szent Márkról, aki Jézus fiatal tanítványa volt, s a Biblia szerint az ő anyja házában történt az utolsó vacsora, ő a második számú evangélista. Jézus elfogatásakor ott volt a Gecsemáné-kertben, majd az ő házuk lett az apostolok gyülekező helye Jeruzsálemben. Szemtanúként írja le a második Evangéliumot, apró részleteket is közölve. Hittérítő útja során a legtovább az egyiptomi Alexandriában hirdette az evangéliumot, itt szenvedett kínhalált 100 körül, miután a pogányok többszöri próbálkozása csodák révén sikertelen volt. Itt is temették el a keresztyének, innen hozták leleményes velencei kereskedők ereklyéit vagy hamvait 810-ben, eltemették abba a templomba, melyet ebben az évszázadban kezdtek építeni, s csak 1100 körül fejeztek be, s lett Szent Márk a város védőszentje, a Dómnak és az előtte lévő térnek névadója.

Térképet osztok ki: a városon fordított S-alakban kanyarog a Grand Canále, a legnagyobb paloták megnevezve rajta. A vaporetto végállomásán (a vasútállomással szemben) fogunk felszállni, végighajózunk a csatornán egész a Szent Márk térig. Közben autóbuszunk leparkol a sztráda végállomásán lévő Róma téren, látjuk már a Santa Lucia vasúti pályaudvart. Innen gyalog megyünk a vaporettohoz. Biglietttot veszek egy-egy csoport számára, mégsem kérhetek 66 darabot egyszerre. Megáll a forgalom, amíg velem a pénztáros végez. Aztán, ki hol kap helyet, van, aki csak a következőn, vízibuszra szállunk, s kinyílik előttünk a város.

Most csak kívülről, de mégis közelről csodálhatjuk a paloták sorát, a templomokat. Szinte valamennyiben közös, hogy „lábukat”, az árkádokat a csatorna vize mossa. A földszinti ablakok – tán a vízzel szembeni védekezés végett – zsalusak, de az emeleti szintek már jobban árulkodnak az építés koráról, és természetesen építtetője vagyoni helyzetéről is. Bizánci-román stílusban látjuk a hajdani török kalmárok székházát, amely ma Természettudományi Múzeum. A Pesaro-palota barokk épülete ma a modern művészetek galériája, itt láthatnánk az ismert velencei Biennálé anyagát is.

Szemem már a Ca'd'Oro palotát, az „arany házat” keresi, valójában ezt ismeri mindenki, ezt mutatják be a művészettörténet könyvek mint tipikus szépséget: nyitott gótikus árkádsor, keleties ablakok és keleties mintázatú falfelület, fűrészfogas pártázat. Most is látom az aranyos csillogást: hol rózsaszínes, hol sárgás fényűt. A díszes paloták közt megbújik néhány „csak színes” falú, nem aranyozott ház. Örülök, hogy

accelerato, azaz minden oldalon kikötő hajóra szállhattam, így tovább gyönyörködhetek a könnyed erkélyekben, az oszlopokban, a lépcsők, a romantikus kis hidak látványában. Most is áruszállító bárkák viszik a portékát a közeli piacra, s íme, megpillantom a Rialtot, a csatornát átívelő legnagyobb hidat márvány bolthajtásával. (Közben orrom érzékeli, hogy a halpiachoz közeledünk.)

Egy csúcsíves épület előtt hajózunk, a Sagredo családé volt, innen jött hozzánk a mi Szent Gellért püspökünk. (magyarországi történetét mindenki ismeri). A Collone-palota a híres doge családjáé volt, majd az a Moro-ház következik, amelyből a Shakespeare-mű főszereplője, Otello, a velencei mór származik (valójában nem szerecsen). Lassan beérünk a Rialto alá, ott érzékelem csak, milyen széles: helyet adhat kis ékszerboltoknak is a sétálók tömege mellett. Szemügyre veszem a híd melletti járdát, ahol előző utam alkalmával sétáltam, majd a rakpartot. Kihajózunk a Rialto alól, s két gyönyörű reneszansz palotát látok, mindkettő művészettörténeti szempontból figyelemreméltó: egyik Tizianonak adott otthont évekig, miközben a maestro híres freskókat, olaj- és táblaképeket festett a város középületeinek, és magánpalotáinak, oltárképeket a templomoknak, portrékat a dogéknak; a másik a Tiepolo családé volt. (160 szobája ma is megtekinthető). E család sarja volt a híres barokk festő, aki mennyezetfreskóival (Itáliában és Spanyolországban is) vívta ki az elismerést.

Itt látom a Contarini-palotát, erkélyei a mór stílus jegyeit hordozzák köcsipkézetükkel. S ismét irodalmi kapcsolóponttal találkozom: Desdemona e család gyermeke volt. Most egy templom fehér márványfalával, két kupolájával vonja magára a figyelmet. Könyvemben olvasom, hogy ez az Angyali üdvözlés temploma, a Santa Maria della Salute, s hogy fogadalmi templomként építették az 1630. évi pestisjárvány elmúltja után, s hogy 1 200 000 tölgycölöppel alapozták meg.

Befutunk a San Marco kikötőbe (itt fogunk találkozni pontban, délben). Kiszállunk, s előttünk áll a „tenger királynője” teljes közelségben: a tér (most állnak a tenger beáramlásakor a közlekedést biztosító deszkahidak), a dóm, a palota, a harangtorony, az óratorony, a galambok, ékszer- és ajándékboltocskák, standok, rengeteg áruval, pizzériák, gelatériák, szűk sikátorok, és már kinn is vagyunk a nagy csatornánál, a gondolásoknál. Átmegyünk a Rialtón, déligyümölcsöket kóstolunk, a halpiacot szemléljük és szagoljuk. Ugyanez vissza a találkozóhelyig! A rendesebbje így is tesz, de néhányan (Gáborék) a halpiac után tovább sétálnak a kis járdán, aztán a zezzugos, romantikus hidakon, lépcsőkön – el-eltevédve – indulnak a nagy parkolóba. De hiába keressük őket az autóbusznál, bizony eléjük kell menni, bizony Gyöngyinek a rendőr segítségét kell kérni!

Íme, ez volt a bepillantás Velencébe! Kár lett volna kihagyni!

Most már közvetlen úti célunk a szállásunk: Marina di Massa. Ebéd a buszon, közben indul a Michelangelo-film második része. Padova, Ferrara, Bologna irányában haladunk, el kell mondanom az útitársaknak, hogy Padova Szent Antal nyughelye (a portugál származású szerzetes hazája után Észak-Itáliában hirdette az evangéliumot, a szeretetet és a megbocsátást prédikálta ékeesszólóan, csodák kísérték tetteit). Bolognában, Európa legrégebbi egyetemén tanult a mi Csezmiczai Jánosunk, Janus Pannonius. Közben a filmen a fiatal Michelangelo kifaragta Dávidját, megvívta festői párharcát az idős Leonardo da Vincivel. Alkonyodik. Lucca után északra fordul utunk, a tengerpartot követjük. Jobboldalon feltűnik a carrarai fehér márványhegy, Massa város nevét olvaszuk az útjelző táblán, balra letérünk a tengerparti üdülöhely felé. Majdnem sötét van már, jó, hogy városban haladunk, így a fények segítik az eligazodást. Keressük a Marina di Massa helységjelző táblát. Most éber mindenki, most a szállás keresése és megtalálása a fontos. A tengerpart közvetlen közelében egy nagy motel fogad bennünket. Recepciója működik, megkapjuk a szobákat, elszéledünk.

Több épületet foglal magába az intézmény. Egy régebbi „casa” – a bejáratától jobbra – lesz szállása a felnőttek zömének – a férjemnek és nekem is –, az ifjabb nemzedék modernebb, később épült ház szobáit kapja (Marci is itt tanyázik fiaival). De bármilyen késő is van, a vacsora szükségeltetik. Igen praktikus, óriási konyhát találunk (most szakácsok nélkül, de nyitva!) étkezési lehetőséggel (mint egy menzakonyha és étterem). Többen rögtön birtokba veszik, s már megint „a vacsora melege száll”. Körbejárom a csoportot (66 ember nem kevés!) Megvan már a listám, kit, hol találok meg. Alig érkeztünk meg, máris a holnapi programról kell szólnom: korai indulással Firenzébe megyünk, a „múzeumvárosba”, hogy eredetiben láthassuk a filmről már ismert Dávid szobrot (többek között!), s hazafelé bekanyarodjunk Pisába, egy kis „ferde torony nézésre”.

Hajnal van, most is korai kelés, mint minden úton (kevés az idő, sok a látnivaló!). Már ismét buszon ülünk, indulunk, szemügyre vehetjük, amit tegnap este nem láhattunk, s elmondhatom, amit tegnap este nem mondhattam el.

Látjuk a városkát ölelő carrarai hegyet márványfalával, márványsziklaival, fehér márványpor lepte lábával. Meglepve állapítjuk meg, hogy még az árokpart s a rajta átívelő híd borítása is „márványhulladékból” van. Hát itt hasították ki Michelangelo számára a tömböt! Elmondom, hogy most is aktív a „kőbányászat”, s a szabálytalan tömbökből a hegy lábánál lévő telepeken fűrészelik ki a szabályos kockákat vagy téglateszteket, innen szállítják tovább vasúton vagy hajón a célállomásokra. Elmondom azt is, hogy a három, egymáshoz igen közel fekvő városka – Sarzana, Carrara, Massa – földrajzilag a versiliai parton fekszik, törté-

nelmíleg a Massa hercegségé volt. De mit rejt a „marina” szó oly gyakori megjelenése: Marina di Massa, Marina di Carrara? Talán kikötőt, talán régi halászfalut, az ember és a tenger, no meg a part, sőt a közeli hegyek együttélését, kikötésre alkalmas partszakaszt, olyan fővenyt, amely alkalmas volt a halászbárkák partra vonására. S a halászok házai? A sziklákhöz és egymáshoz tapadtak – egymást erősítve, védve –, ablakaikkal a tengerre néztek. Folytatnám, de Jóska sürget: neki is sok mondanivalója van mai úti célunkról, Firenzéről. (E nap részletes története „Az egész város múzeum!” című részben olvasható.)

Megesteledünk, mire ismét szállásunkon vagyunk. Klári dagadt lábbal, én is, Kálmán fájó derékkal (ilyennel is jött el), de sok-sok ismerettel, gyönyörű élményekkel gazdagodva az ágyat óhajtuk. Ismét „terepszemle”: megérkezett-e mindenki, s már megint sürgetés: holnap hajnali négy órakor indulás. Róma sok kilométer! Gyorsan aludni, mélyen, hogy éberek legyünk az új szépségek befogadására. A szobánkba mennék vissza, de Évi vacsorára invitál, kedvesen, spagettit főzött, stílusosan. Kicsit ódzkodom, hogy sok még a dolgom az éjszaka során, de elfogadom a meghívást, köszönettel. Minthogy sok is lesz! Ágyam végébe kuporodom, előszedem a Rómáról készült jegyzetemet, újra el kell olvasnom, hogy majd holnap könnyedebben „adjak elő” a buszon útközben. Dilemmák fogalmazódnak meg bennem: Jó Isten! Biztos, hogy tudni akarják a hallgatók ezt a sok adatot, s megjegyzik-e? Feltétlenül fontos például a patriciusok és plebejusok harcáról szólni, fontos-e Sulláról vagy a népgyűlések fajtáiról beszélni? De mit hagyjak el? Most érzem csak súlyát, hogy mire vállalkoztam. Egyébként is kissé irreális elgondolás egy nap alatt megismerni egy világvárost! Átprogramozom hát az előzetes tervet: azt fogom csak ismertetni a múltból, aminek nyomait a mai Rómában látni fogjuk, támaszkodom azokra az ismeretekre is, amit a csoport tud.

Rövid volt az éjszaka, gyorsan virradt számunkra. Az indulási időt pontosan be kell tartanunk, hosszú út áll előttünk. Most is akadnak renitenskedők, akik hajnalig pingpongoztak, s lekésték az indulást. Sajnálom!

Indul az agytrénig. Csak finoman! – figyelmeztetem magam, s figyelmeztet férjem is, a hallgatóság oldalán állva (illetve ülve!).

Kezdem hát a híres mondással: Amíg a Colosseum áll...

Róma, az örök város hét dombon – valójában hét halmon – épült a Tiberis folyó S görbületének két oldalán. Az etruszk, a szabin és a latin népek itt találkoztak valaha – akkor még város nélkül –, talán a Capitolium lábánál. Diákjaim is ismerik térképről e halmok nevét, ismerik a mitológiából és a mondavilágból Mars hadisten és Rhea Silvia két ikergyermekének történetét, hogyan lett a madárjóslat alapján az első város alapítója a Palatinuson, az első fal építésének elkezdője, a város névadó-

ja és első királya Romulus és nem Rémus. Majd, amikor a Szent Péter téren sétálunk, vásárolhatunk emlékebe – ki milyen méretet akar – a két fiút szoptató farkast (bronzba öntve) ábrázoló szobrocskát. (Milyen érdekes az országok jelképrendszere, mily sokan választottak szimbólumnak egy-egy állatot: a gall-franciák a kakast, a németek a kétféjű sast, az angolok az oroszlánt, az oroszok a medvét, mi magyarok a turulmadarat!) A királyság korából láthatjuk még ma a Servius Tullius király által épített első – alig 9 kilométer hosszú – városfal maradványait. Sétálni fogunk a Forum Romanum kövein, megcsodáljuk néhány római isten (például Saturnus, Jupiter és Juno) templomának, a basilikáknak, a szenátus tanácskozó termének maradványait. Felidézem, hogy a szabin nők elrablása is e korban történt, sokan a daljátékból is ismerjük történetüket. Már a köztársaság korában építették az első hadiutat, miközben a rómaiak már egész Itáliát meghódították. Vergiliust idézem, aki Aeneis című eposzában a rómaiak történelmi hivatásaként jelölte meg a hódítást, a népek feletti uralmat: „...te, római arra ügyelj, hogy a népeken úr légy / Ez művészeted...” Közben bekebelezték a Földközi-tenger partvidékét, legyőzték a punokat Afrikában, s majd Nagy Sándor hajdani birodalmára is ez a sors várt. És amikor már az ókori Hellasz is az övék lett, magukba szívták a görög kultúrát: pedagógusok jöttek rabszolgaként, megjelentek a görög épületek elemei – az oszlopok, a thümpanon, a friz – a Városban. Ezek díszítik a Kr.e. 27-ben épült, majd Hadriánus császár által átépített Pantheon bejáratát – látjuk majd délután –, s a költészet is hellén forrásokból táplálkozva adja tovább az utókornak a könnyen skandalizáló időmértékes verselést. (Ismét hajdani latintanárom jut eszembe, akinél emlékezetünkbe kellett vésnünk örök időkre: „Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris...” A diákok zöme már ismeri, a felnőttek talán emlékeznek még Catullus epigrammájára az ambivalens emberi érzésről: „Gyűlölök és szeretek”, Horatius ódáira: „Áll ércnél maradóbb művem...”)

Megtekintjük majd a császárkor emlékeit: a már említett Colosseumot, a tövénél meghúzódó, de önmagában mégis monumentális Constantinus diadalívét, a Forum területén Titus császár egynyílású diadalívét, föltekintünk Traianus oszlopára. Róma város térképét becsukott szemmel is látom, oly sokszor tanulmányoztam – hiszen én is most vagyok itt először! Felmegyünk a Szenátor térre a híres lépcsőn, ott áll majd előttünk, a Michelangelo által tervezett csillagos tér közepén a „bronzfejű” császár, Marcus Aurelius lovas szobra (Most idézem Kosztolányi versét, aki elzarándokolt a filozófuscsászárhoz: „Bronzfejű cézár / aranyszakállú, vak ragyogású szoborszemeiddel / örködve vigyázol...”). A múzeumban s a téren is egy oszlopon láthatjuk a római farkast az ikrekkel. Pillanatok alatt leérünk a hófehér márványból épített-faragott Victor Emanuel-emlékműhöz, aztán a barokk stílus iskolapéldájaként tanult és

megismert II Gesu templomot keressük meg. Meg kell néznünk a San Pietro in Vincoli templomban Michelangelo híres Mózes szobrát, melynek látványa nélkül mégsem mehetünk haza. Kell, hogy dobjunk pénzt – szertartásosan! – a Trevi-kútba, hogy még visszajöhessünk Rómába! Pillantás a Pantheonra, át az Angyalhídon, mert vár bennünket az Angyalvár. Úgy terveztem, hogy ezt az útvonalat délelőtt bejárjuk, délre a Szent Péter téren kell lennünk, hogy fogadhassuk II. János Pál pápa áldását. (Megint zsúfolt tervet készítettem, különösen, hogy több helyszínt meg kell keresnünk s találunk, s mindenhová gyalogosan megyünk.)

Sofőreink keresik már a megfelelő bejáratot a városba, ismerik úti célunkat, jó lenne, ha valahol a Colosseum közelében tudnánk leszállni. Meg is közelítjük a robusztus, szürke, sokíves, háromemeletes, ellipszis alaprajzú cirkusz épületet, s vagy háromszor körbejárjuk a környéket – normális parkolót keresve –, míg végül „titokban”, feladva az előbbi reményt, kisettenkedünk járművünkből – lehet vagy fél 11 –, s eléink tárul lenyűgöző nagyságával az amphiteátrum. Vespasianus császár építtette Nero kolosszális szobra mögé, az aranypalota helyére. Ismerve a görög oszloprendeket, teljesen logikus, hogy az első emeleten a masszívabb, kevésbé díszített dór oszlopok tartják a boltíveket, feljebb ion, majd a harmadikon korinthuszi oszlopok emelkednek. Újdonság a boltív az építészetben ugyanúgy, mint a diadalívek lezárásában. Az ellipszis alaprajz – szakítva a görög négyzet vagy téglalap alapú építkezéssel – az etruszkok kör alaprajzú épületeiből eredeztethető.

Piros tógás, tarajos sisakos, ókori jelmezes római katonák tűnnek fel a látogatók között, akik fényképezkednek a múltból idecseppent harcosokkal.

Többen máris a közelben magasodó diadalívét csodáljuk (történelemkönyvében mindenki láthatja): Constantinus császár építtette már a hanyatlás idején, mégis impozáns, tipikus: háromnyílású, a középső felett latin felirat; domborművek, szobrok és korinthuszi oszlopok díszítik. Hátat fordítunk a diadalívnek, s a Forum Romanum itt terül el előttünk. Amíg a bejáratához érünk, gondolatban visszamegyek Romulus idejébe, aki négy domb törzseit egyesítette, s a köztes mocsaras terület lecsapolása után ez lett a közélet színtere. Itt hangzottak el a szónoklatok (Cicero itt sürgette a Catilina-féle összeesküvés felszámolását: „Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?”), itt költettek az üzletek, itt éltek a Vesta-szüzek, itt áldoztak isteneiknek az ókoriak, itt tartotta sok császár a diadalmenetét a Szent Úton, bírósági tárgyalások zajlottak, de itt hamvasztották el a meggyilkolt Caesar holtestét is. Most meglep, hogy a kőburkolat – persze 2200 éves! – töredezett, romos, a kövek közt fű, gyér bokrok láthatóak, valóban csak nyomaiban lehet felismerni a múltat. Erős képzelőerő és – természetesen – útikönyv szükségeltetik,

hogy gondolatban kiegészítsük az oszlopokat, az árkádokat, a lépcsőket, s benépesítsük nyüzsgő tömeggel e teret.

Belépve, jobbra tőlünk vöröses, robusztus épület vaskos fala, három boltíve jelzi, hogy a Forum egyik legnagyobb basilikája volt ez. Maxentius császár kezdte el építtetni, de miután őt Constantinus legyőzte a Mulvius-hídi csatában a kereszt jegyében, az új császár fejezte be. (Constantinus lett az első keresztény császár, ő engedélyezte az új vallást.) Kazettás dongaboltozata megelőzte korát, mintája lesz majd a Szent Péter-dóm mennyezetének. Teteje hajdan csillogó arany volt, ez az első Szent Péter-templom tetejére került. A belteret több kisebb donga tartja. Csak elképzelni tudom a császár hatalmas aranyozott szobrát, a csillogó falakat, oszlopokat. A Forum két oldalát ilyen basilikák foglalták el, árkádjaik alatt árusítóhelyek működtek.

Kilépve a Szent Útra (a Via Sacra), szememmel átfogom a tér egészét: a kiemelkedő oszlopokra, templommaradványokra és a diadalívekre figyelek. Ismerős, görögös, az athéni Parthenont idézi a Concordia templom. Nyúlánk korinthuszi oszlopok tartják a kör alaprajzú Vesta templomot. Töredékében is impozáns! Az utolsó király, Tarquinius Superbus elűzéséhez köthető Castor és Pollux temploma. (Az ikerfiúk Jupiter gyermekei, akiket a lovasok isteneiként tiszteltek, megmentették a köztársaságot, „Dioscurok” néven ismerjük őket, szobraikat a Szenátorok tere bejáratánál láthatjuk nemsokára.) Nyolc oszlop és a párkányzat még látható Saturnus, a földművelés istene hajdani templomából. Ismerem Titus császár egyíves diadalívét, amely a zsidók legyőzését hivatott hirdetni. Felirata címetek sorol fel, mely szerint a szenátus és a római nép állította az isteni Titusnak és (apjának) az isteni Vespasianus augustusnak, dicsőségüket örökítve meg. (A győzelem idején még az apa volt a császár.) A domborművek egyikén a császár vonul a diadalmenetben, a másikon bemutatják a legyőzött foglyokat és elorzott kegyertárgyakat (köztük a hétágú zsidó kandelábert). Constantinus diadalívéhez hasonlít a katonacsászár, Septimus Severus háromnyílású diadalíve. Ez a keleti partusok legyőzését hirdeti. Tudom, hogy ő a mi Pannóniánk – akkor még a rómaiaké – császári legátusa volt, s itt kiáltották ki császárrá a légiók.

Elidőzünk még a romokon, most Julius Caesar basilikájának széles lépcsősorán járok, a Rostrára tekintek, aztán egy magányos oszlopon nyugszik meg tekintetem (Phokas bizánci császár tiszteletére emelték), majd távolba nézek, ahova ezután igyekszünk: a Capitolium dombjára.

Capitolium! Hogy is írja Horatius? „...és nevem / folyton fényesedik, míg Capitolium / dombján megy föl a Pap s véle a néma szűz.” (Itt állt Jupiter főisten főtemploma.)

Igazából azért jöttem Rómába, hogy a „bronzfejű cézár” láthassam. Megkerüljük a dombot, s egy impozáns lépcsőn megyünk (a Michelin-

gelo által tervezett Cordonatán) a magasban elhelyezkedő Szenátorok teréhez. Ez jó megközelítési mód, mert minden lassan bontakozik ki előttünk: a lépcső két oldalán Castor és Pollux (már ismerjük őket) őrzik a tér bejáratát, elől mezítelen testtel, vállukon és hátukon köpennyel, lovaik kantárját tartva. Feljebb haladva a tér szemben lévő épülete, a Szenátorok Palotája (ma a városi önkormányzat épülete) emeleti szintje és a tetőt szegélyező kolonnád tűnik fel először szobraival, keretezve a középén emelkedő szögletes tornyot, az órával. Ablakai felett kissé barokkos stukkók láthatók, mind más-más motívumú. Már fent vagyunk a téren, már látjuk az épület földszintjét is: a két oldalról felfutó lépcső egy erkélyen találkozik (ezt is a nagy Michelangelo tervezte, ugyanúgy, mint a tér gyönyörű, „csillagos” burkolatát.)

S felmagaslik a híres bronzszobor!

Bronzlovas, bronzló. Marcus Aurelius, a második századi filozófus-császár itt katonaként jelenik meg. Vállán, hátán palástja, alatta rövid inge. Karja, lába, combja mezítelen, izmos. Jobb kezével s mutatóujjával előre mutat, bal markában valamit szorít. Göndör fürtű fejét méltósággal magasan tartja, arcát göndör körszakáll keretezi, kis bajusszal. Tekintete komoly, fenséges. Bőrsarut visel, vékony talpút, amelyet bőrszíjak rögzítenek bokája köré. Lova kecses tartású, fejét büszkén kissé balra dönti, jobb lábát lépésre lendíti. A nyeret bőrtakaró helyettesíti, kengyel nincs rajta. Vajon ez az eredeti, vagy csak másolat? (Az eredeti a II. században, tehát a császár századában készült, azóta 1800 év telt el. Túl szép, túl ép ahhoz, hogy ezt higgyem! Nos, mit írnak a könyvek? Michelangelo tervezte a talapzatot, a szobor 1538-ban került ide; a császár alakját megőrizték, a lovat újraformálták; azóta is többször megújították mint a tér ékességét.)

Hát ő az, aki a mi Dunántúlunk, a hajdani Pannonia északi részén maga vezette a védelmi harcokat a Birodalmat veszélyeztető barbár markomannok és kvádok ellen. A halál is itt érte aggkorában.

Nincs annyi időnk, hogy a tér múzeumába betérjünk nőstényfarkast és ikreket nézni, de kárpótol bennünket az épület melletti oszlopon – tatározási állványok közepette – látható nagyobb szobor. Hű mása a bentinek. Azt mondják, hogy a farkas etruszk korból származik, s a kis Romulust és Remust később helyezték ide.

Sétálgatunk a csillagos ábrán, most az ókori latin feliratokat böngésszük, fordítgatjuk. Ismétlődő rövidítés: S. P. Q. R. mindenütt: Senatus Populusque Romanus, a szenátus és a római nép: ez a köztársaság szellemének hangsúlyozása.

Sürget az idő. A lépcsőn lefelé haladva messzire tekintünk: nagy távolságban a Dóm kupoláját véljük felismerni. Észak felé indulunk a Capitolum dombja tövében, a végén jobbról elkápráztat hófehérségével és monumentalitásával az egyesített Olaszország első királyának, Viktor

Emánuelnek emlékműve, a tetején az uralkodó óriási lovas bronzszobrával. Teljesen eltér a környezete hangulatától.

Innen csak egy ugrás lenne az Il Gesu templom – a barokk stílus első, tipikus példája – balra, próbálkozunk is keresésével, de sikertelenül. Hát a könnyebben elérhető császárfórumok felé fordulunk, jobbra, s máris Traianus diadaloszlopa tövében állunk. Föltekintünk a csigavonalban futó dombormű-szalagon (270 méter hosszú): harci jeleneteket, legyőzött harcosokat látunk. (A császár 107-ben hódította meg a dákok lakta Erdélyt.) Az oszlop tetején ma Szent Péter szobra látható – messziről is pontosan felismerhető – feje körül glóriával, kezében a kulccsal. A Via del Corso elvezet bennünket – kis letéréssel róla – a Trevi-kúthoz. Megtaláljuk. Lenyűgöző a szimbolikus jelentésű szoborcsoport: Neptunust, a tenger istenét ábrázolja vízen úszó kagylón, melyet lovak húznak. Egy óriási barokk sziklatömb látszatát kelti az alkotás a mögötte lévő épülethez simulva. De hol a víz? – tesszük fel a kérdést. Sehol sincs! Csak a kiszáradt medence alján látjuk a korábban, titkolt visszatérési remények jegyében bedobált pénzérméket. Csalódva hagyjuk el a víztelen kutat, s a térképünkre hagyatkozva célozzuk meg nyugati irányban – apró utcák útvesztőin át – a Pantheont. Legalább úgy örülünk, amikor feltűnik, mint Kolumbuszék örültek föld láttán hajdanán.

Pillanatra lerogyunk a „minden istenek temploma” előtti kávézó lépcsősorára, átfogjuk tekintetünkkel a kör alakú épületet kupolástul, oszlopostul, lenézünk a bejárat kapukhoz. A körülöttem lévőknél elmondom, hogy az egyik legrégebbi ókori építmény ez (Kr. e. 27-ből), Hadrianus császár átépíttette a ma is látható formájára; hogy valamikor nyolc lépcsőfokon lehetett felmenni a templomba, de a sorozatos feltöltések eredményeként ma mélyebben fekszik, mint a környéke. Fantasztikus együtt látni a görög korinthuszi oszloprendeket a bejáraton, közelről csodálhatjuk meg az oszlopok feletti frízt – rajta az első építető, Agrippa consul nevével – és az azt lezáró thümpant. Az igazi csoda a körcsarnokba belépve tárul elénk: a kazettás óriáskupola (római újítás) 9 méteres átmérőjű nyílása adja a fényt az egész belső térnek. A márvány mozaikpadozaton sétálva vesszük szemügyre körben a falfülkéket, s itt is csodákat látunk. A reneszánsz festő, Raffaello holtteste itt nyugszik, úgy, mint Victor Emanuel királyé is, akinek a sírja előtt olasz hagyományőrzők tisztelegnek, látogatók koszorú díszítik. A csupa arany főoltár virágokkal is gazdagon díszített. Alatta helyezték el a kereszténység első mártírjainak csontjait. 609-ben lett az épület keresztény templom, amikor a bizánci császár, Phokas átengedte a Pantheont a pápának. (Ezért kapta a magányos oszlopot a Fórumon, jutalmul.) A Pantheont IV. Bonifác pápa szentelte fel, Szűz Máriának és az összes keresztény vértanúnak ajánlotta, neve Santa Maria Rotonda lett.

Megelégedve hagyjuk el a helyszínt, most már valóban a Szent Péter teret célozva meg. Elharangozták már a delet, lemondunk a pápai áldásról, de „útkeresésünk” jutalma a Piazza Navona (tér) látványa a szökőkutakkal (mindháromban van víz!), s a Rómára jellemző élő szobrokkal: a befestett arcú, jelmezbe öltözött fiatalok vagy mozdulatlanok, vagy tánc- illetve finom akrobatikus mozdulatokat végeznek (felismerjük Müron Diszkoszvetőjét és az amerikai Szabadságszobrot), előttük, a földön lévő kalapjukba hull a honorárium. Már úttalan utakon, zöld fűvön, töltésen vágunk keresztül, végre megpillantjuk a Tiberist, a túlparton az Angyalvárat. (Sokat várt, szegény, ránk! Mózes várhat a következő útig, vagy még tovább!) Helyben vagyunk. Csak kitartani! – mondom szóval is, az élen meneteléssel is fáradó csoportomnak.

Az iram ismét lassul, a Szent Angyalok-hídon történelmi pilléreken haladunk: Hadrianus császár mauzóleumának elkészülte után híddal kötötte össze a Tiberis két partját. Most erről a barokk, tíz angyal valamint Szent Péter és Szent Pál szobraival díszített műemlékről szemléljük – így egészen az egészet – az Angyalvárat.

A mauzóleum része lett az Aurelianus császár által épített városfalnak (ezek mellett ma is sétálhatunk), s lett fellelővár, börtön is. Legmagasztosabb funkcióját a pápák lakóhelyeként töltötte be. Hatalmas, robusztus épület, tetején áll Szent Mihály arkangyal óriási bronzszobra.

A Szent Péter tér ölelő oszlopkarjaival fogad bennünket, körös-körül. Fent barokk szobrok a kolonnádon (162 szenté). Azt még a buszban elmondtam, hogy Bernini tervezte és építette ezt az impozáns, elliptikus teret. 284 monumentális oszlopa négyes sorokba rendeződik. Most is turisták bókászának alatta. A bazilika homlokzata és a kupolája most még számunkra egyben látható, de ahogy közeledünk a bejáráshoz, a kupola eltűnik szemünk elől, csak az oszlopokat, a bejárat kapukat látjuk. Akár egy palota! Előresietek, hogy a Sixtus-kápolna nyitva tartásáról érdeklődjem, addig a Dóm lépcsőjéig ér a hatvanhat fős, fáradt boglári csoport. Lerogynak, néhányan cipőjüket is levetik, s amikor sajnálattal hallják tőlem, hogy bezárt a múzeum, nem tudjuk megnézni, Kálmán – sajgó derékkal, fájó lábbal – így szól: „Van Isten!”

Jó, hogy Gyöngyi errefelé a buszon már elmondta a fontos tudnivalókat a tervekről, az építésről, a freskókról. (Majd hazafelé kicsit ismétlünk.)

Így lett legalább kétórai szabadidőnk a Szent Péter-bazilika felfedezésére.

Szétszéledünk az óriási templomtérben. Előkerülnek a kis kézi kameratekék (Krisztián, Ottó bá' és Feri filmje majd később is dokumentálja utunkat), a fényképezőgépek, s többeknek a kezében – az enyémben is – útikalauz, amely lépésről lépésre vezet a látogatót. (Biztosan a Jóisten rendezte így, hogy délutánra érjünk „Krisztus földi helytartója” (VIII.

Bonifác pápa használta először ezt a titulust „Szent Péter helytartója” helyett) székhelyére – s ezért hálával tartozunk –, mert a délelőtti tömeg már a mi délelőtti útvonalunkon tolonghat, s most szinte csak a miénk teljes szépségében, teljes nagyságában a templom.

Az ember eltörpül a hatalmas térben! Részleteiben csodáljuk meg az alkotásokat. Férjemmel Michelangelo Pietája előtt időzünk. A fiatal mester remekműve a Szűzanyát egészen fiatalnak mutatja (Mária 47 éves lehetett Jézus halálakor.) Szelíd arcán fájdalom ül, de nem a barokkos, hanem a reneszánsz, fegyelmezett, mintha tudta volna (és tudta és hitte), hogy fia sorsának be kell teljesedni. Ölében a megtört, halott Jézus elernyedt testtel, arcán már a halál okozta megnyugvással. Talán az Anya ruharedőzete mutat előre a barokk felé, illeszkedve a templom stílusához. Ez a szobor a jobb oldalon az első. Ütészálló üvegfal védi, de ezen át is látható a carrarai márvány finom, alig-rózsaszín, alig-sárga, majdnem fehér színe. Eszembe jut a mi első versünk, az Ómagyar Mária-siralom és Jacopone da Todi verse: Himnusz a fájdalmas anyáról. Szinte nincs is olyan templom, amelyben valamilyen formában ne jelenne meg a „fájdalmas anya”.

A pápák pazar síremlékei felé indulunk. Márványból, gazdagon aranyozva, különböző korokból származnak, más-más formában készültek, a korszellemet tükrözik: legtöbbjük barokk, az örökkévalóságot sugallják.

Közeledünk a kereszthajóhoz, a kupolát szemléljük. Hatalmas, akár csak a Pantheoné, amelyet Michelangelo mintának tekintett: 42 méter az átmérője. Itt bent teljesen félgömb, de tudjuk, hogy a külső kupolahéj kicsúcsosodik. (sok fortélyt bevetett a művész, hogy stabil legyen ez az összesen 137,5 méter magas épületrész). Az eddig látott stílustól kissé eltér a kupola mennyezetfreskóinak fegyelmezettsége, szabályossága, a szemet a csúcs felé vonzzák. A kupola alatti tér világos, a 16 ablaknak köszönhetően.

S most szenteljünk több figyelmet a névadónak, Szent Péternek.

A négy evangélista mindegyike leírja, hogy Jézus első tanítványa, eredeti nevén Simon, halász volt. Követte az Urat mindenhol, de még benne rejtett a kételkedés szelleme. Indulatos férfi volt. Jézus benne látta munkájának folytatóját: „Te Péter vagy, és én erre a kösziklára építem egyházamat.” (Ezt a verset idézi a kupoladob peremén kétméteres betűkkel a művész.) Mestere elfogatásakor háromszor tagadta meg őt, de a keresztre feszítés, a feltámadás, a pünkösdi események, majd a mennybemenetel után megkezdte apostoli útját. Csodákat tett, bebörtönözték, csodásan kiszabadult. Róma első püspöke ő volt, evangelizációja eredményeként sok követője lett a keresztény hitnek, azaz sokan váltak krisztuskövetőkké. Néro császár keresztényüldözésének lett áldozata: fejjel lefelé feszítették keresztre.

Holttestét eltemették, fölérte a IV. században emeltette az „ősi” bazilikát Constantinus császár, s a mostanit a késő reneszánsz és a korai barokk korban 120 évig építette őt művész: Bramante, Sangallo, Raffaello, Michelangelo majd Bernini Az építető pápák közül nagy érdeme van a kezdeményező II. Gyulának, III. Pálnak, V. Sixtusnak, V. Pálnak.

„Hol Szent Péter sírba téve, és Rómának dobog szíve...” – így kezdődik a pápai himnusz, ennek nyomán találjuk meg a kupola alatt, az eredeti templom szintjén az apostol sírját. Letekintünk a lámpákkal megvilágított korláttól. A Szent sírjához kettős barokk lépcső vezet. Aztán a kupola alól kissé visszahátrálva, távolabbról nézünk a magasba: ott áll a pápai oltár és felette a díszes baldachin, csavart oszlopokkal, növényi ornamentikával, a pápai címerrel. A vörös-barnás márvány és bronz méltó rendeltetéséhez.

Hosszan elidőzünk az első apostol bronz ülőszobra előtt: sarus lábán ujjai fényesebbek a hívők csókjaitól. (Mi is megsimogatjuk tiszteletből.)

Aztán keressük és megtaláljuk az altemplomba vezető lépcsőt az egyik baloldali pillér mellett. Lejutunk az alsó kápolnákhöz. Sok nemzet – így a magyar is – büszke lehet, hogy zarándok papjai és hívei anyanyelvükön szolgáltathatnak és hallgathatnak misét Rómában.

Keressük a magyar kápolnát, s a leírás alapján megtaláljuk, de most zárva van, így csak a két mives, boltíves kovácsoltvas kapun nézhetünk be. Az első a kápolna főhajójába enged belátást (az építő, Gerő László az altemplom szintjéhez képest is lesüllyesztette a teret, így kapott megfelelő belmagasságot). Mindenütt (a bejáratokban, a mennyezeten, a szentély fölött) a bolthajtás, a félkörív dominál. A szemközti falon – a rácsok közt betekintve – csak részleteket látunk a szenteket ábrázoló domborművekből. A második, közvetlenül a szentélyhez vezető kapu már szépségeket tár fel. Igaz, hogy oldalnézetből, de látjuk az egész első falat betöltő fém pajzsot (bronz vagy aranyfüsttel bevont lehet, ezt sejteti fénylő sárga színe), megidézve honfoglalás kori művészetünket, amennyiben életfát ábrázol, csodaszarvassal és növénymotívumokkal. A pajzs közepmagasságában ékeskedik Szűz Mária életnagyságú szobra, karján a gyermek Jézussal. Palást fedi mindkettőjüket, hosszú ruhája fölött mintha miseruha volna. Feje felett stilizált női korona. Remélem, egyszer közelebről is, szemből is megcsodálhatom! Mintha Benczúr Gyula festménye kelne életre, az oltár mellett Szent István szobra áll: az idősebb király kezében tartja a Szent Koronát, megtört arccal, segítséget várva Máriára tekint. Most bízva országunkat a Magyarok Nagyasszonyára.

A kápolna megszületése szorosan kötődik lakóhelyemhez, Balatonleléhez, hiszen az építést kérvényező, megszervező bíboros, dr. Lékai László korábban a mi plébánosunk volt. Ő is sok szállal kötődött Rómához: itt tanult, itt szentelték pappá, itt tartotta első miséjét, itt áll ma is az Avilai Szent Teréz-templom, az ő címtemploma az ő címerével.

A Magyarok Nagyasszony-kápolnát II. János Pál pápa szentelte fel 1980. október 8-án. A bíboros többször vezette híveit Rómába zarándoklatra. Szép emlék, mély lelki élmény maradt sokaknak részt venni a pápai audiencián, személyesen találkozni a Szentatyával.

Mindeközben a csoportból többen nem lefelé, hanem felfelé a kupolakilátóba mennek Rómát nézni. Óriási szerencsénk van, hogy ez a szabadon szemlélődés megadatott nekünk. Csak kifelé menet – gyülekezve a bejárat kapuknál – hívom fel a figyelmet a Bazilika öt kapuja közül a Halál Kapujára, amely modern alkotás (1964-ben készült), domborművei bibliai eseményeket idéznek, de XXIII. János pápát is ábrázolja (mint a II. Vatikáni Zsinat összehívóját) és a Szent Kapura, melyet csak jubileumi szent éveken nyitnak meg.

Késő délután van, indulnunk kell vissza a szállásunkra a carrarai márványhegyek alá, hogy holnap, egyetlen szabadnapunkon testileg is fel-frissülhessünk a Ligur-tenger vizében.

Akár kihagyhatnám ennek a napnak és a hazautazásunk napjának leírását, de tartogat még újdonságokat, meglepetéseket is számunkra.

Tegnap Rómában, tegnapelőtt Firenzében és Pisában a legszebb őszi napokat kaptuk ajándékba: ingesen, blúzosan gyalogoltunk a 26 fokos melegben. Ma szomorúbb lett az idő, felhős az ég, mire lemegyünk az alig száz méterre levő tengerpartra fürdőzésre, elered az eső. No, nem nagyon, csupán megmutatja magát mégis, annyira, hogy csak lábmossa-sig merészkedjünk. Hullámok ütődnek a sziklákhöz, valahol itt száguld most lovain Neptun, otthagya a kiszáradt Trevi-kutat. Délután élvezzük a sétálgatást, most közelről szemlélhetjük a hegyeket, a városban pizzériákat, éttermeket, boltokat fedezünk fel, olvassgatjuk a feliratokat, néhány ismerős szó: di mattinata, di pomeriggio, chiudo, apre, gelato... Betérve, egyre bátrabban, mintha már otthon lennénk, mondjuk: Buon giorno! Prego! Per favore! Grazie! Arrivederci!

Délután csomagolunk. Estére Kálmán és Jutka vacsorára hív bennünket férjemmel.

Ez meglepetés! A meghívás is, a vacsora is.

A pincér könnyű fehérbort hoz, koccintunk mindannyiunk egészségére. A felszolgáló előételként spagettit (olívaolajjal, fokhagymával, sóval, petrezselyemzölddel ízesítve) és kis fekete kagylókat hoz, külön tálon. Ezeket szétfeszítjük, ízlelgetjük, csipegetjük a kis fehér belső kagylóhúst. Tányércsere. A felszolgáló újra érkezik egy kis kerek asztallal, inkább rezsóval, mert rajta forrósodik, lehet, hogy most sül egészben néhány hal, a mi második fogásunk. Ismerős ízek! Bátrabban is fogyasztunk belőle. Kezdek eltelni. Már elég volna a vacsora, de a felszolgáló újra jön, a desszerttel, a csodával: Valamennyien kapunk egy-egy félbe vágott ananászt megtöltve: a gyümölcs húsát kivájva, felkockázva, más gyümölcsökkel (narancssal és citrommal, piros és fekete bogyókkal)

összekeverve, azt felforrósítva megtöltötték az ananászheját, s a tetejét vastagon porcukrozva tálalták. Sok koleszterin, sok cukor! De ki oly felelőtlen, hogy ezt a különlegességet meghagyja? Köszönjük a meghívást. A hazafelé séta – néhány „márványhídon” keresztül – csak jót tesz.

Az utolsó nap. Tervünk az, hogy keresztülágva a félszigeten, Ravenna irányába fordulunk, Dante sírja előtt tisztelegni, s aztán Trieszten át utazunk Magyarországra. Egészen világos elgondolás, mi jöhetne közbe?

A két sofőr közül csak az egyik partiképes. A másik mellette szundi-kál. Nem kérhetem számon tőle, mit csinált az éjjel? Pedig mindkettőre szükség lenne. Erre számítva én pihenőre teszem magamat, végre a felelősség gondja nélkül csodálhatom a tájat. Autópályán haladunk, útelágazások, aluljárók, felüljárók, gyors forgalom, rengeteg kamion, autóbusz, még több személygépkocsi-csoda.

Egyszerre csak a hátsó kerek fölé ülő (gépész) fiaim jelzik, hogy furcsa, kattogó hangokat hallanak letről. Majdnem pánik alakul ki! Csak nem esik ki a kerék?! Méltatlankodom, mert tegnap a buszvezetők kipihenheték volna magukat, s felkészíthették volna a járművet a mai útra. Leparkolni nem tudunk, leállósáv nincs, a forgalom visz bennünket magával, akár akarjuk, akár nem. No, a kerek helyükön maradtak, szerencsénkre!

Haladunk. Egyszerre csak az útjelző táblán Miláno nevét olvassuk. Mit keresünk mi itt? Már látjuk az Alpok hegycsúcsait! Sajnos! Eltévedtünk. No, Ravennába már nem megyünk! Ha volna GPS-ünk – de még nincs – mondaná, hogy „újratervezés”. Veronát jelzi a tábla. Feloldandó a csoport előbbi izgalmát, Rómeo és Julia történetét kezdem mesélni (bár úgyis ismeri mindenki), a Capulet-házat, annak kicsi udvarát, híres erkélyét, a kőfalat – mely nem volt akadály Romeo előtt, s szerelme könnyű szárnyán repült át rajta kedveséhez –, az udvaron Julia szobrát, amelyet elsősorban férfilátogatók simogatnak fényképezőgép lencséje előtt. Villafrancát olvasom most: itt kötött különbékét 1859-ben III. Napóleon és Ferenc József az olaszok egyesítési harcának első háborújában, s lett béke, de Ausztria elveszítette Lombardiát.

Pihenőt tartunk. Egyre hűvösebb, már-már hideg kezd lenni. Közeledünk Trieszthez. Az autót közvetlenül az öböl partján visz bennünket. Ilyent még nem láttam! Porzik a tenger! Oly erős szél fúj, s olyan hideg is, hogy a triesztiek télikabátosan, a nők bundában közlekednek az utcán. A pályaudvart keressük fel – mosdóügyben –, igen kevés szemlélődés, és már teljesen „átfagyunk” nyári ruhánkban. Csak gyorsan, felismét a védett buszba! S aggodalmamnak nincs vége! Tudom, hogy a városból egy magasra emelkedő szerpentin visz ki (elmondom, hogy innen csodás lelátás nyílik a tengerre és a városra, különösen így este közeledtén, amikor már a fények is kigyúltak), aminek én most csak a

veszélyét látom: biztosan lesöpör bennünket emeletes buszostul a szél.
Nem sodort le!

Egész éjszaka utazunk Szlovénián keresztül. Letenye. Magyarország.

– Jövünk-e legközelebb?

– Igeeen! – hangzik kórusban a válasz.

Figyelj jól a világra! Menj nyugatra! Városokat látsz, ahol minden csodálatosan a helyén van. Nézd a fejedelmi paloták arányait, de nézd meg az egyszerű házak ablakait is... Tudd meg a színes üvegek titkát. Látnod kell a német, olasz, francia köveket. Meg kell ismerned a fogást és a módot, ahogyan a külföldi mesterek markolják a vésőt és a kalapácsot.

Márai Sándor: A kassai polgárok – János mester szavai fiához

Az egész város múzeum – az Arno-parti Párizsban, Firenzében (1997.)

Etruria – így jelzi az ókori térkép Itáliának e középső tarományát. Etruszkok, tuszik – mondták a latinok a lakosokról, amikor meghódították. Tuscia – jegyezték be a „nyilvántartásba” Toscanát a római hivatalnokok.

Marina di Massa – ahol megszálltunk – itt van, Firenze – ahová igyekszünk – e tartomány székhelye.

Kipihentük már a tegnapi érkezés fáradalmait. Mind a hatvanhatan – diákok, tanárok, szülők, családtagok, barátok – (megtöltjük az emeletes buszt) frissen fogadjuk az információkat. Indulás után, még Massában kicsit eseteltem a carrarai márvány históriáját, szerepét (a hegyek lábánál fekszik a város), de most kollégám, Jóska kéri a szót, mert ma ő az idegenvezetőnk – könnyű dolgom lesz –, s mindent szeretne elmondani, mindent meg szeretne mutatni.

Sokszorosított térképeket oszt ki Firenzéről: egyik oldalon a belváros utcahálózata van a legfontosabb látnivalókkal, a másikon fotómásolatok, leírások e műemlékekről. Jóska – vagy felesége, Ági – gondosan beszínezte tervezett útvonalunkat, nyíllal jelölte meg az útirányt.

És mesél. (Előre el kell mondania mindent a buszban, mert ő sem „hivatalos” idegenvezető.)

Az Arno folyó két partján, a hajdani virágos mezőn, az Appenninnek lábánál fekszik Firenze, a „reneszánsz kor Athénja”. A város, a „virágok városa” legfényesebb korszakát az 1200-1300-1400-as évek – a duecento, a trecento, a quattrocento – és az 1500-as évek, a cinquecento első néhány évtizede adja. Ahogy Athénban az ókorban a demokrácia, úgy itt a „comunális demokrácia” jelentette a csúcspontot. Városművelődést jelent. A lakók – a polgárok – tisztességgel, szorgalommal dolgoztak kézműves műhelyeikben: fonták a gyapjúfonalat, szőtték a vásznat, a selymet; prémet készítettek ki; a bőrösök nyeret, cipőt gyártottak; lópatkó és finom kovácsoltvas tárgyak – gyertyatartók, korlátok – kerültek ki kezük alól; finom aranyékszereket művészkedtek; árulták termékeiket; házat, palotát, templomot építettek; henteszékeket működtettek;

orvosok, gyógyszerészek, jogászok szolgálták az embereket. Lám, milyen szerteágazó tevékenység! S az egy szakmabeliek – a művészek, a kőfaragók is – érdekvédelmi egységbe tömörültek: céheket alkottak, élükön a céhmesterrel. Szabályzatuk minőségi munkát írt elő, megszabta, milyen úton lehet egy tanulóból egyszer, majd, jó sokára, céhmester.

De ezzel nem tűnt volna ki Firenze a többi középkori város közül! Mást is produkált! Az egyszerű, „alantasabb”, szakmai hozzáértést nem kívánó munkákat „kiadták” a céhek szegény „bérmunkásoknak”. Ez már a tőkés gazdaság csírája! Ez már manufaktúra! A nemzetközi pénzforgalom szálai – a kereskedelem révén – itt futottak össze: Firenze bankárai a lilimos aranyforint – a florentinus – birtokában pénzt kölcsönöztek, azt kamatostul kapták vissza; ők váltották át az idegen kereskedők „valutáit”. A város társadalma sajátosságosan kettévált: a nemesség, a nagypolgárság a „popolo grasso”-t (kövér, zsíros nép), a közrendűek (kereskedők, a közép- és kispolgárság) a „popolo minuto”-t (kicsiny, sovány nép) alkották. Ez utóbbiak már a XIII. században kivívták, hogy csak az újítusú céhek tagjai tölthetnek be közfunkciókat.

S mitől köztársaság a köztársaság? Mert itt a vezetők is, „csak” Firenze polgárai voltak.

Mivel e városköztársaság történelmében nincsenek honfoglaló vezérek, államalapítók, e századok legjelentősebb családja, a Mediciek szerepéről hallunk Jóskától. Érzem szavain, hogy behatóan megismerte, tán meg is szerette, de hogy tiszteli őket, az biztos.

Nevük az orvos, orvosság szó jelentését hordozza, hát valószínű, hogy őseik közt e mesterséget kell keresnünk, de a XIV. századra már a leggazdagabbak közé emelkedtek mint bankárok is. A firenzei Mediciek első nagy alakja Cosimo il Vecchio, az öreg Cosimo, 30 évig irányította a várost: építkezett – leginkább a saját vagyonából – (templomokat és város környéki villákat), művészeket támogatott, bőkezűen; de igen egyszerűen élt, bölcsen a köznépre támaszkodott. Kolostort építtetett kedves szerzetesrendje, a dominikánusok számára, eljárt oda humanista barátaival (ezt látjuk majd legelőbb sétánk során). Létrehozta az Akadémiát, a „tudósok szabad egyesületét”, miként tette azt Athénban Platon is. A „Haza Atyja”, „Pater Patriae” névvel tisztelték meg őt.

Mivel ma a Medici palotába nem megyünk be, Jóska mesél egy korábbi élményéről: A palota házi kápolnájában csodálatos reneszánsz freskó idézi meg Cosimo korát. Bibliai témát, a három királyok vonulását festette meg Gozzoli, de aktualizálta egy firenzei eseményre: 1439-ben itt volt egyházi zsinat, s ezen IV. Jenő pápa, a bizánci császár, sőt a konstantinápolyi patriárka is részt vett. A képen a következőt látjuk: gyönyörű toszkan tájon – magasba nyúló sötétzöld ciprusok, szürkén zöldes olajfák, a háttérben várral, sziklákkal és vájatokkal, szurdokokkal – vonul egy népes csapat, csupa firenzei ruhában, elöl életnagyságban

ünnepi menet, illetve vadásztársaság vonul. Cosimo is köztük van selyem öltönyben, fehér lovon, előtte az igazi utód, unokája, Lorenzo, még tizennégy évesen, (ő a legfiatalabb király), testvérével, a szép Giulianoval. Ősz szakállával a bizánci patriárka a legidősebb, a császár a középső hódolója a Kisdednek.

Képzeletem még megtoldja a hallottakat. Biztos szívesen hallgatta Cosimo a szerzetesek körében az ő gregorián énekeiket, s udvarába is hívott együtteseket, akik hangszeres kíséret nélkül énekeltek; gyönyörködött egy-egy lantos zenéjében, vagy ünnepi alkalmakkor részt vett a kőrtáncban, miként tette azt Capulette Júlia születésnapján a Verona tisztos polgársága.

Cosimo fia után unokája, Lorenzo Medici lett a város vezetője: lírai alkat volt, művészbárái voltak, tudománypártoló, humanista. Versek is írt: „Szép ifjúság, csodakorszak! / De mi gyorsan tovaillan... / Ha vigadni vágysz, légy vígan, / Ki tudja, mit hoz a holnap?” Néhány év eltéréssel akkor élt, amikor a mi Mátyás királyunk. „A Magasztos”, „Il Magnifico”! – milyen szép elismerés ez! Ő is sokat költött saját pénzéből a városra. Jó diplomata volt: kapcsolatot tartott fenn az európai uralkodókkal (Mátyással is; Janus Pannonius járt nála követségben), kereskedők mentek Firenzébe, hogy uralkodójuk megbízásából kelméket, bőrárukat vásároljanak. 23 szép, békés évet élhettek át a firenzeiek uralma alatt.

A többi tudnivaló – ami éppen a látnivalóhoz kapcsolható – majd menet közben, „fű alatt” hangzik el.

Közben az autóbuszunk halad az A12-es úton, letérünk Lucca, Prato irányába, s már közeledünk Firenzéhez. Ahogy elhagytuk Massa környékét, elhagytuk a hegyeket is, megszeliült a táj. A lankás dombok, halmok, síkság mindig szabadságot sugall: magányos fenyőfélék, cédrusok, olajfák látszanak. Itt is most szüretelik – hálót terítve a fák alá – az olajbogyót; a szőlőtáblákban kis traktorok vontatják a szüretelőket; néhol magányos villát látunk, fölfuttatott szőlőlugassal. Megbarnult már a napraforgó nyáron sárgán virító virága. De hiába van október, olyan kék az ég, amilyen csak itt lehet!

A város határához értünk, most figyelni kell a forgalmat, parkolót kell keresnünk. Csak programunk végén jövünk vissza, késő délután, a buszhoz, hát ehhez igazodva készítjük össze a magunkkal viendő holmikat.

Jóska terve szerint először Dáviddal fogunk randevűzni. A zengő nevű – Galleria dell’Accademia – (skandálni lehetne) múzeumtól távolabb álltunk meg, a Fortezza da Basso erődnél (ötbástyás, mint a mi egri várunk). Jólesik gyalogolni – még! (százegynéhány kilométert tettünk meg buszon) Hosszú sor kígyózik a bejárat előtt (Hiába! Nekünk kell menni, ha Dávid a helyén marad!). Mindannyiunk előtt világos – a teg-

nap nézett film alapján –, hogyan született meg Michelangelo vésője nyomán ez az örökvényű alkotás.

Felidézi, hogy úgy 1490 valahány táján a firenzei város gondnokságán hever egy márványtömb, egy másik szobrász által már elrontott márványtömb, s erről a Rómában dolgozó, húsz egynéhány éves Michelangelo barátja révén tudomást szerez. Megkapja a tömböt. Kilenc rőf magas! A művész nemrég készült el a Pietával, megrendelésre. Most a köztársaság bízta meg a Dávid szobor elkészítésével. A Signoria palotája elé szánják: szimbolizálja, hogy amiként Dávid megvédte népét, úgy védi meg a tanács Firenzét az ellenségtől.

A 26 éves művész ismeri a Bibliát. Saul királysága idején a filiszteusok Izraelre támadtak. Egy Góliát nevű csúfolta is a zsidókat. Dávid – akkor még pásztorfiú – jelentkezett a királynál: „...elmegy a te szolgád, és megvív ezzel a filiszteussal.” Fiatalnak tartotta őt az uralkodó, aztán mégis páncélba öltöztette, kardot kötött az oldalára. „Nem tudok én ezekben járni... Kezébe vette a botját, és kiválasztott a patak-ból öt sima kövecskét; beletette azokat a pásztortáskájába, a tarisznájába, és parittyával a kezében közeledett a filiszteushoz.” /Sámuel első könyve 17, 32; 17, 40/ Tudnia kellett Michelangelonak azt is, hogy Dávid „fiatal volt, pirosposzsgás és jó megjelenésű” /17, 42/. A művész biztosan maga elé képzelte, amint a filiszteus már szemtől szemben áll a fiúval, megvetően néz rá. S Dávid mit érezhetett? Ezt kell megmutatnia a szoborban.

Előbb viaszmodellt készít. Aztán – eltakarva a készülő művet a kíváncsi szemektől – vézni, faragni, csiszolni kezd a város fő temploma műhelyében. Három évig dolgozik rajta. 1504-ben kész a mű. Alkotója most harminc éves.

Beérünk a többi araszoló látogatóval együtt az Akadémia folyosójára. Szobortöredékek közt vezet utunk – ezeket is Michelangeló készítette, befejezetlenek, ezzel is stílust teremtett –, de szemem messze néz őrá: Dávidra.

Óva féltette Firenze, mert a Signoria térről védett helyre hozták, és nagyon megtisztelte, mert külön apszist alakították ki számára. A félkör alakú tágas térben érvényesülhet csak minden szépsége, minden értéke.

Nézem és csodálom a négy méter magas alkotást. Ugyanaz a márvány, mint a Pietáé: nem hófehér, törtfehér, alig sárga, alig rózsaszín. Gyönyörű a pásztorfiú feje! Előreugró szemöldök, szépen metszett orr, még szebben ívelő ajkak, gömbölyded áll, dacos, merész, eltökélt nézés. Jaj, Góliátnak! Göndör fűrtjei mesteriek. S izmai? Anatómiai könyvbe illőek: feszültek, hiszen Dávid is feszült. Kezén – baljában a parittyát szorítja, jobb kezében a követ tartja –, lábán látom az ereket. De mégis kiegyensúlyozott az egész mű. Isteni! Amilyen tökéletesre Isten az embert teremtette!

De lássuk a folytatást a Bibliából: „Belenyúlt Dávid a tarisznájába, kivett belőle egy követ, a parittyájával elröpítette, és úgy homlokra találta a filiszteust, hogy a kő befürödött a homlokába, és arccal a földre zuhant.” /17, 49/

Michelangelo versei bizonyítják, hogy hitt önmagában: „A legjobb művész sem tud olyan eszmét, / mit fölöslegével nem rejt e kő / magába; s csak az elmét követő / kéz bonthatja ki burkából a testet.” /44. vers/ „Miként ott lappang, s feltámad a kőben a kalapács alatt / egy-egy élő alak, / s úgy nő, ahogy fogy a kő többlete:” /45. vers/ Persze sokat tett édesapja is azért, hogy fia önbecsülése erős legyen. Amikor megszületett Michelangelo di Buonarrotti az ősrégi nemesi családban, 1474. március 6-án este 8 órakor, a névválasztásban azt akarta az apa kifejezni, hogy gyermeke több a közönséges embernél, hogy mennyei és isteni teremtmény. Mihály arkangyal nevével a „mennyei seregek vezére” oltalmazására bízta. A továbbiakban is irányította az ő útját: grammatikai iskolába íratta, s a 14 éves fiú tehetségét Ghirlandaio mester is elismerte. A város a lehetőséget teremtette meg mindenkit túlszárnyaló tehetsége kiteljesítésére. Ott élt „Il Magnifico” környezetében, egy asztalnál evett vele; az ő halála után a fia pártfogolta. S jött a Pieta, és jött a Dávid.

Most átfogalmazom a szlogent: A Dávidot látni, és... De oly sok szépség vár még ma ránk!

Gyalogolunk. A Via Cavour elvezet bennünket a Medici-palotához (kápolnájának híres freskójáról már hallottunk a buszon), majd a San Lorenzo-templomhoz. Szürke, dísztelen, alig tagolt. Olyan a színe, mint az összes firenzei templom volna, ha nem borították volna őket színes márványlapokkal. Ilyen a pietro serena, a sötét kő – amelyet a mesterek megmunkáltak –, valójában szürkés-kékes-fekete. Régi templom: még Szent Ambrus (egyházatyja a IV. században, jól ismerte Szent Lőrinc élettörténetét) szentelte fel. Többször átépítették. A belseje a nagy Cosimo idején kapta mai formáját. És az gyönyörű! A részletekre figyelek. Előbb a két, magasba emelt szószerke, amelyekből vitázni lehetett. Most egyedül (hatvanhatan) vagyunk, Jóska Savanaroláról beszél, a dominikánus szerzetesről, aki a nagy Medici család halála utáni zűrzavaros időben innen prédikált, ostromozta Firenze lakóit világias életmódjuk miatt, pusztulást jósolt. Felfegyverzett katonái voltak. Négy éves diktatúrája alatt a város gazdasága hanyatlott, gyérült a kereskedelem. Az elégedetlenség vele szemben a Signoria határozott döntésében fejeződött ki: letartóztatták, megkínózták, tűzpróba alá vetették, vagyis máglyahalálra ítélték.

Az oltárhoz megyünk most. Itt is mozaikképeket látunk, drágakövek-ből: Szent Lőrinc életét idézik. Mi Szent Ambrustól tudjuk, hogy a harmadik században élt, Hispániából származott, diakónus lett Sixtus pápa (257-258.) idején. A pápa Rómába vitte, akinek vértanúságakor így szólt

Lőrinc: „Szent püspököm, hová sietsz a diakonusod nélkül? Az áldozatot soha nem mutattad be nélkülem.” Három nap múlva ő is követte mesterét: rostélyon égették meg Rómában. Itt, a templomban egy mellszobor is idézi őt, és vértanúságát egy freskó.

A főoltár előtt, a padlóban kőlap jelzi, hogy itt nyugszik Cosimo del Medici, „Pater Patriae”, itt nyugszanak szülei is a márványasztal alatti márvány szarkofágban, két fia ugyancsak.

Mindannyiunkat érdekel a könyvekből is ismert Medici-síremlék Michelangelótól. Az új kápolnába vezet bennünket Jóska, s előttünk a legpazarabb sír. Története van ennek is. A nagy Lorenzo és testvére, Giuliano ellen merényletet követtek el ellenségeik. Az akkor 25 éves Giuliano meg is halt. Halála évében született Giulio nevű fia, akiből VII. Kelemen néven pápa lett. Ő rendelte el az új sekrestye építését, s Michelangelora bízta.

Ennyi érték láttán az ember érzi kicsinységét: csupa márvány, csupa nemes kő. Főlnézek a nyolcszögletes kupolára. Maga egy remekmű! Nézem a képeket. Kívülről haladok a központ felé: egy geometriai kereten belül égő gyertyasort idéző fríz, majd kagylóformákba rendezett növényi ornamentika fut körbe. Ezután nyolc, trapézkeretbe foglalt freskó a Biblia képeit idézi: Isten Ábrahámhoz szól (ez az első szövetség), Éva megkísérti Ádámot, majd következik a kiűzetés a paradicsomból, a testvérgyilkosság; az Újszövetség történeteiből Jézus születése, a golgotai kereszthalál, a feltámadás és az utolsó ítélet látható. A kupola centrumához közel nyolc kisebb, hatszögű freskóval teszi teljessé a mennyezetet Michelangelo.

A síremlékeket elemzem, a szobrokat. Giuliano és Lorenzo. De nem a nagyok, hanem a nagy Lorenzo Giuliano nevű fiáé és Lorenzo nevű unokájáé. (Tényleg sajnálom, hogy csak egyszerűbb sírt kaptak a nagyok egy befejezetlen Madonna-szoborral. Mégis elégtétel nekik, hogy a két szír orvos, Szent Kozma és Szent Damián, az orvosok védőszentjeinek szobra őröködik felettük.) Ettől függetlenül, gyönyörű mindkét férfiszobor a szarkofágok fölött. Giuliano – 37 évesen halt meg – kedves, kissé ábrándos tekintetében szelídséget látok; római hadvezéri díszben, kezében a kormánypalcával ábrázolja Michelangelo. A másik Medici, Lorenzo – 27 évet élt –, töpreng, dacos. A sírjukat díszítő négy szobor adja a szobrász Michelangelo összegzését az élet mulandóságáról: Hajnal, Nappal, Alkony, Éj. Allegorikus alakok.

Nyüzsgő már a tömeg a Piazza del Duomon. Mindenki a Battistero, a Keresztelőkápolna kapuját tanulmányozza. Csoportunk megoszlik, úgyszem férünk hozzá mindannyian. Többen bemennek Józsival, én odafurakszom a kapukhoz, s próbálom megfejteni. Mindent az elején kezdünk!

Az első domborművön Ádám a bal sarokban szunnyad, Isten baljával kézen fogja – „lelket lehelt bele” –, jobbját áldón föléje emeli. Ugyanezen még egyszer megjelenik az Úr, pontosan olyan, mint az előbb (hosszú szakállas, palástos öregember), Évát az alvó Ádám bordái közül emeli ki. A bal felső sarokban Éva már kísérti Ádámot, almával kínálja őt az éden fája alatt, s a jobb alsó felén a képnek már menekülnie kell az Úr haragja elől az első emberpárnak. A menny angyalai is szerepet kapnak: ők őrzik az élet fáját, teljesen körbefogva azt.

S folytatódik „Mózes első könyve” története. Alig kiemelve – egy újabb kép felső sarkában – a már idősebb Ádám fát farag, lábánál kisgyermek játszik, vele szemben Éva guzsallyal fon. A fő mondanivaló a két nagyobb fiú munkájának a bemutatása: Ábel domboldalon ülve juhait legelteti, segítőtársa egy kutya; az előtérben – kiemelve – Kain ökreivel földet szánt. S még ugyanezen a képen megtörténik a testvérgyilkosság: Kain dorongjával agyonüti testvérét; az Úr megátkozza őt: „Bujdosó és kóborló leszel a földön.” – írja a Biblia.

A harmadikon Noé és a vízözön története elevenedik meg. Az Úr intő szava dörög a bűnös emberiségre; Noé egy piramisszerű – ez kissé meglepő – bárkát épített. Egy özönvíz utáni jelenet uralja e képet: Noé – miután megismerte a szőlőtermesztés titkát – lerészegedve, ruhátlanul fekszik fészere előtt, három fia jön, és „betakarják apjuk szemérmét”.

Az Ábrahámhoz köthető, negyedik kép is összetett. Memré tölgyesében három férfi jelenik meg előtte – ez a jelenet van Rubljov „Szentháromság” ikonján, de három angyallal –, s megjósolják, hogy egy év múlva Sárának gyermeke lesz. Sárát a kép jobb alsó felében, a sátorban látjuk férjével és a kis Izsákkal; míg fenn a hegyen már fia feláldozására készül Ábrahám.

Ilyen részletesen és tömören mesélnek a táblák Ézsauról és Jákobról; sokatmondó az egyiptomi jelenet, ahol József – tudatosan – megvádolja legkisebb testvérét, Benjamint az aranyserleg ellopásával, meg is találják azt a zsákban, aztán a testvérek – a többi tíz – visszatérnek Kánaánba, hogy apjukkal, Jákobbal jöjjenek újra. Nagyon beszédes a 7. tábla, amelynek forrása már „Mózes második könyve”. Az Úr már kihozta a zsidókat Egyiptomból, átkeltek a Vörös-tengeren, de még nem értek el Kánaánig. A képen nagy tömeg áll a hegy lábánál, várják Mózeszt, aki fent, a csúcson a felhők közül szóló Istent hallgatja, s két táblát vesz át tőle (tudjuk, hogy ez a Tízparancsolat). Az Urat angyalok kara veszi körbe, fanfárok zengenek. Lakósátrakat, pálmafákat, cédrusokat helyez az alkotó a tömeg köré. Jerikó falainak leomlását már a „Józsué könyve” alapján idézi a kép: „...hatalmas kiáltásban törjön ki az egész nép. Akkor le fog omlani a város kőfala...” Saul királysága idejéből mutatja be a kilencedik kép, hogy Dávid legyőzi Góliátot; a tizedik a legnagyobb

király, Salamon udvarában játszódo eseményt idéz: Sába királynője jön hozzá látogatóba.

Végignéztam az összes képet a keleti bronzkapun. Most hátrahúzódom, hogy a kápolna és a kapuk történetét megismerjem.

Teljes neve: San Giovanni Battistero. Keresztelő Szent János nevét viseli, aki Firenze védőszentje. A régi római korban épülhetett, de a külső borítás – a szép zöld-fehér márvány – későbbi, XIII. századi. Ez is nyolcszögletű, mint sok kupola vagy apszis. Belépek, látom a szép korinthoszi oszlopokat, amelyek körbefutó loggiát tartanak, a falakon mindenütt geometrikus díszítés, az apszist félköríves boltozat fedi.

Gyönyörű a kupola aranyozaikja. Velünk szemben a trónoló Krisztus két kezét széttárva ítélkezik. Jobbról az üdvözültek (angyalok, egyházatyák, próféták) sora, balról csúf, pokolbéli ördögök, szenvedő emberek kavalkádja. Több sorban apostolok, szentek veszik körbe Krisztust. Jobb felé indulok el – szememmel – a főalaktól. Látom az angyali üdvözetet, Mária és Erzsébet találkozását; Jézus születését; köszöntik őt a napkeleti bölcsek; tanít a templomban... végig az Újszövetség a keresztrefeszítésig, a sírbatételig, a feltámadásig. A belső körben az ember teremtése, az éden, a bűnbeesés, a kiűzetés... az Ószövetségből. A legszűkebb körben angyalok sora, még beljebb növényi ornamentika a dísz. Szép! Valóban szép, ahogy Dante Aligieri nevezte.

Újra kimegyek, körbejárom a kápolnát. A kapukról olvasok. A délit Andrea Pisano készítette; a névadó, Keresztelő Szent János élettörténetének – az idős Zakariás és Szent Erzsébet késői gyermeke; a pusztában él, prédikál, „készíti az Úr útját”; a Jordánban megkereszteli Jézust; Salome táncáért János fejét kéri, Heródes lefejezteti őt, fejét tálcán viszik a lány elé – állomásait öntötte bronzba. Aztán a céhek új kapura írtak ki pályázatot. Milyen modern és demokratikus eljárás! Egy év múlva legyen kész egy dombormű mező, rajta Ábrahám áldozatának képével. 1400-at írtak.

Élt akkor Firenzében egy Lorenzo – milyen divatos név volt ez akkoriban! – Ghiberti nevű, 22 éves fiatalember. Gyermekkorában szigorú apjától tanulta az ötvösséget. Kedvelte a rajzolást (lerajzolta barátait), a szobrászattal is próbálkozott (apró bronzfigurákat öntött), az aranyművesség fortélyaival is ismerkedett. Indult a pályázaton, s a kiválasztott hét művész között volt, aztán már csak kettőjüknek – Brunelleschinek és neki – kellett versenyezni. Apja most is szigorú volt: sok vázlatot készített vele, s a legjobbat öntötték ki. Ghiberti nyert. A bronzmezőn Ábrahám díszes papi ruhában, késsel a kezében az áldozati oltáron (itt egy mives, díszes láda) térdepelő, összekötözött kezű, rémült arcú, kiáltó Izsák megölésére készül. A győzelem megnyitotta a szobrász előtt a megbízások útját. Ő készítette el a két és fél méter magas Keresztelő Szent János szobrot a gyapjúnyírók céhe megrendelésére az Orsan-

michéle falfülkéjébe. (Nos, ez igen konszolidált szent: rendezett hajjal, szépen redőzött köntösben, keresztben végződő hosszú bottal, elegáns kéztartással.) Megtetszett Jenő pápának, amikor Firenzében volt a zsinat, ezért arany püspöksüveget készíttet a szobrásszal, igazgyöngyös bera-kással. A harmadik kapura, a Michelangelo által „Porta del Paradiso”-nak nevezettre is megbízást kap, s 1425-52-ig dolgozott rajta. Hát így történt.

Jóska most hátra arcot vezényel csapatunknak, hogy a Dóm, a Santa Maria del Fiore fő homlokzatát vegyük szemügyre (minden turista ezt látja meg legelőbb). Friss, színes, márványintarziával borított, széles – ezt állapítom meg, bár tudjuk, hogy egy 700 éves templomról van szó (csak a márványozást készítették újra 100 évvel ezelőtt). Amikor lerak-ták az alapokat (egy korábbi templomra) Cambio tervei szerint, folytat-ták a munkát Giotto és Pisano irányításával, felhúzták a falakat Talenti mesterrel, még a gótika volt divatban. Tető alá került, de nem volt még kupolája. Ismét elmúlt 100 év – már a reneszánsz korában vagyunk –, s elkészült a bravúros technikájú kupola is. (Azt mondja Márai Sándor drámájában János mester, hogy a templomok nem épülnek fel két mise között, minden nemzedék tesz hozzá valamit. Igaza van.)

A főhomlokzaton három kapu visz be a belső térbe. Bronzkapuk, mí-vesek (1900 körül készültek); mindegyik felett színes mozaikkép és fölfelé nyújtott thümpanon. A falak vízszintes tagolását hangsúlyozzák a szintek között futó, sötét színű lizénák. Ikerablakok, három rózsablak és falfülkék törik meg a falsíkot. Minden falfülkében szobrok ülnek. A legfelső szinten, szimmetrikusan megosztva a tizenkét apostol, fő helyen Mária a Kiseddel. „Virágos Mária” – mondják a firenzeiek templomuk-ról.

Most bemegyünk a hatalmas térbe. Közel 170 méter hosszú, 100 mé-ter széles. Nincsenek padok, túl egyszerűnek érzem, olyan firenzei, olyan racionális. Márványpadozaton járunk, könyvvel a kezemben szemlélem a műalkotásokat.

Filippo Brunelleschit, a kupola neves építőművészt, az architektort tiszteli meg az első mellszobor, előkelő ókori római férfiként megjele-nítve őt. A Giottoról készült szobor kicsit visszavisz bennünket Firenze korábbi – a Mediciek előtti – évszázadába, e templom építésének korá-ba. (Egy kis faluban született földműves családban. Az eleven, éles eszű kisfiú a juhok őrzése közben rajzolgatott. Cimabue – akkor már a Santa Maria Novella-templom kolostorában tanuló festő – figyelt fel rá, s vitte magával Firenzébe, ahol Giotto hamarosan felülmúlta mesterét étellel teli freskóival.) Távolra nézek, egész a főoltárig, a színes üveglakokat szemlélem. A szentély mélyén egy bronz szarkofág Ghiberti műve. Szent Zenobius nyugszik itt, aki Firenze első érseke volt (itt született 337-ben, itt is halt meg 417-ben), csodákat tett.

A nyolcszögletű kupola alatt vagyok, nyolc támaszlop tartja. Felnézek: szédítő magasság, színes, zsúfolt freskó! Igazából most az foglalkoztat, hogyan tudták technikailag kivitelezni a festést. Csak részleteket ismerek fel Giorgio Vasari és Federico Zuccari művén. Nyolcszögletű, öt sávra tagolt a festmény. Az alakok elhelyezésében azt a rendet látom, hogy a háromszögű mezőkben sugarasan halad a középpont felé egy-egy téma. A betérőkkel szemben előbb Máriát várandósan, aztán a Kisdeddal ábrázolja, majd Krisztus trónol a mennyben, feje körül fényes napkorong, s felirat: INRI; ECCE HOMO. Más mezőkben pápákat, apostolokat látok, a Szűzanya is többször szerepel, kitárt karú angyalok (szimmetrikusan hat mezőben), s a legszélén egyszer megjelenik a pokol is, ördögökkel. A freskón sok súlytalan, mezítelen test lebeg. A kórus a márványkorláttal, prófétákat, apostolokat, szenteket ábrázoló domborművekkel művészi!

Most bemegyünk az új sekrestyébe azon a bronzkapun, amely megmentette gyilkosai elől Lorenzo Medicit, majd a szentély körüli kápolnát nézzük meg a keresztszárnyak végén. Különös értékű az egyikben Michelangelonak egy késői szobra, a négyalakos „Pieta”. Saját sírjára tervezte: a halott Krisztus elernyedtestét Nikodémus tartja (idős, csuklyában van, ő lehet a művész), Mária is magához öleli, Magdolna segít őt fogni.

Kifelé menet ismerős néz ránk egy festményről: Dante ő, aki „az emberélet útjának felén egy nagy sötétlő erdőbe jutott”, aki képzeletbeli utazást tett – hogy találkozhasson elhunyt gyermekkori szerelmével, Laurával – a Pokolban, a Purgatóriumban és a Paradicsomban. Mindenki – aki elvégezte a középiskola első osztályát – ismeri a száz énekből álló „Divina Commedia” részleteit.

Dante családja Rómából származott ugyan, de ő már Firenzében született. Azokban az évtizedekben élt ott, amikor a lakosság politikai csoportokra bomlott a császárhoz vagy a pápához fűződő hűség alapján (a nagy Mediciek kora előtt). A kolostorokban nevelkedett, klasszikus műveltséget szerzett, a bolognai egyetemen is tanult. Hazatérve belépett az orvosok céhébe, mert tudta, csak így kaphat tisztséget a város vezetésében: igazságszerető, pártatlan volt. 1300-ban Firenze priorja lett. Amikor a ghibellin-quelf ellentét tovább gyűrűzött a quelfek további szakadásában, ez Dante száműzését is okozta szülővárosából. Ravennában kezdte írni az Isteni Színjátékot.

A festményt Domenico di Michelino készítette, „Dante Firenze falain kívül, Isteni Színjátékának világában elmerülve” címmel. A babérkoszorús költő bal kezében kész könyvét tartja, jobbajával műve helyszíneire mutat: a Tisztítótűzre és a Pokolra; mögötte kiemelten a Paradicsom lépcsői a boldog lelkekkel, a csúcsponton az első emberpár. Firenze falai, a Dóm kupolája, templomtornyok a kép jobb szélén láthatóak.

Nézzük meg a kupolát! – javasolja kollégám. Kimegyünk, s amennyire lehet, távolabbról nézünk fel rá. Brunelleschi volt a nagy építész, aki aládúcolás nélkül elvállalta a már hosszú ideje befejezetlen templom „megkoronázását”.

Megvolt benne a bátorság, hiszen gyermekkorától érdekelték az ötletes műalkotások, a szerkezetek; rajzolt, ötvösködött, szobrászkodott, geometriát tanult; tudós férfiakkal ismerkedett meg, a mozgás, a forgás törvényeit tudta; órákat szerkesztett, s vágya az volt, hogy nagy alakú szobrokat készítsen. Amikor a Keresztelőkápolna kapu-pályázatán nem nyert, az építészet felé fordult: tereket, épületeket rajzolt le, fontosnak tartotta a perspektívát. Rómában tanult. Ezután, sok vitát követve bízták meg a céhmesterek a kupola megépítésével. 1420 és 1434 között teljesítette a megbízatást.

Mit látok? Egy dinnyeformájú, kecses kupolát, nyolc bordával, körben erkéllyel, felül magasba nyúló lanternával, ablakkal, terasszal, s legfelül a záró gömb a kereszttel. Amit nem látunk innen alulról, halljuk Jóskától: hogy kettős kupola készült, bordázattal, halszálla építési móddal, hogy a kupola így önnön súlyát elbírja; hogy a két kupola között lépcsőn felmehetnénk a firenzei panorámában gyönyörködni.

S a Piazza Duomo még mindig nem enged el bennünket. Itt áll a Dóm mellett Giotto Campaniléje, Harangtornya. Megtervezte, építeni kezdte, de Pisano és Talenti fejezte be. Aki először látja a 84 méter magas tornyot, a külső szépségét csodálja: halványrózsaszín, fehér és szürke szép geometriája teszik tetszetőssé. A szimmetria végigvonul az öt szinten: a talapzaton zárt, csak díszítőelem szerepet betöltő reliefek vannak; feljebb a fülkékben domborművek idézik egy-egy jelentős személlyel a tudományokat, a művészeteket, mások a mesterségek kezdetét mutatják, ismét mások bibliai témákat dolgoztak fel; míg a 3-4-5. szinten ikerablakok illetve hármás ablak oldja a falak tömörségét. (Majd, miután láttuk a pisai ferde harangtornyot is, összehasonlítjuk, melyik szebb.)

„... a szárnyas idő hirtelen elrepül.” – írta Berzsenyi. A miénk is szalad! Dél lehet, kezünkbe vesszük sokszorosított térképünket, s loholunk Jóska után. A hajdani gabonacsarnokhoz vezet bennünket, az Orsanmichéléhez, amelynek teljes nevét ismernem kell, hogy világos legyen az értelme: Orto di San Michele (Szent Mihály gyümölcsöskertje). Nagyon szépen átalakították még az 1300-as években: lent kápolna lett, a ráhúzott emelet gabonarakár szerepét töltötte be. Különlegessége az épületnek, hogy minden céh a saját védőszentje nagy szobrát készíttette el a körben elhelyezett falfülkékben. Ez egyúttal információ is a kézműves mesterségek sokféleségéről. A kelmések patrónusa Keresztelő Szent János, Szent Lukács a jogászoké, Szent Péter a henteseké, Szent Fülöp a takácsoké, Szent György a fegyverkovácsok hősi védőszentje, Szent Máté a pénzváltóké, Szent István a gyapjúcéh patrónusa, Szent

Márk a vászonszövőké, Szent Jakab a prémeseké, Szent János evangélista a selyemszövőké. Az orvosok és gyógyszerészek céhét a „rózsás Szűz Mária” patronálja. A kereskedők fülkéjében egy szoborcsoport van: Krisztus és a hitetlen Tamás. A kőművesek, szerelők, asztalosok „négy koronás szentet” kaptak. Ők valamennyien ismertek, de a patkolókovácsok és aranyművesek védőszentje számomra új: Szent Eligiusról van szó, aki francia, Noyon püspöke lett, de pappá szentelése előtt patkolókovács és fémműves volt. A VII. században élt.

Valamennyi szobor két és fél méteres, szép gótikus, baldachinos fülkében helyezkedik el, anyaguk márvány vagy bronz.

Vége a Piazza della Signorián! Szép tér! Itt álltak valamikor a legyőzött ghibellinek házai. Itt égették el Savanarolát. Itt voltak az ünnepi felvonulások, itt hangzottak el a hirdetmények. Itt áll a régi városháza, a Palazzo Vecchio, ahol a Medici nagyhercegek is hivatalnokoskodtak, amíg meg nem vásárolták a Pitti családtól az Arno túltartján lévő Palazzo Pittit.

Szemléljük a négyszögletes, komor épületet, ahol a bűnösöket lábuknál fogva felakasztva érte a halál. Amikor épült (1298 és 1305 között), Dante épp a város vezetői közé tartozott. Monoton színe, durván faragott kövei a dolgozó városi polgárság szigorú életvitelét sugallja. Cambio tervezte ilyenre. Az első szint teljesen tömör, várszerű, a másodikon és a harmadikon az ikerablakok már lazítják ezt a szigorú fegyelmet. A palota legfelső szintjén körbefutó pártázat lőrésekkel védelmi funkciót is betölt. Egyetlen tornya kiemelkedő bástya is egyben, figyelmeztető minden polgár számára. Reprezentatív a címerkollekció rajta.

Óriási az embertömeg a téren! Most csoportunk teljesen szétszéled, ebédszünetet tartunk, hogy innen az Arno irányába folytassuk majd utunkat. Ki ebédel, ki nézgelődik: felismerjük a Dávid-másolatot, Neptun sem idegen. A firenzeiek nem szeretik a Nagy Fehér tengeriszent. De meg kell fejtenem a Heraklész és Cacus című szobrot. Ez utóbbi a mitológia szerint emberevő óriás volt, akit a 12 munka során Heraklésznek le kellett győznie. Látom az oroszlánt a lilomos címerrel. Megnézem a tér közepén I. Cosimo nagyherceg lovas szobrát, statikusnak vélem, nem sorolom a többi kedves lovas szobrom közé.

Ugyan most nem megyünk be a Palotába, de felidézem a tegnap látott film azon részletét, amelyben Michelangelo és Leonardo da Vinci festőpárbajt vívnak egymással az Ötszázak Termében. Mindketten csatajelenetet festettek meg. Leonardo az anghirai csatát, amely 1440-ben történt Miláno ellen Firenze, Velence és a Pápai Állam összefogásával. A szövetség győzött. A művész igazi viharos légkörben helyezte el a harci jelenetet: kavargó porfelhővel, nyihogó lovakkal, kiáltó harcosokkal. Michelangelo a casciai csata résztvevői közt az emberi testeket favorizálta, a folyóból a partra igyekvő katonák tömegét hangsúlyozza, ő az

emberi testet ábrázolta szívesebben. Láttuk a filmen a szerencsétlenséget, amikor az alapozáshoz használt kátrány megolvad, s végigfolyja a festményt.

Már gyülekezni kezdünk, amikor Ildi kolléganőm – férje is itt van – kislányát keresi. Elveszett az embersűrűben! Szétrajzunk, de a négyéves Lilláska sehol! Járőröknek szólunk, a szülők fényképet mutatnak róla. S a rendőrségi kocsi hangosbemondója már közli is a személyleírást, bejárva a környező utcákat is. Ildi és Laci a rendőrségi szobára mennek, s lám már ott várja őket kislányuk. „Anyu! Elvesztetek?” Mindannyian megnyugszunk. Irány a Ponte Vecchio!

Embertömegben verekedjük át magunkat az Uffizi árkádjai alatt, az Arno irányába. Arra is, visszafelé is vonulnak a csoportok, semmiféle közlekedési szabály nincs itt érvényben. Akadályozzák a haladást az emléktárgyakat árusító standok körül ácsorgó emberek. Józsi elől halad, mi furakszunk utána.

Végre az „Öreg híd”-on vagyunk, a „Ponte Vecchio”-n. Romantikus a jobbról-balról elhelyezkedő, méhkasként egymáshoz ragasztott, apró házak sora; ritka látvány nekünk az utcára nyíló ékszerboltocskák csillogó kínálata. (Csak Erfurtban jártam ilyenén: a Krämerbrückén, s egy kicsit a velencei Rialtó hasonlít hozzá.) Ha a korláthoz férünk, kinézünk a folyóra. Most nem túl magas a vize, de mondják többször okozott fejfájást áradásával Firenze lakóinak. Szeretem a folyók, a tenger sokféle színét: a tiszta kéktől a gyönyörű türkizen át a háborgó zöldig. Ez most nem nyeri el tetszésemet. Jóska elmondja, hogy a Mediciek nagyhercegek nem ezen az úton haladtak, ők nem vegyültek a plebs közé: külön folyosót építettek a Palazzo Vecchio és a palotájuk közé.

Ahogy leérünk a hídról, kis séta után már előttünk egy óriási, lépcsőzetesen háromszintes, egyszerűen, fegyelmезetten díszített, szürke palota. Ő a „Pitti”, a tipikus reneszánsz, vízszintesen tagolt épület, amit az előbbi jellemző vonás bizonyítékaként ki nem hagynak a tankönyvek. Egy másik firenzei bankárcsalád feje, Luca Pitti tervezte Brunelleschivel, kezdte építtetni 1440-ben. Aztán félben maradt az építkezés, és a következő század közepén folytatódott csak új tulajdonossal. Ezt is megvették a Mediciek, de már a toszkán nagyhercegek. Befejezték, berendezték, kerttel bővítették ki.

Az előtte lévő tér legmesszebbi pontjáról nézünk rá, csak így látjuk át az egészet. Ez csak a főhomlokzat. Szépségét csak akkor tárná ki előttünk a múzeumként működő intézmény, ha időt tudnánk rá szánni, hogy megnézzük a belül barokk lakószobákat, a királyi lakosztályt, a tróntermet (piros selyemkárpitjával, a trónszékkel, baldachinjával, kandeláberekkel, japán vázákkal), ahol – már a XIX. században – az egyesített Olaszország első királya, II. Viktor Emánuel lakott, Firenze rövid fővá-

rosi rangja időszakában. S a képtár és a kert! Majd máskor! Majd egyszer, csak ezért eljövünk.

A kora délutáni órákra – bár október van – fölmelegedett a csupa kő város. Vissza az Öreg hídon, hogy legalább két órát eltöltsünk a leghíresebb képtár, az Uffizi hűvösében.

A Jósoktól kapott másolt tájékoztató lapon tételesen olvashatjuk, hogy hányas teremben mi látható. Mindenki megtervezheti saját útvonalát.

Botticellit szeretném látni és Leonardot és Raffaellot. A legnagyobbakat.

A X. termet keresem meg, itt találom Alessandro Botticelli képeit a maguk szépségében. Gyönyörű színek, csodaszép női arcok, megkapó táj! – ezek első benyomásaim. A nagy Lorenzo Medici idejében indult pályáján ez a tudatos fiatalember, akit apja ugyan ötvösmesterhez ad be tanulni, de ő rajzol, aprólékosan rajzol, festő akar lenni. Filippo Lippi barát tanítja őt, hogy aztán majd később ő tanítsa a barát fiát, Filippino Lippit. Micsoda folytonosság! Freskókat fest és táblaképeket, többnyire megrendelésre.

„A háromkirályok imádása” előtt állok. A betlehemi istálló – felette ott ragyog a csillag - küszöbén Mária szerényen, szemét lehunyva fogadja a hódolókat. Gyermekeit térdére ülteti, kissé eltávolítva magától, tudja, hogy az imádat a Kisdednek szól, Szent József örökdió felettük. A legidősebb király térdel, kezével érinti a Gyermecket, arcán különös tisztelet, átlényegülés, a pillanat nagyszerűsége látszik. A nagy Cosimo arcvonásait örökölte meg Botticelli benne. De itt térdel a kép előterében, piros palástban Piero (ő rendelte meg a festményt), a következő nemzedék, s mellette látjuk az ő fiait, Lorenzot és Giulianot. A firenzeiek népes kísérettel vannak jelen: minden nézetből kifejezőek az arcok, változatos a szereplők testtartása. Botticelli bizonyította tehetségét, pedig még csak 25-26 éves. Szerényen önmagát is ráfestette a kép jobb szélére.

Ugyancsak Piero di Medici rendelte meg a kör alakú képet, Mária megkoronázásáról: „Madonna del Magnificat” (a magasztos Madonna) – olvasom alatta. A Biblia szerint Máriát – halála után - a már mennybe felment Krisztus fölvette maga mellé, s ott koronázta meg (ilyen képet is láttam). De e festményen még az ölében tartja a Szűzanya a Kisdedet, tehát itt a földön van, köréje Botticelli firenzei – a hajviselet, az öltözék szerint – tíz év körüli fiúkat festett, közülük kettő Mária feje fölé díszes koronát tart, melyet fentről áradó napsugarak világítanak meg. Íme a bibliai esemény reneszánsz megjelenítésben, „Medici színekben”, hiszen Pietro két kisfia itt van a képen: könyvet illetve tintatartót tartanak kezükben.

Amit már nagyon vártam, a „Tavaszi”, a „Primavera” íme, előttem. Óriási táblakép, 3x2 méteres. Valóságosnak vélem az alakokat, oly na-

gyok. Virágos ligetben, termő narancsfák árnyékában kedves életképet látok. Tavasz istennő a középpontban, fehér ruhában, piros köntösben, kecses testtartással és kézmozdulattal, mégis szinte észrevétlenül örködik a társaság felett. Előtte a három Grácia, három légiesség mozgású, áttetsző ruhás, gyönyörű nő táncot lejt. A bal szélen valóságos szereplő, Giuliano mint Merkur isten szomorún hátat fordít mindenkinek. S megkapó szépségű a virágos ruhába öltöztetett Flóra, a virágok istennője – Zephyrus csábítgatja őt –, aki itt Giuliano szerelmét személyesíti meg. Az egész jelenet mögött a háttérben, a fák közt a világoskék itáliai eget látom. A sötét és a világos színek a boldogság és a szomorúság, a jelenlegi fiatalság mulandóságának üzenetét hordozzák.

Egyszerűbb kompozíció, de még mélyebb gyökerű és szimbolikus a „Vénusz születése”. Vénusz a római mitológiában a szerelem istennője, ám ő azonos a görögök Aphroditéjával, aki a Zeusz villámától megérintett tenger habjaiból született. A képen messzire szétterülő, alig fodrozódó tengerből már kiemelkedett, s kagylón áll egy szépséges nő. Ábrándos arcát, kecsesen oldalra billenő fejét gazdag hajkorona keretezi, amellyel eltakarja szemérmét, jobb kezét keblére teszi. A test szoborként emelkedik ki a síkból. Botticelli erre a képre is ráfestette Giuliano kedvesét, hasonló pozícióban, mint a Tavaszon: kék virágos ruhában, virágos lepellel közelít a fűvenyről Vénuszhoz, befedni szándékozik őt. A kép bal oldalán, a hullámok felett, férfialakot öltve a nyugati szél, Zephyrus segít lehelletével Vénusznak a partra jutni.

Botticelli 1489-ben, már 45 éves korában festette az „Angyali üdvözlés” című képét (nem az egyetlen ilyen című). Gyönyörű, tiszta színek, egyértelmű kontúrok, világos formák, derű, szépség. – ezeket fogalmazom meg magamban. Názáretben is, Firenzében is lehet e napfényes, kék égboltú, cédrusos, lankás táj, amely csak távlati háttérként jelenik meg. A főalakok zárt térben elhelyezve hangos szó nélkül is beszélnek: Mária térdepelőszámolyról fordul vissza kecses mozdulattal, arca meglepődést árul el, kezével az előtte térdepelő angyal felé nyúl. Az Úr üzenete már elhangozhatott a lilomos, szárnyas égi követőtől, s talán most mondja Mária: „Legyen nekem a te igéd szerint!”

Most indulok tovább, mert tudom, hogy néhány teremmel arrébb ugyanezt a témát láthatom Leonardo da Vinci festményén.

Az előbbi majdnem négyzet alakú táblakép, Leonardo „Angyali üdvözlés”-e szélesen elnyújtott kompozíció. A 20 éves fiatalembernek volt türelme a legapróbb részleteket is pontosan kidolgozni. Ez azért meglepő, mert egyéniségéről azt írják, hogy nagy ereje volt, ügyes és nagylelkű, minden érdekelte – geometria és zene, építészet, szobrászat, technika –, mindenbe belefogott, meglepő ötletei voltak. Testi szépség és kecsesség jellemezte, csak a kellő állhatatosság hiányzott belőle. Nos ez a kép az utóbbi állításnak ellentmond.

Mária kint, egy teraszon ülve fogadja az üzenetet hozó angyalt. Arca nyugodt, testtartása óvatosságot sugall, kezével kis tartózkodást jelez. Talán még meglepett pillanatában van. Az angyal a kép másik szélén, távol Máriától térdel, kezét áldón nyújtja feléje. A főalakok ruhadetáli, hajszálai, az angyal szárnya, az asztalka díszítése, a fűszálak, a virágok, a fal faragott kövei aprólékosan kidolgozottak, még a háttérben lévő cédrusok is szabályosak. S ugyanígy bánt a színekkel is a festő: a sötét-zöld uralta térből kiemelkedik Mária arca, szinte fény vetül rá.

Meg kell keresnem a 25. termet, hogy még néhány Raffaello-képet megnézhessenek. Talán már más témát keresek a Madonna-képek helyett. Nem hagyhatom ki Raffaello Santit azért sem, mert ő szinte mindent beépített művészetébe, amit Leonardótól és Michelangelótól tanulhatott. Portrékat keresek tőle. „Önarckép” című képét 1509-ben festette, 26 éves korában. Kedves fiatalember néz rám kissé ábrándos barna szemekkel. Arcáról őszinteség olvasható le. Fekete művészsapkát visel ápolt félhosszú haja felett. Egyszerű fekete ruhája komollyá teszi őt. A kép barna háttérére rávetül sötétebb árnyéka.

Most „II. Gyula pápa” néz maga elé töprenve a portréképről. Gyönyörű zöld falikárpit elé helyezi a festő a bordó bársony bevonatú karosszéket, az idős pápa ebben töpreng bordó karingében, bordó sapkában. Erős színeket használt Raffaello, s ezekkel kontrasztban van a hófehér reverenda. Élethű a pihenő két kéz. Talán még életszerűbb a Medici családból származó „X. Leo pápa portréja”, amelyen a piros bársony és a fehér selyem kelme ragyogása, csillogása, a gyűrődések színjátéka braviros. Mindez a pápa öltözkén. Mellette az asztal piros terítője, a két bíboros ruhája egyöntetűbb színű, egyszerűbb.

Időm lejárt. A megbeszélt időpontban a téren kell lennünk, innen gyalogosan megyünk még egy templomba, Firenze Pantheonjába: a Santa Croce csarnokában rójuk le tiszteletünket a „nagyok” urnája előtt.

Kollégám felidézi utolsó éveiket, haláluk körülményeit.

Michelangelo Buonarrotti, akinek az építészet, a szobrászat, a festészet, az irodalom oly sokat köszönhet, Rómában élt utolsó éveiben, szerény körülmények között, 89 éves korában halt meg. Saját sírjára tervezte a négyalakos Piétáját, de ide, a Szent Kereszt-templomba Giorgio Vasari készített szarkofágja fölé egy mellszobrot, s allegorikus alakokkal idézte meg a művész sokágú tevékenységét.

Dante Alighieri, a toszkán irodalmi nyelv megeremítője, Firenze szülötte és aktív polgára 1302-es száműzetése után soha nem térhetett vissza városába, Ravennában halt meg, ott is temették el. Firenze kicsit későn (az 1800-as években) állított neki emléket egy jelképes sírral.

Niccolo Machiavelli a nagy Mediciek idején kancellárja volt a városnak, a külügyekkel foglalkozott. Olaszul írott követi jelentései források e korról. „A fejedelem” című munkája ajánlott minden politikai vezető-

nek. 58 évesen halt meg 1527-ben. Magas talapzatra helyezett szarkofágján a „Diplomácia” női allegorikus alakja ül, kezében a politikust ábrázoló medált tart. A felirat egyúttal elismerés is: „Semmilyen dicséret sem ér fel ezzel a névvel.”

Galileo Galilei az újkor komplexen gondolkodó, a világot egységben és összefüggéseiben látó, kísérletező tudósa volt. Hómérőt és távcsövet szerkesztett, szabadesést tanulmányozott, a bolygók mozgását figyelte, a fény és a hang tulajdonságait következtette ki. Professzora volt a páduai egyetemnek. Volt egy bűne: a heliocentrikus világkép megvallása, hirdetése, s ez majdnem a halálát okozta. Per és ítélet, s visszavonás: 1633. június 22-én Galilei vezeklőruhát ölt, letérdel a törvényszék előtt, egyik kezét a Bibliára teszi, a másik kezében égő gyertyát tart, és eszközszik: „Én, Galileo Galilei, őszinte szívvel és minden színlelt hittől mentesen elátkozom említett tévedéseimet és eretnekségemet...” „Eppur si mouve!” vagy „E pur si mouve! – mormolta ezután állítólag csendben, magában, olaszul (Igen, mégis mozog!). Neki szép öregkort adott a sors. Az utolsó évtizedeit – bár háziőrizetben – élvezve a Medici nagyhercegek támogatását, Firenze közelében egy luxusvillában töltötte. Tudósok jöhettek hozzá egész Európából, élénk levelezést folytatott. 74 évesen halt meg, természetes halállal. A Szent Kereszt-templomban temették el. Rangos márvány síremlékét mellszobra díszíti, a „Mértan” és a „Csillagászat” allegorikus szobraival.

Lassan ránk esteledik. Megköszönöm Jóskának az irányítást, az információkat, útközben még mesél néhány érdekességet, epizódot Firenzéről.

Pisa. Már teljesen sötét van, nehezen találjuk a Dómhoz vezető utat. Egy kedves motoros fiú ajánlkozik – tudakozódásunk után –, hogy elvezet bennünket.

Még most is tömeg tolong a téren. Jutka kolléganőm, aki Pisa bemutatását vállalta az útra, már ismertette a város korai – 1000 körüli – virágzását, a kereskedelembe betöltött kiváltságos szerepét, hogy elsőbb volt minden itáliai városnál. Templomukat is legkorábban építették az itteni emberek: ők az úttörők, a példát mutatók. Még az építőmesterek is görögök, vagy Milánó környékéről valók voltak. Keresték a stílust: még Európában a román a jellemző, de légiesebbet, frissebbet akartak. Az építőanyagot adta Carrara márványa, kész elemeket, oszlopokat gyűjtöttek a városból, de kereskedelmi útjaik is kínálták őket. 1063-ban már ásták – itt is laza, tőzeges a talaj – a latin kereszt formájú alapot, faragták a köveket, rakták a falakat, s 55 év múlva a pápa felszentelte a csupa csipke templomot.

Így, esti fényeknél talán még szebb, mint nappal! (A reggeli vagy a lenyugvó nap sugarainál is gyönyörű lehet!) A reflektorok nem a zárt földszinti falakat – bár azok sem dísztelenek: álárkádokat, féloszlopokat

formáznak a kiugrások –, hanem a főhomlokzat négy emelet magasságú, egyre keskenyedő faragott – arabos, reneszánszos, csipkés árkádsorát világítják meg. A felfelé egyre keskenyedő szintekkel, a templombelsőbe beépített oszlopokkal a statikai, a mennyezetlezáró problémákat is megoldották. Fölnéznek a tüneményre, onnan a hosszanti és a kereszthajó metszéséből kiemelkedő kupolára; megcsillan a fény a magasba nyúló kereszten.

A Campanile alá sétálunk, valóban ferde. Jó, hogy már építés közben észlelték ezt, s eleve a dőlés tényét betudva rakták fel az emeleteket. Külső formájában olyan, mint a templom: hat emeleten fut körbe a csipkés árkádsor, rengeteg oszloppal, lanternával, kisebb kupolával lezárva (a firenzei művészibb, ez könnyedebb, érdekesebb). S a pisaiak megépítették a toronnyal egy időben a keresztelőkápolnájukat is, amely valójában stílusában a templomhoz illeszkedik: az első szint tömör falát egy valódi árkádsor követi, majd feljebb csak ikerablakok törik meg a zárt-ságot. Kupolája megnyúlik, körte alakúra keskenyedik.

Valójában Pisába is csak beugrottunk, mint errefelé Velencébe. Ezt a látogatást is kár lett volna kihagyni.

Tisztelet a csapatnak a kitartásért, az érdeklődésért.

Pedig holnap is nagy napunk lesz! Rómába hív bennünket Marcus Aurelius császár a Szenátor térre.

Szent Erzsébet asszony életéről
Emlékezzünk sok jótételéről.

Nárai:Himnusz

**Lélekben feltöltődtem –
jubileumi zárandokúton Szent Erzsébet nyomán
(2007.)**

A Makrovilág Utazási Iroda hat napos, igen gazdag programra hívja a jelentkezőket az Új Ember hasábjain. Árpád-házi Szent Erzsébet 800 évvel ezelőtt született. A születési évforduló a fő apropó, de ez az időpont most egybeesik a hét évenként meghirdetett aacheni zárandokúttal. Jelentkezem. Részletes tájékoztatást kapok levélben. Befizetem a díjat. Igazán jutányos! Aztán újra tájékoztatnak – most már napi, sőt órai bontásban – a programról.

Mit jelent számomra, hogy ide elmehetek? Egy éve vagyok özvegy, keresem a lelki támaszt nyújtó alkalmakat. De a kíváncsiság is ösztönöz. Wartburgban és Eisenachban már kétszer voltam, a többi helyszín számomra új. Mert a szervezők – ahogy én is szoktam, amikor kirándulásokat szerveztem – sok más helyszínt is beillesztettek az útvonalba: Passau – Regensburg – Eisenach – Wartburg – Fulda – Marburg – Köln – Aachen – Adelsried – Augsburg – Altötting – és még lesz egy meglepetés.

Nem jön a környékünkről ismerős. Csomagolok. Késő délutáni vonat-tal megyek fel Budapestre.

Metróval utazom a Kálvin térig – már este fél 10 van –, kicsit szorongva indulok el az aluljáró felé – itt-ott már nyugovóra tért néhány lakója –, keresem az Üllői út elején lévő szállodát, ahol a vidéki jelentkezőket várják éjszakára. Katit találok ott, Békés megyéből, aki szobátársam lesz az út során is. Már most megtudom tőle – látva csupa fekete öltözkémet, megnyílik –, hogy ő már két évtizede özvegy, s ez a zárandokút lesz részéről a tizenhetedik.

Reggel hatkor indulunk busszal a szálló elől néhányan Ágival, az idegenvezetővel, hogy Krisztinavárosban felszálljon egy teljes közösség a kísérő lelki vezetővel, László atyával.

Együtt a csoport, indulhatunk Ausztria irányába.

Drága hazám, te, nagyok termőföldje,
Vérben is tied dicsőid legtöbbje.
De kiskertedben, melyet szentnek hívnak,
Mások is nyílnak.

Tinódi Lantos Sebestyén

Gizella városában – Passauban, a három folyó találkozásánál

Még mielőtt az Erzsébet-emlékekkel találkozoznánk, Passauban állunk meg. Ezt a várost nevezem Gizella városának.

Passau „bajor Velence” néven is ismert. A város térképén középpontban az Óváros háromszöge rajzolódik ki, amelyet közrefog az Inn és a Duna, s látszik a harmadik folyó, az Ilz mint a Duna mellékfolyója. A „Spitz”-ben már egy nagy folyamot alkot a három folyó, ezek deltájára épült a város. Az első látkép, amit megörzök a Mária-hilf-templomtól letekintve, az Inn folyó, a túlparton a Szent István-dóm és a távolban természetesen az ősi zárda látványa.

Autóbusszal kaptatunk fel a Mariahilfbergre (ez valójában egy domb), amelyen a ferences rendi búcsújáró templom vár bennünket. A történet szála messzire vezetnek. Vissza kell nyúlunk, hogy megértsük, kik és mikor kérték Mária segítségét.

1683-at írtak akkor, amikor az Oszmán Birodalom szultánja, IV. Mehmed parancsot adott a nagyvezírnek, Kara Musztafának Bécs elfoglalására. Meg is közelítették a várost a törökök, ezért ellenük összefogott a keresztény Európa XI. Ince pápa kezdeményezésére. Az akkori német-római császárnak, I. Lipótnak segítséget nyújtottak a bajorok is, Miksa Emánuel választófejedelemmel az élen, akit öltözete és vértje színéről kék hercegnek hívtak. Mivel Passau egyházi központ is (739-ben Szent Bonifác itt alapított püspökséget, innen indultak a hittérítő papok hozzánk, Magyarországra is 1000 táján), az összegyűlt sereg itt állomásozott először. Ők kérték Szűz Mária segítségét a török elleni harcukhoz. Ez a templom már korábban, 1627-ben épült, a kornak megfelelően barokk stílusban. Ilyent sokhelyütt lát az ember. Konkrét bizonyíték a hitelességre egy táblán a következő szöveg: „Im Jahre 1683 erflchte in dieser Kirche Kaiser Leopold I. geleitet vom heiligmäßigen Kapucinerpater Marco d’Aviano, dem sieg der Christenheit über die Osmanen vor Wien.” (1683-ban ebben a templomban könyörgött I. Lipót császár a szentéletű Marco d’Aviano kapucinusáta kíséretében a Bécs előtt álló oszmánok feletti keresztény győzelemért.)

A templomkertben egy szoborra leszek figyelmes: „Heiliger Bruder-Konrad bitte für uns” (Szent Konrád testvér, könyörögj érettünk!) –

olvasom a talapzaton. Ki is volt ez a Konrád? Elmondta ugyan idegenvezetőnk errefelé, de igazán utunk egy másik állomásán válik majd ismertté előttem. (Altöttingben található a Bruder Konrad-Kloster. A templom külső falánál áll egy kis fülkében a szobra, kezében korsót tart, amelyből állandóan folyik az ivóvíz, hogy minden vándor szomját tudja oltani. Ő ugyanis a kolostor portása volt (1853-1894-ig élt), és senkit nem engedett el segítség nélkül. Konrád testvér a XX. század szentje lett 1934-ben. A templom, amelynek oltára előtt üvegkoporsóban nyugszik holtteste, a XX. században vette fel a szentté avatott kapucinus-testvér nevét.)

A kitérés után visszatérek a Mariehilfbergre. Lenyűgöző látvány, lélekemelő élmény a 321 fokból álló fedett lépcsősor, amely a templomtól az Inn folyóig vezet le, s amelynek falát véges-végig hálaadó márvány-táblácskák fedik, megköszönve Szűz Máriának a segítséget.

Az óvárosba sétálunk, át a Marienbrückén, hogy megcsodáljuk az első keresztény vértanúról, Szent Istvánról (a megkövezettről, aki a város védőszentje) elnevezett passau-i dómot.

A közel 100 méter magas építmény a XVII. század végén épült. Legelőször a mennyezet gazdagon díszített freskóiban gyönyörködöm. Szinte súlyosnak tűnnek a gazdag virágfüzér-stukkók, a szentek képei, a bibliai jelenetek. A barokkos díszítés zsúfoltságát a szimmetrikus osztottság oldja kissé. Mindez a milánói Carlo Tencalla munkája, a stukkókat is olasz mester készítette. A szószerke pillantok most, amelyet egészében aranyozott, aranycsipkés baldachin fed, rajta a négy evangélista szobra társaságában prédikálhat a misét tartó pap. A főoltár Szent István vértanúságát ábrázolja. Hátratekintek. A világ legnagyobb orgonáját láthatom. Délelőtt van, így nem hallhatjuk a hangját, mert csak délután szólal meg a látogatók gyönyörűségére. De bronzharangja hangját megcsodálhatjuk! (A templomban sok más hirdetmény közt meghívó prospektust találok, amely éjszakai orgonakoncertekre és kórushangversenyekre invitálja a látogatókat.)

A Gizella nyughelyéhez vezető úton az először itt járó turista kíváncsiságával szemlélem az impozáns műemlékeket, majd a Klosterwinkel utcában megpillantok egy zöldre festett, többszintes épületet, ez a Frauenkloster Niedernburg, az ősi zárda, amely már a mi bajorországi Gizellánk történetéhez kötődik.

Ismét a múltba kell néznünk, hogy teljesebben lássuk első szent királyunk feleségének életét.

985-ben a bajorországi Regensburgban II. (Civakodó vagy Pörös) Henriket és feleségét, Burgundi Gizellát leánygyermekkel áldotta meg az Úr. A kislány is a Gizella nevet kapta. Keresztény szellemben nevelték szülei és nevelője, Wolfgang atya is, apácának, de mint a hercegkis-

asszonyok a középkorban, ő is a diplomácia eszközévé vált, nemes és előremutató, hasznos és szép célok érdekében.

Mi, magyarok akkor még pogány, természetimádó nép voltunk. Géza nagyfejedelem okos „nyugatra nyitó” politikájának első lépése volt az, hogy 973-ban tizenkét főúrból álló küldöttséget küldjön Quedlinburgba az I. Ottó német-római császár által összehívott birodalmi gyűlésre, amelyen Európa keresztény fejedelmei vettek részt. A nemrég befejeződött, s bizony vereséggel végződött magyar kalandozó hadjáratok miatt „mintegy elnézést kérve” békét, barátságot ajánlott fel a küldöttség, és a keresztény hit terjesztését kérte a császártól. Aztán hittérítők jöttek hozzánk, jött Wolfgang atya is, a magyarországi hittérítés jámbor lelkű, de ésszel politizáló püspöke. Megkeresztelkedett Géza nagyfejedelem és udvarnépe is. A nagyfejedelem fia, Vajk, aki 969-ben született Esztergom várában, a keresztségben az István nevet kapta. (Megkeresztelését mutatja be Benczúr Gyula gyönyörű festménye.)

995-ben a magyar trónörökös 26, a jövődöbéli ara 10 éves.

Egy korabeli állítás szerint egy gandensheimi ünnepségen cserélt gyűrűt egymással a két fiatal. (Kirándulásunk következő állomásán, Regensburgban az Alte Kapelle /Régi Kápolna/ egyik falfestményén láthatjuk az eljegyzés ábrázolását.)

De hogyan is ismerték meg egymást? A tényyszerúségért itt az irodalmat hívom segítségül. Szabó Magda „Az a szép fényes nap” drámáját idézem. A cím egy pogány dal kezdő sora, amelyet Géza fejedelem és egy lány is énekel a műben: „Az a szép fényes nap az Isten jobb szeme, az a szép fényes hold az Isten bal szeme, az a futó szellő Isten lihegése, az a sok szép csillag: Isten arca izzad...” A történet 994 őszén játszódik. Az esztergomi fejedelmi udvar légköre egy kicsit keresztény, amennyiben Géza már felvette az István nevet, Adalbert püspök egyengeti a Rómához vezető utat, Vajk trónörökösét is készítik a másnapi keresztlőre. De a bizánci egyház képviselte is jelen van, hiszen a nagyfejedelemné, Sarolt apja, Gyula a keleti kereszténységet választotta, „a görög császár vendégbarátja, bizánci gróf.” Ugyanakkor szívükben még bennél a régi pogány rítus. A sámán jelenléte is ezt bizonyítja.

Hermann nürnbergi gróf, a bajor követ, Henrik király képviselője a közvetítő a bajor és a magyar udvar között. A német-római császár most III. Ottó, a trónörökös pedig Gizella testvére. Igen rossz ómen a németek szemében még a magyarok kalandozása, nyugati rabló hadjáratai. És ugyanilyen mély emlék a magyarok számára is a 955-ben lezajlott augsburgi csata, a mi vereségünk, s az utána következő német megtorlás: „Bulcsút karóba húzták... Lehel ott fityegett a kötélén Regensburg előtt... Több, mint százezer magyar veszett oda... Figyelemre méltó nép ez a német, én különösen Augsburg óta méltányolom.” Géza szájába adja az író ezeket a szavakat, akinek most a jövődöb politikában a

nyugati szövetséget kell vállalnia. Hermann gróf a frigy megkötésének szükségességét így indokolja Vajknak: „Térdelj ide mellém, úgy mondom el, amit rám bízta. Volt az előttünk élőknek úgy negyven évvel ezelőtt egy, az egyik fél számára se túl kellemes találkozása Augsburgnál, nyilván hallottál, vagy tanultál róla, uram.” (Ezután értékeli mindkét fél részéről a csatát.) Vajk kérdésére, hogy ezért hívta ide, így folytatja: „Ezért, herceg. Hogy átadjam neked ezt a valamit, amit a hivatalos és holnap átadandó keresztelési ajándék mellé küldött neked Henrik király.” (Egy tenyényi kerek faképet húz elő ruhájából, és odamutatja Vajknak.) A kép Gizellát ábrázolta. Itt láthatta először a bajor király és a burgundi hercegnő lányát. „A hercegnő nem ennyire szép, de erős és bátor és vállalkozó szellemű, mint az apja. Aki rá épít, sziklára épít, és maga mellett találja minden harcban.” Elmondja azt is a gróf, hogy a neve a Geiser szóból ered, s magyar nyelven túszt jelent. S még egy súlyos érv a szövetség, a házasság megkötése mellett: „nincs a német törzsek között még egy, amelyik annyira gyűlölné a népedet, mint a bajor, és nincs még egy, amelyikkel annyit harcoltatok volna. Keresztény udvarban keresztény király oldalán keresztény királyné áll. Olyan valószínűtlen, hogy Henrik úr, a bajor megtámadná azt a földet, amelynek a trónján a lánya ül. Olyan valószínűtlen, hogy a magyar király az apósa ellen törne.” A drámában ugyan a Gizellát ábrázoló kép az ádáz bajor- és nyugatgyűlölő Bönge áldozata lesz (meg is fizet érte életével), de Vajk válasza a követnek megnyitja a nyugatra vezető utat: „Hermann úr, remélem, megkapom rá a fejedelem beleegyezését, hogy azt kérhessem Henrik királytól, bízza meg udvari festőit egy másik mellkép készítésével. Nevelőm és lelki atyám, San Severinói Deodatus megtanított arra, hogy kívánjam és keressem a békét. Térj meg majd hazádba azzal az óhajommal, hogy szeretném újra látni Gizella hercegnő vonásait.” A dráma végén ismét felhangzik a címadó dal, de itt már úgy érezzük, Vajk megkeresztelése illetve a keresztény hercegnővel történő házassága lesz „Az a szép fényes nap”.

Az esküvőt 996-ban tartották. István fiatal, szőke feleségét Nyitrára vitte nászútra, a félelmetes és gyönyörűsége sziklák felhővárába. (Ez volt a dukátus központja.) Az ifjú asszonnyal papok, lovagok jöttek. Győrffy István „István király és műve” című könyvében így értékeli az eseményt: „A legkeresztényibb Gizella hozta a pogány magyarok közé az új hitet.”

Első királyunk törvénye szerint minden tizedik falnak templomot kellett építeni, könyvekről és egyházi jelvényekről a püspököknek kellett gondoskodni, de a ruhákról, terítőkről a királynak. A már Veszprémbe (ez a hely a királyné városa lesz mindig, a veszprémi püspök a mindenkor királyné gyóntatója) költözött királyné komolyan vette feladatát. A közben felépült és Szűz Mária tiszteletére szentelt első magyarországi

apácakolostor nővéreivel 1500-2000 darab miseruhát hímzett, két zászlót készített a Koppány elleni csatához, de leghíresebb – és ma is látható – a koronázási palást.

Gyermekeket szült. Sajnos három még kiskorban elhunyt. Ismerjük Ágota történetét, aki az angol Edwin herceg felesége lett, s az ő lányuk skóciai Szent Margit. Imre herceget a trónutódlásra nevelte a királyi pár, de az 1031-ben történt vadászbaleset ezt a reményüket szétértte.

Gizella megváltozott ezután: visszavonult, németsege miatt is méltánytalanságokat kellett elszenvednie, s ezek csak sokasodtak férje halála után, özvegysege idején. Mivel ezután is jótékonykodott (a veszprémi rendházhoz kilenc falut kapott kétszáz szolgáló családdal, az övék volt a szántói vásárok és a dunai révhajók vámja és Somogy vármegye tizedjövödelme is), Orseoló Péter illetve Aba Sámuel királysága idején házi őrizet alá helyezték, beszámíthatatlannak minősítették, elvették javait, majd fogságra vetették. Bajor lovagok szabadították ki.

Mindezeket idegenvezetőnktől halljuk, miközben passauai sétánk során a Frauenkloster Niedernburghoz közeledünk. 1042-ben ide tért Gizella, apáca lett, majd 1045-től apátnő. Megpillantjuk a kolostorral egy egyseget alkotó templomot, teljes nevén „Kirche zum Heilige Kreuz”, Templom a Szent Kereszthez. Itt helyezték örök nyugalomra egy oldal-kápolnában.

A templomba belépve az egyszerűség, a tiszta fehér falak tűnnek szembe. Az apszisban gótikus hálós boltozatról hatalmas fakereszt függ alá, rajta a Megfeszített. A fehér márvány oltár szolid kellékeit egy apáca rendezgeti, virágcsokrot helyez vázába. Az oldalkápolnába megyünk. Szép, gótikus síremléket látunk, magyar nemzeti szalagos koszorúk, sok-sok szalag, megszáradt csokrok jelzik, hogy ez Gizella sírja. Maga a sírbolt a padlóba van mélyítve, a síremléket 1420 körül emelték föléje. A falon Gizella szobra, alatta életének legfontosabb történései olvashatóak. Mi is elhelyezzük az emlékszalagot, s készülődünk a szentmisére, amit lelki vezetőnk, az erdélyi származású, fiatal László atya celebrál a Gizella-kápolnában.

1975-ben a Szentszék boldoggá avatta Gizellát, a passauai püspökség megkapta egy saját könyörgésnek a jogát, amit csak Gizella ünnepén, május 7-én, (ezen a napon halt meg az első magyar királyné 1060-ban vagy 1065-ben) imádkozhatnak. Ez idő óta Gizellát Magyarországon is, Passauban is mint üdvözlőt tiszteljük.

Boldog Gizella egyházi dokumentumokban „Sancta Gizella” néven szerepel.

(Az antropológia is segít a teljesebb kép megalkotásában: 1908-ban átvizsgálták a sírlap alatti üreget, elemezték a csontvázat is. Gizella magas termetű nő volt, halálakor hetven év körüli.)

Az „Amen!” után csendben tisztelgünk első királynénk emléke előtt. Kifelé indulunk a templomból. A kijáratnál egy makett Jézus hegyi beszédét láttatja, vele búcsúzunk a Niedernburgi kolostortól és a Szent Kereszt-templomtól.

Már délután van, napsütés, hív bennünket a három folyó találkozója. Sétahajók várják az utasokat, sörözők a betérő turistákat. Társammal, Katival én is szomjamat oltom. Ehhez a tettünkhöz utunk következő napjain is hűek leszünk. (Megbocsátható?)

Passau. Eddig ismeretlen volt előttem, csak a vízállásjelentésekben hallhattam valamikor, a rádióban, naponta, délután kettő előtt pár perccel. Ezután viszont már egy vonzó várost idéz a neve is. (Hazatértem után örömmel töltött el egy szép esemény, amikor a szomszéd falu „Szentkút”-jánál misét mutatott be Miklós újmisézés atya, s emléklapjáról megtudhattam, hogy 2009-ben a passauai Szent István-dómban szentelték pappá, újmiséjét a Niedernburgi Kolostor templomában mondta.)

Vigadj, boldog Pannonia,...
Hiszen belőled származott
Erzsébet, ékes asszonyunk...
Ámul, vigad Tübingia...
Csodákat láthat sok fia...
Méltó dicséret áldja őt...

Himnusz

Rózsává váltak a kenyerek – Szent Erzsébet nyomában Wartburg- ban, Marburgban

Most, miután leróttuk kegyeletünket Szent István királyunk felesége, özvegye sírjánál, megcsodáltuk a vértanú Szent István emlékére szentelt templom szobrait, mennyezeti stukkóit és freskóit, hallottunk fantasztikus méreteiről; miután megízleltük a három folyó városának hangulatát, Regensburg felé indul autóbuszunk. Nem felejthetjük, hogy ez csak köztes állomás – de igen gazdag, sok lelki és művészettörténeti élményt nyújtó állomás –, s az igazi célunk Wartburg, Eisenach majd Marburg, Szent Erzsébet életének állomásai.

Útközben átnézem fényképezőgépemen a fotókat, kitörlöm a kevésbé sikerülteket, ezután elpihenve nézem a tájat. Az E5-ös autóúton haladunk követve a Duna vonalát, néha közelítve, máskor távolodva tőle.

Ágitól ismét kapjuk az információkat: Bajorország fővárosa, Regensburg nevét a Regen folyóról kapta, amely a Dunába ömlik. Találkozáskor már a rómaiak idején légiós tábor volt. A „fuldai” (majd ott is fogunk járni) Szent Bonifác püspökséget alapított itt a 8. században. Amikor a verduni szerződés (843.) értelmében Nagy Károly unokái örökölték a három rész valamelyikét, ez a város a Keleti-Frank Királyság fővárosa lett. Szomorú emléket idéz bennünk, magyarokban, hogy a nyugati kalandozásokat lezáró augsburgi csatavesztés után itt végezték ki vezéreinket, Lél és Bulcsut. Miután az érett feudalizmusban megélénkült a kereskedelem, a kelet-nyugati utak egyik fontos állomásává válik a település, s a Dunán való átkelésre ezért építik meg a XII. században azt a köhidat, amelyen majd mi is át fogunk menni.

A város lakói a római katolikus vallást követték egészen Luther fellépéséig, akkor sokan a megreformált hit követőivé lettek, s ez ma is így van. Mi természetesen a Szent Péter-katedrálist nézzük meg holnap (itt lesz a szentmise is).

A városba érve már látjuk a kimagasló tornyokat, közelebb a híres köhidat. Szélesen hömpölyög a Duna, a város szinte „elterpeszkedik” két oldalán.

Előbb a szállodát keressük meg. A „HOTEL Straubinger Hof” modernizált szobáiból (minden szobában van fürdő) szép kilátás nyílik a széles utcára (Adolf-Schmetzer Str.). Gyors tisztálkodás, átöltözés után vacsorázunk, hogy azután kicsit megmártózzunk – spontán séta közben – a bajor város esti hangulatában. Most nem a műemlékeket keressük, ez nem történelmi városnézés (az majd holnap lesz), inkább a kiskocsmák, a sörözők kiszűrődő fényeire figyelünk, kirakatok kínálatát hasonlítjuk össze az otthoniakéval.

Fárasztó, de nagyon szép nap után nyugovóra térünk.

Nos, ma délelőtt lesz a történelmi városnézés. Ági gyalogosan vezet bennünket a város központjában álló leghíresebb építményhez és kegyhelyhez, Bajorország egyetlen gótikus katedrálisához, a Szent Péter-dómhoz. Amit most látunk, lenyűgöző, reprezentálja, amit egy gótikus templomnak mutatnia kell: égbenyúló két tornya magasságlátszatát még növelik a csúcsíves ajtók, a keskeny, magasba szökő ablakok, a gazdagon díszített fiatornyok. A hegyes, csipkézett toronysisakok könnyedebbé teszik a monumentális homlokzatot. 105 méter magasak, mint megtudjuk. A homlokzaton a két fő torony közt, mintegy szemérmesen meghúzódva – mintha neki az lenne a feladata, hogy kitöltse a rést, hogy támogassa a másik kettőt – fél oly magas, tompább oromzatú kisebb torony. A külső falakat gazdagon borítják szenteket ábrázoló szobrok, domborművek. (Azt olvastam, hogy Szent Péter száz alakban jelenik meg.) Főbejáratának kapubéllete – mint a mi jáki templomunké – a tizenkét apostolt ábrázolja.

A dóm története sokban hasonlít más templomokéhoz. Ahogy a kereszténység elterjedt Európában, ahogy megjelentek itt a barbár germán és szláv népek közt a hittérítők, már megépültek az első román stílusú – zömökebb, erődszerű, kis, lőrészerű ablakú, a népvándorlás háborúiban védelmet is nyújtó – templomok. Így történt ez Regensburgban is. A VIII. században már szolgált e dóm első elődje, s a XII. századi átépítés után még mindig román stílusú maradt a Szent Emerám apátság kezelésében. De két tűzvész is pusztította ekkor! A fordulópont 1273-ban következett be, amikor Leo püspöknek lehetősége volt a teljes megújításra, egy nagyobb, már gótikus stílusú katedrális építésére. A következő évszázadok kellett ahhoz, hogy egyre teljesebbé váljon az épület – építészeti és funkciójában is. Egy XIX. századi Koch-aquarellen még nem teljes a két fő torony, még egyenlő magasságúak a középsővel. A befejező munka I. Lajos bajor király idején zajlott, immár a toronysisakok is a helyükre kerültek (1859-1872.). Ismét 80 év múlik, s a menedékház is megépül. Most teljes fényében ragyog a dóm, mert az elmúlt évtizedekben ismét renoválták. (Néhol még látunk állványzatot.)

Miért van az, ha belépek valamely neves épületbe, mindig rögződik bennem egy kép, melyet örökké megőrzök? Itt már a bejáratától a szenté-

lyig nézek, s amögött is a fantasztikus magasságokba nyúló, színes üvegablakokra, amelyek a kintről beáradó fényt megszínezik az amúgy félhomályos templombelsőben. Megcsillan a napsugár a csupa ezüst oltáron, annak domborművein és tárgyain: a Tabernákulumon, a kelyheken és a gyertyatartókon, fent a négy szent szobrán (valószínű, a négy evangélista), középen a 16 méterre magasodó feszületen. Körbenézek, s ugyanilyen színes üvegablakokat látok az oldalfalakon is. De legalább ennyire szép a csúcsíves hálós boltozat, amelyről a bordák lefutnak a falakig. Minden gót, de a hosszanti hajó és a kereszthajó találkozásánál barokk díszítést kapott a kupola a XVII. században. Az ilyen nagy templomok szerkezetébe bele szokott férni az oldalkápolnák sora. Itt nem így van. Az oldalfalak nem törnek meg, ezért csak oltárok díszítik azokat.

Megfigyeltem, hogy a német templomokban (de az olaszokban is) igen gazdag a virágdíszítés: csak vágott virágot tesznek nagy vázákba, nagy csokrokat alkotva így. Igen dekoratív!

A mai szentmisére készülünk.

László atya – előzőleg egyeztettek a szervezők a helyi egyházi megbízzottal – a Szent Család-oltárt választotta, a jobboldali kereszthajóban. Szűz Máriát, Szent Józsefet és a jászolban fekvő kis Jézust látjuk az oltárképen, áloszlopos háttér keretezi őket, majd kiszélesedve és előre nyúlva négy valóságos, karcsú korinthuszi oszlop tartja a baldachinszerű boltozatot felettük. Miséző asztal, ambó, néhány padsor a híveknek. Miért is választhatta ezt? Az egyik választ csak magam adom meg magának: László atya erdélyi származású, fiatalember, ott laknak szülei, testvére, rokonai. Talán vágyott a család melegére. A másik magyarázatot Ágítól tudjuk meg, s ez igen aktuális indok: a Szentatya, XVI. Benedek pápa mint Jozef Ratzinger bíboros itt, Regensburgban szolgált, ebben a templomban, és ennél az oltárnál mondott legszívesebben szentmisét.

Ilyenkor két krisztinavárosi társunk oltárterítőt, kelyhet, kis kendőt, kis ostyatartót, gyertyákat vesz elő, és feldíszíti az oltárt. Ezzel egy időben az atya otthonról hozott albát vesz fel, stólát tesz nyakába, kicsit félrevonul a szertartás kezdetéig. A két társunk szervez: felolvasásra kérnek jelentkezőket. Eddigi életem egyetlen ószövetségi felolvasását a Szent Péter-dómban végeztem.

Kifelé jövet, a templom közepén megállok egy fekete gránit vagy márvány síremléknél: egy szarkofág, rajta életnagyságú szobor (püspök vagy hercegprímás) térdepel a feszület előtt.

A tájékozottabbak úgy hallották, hogy működik ebben a templomban egy fiúkórus, gyönyörű szoprán hanggal. Szeretnének lemezt vásárolni. Egy füzetecskéből tudom meg, hogy a dóm zenei hagyományai 1000 évre nyúlnak vissza. 975-ben alakította meg a „Domchor”-t Szent Wolfgang püspök és patrónus. Iskola nyílt a zenei képzésre, az énekkart

„Domspatzen” (dómverek) néven ismerjük ma is. 10 és 19 év közötti fiúk miséken közreműködnek a liturgiában, s nagy ünnepeken lépnek fel. Egyenruhájukról (piros szoknya, fehér karing) mindenki felismerheti őket, ha csak próbálnak is. Most CD-n Bach „János passió”-ja, Haydn „A teremtés” című oratóriuma és gregorián énekek kaphatóak.

Rövid sétát teszünk a templom melletti kolostor kerengőjében, s aztán elvegyülünk a vidám világi emberek sokaságába.

A híres köhídon vezet át utunk. Oldalról már szemügyre vettem én is. Folyton asszociálok, hasonlítok utazásaim során. Eszembe jut a római Szent Angyalok-híd, a prágai Károly-híd, a mi hortobágyi Kilenclyukú hidunk, akár a firenzei Ponte Vecchio, na és a mostari Öreg híd. Ez 300 méternél kicsit hosszabb, tizenhat lyukú. Elnézem a pilléreket. Fantasztikus stabilitást adnak széles „lábukkal” e remekműnek! A németek „A Híd”-nak nevezik, mint az olaszok Szent Antalt „A Szent”-nek, ahogy az angolok Keats-et „A Költő”-nek. Szimbólum ez, a város szimbóluma. Ezen bonyolódott a középkorban a kelet-nyugat irányú kereskedelem Bécs és Ulm között. Most sokaság nyüzsg a hidon és azon túl is, sátrak, standok kínálják a bajor sört és a kolbászt. Sok férfi felöltötte a bajor bőrnadrágot kockás inggel; zöld kalap van egyesek fején, azt tollbokréta díszíti; a kezükben, méretes korsóban habzó ital. Kedves a nők hosszú, bőven ráncolt szoknyája, köténnyel, dirndli blúzzal. Lefotózom őket. A színpadon fűvös zenekar muzsikál. A mögöttük kifeszített transzparens-ről tudom meg a rendezvény jellegét: „Laabertaler Musikanten”. Ez közép-bajor zenei fesztivál, amelyet évente többször is megrendeznek, legyen bár május, június – mint most is –, vagy akár október. Mindenki vidám, a sörpadokon ülő vendégek és mi is megtapsoljuk a művészeket egy-egy szám végén. Polkát vagy indulót játszanak, fülbemászó, kedves dallamokat. (Stefani jut eszembe, Mylauból, aki kicsi korától tangóharmonikán játszik egy 20-30 fős zenekarban, s az egész rokonságának, ismerősei körének ünnep, ha őt láthatják, hallhatják a színpadon.)

Buszra szállunk, hogy Eisenach közeli szálláshelyünkre érjünk estére. Ági, látva, hogy még igen élénken élnek bennünk az élmények, frissek vagyunk, kiegészíti a Regensburghoz kapcsolódó tudnivalókat.

Szent Wolfgangról mesél, akit sokan Regensburgi Wolfgangnak hívnak. Hosszú szerzetesi élet, sok missziós út után érkezett 972-ben ide, miután I. Ottó császár – investitúra jogával élve – püspökké nevezte ki. Ő választotta le a már két évszázada működő Szent Emmeram-kolostort, és egy rátermett apát vezetése alá helyezte. Ars poeticaja volt, hogy a katolikus hitnek minél több önálló bázisa legyen. Ez az elv vezette akkor is, amikor lemondott az eddig hozzá tartozó csehországi püspöki jogáról, és így a császár, II. Ottó megalapíthatta a prágai püspökséget. E tettei egyéniségéből fakadtak, amelyet a bencés regulák alapoztak meg: szelíd volt, szerény életvitelű, keveset evett, deszkán hált, egyszerű, bencés

ruhában járt. Mind e mögött egy tudós férfiú állt, akit már gyermekkorában házitanítók, kiváló tudósok neveltek (ez apja igényességét dicséri), aki Trierben és Kölnben tanult, aki püspökként gondozta a káptalani iskolákat, miniatúra festészetet és könyvkészítést végeztek szerzetesei.

És a magyar történelemhez is kötődik tevékenysége: még szerzetes korában járt Magyarországon Taksony fejedelemsége idején. A hittérítés volt küldetése célja (a passauai püspök megbízásából), de nem boldogult velünk, mármint eleinkkel. A szentéletű Wolfgang nevelője volt a Regensburgban nevelkedő Gizella hercegnőnek, a mi „Boldog Gizellánk”-nak és testvérének, a későbbi II. Henrik császárnak. Ő volt a követ a magyar fejedelmi udvarban, Esztergomban Géza fejedelemnél Vajk és a bajor hercegnő házasságát előkészítendő.

Szent Wolfgang gyorsan bekövetkező halálát valamilyen láz okozta 70 éves korában. Holtteste sokáig a regensburgi Szent Emmeramkolostor kriptájában nyugodott, mígnem halála kilencszázadik évfordulóján maradványait díszes ereklyetartóban helyezték el, ugyanott.

Visz a busz bennünket. Délután van, csend, elpihent mindenki. Férjemre gondolok, aki oly sok úton társam volt, Tamás fiamra, aki talán még vizsgáztat, Péterre, aki valószínűleg még programoz, Bea és Gábor unokáimnak már iskolai szünet van, Mátéra és egyéves öccsére edesanyjuk, Jutka menyem vigyáz, Ica menyem tán épp németországi városokról kérdezi érettségiző diákjait. Újból előveszem a fényképezőgépet, „selejtezek”, hogy legyen hely az új fotóknak. Kezdő vagyok még a fényképezésben, de nagyon élvezem. Nem tudom még, hogy a feliratok, a helységtáblák rögzítése milyen fontos, hogy aztán a képeket el tudjam helyezni majd a napok s távolságok rendjében. Elemet, akkut, akkutöltőt már hoztam, de tartalék lemez is kellett volna.

Viszonylag tágas területen, egy panziónál állunk meg Eisenach közepén. Az épület földszintes. Szobánk ablakát sem védi a magasság, bárki benézhet, akár be is léphet. Kati sétálni indul, én olvasgatni kezdek. Érdekelnek a prospektusok, hoztam útikönyvet magammal, kicsit eltöprengek a holnapi látnivalón.

Természetesen a kis Árpád-házi Szent Erzsébetre gondolok, aki alig volt négyéves, amikor német követség vitte magyar kísérettel Pozsonyból – egy darabig hajón, aztán batárban – a thüringiai Wartburg várába.

Tavaly jelent meg Harsányi Lajos „A szent asszony” című műve (Magyarországi Szent Erzsébet életregénye). Sok kérdésre választ kap az ember, ha elolvassa.

Hogyan is került a kislány Hermann örgróf és felesége, Zsófia figyelemkörébe? A mű szerint egy csillagászati jelenség jósolta meg, hogy az 1207-ben született Erzsébet királyleány felesége lesz Thüringia uralkodójának, felvirágoztatva az örgrófságot áldásos életével, jótetteivel, életszentségével. Amikor négyéves lett a kislány, eljött érte a követség, s

az apa, II. Endre király és az édesanya, Gertrudis királyné sok-sok ajándékkal, társalkodónókkal megtámogatva, fájó szívvel indították idegen országba harmadszülött gyermeküket.

Az ajándékok! Fontos üzenetet hordoztak! „Midőn Pozsonyvárbán Erzsébetet / általvevé Lajos thüringiai herceg / számára a követség – oh miképp / állt ottan ő! Egész ország csupán / nyelvén lebegni láttatott: „Köszöntöm / Uratokat (így szólt) (Gertrudis), mondjátok neki, / hogy ezen csekélységgel elégedne meg; / ha Isten éltet, még idővel a leg- / több drágaságokkal fogom tetézni.” – S kirakta a szörnyű sok kincseket, / amellyeken Thüringia elvakult.” Petur bán vádolja e szavakkal a királynét Katona József „Bánk bán” című tragédiájában. „Sírt bennem a lélek, hogy a pazarlást / szemléltem, és minden magyar szeme / könnyekbe lábbadt.” Ugyanilyen csodálkozással fogadták Wartburgban is a temérek kincset, de nagyon jól jött Hermann úr udvarába. (Az ajándékoknak még egyszer lesz szerepük a történet alakulásában.)

Vasárnapi ébredtünk a panzióban. Ünnepnaphoz öltözünk Katival: ő hosszú, lenge szoknyát vesz fel, reméli nem lesz hűvös a hegyen fönt, én is fehér blúzt keresek a fekete szoknyához. Idegenvezetőnk az indulás után – ilyenkor mindig visszük a csomagokat is – pontosítja a napi programot.

Először a várba megyünk fel, s második állomásunk lesz Eisenach.

Útközben felidéződnek korábbi itteni látogatásom emlékképei, úgy tűnik, mintha ismerős helyre érkeztem volna. Az autóbusz most szerpentinén halad fel a hegyre, a várhoz. Egész közel áll meg – egy hegyi parkolóban – a kapubejáróhoz. (Most elmarad a szamaragolás, nem is illenék mai zárándoklatunk komolyságához!) Valahogy én is más lelkülettel vagyok itt, mintha tényleg születésnapra jönnék, mintha most én hoznám a „csodás” virágcsokrot Wartburg úrnőjének. Mert Magyarországi Erzsébet valóban e vár úrnője lehetett rövid időre.

Most csak rá gondolok, köréje fűzöm mindazt, amit látok. Most érdektelen számomra a vár, mint műemlék, a falak, az erkélyek. Ági végigvezet bennünket a lakószobákon, az ebédlőn, s eljutunk az Elisabeth-kemenatéig. A XX. század elején, tán épp születésének 700. évfordulójára gyönyörű mozaikborítást kapott szobája. Ezeket látva idézhetjük fel a magyar királylány ottani életét.

A falakat szinte behálózzák az ünnepi szalagok (természetesen mozaikból) Heilige Elisabeth, St. Elisabeth feliratokkal. Hogy a történelemben pontosan elhelyezzük a látottakat, a császár mozaikja segít: „Fridericus II imperator cum Ludovico Landgravio”. A császár koronát, jogart, palástot visel, Lajos is koronát és mellvértet. Kíséretükben egy fiatal harcos pallossal; elől teljes páncélzatba öltözött vitézek, pajzsukon címerekkel. (II. Frigyes német-római császárnak is lesz majd szerepe Erzsébet életében.) [A képek nem időrendben mesélnek a történetekről,

én most sorba szedem.] Sophia – jelzi a felirat két képen is. Az anyós egész alakos mozaikon türkizkék, aranymintás ruhában, fehér kendőben, fején pánttal még kedvesnek tűnik, mint ahogy valóban kedves volt az első években Erzsébethez. Bízott a csillagjósolásban, tartott még a Magyarországról kapott sok kincs. A másik képen már mérges tekintetű, szigorú, korosabb asszony. A valóságban is megváltozott. A gyermek Erzsébet jótevénytudása tette próbára türelmét, sajnálta a város szegényeitől a kapuhoz kivitt alamizsnát. Pazarlással vádolta jövődő menyét, de visszatartó tényező volt a Magyarországról hozott temérdek ajándék.

Erzsébet jövődőlbeliének Wartburg trónörököse volt kijelölve: az elsőszülött fiú, Hermann, aki 19 éves korában valamilyen súlyos kórtól meghalt. Erzsébet akkor 9 éves volt. Sorsa bizonytalanná vált. Nem kedvelte őt már szinte senki a várban, még a szolgálóktól is csak sértést kapott. Mi legyen vele? Hazaküldjék? Nem, mert akkor a kincseket is vissza kellene küldeni, pedig már igen megfogyatkoztak. Legyen a másodszülött fiú, Lajos a vőlegény. Ez volt Erzsébet szerencséje. Csak ő érzett előbb rokonszenvet, aztán barátságot, szánalmat, majd szerelmet arája iránt. Mindketten gyermekek még. Kettejükét is megörökíti egy mozaikkép: kedves, szőke hajú, kék szemű a kislány, feje felett glóriába írva „Sancta Elisabeth”; a fiú ugyancsak kék szemű, haja vállig ér, felette „Ludovic” felirat. Arannyal átszőtt, áttetsző lepel fogja őket elől egybe, s fölöttük egy gyöngysor képez diadémet.

A képek nem árulják el Erzsébet arcán a megaláztatásokat, a csúfolódásokat, amelyben része volt jótevénytudása miatt, azért, mert vonzódott a szegényekhez, a koldusokhoz. Gúnyolták egyszerű ruhája miatt is, szemére hányták, hogy semmi uralkodói vonás nincs benne, nem nézték jó szemmel gyakori imádkozásait, ájtatosságát.

Vajon mikor lehet a felesége Lajosnak? Hermann örgróf halálával Lajos trónörökösből – tizehét évesen – Thüringia uralkodója lett, de nagykorúságáig édesanyja, Zsófia hercegasszony régenskedett mellette.

Aldott legyen Lajosnak az emléke is, aki figyelmes, szerető, védelmező, megértő vőlegénye volt Erzsébetnek, aki támogatta mindazokat a tetteit, amelyért eddig az idegen családtól csak elmarasztalást kapott.

A fiatalok esküvője lenn, Eisenachban, a Szent György-templomban volt igazi fejedelmi pompával. S az ifjú úrnő már aznap alamizsnát osztott a várkapunál, este gyönyörű köpenyét terítette a koldusra, akiben Jézust látta. Férje beleegyezett abba, hogy kórházat alapítson a városban. S megtörtént a rózsacsoda is. Februárban. Mindent hó borított, amikor kenyeret vitt Erzsébet a kötényében, s férje kérdésére kitárva, piros és fehér rózsák virítottak abban. (A palota folyosójának freskója életnagyságú képekben idézi ezt fel.)

Még mindig az Elisabethkemenate mozaikjait nézegetem, s megtalálom a fiatal anyát gyermekeivel: Hermannal, akit apósárról neveztek el,

Zsófiával, akit anyósáról, s ölében a legkisebb lánykája, aki édesanyjának, a meggyilkolt Gertrudis királynénak a nevét kapta. A háttérben egy kapu sziluettje és zöldellő fa látszik. Ez a mozaik szomorú emléket idéz.

Az ifjú férj a keresztes háborúban életét vesztette, Erzsébet özvegy lett. Ettől kezdve nem volt maradása anyósa és az udvarnép előtt: száműzik őt gyermekeivel együtt. A fenti mozaik azt a pillanatot örökíti meg, amikor elhagyja a várat. A városban sem fogadták be, hideg éjszakákat töltött ólakban, didergő, éhes gyermekeivel együtt.

Életét meghatározta eddigi gyóntatója, Marburgi Konrád testvér szigorúságával, kemény aszkétikus magatartásával. Ő készítette fel, hogy beléphessen Szent Ferenc „harmadrendjébe” (Szent Klára alapította; levelet is váltottak), s így vonult „vissza” a világi élettől. Két nagyobb gyermekét iskolába küldte, Gertrúdot kolostorba.

És a mozaikok még mindig mesélnek: Erzsébet guzsallyal fon. Ez már Marburgban történik, hiszen ott nem kolostorban, hanem egy igen egyszerű szobában lakott, s dolgozott is. Igaz, hogy járadékot kapott „kárpozlásképpen” férje családjától, de ő ebből az összegből kórházat alapított és jótékonykodott.

Tovább sétálunk, s Erzsébet imaszobájába lépünk. Egyszerű, oltárszerű asztal, feszület magasodik rajta, gyertyák, előtte imazsámoly.

A nagyterembe lépve érezzük leginkább, hogy Wartburg évfordulóra készül. (Néhány nappal előtte vagyunk a születésnapnak). Már az állandó díszítés is lenyűgöző: mindenütt freskó a falakon, bordűr a falszegélyeken, a fő falon címerek, mozaikos arany díszítés. Gyönyörű a kazettás mennyezet festett képeivel! S hátunk mögött teljes díszében az ifjú fejedelmi pár egész alakos mozaikja: Erzsébet fehér ruhában, piros palástban, fején glóriával, kezében könyvet fog, Lajos koronával, pajzsával, amelyen oroszlános címer látható. A keresztnévek itt is olvashatóak. A teremben kék zászlók kitűzve az ünnepelt nevével, arcának sziluettjével és az évszámokkal: 1207-2007.

Az udvarra érve, amíg összegyűlünk, ismét átfogom tekintetemmel a várkastély loggiáit, könnyedsége és színe (rózsaszínű) Olaszországba, Velencébe visz gondolatban, kiszakít az északi hegyek hűvöséből. Emléktárgyakat veszek: kézitáskákon, kendőkön, gyertyán és albumokon, poszteren Szent Erzsébet képével.

Dél körül jár az idő. Gyalogosan indulunk egy szerpentin lefelé az idegenvezető irányításával, olyan helyre vezet bennünket, amelyet csak ismerős tudhat: a fák között egy kis irtáson szabadtéri miséző helyet alakítottak ki. A közeledőknek jel egy nagyon szép Szent Erzsébet-szobor. Gránit lehet, mert sötétszürke színű az anyaga. Hosszú ruhában, fején fátyollal, mezítláb lép le egy lépcsőfokról, fejét lehajtva lefelé néz, bal kezében tömör rózsacsokrot tart, fedetlen jobb karjával átnyúl hozzá. Előkerülnek ismét a fényképezőgépek, miközben a krisztinavárosi társa-

ink feldíszítik a szabadtéri oltárt, László atya „beöltözik”, elhelyezkedünk a „tábori” padokon, s hálaadó misén veszünk részt. Örülünk, hogy itt lehetünk. S orgona kíséret nélkül is hangosan énekelünk: „Isten, hazánkért térdelünk elődbe. / Rút bűneinket jószággal földd be. / Szent magyaroknak tiszta lelkét nézzed, / Érdemét idézzed! // Szent Erzsébetből hős szeretet árad. / Margit imái vezekelve szállnak. / Minket hiába, Uram, ne sirasson / Áldott Boldogasszony.”

Áldás után széledünk. László atya telefonál, s nem titok, amit véletlenül hallok: hűgának örömmel újságolja, hogy élete első szabadtéri miséjét celebrálta Thüringiában, Wartburg vára alatt, Szent Erzsébet tiszteletére.

A városba visz most bennünket az autóbusz, s itt is az ő nyomában járunk. Megtaláljuk a kórháztemplomot, s mellette egy kapu hirdeti: „Hospital zust. Annen gelftiftetvon der heiligen Elisabeth 1226”, s idegenvezetőnk elvisz bennünket a Szent György-templomhoz, amelyben Erzsébet és Lajos esküvője volt, de ide nem mehetünk be, mert éppen istentisztelet van.

Kárpótól bennünket a tér látványa: mindenütt a július 7-i évfordulót jelző zászlók lobognak, s plakátok hirdetik az „Elisabeth” című zenés darab előadását.

Délután van, ismét sürget bennünket az idő, Marburg az úticélunk, de útközben Fulda híres katedrálisát és Szent Bonifác sírját megnézzük. (Ez a Híres szentek sírjánál... című epizódban olvasható)

Marburg a Lahn folyó két partján fekszik. Közeledve, a templomtornyot keressük szemünkkel, hiszen idegenvezetőnk felhívta a figyelmünket, hogy az Erzsébetről szóló sok legenda közt az egyik azt mondja: olyan magas templomtornyot akart építtetni, amelynek harangszava a messze Magyarországra is elhallatszik. Könnyű rátalálnunk. A két magas, gótikus torony segít. Az épület szabályos kövekből áll, a falak folytonosságát magasba törő, gótikus ablakok törik meg, a bejárat kapubélléte csúcsívekbe futó domborművekkel díszített.

A templom melletti – jelenleg üres – területet mutatja vezetőnk: itt volt az az egyszerű ház, amelyben az özvegy magyar királylány lakott, ahol kétkezi munkát végzett, ahol betegeket gondozott.

Körbenézek. Mindenütt emberek sokasága. Fényképeznek, filmeznek. Egy igazi, keskeny, német favázas házakkal határolt utca vezet a templom előtti tértől jobbra, emelkedve, egyre magasabbra. Gyalogolunk. Én is érzem lábam súlyát, de ezt meg kell tennünk: itt ment fel Erzsébet is naponta az általa alapított ispotályhoz, hogy ott ápolja a betegeket. Igazán most járunk Szent Erzsébet nyomában!

Jólesik megpihenni az utca végén, magasan: szökőkút vize oldja a levegő melegét, a tér padjai kínálnak helyet pihenésünkre, (Katival megajándékozzuk magunkat a soron következő sörrel), nézegetjük a sok

fiatalt egyik étterem teraszán. Visszafelé könnyebb a dolgunk, lefelé visz az út, s ez az utolsó szakasza az „Erzsébet zárandokútnak”.

A templomba elsősorban a 24 éves korában elhunyt szentünk sírja, síremléke hív bennünket. Óriási csarnoktemplomot építtetett sógora, Konrád a halála után négy évvel szentté avatott Erzsébet sírja fölé. Első sírhelye a szentélytől balra, kissé a félhomályban koporsót idéz, rajta fehér fátyolban, hosszú köntösben a halott képe, kezét mellén keresztbe teszi. Levélmintás fríz fut körbe, színes domborművek alakjai fejezik ki tiszteletüket. A sír fölött gyönyörű baldachin. Ez a koporsó üres, mint ahogy üres a szentély melletti kis fülkében található csupa arany és csupa drágakő szarkofág is, amelyet Konrád készíttetett. A csontok áthelyezésekor jelen volt II. Frigyes császár is. (Több mozaik is idézi, amint a császár a halott Erzsébet fejére helyezi koronáját, igaz tiszteletből.) Az ötvösművészet remeke templomot idéz, domborművekkel gazdagon ékesítve: négy jelenet mesél Erzsébet életéről, egy ülő barát (középen) – tán Konrád testvér lehet – jobb keze az ég felé mutat, balja mintha misekönyvet tartana, mellette kétoldalt három-három ülő férfialak. Fent öt aranygömb zárja a szarkofágot, drágakövekkel. Lent lépcsőszerű – szintén aranyozott – peremek alkotják a kegytárgy alapját.

De miért üres? Zárandokhelyé vált Marburg, s Erzsébet minden tárgya, ruhája, ő maga is ereklyévé. Egy kései – protestáns hitre tért – utóda felbontatta a második sírt, s Erzsébet csontjait egy temetőben helyezte el, hogy véget vessen a katolikus kultusznak.

Nekünk mégis nagy kegyben lesz részünk, hiszen mai szentmisénken László atya egy Erzsébet-ereklyével celebrál misét, itt Marburgban, a Szent Péter és Pál-templomban.

Modern épülethez visz bennünket a busz. Kívülről nem gondolnánk, hogy ez templom. Belépünk. Inkább egy nagy előadóterem lehetne, s csak másodlagosan az Isten háza. Végigmegyünk, aztán egy lépcső az altemplomba visz bennünket. Ez már egy kedves kis kápolna: színes üveglablakok idézik Erzsébet tetteit, oltár, padosorok. László atya így fiatalon biztosan boldog, hogy ma egy kelyhet emel a magasba Erzsébet ereklyéjével.

Búcsúzunk Marburgtól, a szerzetesnő, az özvegy, a betegápoló Erzsébet városától. Emléket vásárolunk: képeken, posztereken s minden más ajándéktárgyon ő van: rózsákkal, temploma makettjével, kötényében kenyérrel, korszóval, kosárral, lábánál koldussal.

Útban Köln és Aachen felé a legszebb lenne, ha hallgathatnánk Liszt Ferenc Szent Erzsébet oratóriumát.

Hálás az utókor, hiszen bármerre járunk, az ő tiszteletére templomokat emeltek, tereket neveztek el róla, könyvek jelentek meg életéről, és sok édesanya az ő nevét adja újszülött kislányának.

Visszanéz a magyar, sóhajtva néz vissza,
Te dicső hajdankor! Fényes napjaidra;
Szomorú tallóján ősi hírnevének,
Hej, csak úgy böngéz már valamit – mesének.
Én is visszanézek, el-elképzeltődom,

Látok győzedelmes nagy királyt és szép hont,...

AranyJános: Daliás idők

Köszönjük Lajos királynak – az aacheni dóm magyar kápolnájában

Zarándokutunk negyedik napján ismét adódik egy olyan város, ahová csak bekukkantunk. A Rajna-menti Köln oly óriási, hogy meg se kíséreljük „bevenni”, csupán szemeztünk vele, csipegettünk kínálatából.

Itt is szélesen hömpölyög a folyó, elterül a város, kiemelkednek a Dóm tornyai. Idegenvezetőnk már errefelé mesélt a városról, hogy neve több évszázados szózsugorodás eredménye: Claudius római császár feleségének egyik keresztnéve volt Colonia, amiből Cöllen, majd Cölln, végül Cöln/Köln lett. A Rajnán sokáig csak az a kőhíd vezetett át, amelyet Constantín császár építtetett. Az összes fontos történelmi személy rajta hagyta a névjegyet a városon: az előbbi püspökséget, Nagy Károly érsekséget alapított itt. A keresztes háborúk idején már zarándokút vezetett a városon keresztül (ekkor hozatta Dassel érsek Milánóból a bibliai „Háromkirályok” lábszárcsont-ereklyéit ide), s használhatta Köln a „Sancta” szót nevében Jeruzsálemmel, Konstantinápolyval és Rómával együtt: „Sancta Colonia Dei Gratia Romanae Ecclesiae Fidelis Filia” (A Római Egyháznak Hűséges Lánya Isten Kegyelmeiből Szent Város). A település védelmére falat építettek a lakók, tizenkét kapuval, ötvenkét toronnyal. Ezek addig álltak, amíg a terjeszkedésnek nem álltak útjába, hiszen ma már milliós város.

Először igazi német „serfőzdébe” (így szerepel a programunkban) visz bennünket Ági. Itt semmi más ital nincs. Boszorkányos gyorsasággal mozognak a pincérek, kezükben fogantyús tálcát lógnak, rajta legalább 10-15 korsó sör körben, s néhány középen, hogy minden helyet kihasználjanak. Magas hab tornyosul rajtuk, de így is könnyedén lóbálják, tán még meg is tudnák fordítani anélkül, hogy a sör kiömlene. Helyet foglalunk. László atya mellém ül. (Remélem, megfiatalodom!) Olyan fekete, olyan sötét itt minden, de hát nem is fényért jöttünk ide. Alátétet, majd sört kapunk. A pincérek árgus szemmel nézik, hol van üres pohár, s már hozzák is a következő kört. Aki gyorsabban megissza, ha akarja, ha

nem, ismét kap. Nem tudjuk még a szokást: ha nem kérünk többet, az alátétet a pohár tetejére kell tennünk.

Ez a program tán a férfitársaknak kedvezett jobban, s most következik a nekünk való: a kölni kölni gyártását fogjuk megtekinteni.

Egy múzeumból van szó, amelyet belépődíj ellenében szervezeten láthatunk. A híres 4711-es kölnivíz ismerem, kedvelem friss, kissé szúrós illatát, nyáron használom szívesebben. Németországi barátaitól kaptam kisebb, nagyobb üvegcsekben, én is vásároltam már ajándékba. Most is tervezem, hogy menyeimnek és nagylány unokámnak innen, a „tisztá forrásból” viszek. De az első kapott információ áthúz minden eddigi értesülést és tapasztalatot: amit mi kedvelünk, és a boltokban veszünk, hamisítvány. Valami üzleti vitáról mesél a tárlatvezető, valami szakmai harcról, vetélkedésről, hogy először egy itáliai szerzetes kísérletezte ki, aki nászajándékba adta a titkos receptet Wilhelm Mülhensnek, s ő gyártani kezdte az illatszert? vagy gyógyvizet? itt, ebben a házban a Glockengassén, de már korábban, az ugyancsak olasz, Giovanni Maria Farina is feltalálta. Nem marad meg tisztán bennem a „kié a jog?” harc, úgyis a végeredmény a fontos nekünk, vásárlóknak. Azért az érdekelne, miért kapta a „4711”-et a kölni kölni. A házsámról, amelyet Napoleon adott hódításakor a Mülhens-háznak, s az unoka, Ferdinánd kezdte használni márkanévként. Végignézzük a párlóedényeket – nekem a magyar pálinkafőzdek jutnak eszembe –, a barnított fényképeket a falon, dokumentumokat, okleveleket, kupákat, elismeréseket, fényképeket a Mülhens családról s a gyártás atyjáról. És megveszem az ajándék kölniket. Sokkal világosabb színű, mint az általam ismert. Megszagolom. Az illata is enyhébb, lehet, hogy finomabb. Én azért továbbra is a hamisítványt kedvelem, benne találom meg a természetes rozsmaring, rózsa, citrom illatot.

(Kiveszem retikülömből a kis, még otthonról hozott üvegcsemet, s olvasom: „Echt Kölnisch Wasser – No 4711. – Eau de Cologne & Parfümerie Fabrik – Glockengasse No.4711 – Köln a RH./COLOGNE”)

Nos, elég a könnyedségből, a kikapcsolódásból! A Dóm felé vesszük utunkat.

Óriási! Kívül is, belül is! Mi, emberek „kicsiny voltunkat” érezzük csupán. Minden az „égig” ér: a tornyok, a falak, a pillérek. Mintha egy külön városba lépnék, oly sok a látogató bent: fényképeznek, jegyzetelnek, beszélgetnek. Imádkozót nem is látok, csupán az egyik baloldali „kápolnában” (akár külön templom is lehetne!). Sajnos itt nem érzek áhítatot, az öt hajó „rengetegében” el kell igazodnom. Az építetők a legnagyobb templomot akarták életre hívni, hogy a zarándokok elférjenek, hiszen itt helyezték el a Milánóból hozott ereklyét. Mennyi ideig is építették? 1248-ban kezdték, 1880-ban fejezték be, az csekély 632 év.

Én is fényképezek, hogy majd otthon is megcsodálhassam az „égbe nyúló” színes ólomüveg ablakok rengetegét, a gótikus boltozatot, amely szinte húzza fölfelé a tekintetemet. Körbejárom a színarany ereklyetartó koporsót (Micsoda érték!), ez is óriási, s találok „kóborlásaim közepet-te” egy másik oldalhajóban egy – már-már itáliai ragyogású – festett oltárt. Valójában ez egy triptichon. A középső képen a gyönyörű, megkoronázott Szűz Mária ül trónján tengerkék köpenyben, a kis Jézust tartva. A gyermeket arca, mozdulata élővé teszi: az előtte térdepelő, az őt imádó idős királyra néz, kis kezét üdvözlésre, áldásra emeli. A három király képe itt talán nem a bibliai Gáspár, Menyhért, Boldizsár, hanem a templom történetéhez köthető személyek. A piros palástos térdel, előtte arany ládika. Lehet, hogy ő az érsek, aki az ereklyét hozta. A fiatalabb hódolóban Frigyes császárt vélem felismerni, hiszen körülötte lovagok tolongnak. Kétoldalt még kiteljesedik az életkép.

Egész óra van, megszólalnak a harangok. Vajon mind a tizenegy? S a legnagyobb, a huszonnégy tonnás is? Szépen búgnak! Kit köszöntenek? A névadó Szent Pétert és Szűz Máriát? Imára hívnak, vagy elbocsátanak bennünket, zárandokokat? Ha ez utóbbi, már indulunk is.

Az E5-ös úton alig több mint 20 kilométerre Költől nyugatra, közel az országhatárhoz fekszik Aachen. Hálás vagyok a szervezőknek, hogy láthatom, hogy itt is lehetek.

Kevés olyan város van, amelynek alapítási évét ismerjük. Többnyire azt jegyezte fel a történelem, hogy mikor jelent meg neve először királyi oklevelekben.

Aachen helyén – anélkül, hogy neve előfordult volna – már a rómaiak idején is hőforrások fakadtak, s főleg a katonák kúrálták itt bajaikat. A középkorban a frank uralkodó, Nagy Károly is kihasználta ezt a helyi adottságot, s palotát építtetett ide. Az ókori Aquae Grannin névből az első maradt meg: tehát az Aachen szóban a gyógyító víz neve rejtezik.

Mint a legtöbb információt, ezt is Ágitól halljuk, aztán – még útközben – részletesen szól Nagy Károlyról, aki 794-től ezt a várost tette meg birodalma székhelyéül. Ez az alapítás dátuma. S ez maradt a főváros akkor is, miután 800 decemberében Rómában „római császárrá” (Romanum gubernans imperium) koronázza III. Leó pápa, ezzel akarta kifejezni az egyháztól való függetlenségét. A császári cím mellett még egyet birtokolt: „Defensor Ecclesiae” (az egyház védelmezője). Kibővítem magamban a hallottakat azzal, amit évről évre tanítottam az első osztályosoknak: hódításaival birodalmat hozott létre, társadalma tipizálja azt a hűbéri függést, láncolatot, amely majdnem 1000 évig jellemezte Európát. A meghódított uralkodók, fejedelmek, hercegek az ő vazallusai lettek, s ha megkeresztelkedtek, ő lett a keresztaujuk.

Példásan szervezte aacheni udvara életét: kolostorokat alapított, amelyek a művelődés, az írásbeliség központjai lettek (régii, megromlott, alig

olvasható kéziratokat másoltatott le, ezzel az ókor kincseit őrizte meg az utókor számára), bevezették a „hét szabad művészet” oktatását, tudósokat hívott meg. Valóban „nagy” uralkodó volt.

Megérkeztünk. A város. Olyan más, mint a többi német város. Kicsit franciás, kicsit „beneluxos”. Lehet, hogy nekem a favázas házak, a lépcsőzetes oromfalak jelentik a német jelleget?

Vacsorával kezdjük itteni programunkat. Egy földszintes étterembe megyünk. A szeparékban egy-egy társaság étkezik, a galériára lépcső vezet fel. Mi ott vacsorázunk. A menüt előre megrendelte Ági számunkra, csupán az italt fizeti mindenki egyénileg; mi, Katival a soron következő sörünket.

Ilyenkor már vágyom, hogy a szállásra menjünk. Olvasgatok még a városról, s az apropóról, amely okán most mi is itt vagyunk, a zarándoklatokról. Holnap megnézzük a székesegyházat. Zarándokokat fogad minden hetedik évben a felszentelés napján, július 17-én. Ilyenkor bemutatják a nagy ereklyéket: Szűz Mária ruháját, a kis Jézus pólyáját, a kendőt, amelyen Keresztelő Szent János feje nyugodott s a keresztfán szenvedő Jézus ágyékkötőjét. Mi mindezeket most nem láthatjuk, de kíváncsi vagyok mindarra, amit nagy királyok építettek itt.

Új napra virradtunk. Közelítünk a dómhoz. Teljesen más, mint a megszokott bazilikák, csarnoktemplomok. Fokozatosan, hosszú évszázadok alatt lett ilyené. De nem átépítéssel, hanem fokozatos bővítéssel. Egy külső makett jól mutatja ezt: a Nagy Károly-i oktogont a következő császárok, királyok körbe épített kápolnákkal bővítették.

Belépéskor én is a központi, nyolcszögletes alapkápolnát vizsgálom. Mily különös, hogy a sorrend még a szemlélődésben sem szokványos! Elsőként a csillárra figyelek. Hatalmas! Réz vagy arany lehet, a csillogása erről árulkodik. Vaslánccon függ, rajta a világító gyertyák. Fölötte a kupola félgömb alakú, kék színe a szabályos arany virágdíszekkel az égboltot mintázza. Csak ezután nézek előre, ahol az építető aranykoporsója, mögötte a szentély, amögött az apszist lezáró hatalmas színes üveglablakok: mindez csupa csillogás! A templomgondnokokat dicsérik itt is a gyönyörű virágkompozíciók, élővé teszik a közel ezerkétszáz éves templomot (805-ben szentelték fel). S most a falak! Mintha idáig ért volna el az arab hódítás! Az oszlopközök félköríves lezárása s azok geometrikus, festett díszítése kicsit a spanyolországi cordobai mecset arkádjait idézik. Most a karzatra megyünk fel, keressük a hajdani német-római császárok koronázó székét. Díszes, aranyozott trónusra számítottam, de meglepetésemre egy vörös márvány, díztelen, „faragatlan”, majdnem spártai egyszerűségű ülő-alkalmatosságot látok. Előnye viszont, hogy igen stabil, masszív, erős. Szükséges is volt: 32 német uralkodót koronáztak itt meg közel hatszáz év alatt.

Elérkezett az idő a mai szentmisére, bemehetünk a mi kápolnánkba, a magyar kápolnába.

A maketten jól láttam, hogy ezt tényleg kívülről „ragasztották” az oktogonhoz, de a bejárata a templomban van. Fekete vasrácsos ablakokon és ugyanilyen kétszárnyú üvegezett ajtón lestünk be eddig. Most kitárul az ajtó. Egy szépen berendezett kis templom, padokkal, oltárral, felette örökméccsessel. Amennyire félhomályos a nagytemplom, annyira világos ez: fehérre festették a falakat, a falfülkében négy hófehér szobor, a félgömb alakú mennyezet is világos, arany és fehér stukkók díszítik.

Ekes, barokkos felirat hirdeti: „FUNDATA A LUDOVICO I. REGE HUNGARIAE ANNO 1374”, így, csupa nagybetűvel. Károly Róbert és felesége már jártak itt zárandoklaton, találkoztak is IV. Károly császárral, s akkor merült fel a kápolna építése. Az 1364-ben született alapító oklevél felsorolja azokat a kegytárgyakat, amellyel Lajos király látta el: ezüst ereklyetartókat, gyertyatartókat, három Mária-képet (ezeket a Schatzkammerben /a kincstárban/ látjuk), Szent Imre és Szent László ereklyéit adományozta, és két magyar pap tartását is előírta.

A gyalogos (lovas?) zárandoklatok ebben a korban hozzátartoztak Európa képéhez: templomi zászlók alatt, gyertyával a kezükben indultak el az emberek csoportosan, énekük jelezte, merre mennek. Természetesen a kereskedelmi útvonalak már „kitaposottak” voltak, útközből zárandokházakban tudtak megpihenni. A Bécs – Passau – Regensburg – Nürnberg – Frankfurt – Mainz – Aachen útvonal volt a legbiztonságosabb.

Nemsokára kezdjük a misét. László atya ismét az előkészületeket végzi. Beülök egy padba, s örömmel látom, hogy az oltáron friss, cserepes, piros virág díszlik, a barokk, vörösmárvány oltár a Tabernákulummal szép délelőtti fényt kap a mögötte lévő fehér tejüveg ablaktól.

S a szobrok! Valamennyi életnagyságú, teljes, álló alak. Üzenetet hordoznak a múltból. „S. STEPHANUS REX”. István király igen fiatal, királyi palástban, fején koronával, bal kezét csipőre téve, jobbában hosszú keresztet tartva. „S. LADISLAUS REX”. László király páncélban, de koronával, palástban áll, jobb kezében jogart tart, a ballal egy ovális alakú sztélét fog. „S. EMERICUS DUX”. Imre herceg szobra igazán élethű: kedves, fiatal arc, szelíd tekintet, könnyed ruha, palást. Liliomot tart a jobb kezében, balját a szívére teszi. „S. ADALBERTUS EP:” Szent Albert püspök teljes öltözkében: süveggel, palástban, bal kezében pásztorbottal, jobbában könyvet tartva. Ez a kápolnabelső szinte megidézi számomra hazánkat a messzi, nyugati városban.

Különös izgalommal készülök a kincstár megtekintésére. Gyalogosan megyünk át a dómtól nem messzire található épületbe. Itt több szinten, folyosókon haladva, kiállító termekbe érve a kincsek pazar gazdagsága fogad bennünket. Moszkvában, a Tretyjakov Képtárban éreztem ezt a

tumultust, csakhogy itt az arany dominál. Kehely formájú ereklyetartók, Nagy Károly keze aranyból, feszület aranyból, drágakövekkel, díszes, ékköves korona, Szent Péter szobra. Egy kispasztika bibliai jelenetet formál meg: az agg Simeon Máriának visszaadja a kis Jézust. Megtaláljuk azokat a Mária-képeket, amelyeket Nagy Lajos király adományozott: az arany ikonon Szűz Mária arany diadémmal, Anjou-liliomos palástban, a képkeretben címerek, többször előfordul a kettős kereszt és a piros-fehér sáv. A másikon egy koronás király megkoronáz egy nőt. Talán István és felesége, Gizella. A háttér itt is liliomos (ez az Anjouk címervirága volt). A harmadikon Szűz Máriát látjuk a gyermek Jézussal. Alatta több nyelven a cím: „Maria mit dem Kind – Ungarn vor 1367.”

Elgondolkodom, hogy milyen nagy kegy a sorstól, látni ezeket a ritkaságokat, magyar történelmünk egy-egy külföldre szakadt darabját. Sem az aacheni, sem a római magyar kápolnát nem írják le az egyetemes kultúrát bemutató könyvek. Csak szemünk foghatja át őket a valóságban, csak szívünk érezheti a rokonságot, az atyafiságot velük.

A beütemezett programok után kevés időnk marad szétnézni, sétálgatni a városban. Ajándékot keresünk családtagjainknak. Egy édességboltba térek be: márkás mézes süteményeket vásárolok mind a négy unokámnak, fiaimnak valamilyen finom, mézes szeszesitalt, csinos kis emb-lémás üvegben.

Aachen zárandokutunk legtávolabbi pontja. Innen már hazafelé indulunk. De még mindig nem kell lemondanunk az újdonságokról. Augsburgba megyünk, ahol a leggazdagabb kereskedő család, a Fuggerek különös város- és polgárpártoló tevékenységéről hallunk, meglátogatva az általuk, a szegényebb lakóknak épített utcát. Évi egy rajnai tallérért lakhatott itt egy család, ha augsburgi születésű volt, ha házas, ha kifogástalan erkölcsű és katolikus; s mindennap el kellett mondani jötevőjük lelki üdvéért egy Miatyánkot és egy Üdvözlégy Máriát. Természetesen Augustus római császár szobra a főtéren a bizonyíték számunkra, hogy hol vagyunk. Kicsit gyorsított ütemben nézzük meg a templomokat, amelyekből megőrzök fényképezőgéppemmel néhány emlékképet: a tövissel koronázott Krisztus szobrát, kezén bilincsel rácsok mögött ül; a négy evangélista gyönyörű táblaképet a szimbólumaikkal; a feltámadás eseményét bemutató oltárt; Krisztus virrasztását az utolsó vacsora után, miközben tanítványai elaludtak (kispasztika).

Ütközben – a nyílt úton – megállunk egy kis kápolnánál. Szép gesztus ez az építetők részéről, hogy az úton levőknek a rövid pihenés során lehetőségük legyen egy kis áhítatra is.

Utolsó napunkon egyik legszebb vallási centrumban állunk meg: Altöttingben. A városból semmit sem látunk, de a templomegyüttese szemnek pazar, léleknek felemelő látványt nyújt már kívülről is. Két kegyhelyet őrzök meg innen emlékezetemben: a Szent Konrád-

templomot, amely most visszacsatolja gondolataimat Passaubára, s „Az isteni kegyelem kápolnáját”, amelyet a csodatévő Szűz Máriának emeltek a helybeliek, s lett ezután a város – napjainkig – híres zarándokhelye. A gyertyák lángjától „fekete” Madonna sok-sok köszönőtáblát, festett képet kapott segítségkérésként vagy hálából. Titokban tudunk csak bemenni a nagy bazilikába – éppen mise van –, aztán rövidesen utolsó szentmiséjét celebrálja nekünk László atya a Szent Anna-templomban.

Személyes ismerősünk – II. János Pál pápa – szobra búcsúztat bennünket. Tiszteletből állították a helybeliek itteni látogatása emlékére. [Altötting München és Salzburg között az Inn folyó mentén, nem messze Passautól található. Érdekes Magyarországról idelátogatni ennyi szépségért.]

S még mindig van meglepetés számunkra. Ági nem árulja el, hova megyünk. Egy falut jelez a helységtábla: Marktl. Nem hallottunk még róla, de híres szülöttét ismerjük. Utunk során visszaérkeztünk a jelenbe: a Szentatya, XVI. Benedek pápa szülőfalujában vagyunk, az ő szülőházát látogatjuk meg.

Múzeummá alakították a lakóházat: a vitrinek tárgyai, fényképek, dokumentumok engednek betekintést a tisztas német polgári család hajdani életébe. A pápa életútjáról pedig egy külön kis „moziteremben” magyar nyelvű filmet nézünk. Itt sem maradhat el ajándéktárgyak vásárlásának lehetősége, mint ahogy a helység cukrászdájában kereszt formájúra porcukrozott süteményeket kóstolhatunk.

S most már valóban, irány Magyarország!

Összeadom a programban jelzett távolságot: 2500 kilométert utaztunk, szűkön.

Hazaértem. Szerencsésen. Istennek legyen hála!

Zarándokutam végéhez értem.

II. János Pál pápa, Lourdes-ban

Koszorút vittem II. János Pál pápa sírjához – szerelmem, Róma II. (2008.)

II. János Pál pápa halálának harmadik évfordulója közeleg. Az utazási iroda zarándokutat hirdet Rómába, az útitervben Padova és Assisi meglátogatása is szerepel.

Az évforduló sok kedves emléket felidéz bennem a lengyel főpásztorral kapcsolatban. A másfél évtized, amit a Római Katolikus Egyház fejeként eltöltött, nyitott könyv előttem. Szentanúja voltam – igaz csak televíziós közvetítésen keresztül –, ahogy az új pápa anyanyelvükön köszöntötte a rómaiakat a Szent Péter téren mint Róma püspöke. Elődje, a hirtelen elhunyt I. János Pál gyászmiséjén saját ars poeticáját fogalmazta meg: „A pápai méltóságra elhívadni, ez...magában foglalja a mindennél nagyobb, különleges szeretetre szóló elhívást... „Kövess engem!” – kettős a jelentése: elhívás a szolgálatra és a halálra.” Zarándokpápa. – így hívták, mert mindig úton volt. A hívőknek – de a nem hívőknek is – minden rétegéhez elvitte az Evangélium örömhírét. Emberszerető pápa volt; ember maradt érzékenysége, közvetlensége, mosolya, kedvesen hunyorgó tekintete révén.

Kétszer sikerült volna vele találkoznom: első római utam alkalmával lekéstük a pápai áldást. Másodszor Máriazellbe utaztunk zarándokbuszszal, hogy az általa celebrált misén részt vehessünk. Akkor már betegsége miatt nem jöhetett, más főpap képviselte a Szentszéket.

Utolsó heteiben a világ együtt volt vele lélekben. Vele, aki utolsóig tűrte a szenvedést, mégis vidám maradt, s ezt üzentek nekünk is: „Legyetek derűsek!” „Ne féljete!”

Özvegységem második évében egyedül jelentkezem az útra. Ugyanúgy csomagolok, mint máskor, de most időben eszembe jut, hogy nemzetiszalagot vásárolok, s ismervé a konkrét célt, kiegészítem azt két kegyeleti borostyánkósszorúval. Kati, a virágkötő ezekre erősíti a szalagokat „Balatonlelle – 2008” felirattal. Tudom, hogy az egyiket kedvenc pápám sírjára, a másikat Assisiben, Szent Ferencére fogom (szeretném) tenni.

Indulás előtti este templomba megyek. A mise végén a pápai himnuszt kezdi orgonálni a kántor. Nem tudom könnyek nélkül énekelni: „Hol Szent Péter sírba téve, és Rómának dobog szíve, Ezrek ajkán, ezer nyelven hű ima zeng édesdeden: Tartsd meg, Isten, Szentatyánkat, Krisztusnak helytartóját!” Tudom, hogy ezt Benedek pápának szól, de én János

Pálra gondolok. Szomszédom csodálkozik a könnyeken, akkor tudja meg, hogy holnap Szent Péter sírjához zárandokolok.

2008. március 31-e van. A Budapestről induló autóbuszra a már elkészült M7-es autópálya ordacsehi pihenőhelyére visz Tamás fiam, itt szállok fel, csatlakozom Magyarországon minden részéről – Záhonyból és Győrből, Debrecenből és Budapestről – érkezett társakhoz. Helyet még választhatok, mert Nagykanizsán újabb utasokat veszünk fel. Most sincs senki ismerősöm – kezdetben –, mint az „Erzsébet-zarándokúton”. Egyedül foglalom el a két ülést, kézicsomagomat, valamennyi ételt, italt, kispárnámat – kirándulásokra mindenhova magammal viszem –, útikönyvemet, tollat, jegyzetpapírt, fényképezőgépet, telefont, hivatalos iratokat és pénzt kézközelben kell tudnom. Az idegenvezetőnk – ő is Ági – névsort olvas, ez egyúttal az ismerkedés is. Egy pontosított programtervezetet és kitűzött kapunk tőle, rajta a nevünk és egy szép Mária-ének kezdősorai, kottával: „Hozzad futok bánatommal, Boldogasszony, édes.” Lelki vezetőnk, Ottó atya, aki, mint más zárandokúton is, naponta mutat be szentmisét a mi részvételünkkel, utazás közben egy-egy tized rózsafüzért imádkozik velünk, szép énekekkel ünnepi hangulatot teremtünk a hétköznapiakon is. Ági dolga, hogy a turisztikai tudnivalókat belénk plántálja, hogy gyakorlati tanácsokat adjon, szervezi a szálláskezelést, a félpanziót, a belépőjegyeket és a belépési lehetőségeket, ő tartja számon, megvan-e mindenki. Felszabadult vagyok! Sok kiránduláson mindezek az én feladataim voltak, most egyszerű utasként nézhetem szabadon a tájat, eltöprenghetek, beszélgethetek, csak igazodnom kell a vezetőkhöz és a társakhoz, a csoporthoz.

Nagykanizsán két férfi csatlakozik hozzánk, fontos személyek: apa és fia, akik a közelben kántorok, ők fognak orgonálni nekünk a szertartásokon.

Együtt vagyunk. Mégsem indulhatunk a határ felé, mert valami gumi-problémája van a busznak, e városban találunk szervizt, s kijavítva a hibát, Letenyét, a határállomást vesszük célba.

Útközben dél-zalai kisközségek mellett haladunk – nem messze az én szülőfalumtól –, a dombokon és a völgyekben templomtornyok jelzik a településeket. Fényképezni kezdek, de sokkal tudatosabban, mint korábbi útjaimon: tudom már, hogy a közutak, a táj, az útjelző táblák illetve az épületek feliratait fontosak ahhoz, hogy utólag eligazodjam a felvételek dzsungelében. A határátkelő után elsőként Szlovénia városában, Mariborban állunk meg.

A kellemes tavaszi napon a kávézók már kiköltöztek a járdára is, a parkok padjain sütkéreznek az emberek, kedves, mediterrán hangulat uralkodik: a lombos fák még alig láttatják zöldjüket, a szomorúfüzfák sárgászöld apró levélkéket mutatnak, köztük üdítő látvány egy-egy korán virágzó barack- vagy mandulafa rózsaszín boga, csak a fenyők büsz-

kélkednek megőrzött, örök sötétzöldjükkal. Rövid időre széledhet csak szét csoportunk, mert a székesegyházban közös misére megyünk két másik zárandokcsoporttal együtt, akik Lourdes-ba igyekeznek. Egy finom kávé erejéig betérek én is egy cukrászdába, mások már – nyári előzetesként – fagylaltoznak.

Jólesik a templom hűvöse és csendje. Még a szertartás előtt néhány fényképet készítek szobrokról, képekről (mint majd a többi templomban is), hazajöve ezeket adom ajándékba ismerőseimnek. Egy Szent Józsefet és a gyermek Jézust ábrázoló festményről készült kép kedves emlék lesz innét. Megcsodálom a gótikus színes üvegablakokat, az aranyozott szószéket, amelynek különlegessége, hogy egy kar nyúl ki belőle, kezében feszületet tartva (mintha egy hittérítő karja volna!). Az oltár mellett a feltámadt Krisztus szobra jelzi, hogy a húsvéti időszakban vagyunk. S a virágok! Nem takarékoskodtak a díszítők, amikor egész virággúllákat kötöttek a szentély díszítésére.

A lourdes-i csoportok papjai miséznek, Ottó atya concelebrál. Ez az első igazi áhitat az ötnapos úton. A magyar himnusz eléneklése után válunk el egymástól, aztán külön-külön folytatjuk a programot: mi a Padova közeli szállásunkra igyekszünk. Máris megnyilvánul bennem, hogy csak utas vagyok. Nem figyelem különösebben az idő múlását, az útvonalat sem kísérem a térképen, a felelősség most nem az enyém. Újranézem a fényképeket, olvasgatok az útikönyvből, bóbiskolok is. Most, az első napon csak a közvetlen környezetemben ülökkel társalgok: honnan jöttek, voltak-e már Rómában.

Késő este van, amikor Padova közelében egy panzió előtt megállunk. Vártak bennünket – már csak bennünket –, nagyon. Közös vacsora nincs, mindenkinek van még a hazaiból. Háromágyas, jó színvonalú szobában alszunk, szobatársaim lettek az első személyes ismerőseim: Ágota és az ő régi barátnője. Ágota énekeskönyvekkel, Bibliával érkezett, így most is, de a következő napokon is reggelente tőle halljuk a napi igét.

Második napunk Padováé. A szálláshoz járó reggeli után a városba visz a busz bennünket. A sofőrök sokszor megjárták már ezt az utat, biztonsággal haladnak a nagy parkoló felé.

A városról nekem is, gondolom másoknak is, a híres középkori egyetem és Páduai Szent Antal jut eszembe. Izgalommal várom, hogy megpillanthassam az intézetet, sétálhassak a bazilikában. De kiszállás után pár métert gyalogolva ér az első meglepetés: egy nagy parkot látok, körülötte rengeteg szobor, körben vízesárok (vízzel!) fut, sétaúttal. Mi ez a gyönyörűség?

Prato della Valle – így nevezik ezt a színházszerű tágas teret, de a padovaiak csak röviden Pra-nak hívják. Valóban színházszerű, mert az ókori Patavium városban itt tényleg amfiteátrum állt. A sorsa neki is

betelt a népvándorlás idején: előbb kőhalmaz lett, majd a kő beépült az új épületekbe, néhány töredék múzeumokba került. S a helyén? A középkorban szabadtéri színház volt, lóversenyeket is tartottak itt, vásártérként is funkcionált. Mivel a térség mélyebben feküdt, mint a környéke, elárasztotta a víz, elmocsarasodott, fertőzés forrásává is vált.

Miért is hívják „isola Memmia”-nak most a tér közepén lévő kis szigetet a szökőkúttal? Mert megmentése, s mai formájának kialakítása az 1700-as években Andrea Memmo nevéhez kötődik. Őt a Velencei Szenátus (kisajátítva a teret) prokurátorként küldte ide, hogy megkezdje a környezet rehabilitálását, és visszaszerezze azt a kereskedelem számára. Memmo egy mérnök-építésszt alkalmazott. Íme, az eredmény:

Az ellipszis alakú tér közepén csobogó szökőkutat látunk, körülötte zöld pázsit, néhány fával. Sétányok osztják négy cikkre a teret, ezek négy hídhoz vezetnek, amelyek a körbefutó kanálison ívelnek át. A körcsatornát sétány szegélyezi mindkét oldalon, s a híres, általam legelőbb megcsodált kettős szoborsor. Tetszetős, magas, kör alakú talapzaton jelenleg 78 szobor (de 88-nak van talapzata!) áll. (Nem egyszerre kerültek oda!) Ez a szabadtéri múzeum tiszteletadás megbecsült személyeknek: Padova városának és kultúrájának hírességei kaptak szobrot, mint az építtető, Andrea Memmo (a legtöbb helyi név számomra ismeretlen), de a világ számára is nyitott volt a tervező, mert általános ismertségnek örvendő személyek szobrai is láthatjuk. Négy pápát tiszteltek meg: II. Pált, IV. Jenőt, VIII. Sándort és XIII. Kelement, emlékművük a „Pápák hídja” négy sarkán látható. A másik híd négy sarkán négy obeliszka áll. Szobrot kapott a padovai egyetem hajdani két diákja: Báthory István, a későbbi erdélyi fejedelem majd lengyel király és Sobieski János, a későbbi lengyel király, akinek jelentős része volt történelmünkben a törökök kiűzésében. A két előbbi uralkodó történelmi szerepéhez társítható Gusztáv Adolf svéd királyé is. Az irodalom, a képzőművészet, a tudomány is képviselteti magát: Titus Livius ókori római történetíró, Francesco Petrarca és Torquato Tasso költők, Galileo Galilei csillagász, matematikus, Andrea Mantegna reneszánsz kori festő, Antonio Canova szobrász, a klasszicizmus korából. Firenzei látvánnyal vetekszik a tér egésze!

Ági sürget bennünket, a Szent Antal-bazilikához indulunk.

A Dóm előtt már kirakták portékáikat az árusok, s mi, messziről jött emberek, válogatunk a rózsafüzérek, a szentképek, kis szobrok, képeslapok kínálatából. 260 színes képet, hat túratervet tartalmazó könyvet vásárolok én is, képeslapokat a Dóm belsejéről, mert ott bent nem szabad fényképezni. S belefér még a szentmise kezdetéig, hogy alaposan szemügyre vegyem a képzőművészeti könyvekből ismert lovas szobrot.

Donatello firenzei szobrász a Gattamelata család megbízásából készítette el a velencei hadvezér emlékművét. Stabil, toronyszerű oszlopon

egy bronzszobor ábrázolja a hadvezért, mint egy dicső római uralkodót: testét római páncél fedi, haja fedetlen, arca komoly, tiszteletet követelő, balján hosszú kard függ, jobb kezében erősen szorít egy pálcát. Sarkantyúi hangsúlyozottak. Lova kecses fejtartású, lépő mozdulattal. (Szinte minden szobron ezzel a tartással találkozunk, mert a szobor stabilitása ezt kívánja meg.)

Idegenvezetőnk ezalatt pontosította a Dóm illetékeseivel, hogy a misét nem a nagytemplomban, hanem az oldalt épített kápolnában tarthatjuk. Szent Antal liliommal a kezében – ezt látjuk az oltár melletti freskón, amely áhítatra, csendre int bennünket, míg várjuk Ottó atyát a zarándok-út első önálló miséjének celebrálására. (Szent Antal sírjáról és a Dómról külön epizódban Szent Ferenc és Szent Bonifác sírjával együtt írok a „Híres szentek sírjánál – Fuldában, Padovában, Assisiben” című részben.)

A templomlátogatás után a város híres középkori egyetemét keressük fel.

Mindenki tanulta diákkorában (középiskola, első osztály), hogy a középkori Európa legkorábbi egyeteme 1222-ben Padovában nyílt meg, s ahogy minden kezdeményezéshez „lánglelkű apostolokra” van szükség, így történt ez itt is. Azt már az idegenvezetőtől tudjuk meg, hogy néhány bolognai diák és Padova két kiválósága (Rusca polgármester és Giordani püspök) voltak az indikátorok. Megépült a „stúdium”, pont abban az évszázadban, amikor a tudomány mellett az egyházi élet is meggyökerezett a városban: a ferences és a domonkos rend is működni kezdett. Az egyetem jogi majd művészeti karokat indított, de az anatómia is helyet kapott, bár azt mondják: Bologna az orvosok Mekkája, Padova a jogászoké volt. Mivel ezek mind más-más helyen működtek, az egységes, nagy, reprezentatív épület létrejöttéhez ismét politikai változásra volt szükség. A város elveszítette függetlenségét, Velence fennhatósága alá került, de ezzel most nyert: művészet- és tudománypártoló, a gazdaságot, a kereskedelmet fellendítő törekvések jellemezték e korszakot (történészek álláspontja szerint is). Most épül ki a Prato della Valle, s az egyetem jogi kara egy nagy épületet kap bérbe: egy szállodát, a Bovis Hospitiumot, ez lesz minden köziskola székhelye. Ezt bővítik, építik tovább, ezt nézhetjük meg mi is.

„Il Bo” – így nevezik a helybeliek a palotát. Vajon miért? Szomszédságában mészárszék volt valaha, s az „ökör” jelkép innen származik. (Ezek a venetóiak racionálisan használják nyelvüket! Mindent rövidítnek! Szent Antal csak „a Szent” – Il Santo –, a Prato della Valle csak „Pra”, s a palota csak „Il Bo”).

Közeledünk. A bejárat előtt fiatalok, egyetemisták, bohókás ruhába öltözve hangoskodnak (nekem a magyar iskolai szokást, a „bolond balagást” juttatja eszembe), miközben rájövök, hogy ma április elseje van,

ezért e nagy vidámság. Belépünk a boltozatos kapun. Megilletődök. Mintha szent helyen járnék! Itt a középkor ódon szelleme árad. Eszembe jutnak a régi külföldön tanult – ha nem is itt – magyar diákok (Janus Pannonius, Báthory István, Bolyai János...), akik a mi hírnevünket öregbítették a világban. S visszazökkenek a jelenbe: a díszudvaron is jelmezes fiatalok fogadnak bennünket (No, nem a mi kedvünkért vannak itt!), csoportunk fiatalabb tagjai máris közéjük vegyülnek, ismét fénykép készül, dokumentálni, hogy itt is jártunk, s épp ma. Fényképezőgépem folyamatosan dolgozik (bár sok bajom van az akkujával). A négyszögletes udvar körül futó oszlopsor s mögötte a nyitott folyosó a kolostorok kerengőjét idézik. A dór oszlopok fölött fríz zárja az első szintet, felette, az első emeleten ion oszlopok. Szemlélem a falakon lévő gazdag „dekorációt”: személyeket és címereket ábrázoló domborművek, metszetek, festmények sokasága mindenütt. (Anyaguk, formájuk, nagyságuk, színük igen változó, jelzik, hogy keletkezésük több századot, több stílus-korszakot ölelt fel.) Ódon hangulatuk ismét a múltba visz vissza! (Az árkádsor építője az az Andrea Maroni, aki a Prát is tovább építette Memmo után.)

Ági szabadjára enged bennünket. Visszatérek a bejáratí árkád alá: ktfelé fut a folyosó, kétfelé visz fel a lépcsősor. A baloldalt találom érdekesnek. Lefényképezem: a lépcsősor falát freskók díszítik. Próbálok megfejteni, kiket is ábrázolhatnak: hosszú köpenyes, „bocskai sapkás” alak (csak nem Báthory István?), olyan, mint Csokonai volt „tógás diák” korában. Több kép ábrázol ülő diákokat, könyvvel a kezükben vagy rajztáblával, vagy egy szerkezet makettjével. Megint másik térdepelő köpenyes személyt, legfentebb mintha Mária trónolna a felhők között, allegorikusan. A képeket kiegészíti egy falmélyedésben tárolt régi távcső. Talán Galilei is szemlélte rajta az eget, amikor az egyetem docense volt (1594-1610.), amikor a ma is látható egyszerű fa katedráról mesélt fizikai kísérleteiről. (Mint később újonnan vásárolt könyvemből megtudom, e freskók egészen újak, 1941-ben Gio Ponti festette őket „Az emberiség és a kultúra” címmel.) Visszatérek a feljáró kezdetéhez, megdöbbenek egy modern szobor láttán. Valahogy furcsa ebben a környezetben! Egy törökülésben támaszkodó fiatal férfi (majdnem akt) az égre tekint, s egészen bizarr módon, mintha a szobor talapzata egy angolvécé ülőkéje volna. A szobor anyaga fehér márvány, vagy mészkő, vagy gránit. Az alkotó Arturo Martini szobrász, a mű címe: Palinuro. (Keresem – később – mit jelenthet e szó. A latin szótár azt írja: Palinurus Aeneas tengerbe fűlt kormányosa. Akkor ő.) S ahol elhelyezték, egy kis szegletben, a lépcső alatt, kiteljesedik ez a modernség a falfreskókkal. Itt állítottak szobrot az első diplomázott nőnek is.

Az egyetem egy másik részén lefotózok egy csupa márvány padozaton elhelyezkedő, márványoszlopok közt látható, ember nagyságú, vagy

annál nagyobb hősi domborművet (a thermopülai Leonidászt idézi nekem): egy arkangyalt látok, bal kezében pajzs, azon az ökörfej, jobb kezében dárda. Fölötte a reliefen felirat: „Hic vivunt, hic vigent, hic renovantur in aevum tot bellorum animae.” (Szabad fordításomban: Ott élnek, ott virulnak, ott újulnak meg a teljes örökkévalóságban a háborúk áldozatai /lelkei/.)

Ennyit tudunk megnézni, a többit majd Róma felé haladva olvasom el: a régmúlta emlékeztet a Negyvenek terme, ahol Galilei katedrája is áll, ahol a falon negyven hajdani neves külföldi diák temperával festett (majdnem életnagyságú) egész alakos képmása látható. Ennél is érdekesebb és korát megelőző az anatómiaterem, a Teatro anatomico: középen ovális boncasztal, körben szintről szintre emelkedve, mint a színházakban vagy a stadionokban, a hallgatók számára hat sorban karzatok állnak.

Ezután már a padovai tartózkodásunk „levezetése” következik. Elsétálunk a városháza előtt, az Igazságügyi Palota szomszédságában a zöldség- és gyümölcspiacon időzünk: gyümölcsre vágunk, illatosra, egészségesre. Körtével lepem meg magamat, s megkínálom Ottó atyát is. (Jó, hogy nem cseresznyét vettem, mert most akkor egy tálból cseresznyéz-nénk.) Beszélgetés közben megtudom, hogy hol lelkipásztor, hogy több filiája van, s hogy nagyjából egyidősek vagyunk.

Róma felé. Hosszú lesz az út! A lelki, szellemi táplálékok után ebédfele szükségeltetik. A buszvezetők saját kis „vállalkozásukat” bonyolítják, amikor felajánlják nekünk, hogy elfogadható áron „instant levest” szolgálnak fel, virslit főznek a kis elektromos készülékükben. Ó, ez abszolút megfelel nekünk! Így lesz majd a következő napokban is.

Gyönyörű tájakon visz az autópálya: Bolognárt és Ferrarát ugyan kikerüli (Kár!), de kárpótol bennünket az Appenninek látványa. Hol völgyhíd felett utazunk, hol alagútban, de leginkább a hegyláncba vajt útteszen. Lombos erdőket, cédrusokat, többféle fenyőt, a köves talajban megtelepedett bokrokat hagyunk el, az út menti töltésen sárga virágú gypszöngy virít csenevész fák társaságában. Figyelem az útjelző táblákat, valahonnan ismerős helységneveket keresek. Fizetőkapuhoz érünk. Jó, hogy mindezzel nekem semmi dolgom, engem csak visz a busz (mint József Attilát a vonat).

Áginnak kötelessége van. Be kell mutatnia Róma történelmét, utalni kell a látnivalókra. Megint Romulustól és Remustól indulunk el, előtte pici Aeneas-történet, egy kis Alba Longa, aztán városfalak (Servius Tulliusé, Aurelianusé), átfutunk a történelmi periódusokon (királyság, köztársaság, császárság), hódítás, virágzás és hanyatlás és bukás. (Szívesen mondanám helyette!)

Egyszerre csak benzin- vagy olajbüzt érzünk. Már megint valami problémája van a járművünknek! Kényszerparkolót találunk, kényszer-

pihenőt tartunk – nem is rövidet –, SOS tábla jelzi, hogy itt segítséget is kaphatunk. Nem dramatizálom a helyzetet. A magyar fiúk az olasz fiúkkal együtt végül is „megszerelték” a hibát, s száguldhatunk a főváros felé.

A forgalom sűrűsödik. Turistabuszok, személyautók hagynak le bennünket, s a szép tavaszi idő kicsalta a motorosokat is. De más szempont is közrejátsszik: holnap vagy holnapután – nem tudom pontosan – a római „Latio” futballcsapat „otthonában fogadja” – mint a sportolók mondják – a német válogatottat. Ahogy közeledünk Rómához, még nagyobb a forgalom, már néha dugóba kerülünk. Szerencsénkre világos eligazító útjelző táblák segítenek: „Roma – E 35”, Orvieto →, Attigliano →, Magliano →, SS1, „Roma : Aurelio”, Citta del Vaticano, stazione Aurelia „P”. A Róma körüli „M0”-án, illetve „I 0”-án, a körgyűrűn keressük a kapukat a bejárathoz. A legutóbbi parkolótábla eligazít bennünket (egyébként a sofőrök úgyis tudják a dolgukat), itt kell megvenni a városban érvényes parkolójegyeket, s a behajtáshoz (különösen a Vatikán zónájába) szükséges engedélyt.

Már szürkület van. Az autósornak szinte csak a féklámpáit látom, amint lépésről lépésre kigyulladnak. Villák mellett haladunk. Kertjeikben pálmafák, cédrusok, a közeli ablakokban cserepes ciklámenek díszlenek. Városnéző körutunkat azért meg kell tenni. Megnézzük a megvilágított Colosseumot, a Capitoliumot, a Victor Emanuel emlékművet, a Vatikán felé fordulunk, a falak mentén haladunk – kicsi ízelítő az esti Rómából.

Eljött az első közös vacsora ideje. Mielőtt még a szállásra mennénk, az étterem előtt az utazási iroda vezetője üdvözlő bennünket, mindvégig velünk lesz a programokon, holnap is elkísér bennünket a pápai misére. Úgy látom, ezt az éttermet is kínaiak működtetik. Asztaltársaságokat alakítunk. A miénk nyolcfős. Várnunk kell a grillezett étel elkészültéig, hát megadjuk a módját: vino rossot rendelünk, kóstolóra, mezzo litert, aztán megismételjük. Vacsora után buszra szállunk ismét – ma utoljára, sőt holnaputánig utoljára –, s a Hotel Caravelnél parkolunk le a Via Cristoforo Colombon.

Szobatársaim a tegnapiak, Ági este is olvas nekünk a Bibliából, s mindig talál egy-egy szép imát, amivel álomra hajtjuk fejünket.

A zárandokút leghosszabb napjára ébredtünk. Egész napos gyaloglásra készülünk! – adta ki az instrukciót az idegenvezető. Tegnapelőtt és tegnap még elviselte a lábam a zárt cipőt, ma szandált veszek: elég bő, talán túl laza is, belefér majd este dagadtan is a lábam. Ruházatunk tavaszias, közel 20 fok várható, esőre nem kell számítani (az iroda mind az öt napra írásban közölte velünk a meteorológiai előrejelzést). Magamhoz veszem az egyik babérkoszorút a magyar nemzeti szalaggal, ezt ma II. János Pál pápa sírjánál szeretném elhelyezni.

A hoteltől néhány száz méterre tudunk egy városi autóbuszra felszállni, hogy még a mise előtt felmenjünk a Capitolium lépcsőjén (a Colosseumot és a Forum Romanumot kihagyjuk), megcsodáljuk Michelangelo szép terét, és én újra üdvözölhetem Marcus Aureliust a csillag közepén. Jölesik a költészetbe kicsit megmártózni, ismét Kosztolányi Dezsőt hívni segítségül: „...te fönn lovagolsz még / a Capitolium ősi tetőjén, / Marcus Aurelius. // Császári felség, / emberi nagyság, / ...trón magasában egyedül élő, / koldus imperátor. // ...fönséges írótlár, / ...hadd emelem föl még egyszer a szívem / testvéri szívedhez, ...” Most csak pár pillantást vetek – ismétlésképpen – a Szenátori Palotára, a múzeum épületére, a farkasra és a két kis ikerre, s már visz is csoportunk tovább a szomszédos, még meredekebb, még több (122) fokból álló lépcső felé. Itt csak azok tudnak felmenni, akiknek nincs tériszonyuk, lábuk bírja a megerőltetést. Csoportunk legidősebb tagja, egy 76 éves asszony, a lányába karolva járja végig Rómát, kényszerből lemond erről az élményről. Örülök, hogy nekem még jó a lábam, hát nekiindulok.

Emlék- és hálalépcső ez, hiszen az 1348-as pestisjárvány elmúltával emelték, s a templomot is, amelyhez visz: Santa Maria in Aracoeli (a Mennyei Oltár Szűz Máriájának temploma). Ez számomra is új. Kíváncsian lépek be: a két oszlopsor (22 darab, mind máshonnan való! Ezek az itáliaiak azért tudtak gyűjtögetni!) az árkádokkal három hajóra osztja a teret. Megcsodálom a gyönyörű aranyozott kazettás mennyezetet, végigjárom az oldalhajókat, a bennük elhelyezett emlékműveket, síremlékeket. Mi is volt a templom igazi funkciója? Itt ünnepelték meg a veszélyek, sorscsapások elmúltát, a győzelmeket (Ezért idézik a mennyezet hajómotívumai a törökök felett győzelmet hozó 1571. évi lepantói csatát.), itt állítottak emlékművet sok tiszteletben álló római családnak és polgárnak. Mindent lefényképezek, amíg az akkum bírja, bár mára tartalékot, sőt tartalék elemet is hoztam magammal: az olajfából készült csodatevő Kisjézus szobrát is, s egy fekete mellszobrot, mely – szinte hihetetlen – Marconit, a rádió feltalálóját ábrázolja.

Legalább kilencre a Szent Péter téren kell lennünk. Ismét városi buszhoz sietünk, s utazás közben kíváncsi szemem mindenütt oszlopokra, töredékekre, ásatásokra lel. Megállapítom, hogy Rómát ellepték a motorosok, ördögi ügyességgel kigyóznak, manővereznek az autók között a szűk utcákban, a kétfelől parkoló autók sora közt is. Most van időm felnézni a lakások ablakaihoz, az erkélyekre: virágzó cikláment, korán nyíló cserepes cserjéket látok, a parkokban százsorszépek virítanak.

Célunkhoz egész közel szállunk le, néhány cikkcakk gyalogosan, s máris alkotórészévé válunk a tömegnek, amely már megtölti a teret. Ági figyelmeztetett, hogy siessünk, mert nem lesz helyünk. S lett. No, nem ülő-, erre azért nem számítottam, de álló-, sőt sétáló igen.

A mai délelőtt II. János Pál pápáról szól. Halálának harmadik évfordulójára gyűlt ide a rengeteg zárandok. A Székesegyház homlokzata előtt felállítva már a bíborosok számára fenntartott emelvény, umbella a pápai trónus fölött XVI. Benedek pápának. A Szent Péter téren kordonokkal elhatárolva sok-sok ülőhely a meghívottak számára, két hatalmas vászon transzparens az ünnepeltről (annyi szép felvétel megörökítette az elhunyt pápa kedves pillanatait), de ezek nem életszerűek, inkább – talán – művésziek, bár annak se mondhatom. Nem tetszenek. Úgy reméltem, sokkal szebben megidézik őt a látvánnyal is. A téren körben több óriási kivetítő segít majd bennünket abban, hogy láthassuk a láthatót. Középen az obeliszik jó támaszték lesz a fáradtaknak, a szökökút hűsítő vizével ápol majd bennünket. Az alkalom ünnepélyességét emelendő, egy pálmás virágsgizeget búvárszkedtek középre a kertészek.

Megtelnek a székek. Sok apáca – különböző rendből –, sok pap, sok lengyel, az egykori Karol Wojtyła bíboros honfitársai. Elárulja őket népviseletük.

Fanfárok szólalnak meg, zene hangzik fel, a bíborosok hosszú sora vonul, s megjelenik nyitott autóján a Szentatya. A tömeg üdvözli, ő áldást oszt. Jómagam valahol hátul, néha a tömegbe furakodva keresem őt a szememmel, szeretném lefényképezni, de rövidesen lemondok e merész tervemről: örülök, ha a kivetítőn elcsípek néhány felismerhető képet róla. (Sógornőm hiába küldte volna el velem Jozef Ratzinger A názareti Jézus című könyvét dedikációra, még csak a közelébe sem lehet kerülni a pápának! Bizarr kérés volt!)

A mise latinul zajlik, énekkar működik közre. Sajnálom, hogy nem hat a lelkemig (nekem a lellei templom nyújtotta áhítat az igazi), itt elvonja figyelmemet a mozgó tömeg, a földön ülő zárandokok látványa. Lehet, hogy bűn elhagyni a teret, de megteszem: a colonnádok alatti standokon posztert veszek mindkét pápáról, jövő évi naptárt II. János Pál képeivel (ezek tetszenek), rózsafüzéreket, s keresek két kis bronzszobrot a capitoliumi farkasról a két kis ikerrel (a két fiú unokámnak). Az áldoztatás zajlik – a tér minden szegletében –, amikor visszatérek. Nagyon várom, hogy felcsendüljön a pápai himnusz, de hiába! Lehet, hogy ez csak a miénk, magyaroké?

A tér percek alatt átalakul a mise végeztével: a munkások autókra rakják a székeket, a pálma is visszatér eredeti helyére, eltűnnek a teret felosztó kordonok (pontosabban új funkciót kapnak: egy-két óra múlva majd a pápai sírhoz kanyargunk köztük). A prominens ünneplők többsége – gondolom – folytatja a protokollt, a zárandokok csoportosulnak, keresik egymást. Most jött el a lengyelek ideje: a népviseletbe öltözött fiatal lányok, fiúk táncot járnak, énekelnek, örülnek. Tapsot kapnak tőlünk.

Én azokon az utakon, ahol nem szervező, hanem csak résztvevő vagyok, folyton elveszek. Renitensen viselkedem, mindig másra vagyok kíváncsi, mint a többiek. Lám, most is, percek múlva szinte senkit sem talállok a csoportból, így hát beállok a kacskaringózó sorba, amely az elhunyt pápa sírjához kígyózik. Amilyen lassan csak lehet haladni, mi most úgy haladunk. Valamilyen külső ajtón jutunk le az altemplomba. Egy percre sem szabad megállni. Biztonsági személyzet figyel bennünket, ők állnak a sír közelében is. Egyszerű, sima, dísztelen fehér sírlap felirata jelzi, hogy itt nyugszik II. János Pál pápa. Babérkoszorúmat a kötélkordon alatt gyors mozdulattal a sírra helyezem (dobom, mert teljesen közel sem lehet menni), még egy pillantás a sírra, egy főhajítás, s már visz is tovább a sor. A meghitt emlékezés más alkalomra marad.

Az altemplom folyosóját járom végig, s lám találkozom csoporttársaimmal, az iroda vezetőjét várják, kinyitják a Magyarok Nagyasszonya Kápolnát. Nagy öröömre, mert előző utamon úgyszintén csak kívülről tudtam benézni.

A főhajóba vivő rácsos ajtón lépünk be, így teljes szépségükben, szemből mutatkoznak meg a műalkotások, amelyek már szent szobrok, domborművek. Az egyszerű oltár mögött, a kápolna első falát teljesen elfedi a pajzs; vándorlásunk és a honfoglalás korát idézik rajta a csodaszarvas motívumok, az indák. Méltó háttér ez Szűz Mária életnagyságú szobrához. A Magyarok Nagyasszonya, ölében a gyermek Jézussal, kiragyog a ragyogó háttérből. Ruhája mintha természetes selyem brokátból volna, fényes, kis rózsák díszítik, holott tudjuk, hogy a szobor anyaga bronz, s Varga Imre szobrász ezt acéllemezből mintázott ezüstös fátyollal vonta be. Gyönyörű! A Madonna feje körül ilyen leheletszerű a fátyol is. Az oltár mellett vivő lépcsőn – mintha élne – áll Szent István király életnagyságú szobra. Igaznak tűnik, életszerű, ahogy lépések közben, félig térdepelve áll a két lépcsőfokon, kezében tartva a Szent Koronát, fejét magasra emeli – Máriára tekint – „szoborszemeiben” esdeklés, kérés van: fia, Szent Imre halála után most ajánlja fel a hazánkat a Szűzanyának. Első királyunk ezen az alkotáson katona is, pap is: sodronyínget visel, de papi (vagy királyi) palást fedi vállát. (Stílusát tekintve ez az igazán Varga Imre-szobor.) Fején egyszerű pánt-korona (mivel az igazít a kezében tartja).

Az oldalfalak domborműveit fényképezem sorban, hogy később újra-nézve őket, emlékezhesek.

Kiss Sándor három műalkotást készített: Boldog Gizellát abban a pilanatban örökítette meg, amikor elkészült a koronázási palást a veszprémi kolostorban, s ezt kiterítve, bemutatja. Árpád-házi Szent Erzsébet fiatalasszonyként búcsúzik a keresztes háborúba induló férjétől, Lajos-tól, Wartburg várában. Árpád-házi Szent Margit apácaként – arcán alá-

zat és tisztaság – fogadja a margitszigeti kolostorban édesapját, IV. Béla királyt egy vitéz társaságában.

Kő Pál férfiszenteket örökített meg: Szent Adalbert teljes püspöki díszben kereszteli az ifjú Vajkot, aki kapja az István nevet. A szertartás helyszíne templombelső, Esztergomban, szenteltvíz tartó és misekönyv, papok társasága jelzi ezt. Szent Gellért püspököt vértanúsága pillanatában látjuk a domborművön. A Kelen-hegy szikláinál felbőszült, lándzsás, fiatal lázadó – szemében, arcán kihívással, kaján vigyorral – leszúrja a földre esett Gellértet. Egy barát próbálja őt megvédeni. A háttérben arcát eltakarja a jelenet előtt egy sisakos, reverendás alak. Boldog Özséb, a harmadik Kő-domborművön, a Bakonyban barátok társaságában prédikál, ölében könyv, s egy másikon oklevél van, talán a magyarországi pálos rend alapító okirata.

Kiss Nagy András alkotásai sima vonalúak, erőteljesek. A vitéz Szent László királyt sodronyingben, oldalán karddal, fején pántkoronával, harci palástban ábrázolja. Arcán szigor, kezével int, egy püspökkel beszél. A háttér is sima felület, csupán egy templom sziluettje töri meg. Szent László király leányát, Boldog Piroskát bizánci királynéi öltözkében látjuk egy pap (kezében füstölő) és egy barát társaságában, aki egy templom makettjét tartja. IV. Béla király másik leánya, Boldog Kinga lengyel királyné lett, férjével együtt klarissza zárdát épített. A dombormű az építést idézi: a királyné köznapi ruhában, téglával megrakott talicskával a háta mögött áll, az előtte térdepelő kőfaragó egy kifaragott kis kődarabot ajánl fel neki. A művész mindhárom szentet glóriával tiszteli meg.

Marton László művén IV. Béla király leánya, Boldog Jolánta, lengyel királyné a feszület előtt, egy kolostorcellában imádkozik férjéért, aki a harctéren küzd. Boldog Szalomét (II. Endre lengyel menyje volt) a mulatozástól félrevonulva látjuk. Férje távollétében nem akart férfiak szeme elé kerülni. Kevesek által – eddig általam sem – ismert Magyar Mózes a kijevi nagyherceg katonája volt, csatlakozott a Kijev környéki barlangokban élő remetékhez. Marton László negyedik művén Toulouse-i Szent Lajost (az ő édesanyja Magyarországi Mária, aki nagyszülőként a mi Károly Róbertünket is nevelte) püspöki süvegben, de ferences ruhában látjuk abban a szituációban, amikor köpenyét egy fekélyes betegnek ajándékozza.

Kiss Kovács Gyula tisztelte, hogy Szent Imre emlékének adózzon. Tölgyerdőben, sziklák között kísértői holtan találják az ifjú herceget. Skóciai Szent Margitot (István király unokáját) mint édesanyát láthatjuk nyolc gyermeke koszorújában. A harmadik művén Portugáliai Szent Erzsébetet, Árpád-házi Szent Erzsébet másod-unokahúgát (a keresztség előtti neve Izabella) elesettek segítése közben ábrázolja az alkotó.

Három domborművet készített Csikszentmihályi Róbert. Boldog Hedviget, Nagy Lajos királyunk leányát – mint lengyel királynőt – látjuk férjével, Jagello Ulászló litván nagyherceggel, itt már királlyal. A királynő az égre mutat, a trónszékük előtt állva, amelyet két címer díszít: az Anjou- és a Jagello-családé. Boldog Hedvig sokat tett a keresztény hit terjesztése érdekében, a népek megbékéltetéséért. Sajnálatot és tiszteletet ébreszt bennem Boldog Erzsébet Szűz élete. Az utolsó Árpád-házi királynak, III. Andrásnak leánya, aki édesapja halála után – valóban, mint az utolsó aranyágacska sarja – elhagyta Magyarországot, egy svájci kolostorban élt, pedig a trónt általa bárki megszerezhetette volna. A szegénységet, az engedelmességet, a tisztaságot választotta. Hosszan betegeskedett, szenvedett, elfelejtették rokonai. Az utolsó élmény, amely magyar volt, egy kismadár éneke, mosolyt csalt ajkára. Ezt a pillanatot mutatja a mű: Erzsébet egy cellában egyszerű ládán ül, az ablakban a kismadár csőrét kinyitva énekel. A kápolna tizenkilencedik domborművén Boldog Dominici János firenzei származású érsek híveinek prédikál – magyarul – egy raguzai templomban. A falon Zsigmond király címere korban is eligazít bennünket.

Már szinte teljesen körbejártam a kápolnát, csupán a hátsó falon lévő domborművet kell értelmezni: Amerigo Tot ovális bronz domborműve négy mezőjében a kápolna létrejöttét idézi. Az első az alapítás gondolatának apropóját mutatja: Szilveszter pápa István királynak koronát küld. A másodikon VI. Pál pápa átadja dr. Lékai László bíborosnak az engedélyt, a harmadikon az építkezés zajlik, s a negyediken II. János Pál pápa megszenteli bíborosok társaságában (1980. október 8-án). [Nézem a fényképet a szentelésről: a pápa kalocsai hímezű miseruhát visel.]

Már megint egyedül maradtam! A Dómba megyék föl, mindent megcsodálok, amit előző utam alkalmából már láttam: a Pietát, a síremlékeket, a pápai oltárt, a baldachint, letekintek Szent Péter sírjához, felnézek a kupolába, de nyugtalan vagyok így magamban. Végre két társammal találkozom, ők is elvesztettnek érezték magukat, s most örülünk egymásnak. A tér obeliszkjéhez, a találkozóhelyre megyünk, s minden rendben. Ágiék már csak bennünket vártak.

Indulhatunk a tömeg általános útvonalán: át a Szent Angyalok hídon a Pantheonhoz. Boldogan kalauzolom társaimat a nagyok sírjához: Raffaelloéhoz, II. Victor Emánueléhoz, aki az emléktáblán „a haza atyja” méltatást kapta, s I. Umbertoéhoz, Itália királyáéhoz. Jó így, másodszor látni őket!

Először mindig felületesen nézi meg az ember a műalkotásokat, aztán a benyomásokra visszaemlékezve érik bennünk az élmény, kíváncsiak leszünk részletekre, a művészi üzenetre. A lelkünk készül újraérezni – de ez érvényes a zenei művekre is –, az igazi katharizist átélni.

Néhány pillantás – mint néhány évvel ezelőtt – a kupolára, a kilenc méteres mennyezeti nyílásra, a gyönyörű mozaikpadlóra, s aztán irány a Trevi-kút. Ma gyönyörű! Messziről hallatszik a víz csobogása, zöldek színe kedves számomra (Csontváry képein látok ilyent). Nyüzsgő emberáradat körülötte. Kár, hogy ilyen kicsi kis térre helyezték! Neptun lovai most vidáman száguldanak. Aztán indulunk a Spanyol-lépcsőhöz, amelyet most látok majd először. Képeken sokszor megcsodáltam gyönyörű teraszos kiképzését, a virágtengert, amely díszíti, de a legszebb akkor, amikor sok-sok ember számára ad helyet a pihenésre, a kikapcsolódásra, a szemlélődésre. Tulajdonképpen a teret kapcsolja össze a Trinita dei Monti-templommal. A templom francia tulajdonosai építtették a lépcsőt, amely nevét a térről (Piazza di Spagna) kapta. S a kép úgy lesz teljes, ha a téren lévő szökőkút vizében, a lépcsősor alján kezünket hűsítjük, mi, fáradt zarándokok. Pedig a gyaloglás, a nap még korántsem ért véget.

Metróra szállunk hát, de előbb eltévedünk. Az „A” vagy a „B” vonalon jutunk-e el a Lateráni-bazilikához a Termini pályaudvarról? Idegenvezetőnk sem biztos ebben. Mozgólépcsőn le, gyaloglépcsőn fel, aztán ismét mozgólépcső, s már a helyünkön is vagyunk. Óriási tömeg a föld alatt is. Lerogyunk (én hólyagokkal a talpamon). Szobatársam, Ágota szerényen, nálam is jobban magába „zuhanva” egy sarokba ül. Nincs jól, látszik rajta. Pedig a hídon át még beléje karoltam, s megállapítottam, mennyivel könnyebb vele a séta. (Így, görcsölő lábbal még végigjárja a holnap utat itt Rómában majd Assisiben, haza is ér holnapután Magyarországra, s csak a határ után szól – de nem nekünk, csak a vezetőnek –, hogy trombózt érez (az egészségügyben dolgozik). (Mentő viszi a legközelebbi kórházba.) A metró robog velünk, nem tudom, milyen útvonalon, figyeljük Ági intését, mikor kell leszállnunk. Célhoz értünk.

Még együtt vagyunk, amikor az idegenvezető bemutatja a zarándokhelyet: San Giovanni in Laterano – így nevezik olaszul az épületegyüttest, amely magában foglal templomot, múzeumot, palotát, múzeumkertet, kerengőt, keresztelőkápolnát. A bazilika pontos neve összetettebb: „A legszentebb Megváltó és Keresztelő Szent János és János evangélista Főszékesegyháza a Lateránban”. (Nevét onnan kapta, hogy a Laterán nemzetség tulajdona volt ez a terület Néro idején, aztán a császároké lett.) Ez a legrégebbi keresztény bazilika, a négy pápai bazilika közt a legmagasabb rangú (Róma püspökének temploma, a pápai trón székhelye), magasabb rangú a Szent Péter-bazilikánál is. Mindenkor főpapja a pápa római helynöke.

Este fél hét felé jár az idő, kissé szürkül, de még élvezettel elemzem, fotózom a keleti főbejáratot az előtte lévő hatalmas térről. (Tudom, hogy amit most látok, többszöri átépítés, kiegészítés eredménye, hogy e helyen eredetileg a császári lovas testőrség erődje állt. Ezt romboltatta le

Constantinus, s adományozta a területet Melkhiades pápának, hogy építtesse meg a Róma első keresztény templomát.) A homlokzat mai formáját a XVIII. században Alessandro Galilei alakította ilyen reprezentánssá: főkapu és négy kisebb bejárat (csak a középső bronzkapu – a Fórumról hozták ide, a Curia Juliából való – van most nyitva, a „szent kaput” csak 25 évente nyitják ki) vezet be. Az oszlopok fölött thümpanon, felirattal – „Cristo Salvatore”, fölötté párkányzat, s azon Krisztus szobra az apostolokkal. Olvasgatom a többi feliratot is, eligazítanak: „Omnium ecclesiarum Urbis et Orbis mater et caput” azaz „A város és a fölkerekesség minden templomának anyja és feje”, de olvasom azt is, hogy „Clemens: XII: Pont: Max. Anno MDCCXXXIV: in: Hon: SS: Ioan bapt: et: evang”, vagyis XII. Kelemen pontifex maximus 1734-ben (emeltette) Keresztelő Szent János és (János) evangélista tiszteletére.

Belépünk. Hagyom, hogy a csoporttól kissé lemaradjak, kell, hogy itt is a lelkemig érjen az ihlet, a szent hely ihlete: a pápaság középkori székhelyében vagyok, a mindenkori pápa, a római püspök székesegyházában (itt koronázták meg 1870-ig őket), itt mond misét a pápa minden nagycsütörtökön, s itt áldja meg a gyülekezetet. Tudom, hogy a délelőtti vatikáni szentmise után itt is volt szertartás. Még rajtunk kívül is szemlélődik néhány turista. Mindent jól meg tudok nézni. Gyönyörű a sokszínű márványpadozat, vidám és világos! A mennyezet kazettái legalább ilyen szépek: arany és bíborvörös és – igazi olasz, igazi itáliai, igazi „Szinyei”-kék színek. Hatalmasnak tűnik a templomté, igen hosszúnak! (16 méter széles, 87 méter hosszú). Milyen különös, hogy a miséző oltár nem az apszisban, hanem a fő- és a mellékhajó találkozásában emelkedik, középen. Hasonló a Dóméhoz: ez is baldachinos, itt is csak a pápa misézhet. Az itt emelkedő márvány tabernákulum őrzi Szent Péter és Szent Pál apostolok koponyáit. Előremegyek az apszis mozaikképéhez. A bibliai szereplők köre kiegészült az egyház későbbi történetének személyeivel: Krisztus óriási alakja a boltív tetején angyalok társaságában, alatta hatalmas kereszt, életszerű dombok – a négy paradicsomi folyóval, fák, körülötte virágos rét, madarak, állatok –, a kereszt, tövében Mária, Szent Péter és Szent Pál apostolok és három ferences szerzetes: Ferenc, Antal és a megrendelő pápa, V. Miklós, aki szintén ferences rendi volt.

A látogatók száma gyérül, eltűnt az én csoportom is, de azt remélem, hogy ha jönnek majd vissza, társulhatok hozzájuk. Leülök hát, így gyönyörködöm újra az előbb látottakban, aztán kifelé indulok, II. Szilveszter pápa síremlékét keresem, aki István királyunknak küldött koronát. Megtalálom, s a domborművet is, amelyet Damkó József készített az eseményről.

Már majdnem egyedül vagyok. Fél nyolc lehet. Egy kis ideig még üldögélek a leghátsó széken, aztán kimegyek a térre, hogy szemmel tartsam, ha valahonnan előbukkan Ági a csoporttal. Teremőrök jelennek meg a kapuknál, egyik rácsot a másik után bezárják. Kis szorongás van már bennem. Majdnem teljesen besötétedett, s én itt állok egyedül. Mit tegyek? Előveszem a ma vásárolt részletes római térképet, rajta a metró, a buszok menetrendjével, útirányával. Kiteritem – óriási –, a világító utcai villanyfény felé fordítom, próbálom rajta megkeresni a Bazilikát és a Hotel Caravelt. Eredménytelenül. Egyiket sem találom meg. Megszólal a mobiltelefonom, otthonról való eljövetelem óta először hív Tamás fiam: Anyu, hogy vagy, s hol vagy? – Édes kisfiam, éppen most veszem el Rómában! Elmesélem az előbbi térkép-epizód sikertelenségét. De se baj – nyugtatom meg –, megyek taxival a szállodába. A térrel szemben taxiállomás, s pont engem vár (hatvanöt évemmel) egy csinos olasz fiú autójával. – Buona sera! Prego! Io sono ungherese turiste. Io abito in Hotel Caravel. A fiatalember megérti. „Prego!” – mondja ő is, beszállok, elindítja a taxiórát, és már visz is, „a helybeli biztonságával” sugárútról mellékutcákba és vissza. Néhány percig teljes megnyugvással ülök, aztán – bocsánat a bizalmatlanságért – megsokallom az utat. Akárhova vihet! – gondolom, de ez csak futó kétely, mert máris a szálloda előtt vagyunk. 7 euro valamennyit mutat az óra, tízet adok. „Grazie! Arrivederci!” Néhány társam már megérkezett a recepcióra, ők is különutasok, de férfiak. A csoport még sehol. Telefonon megnyugtatom fiamat, hogy biztos helyen vagyok.

Fárasztó nap volt, de nagyon szép!

Utunk utolsó reggelére ébredtünk. Este már a holmink nagyját elcsomagoltuk. Hogy van az, hogy visszafelé mindig kisebbnek tűnik a bőrrönd, soha nem fér bele annyi, mint idefelé? Majdnem nyáriás ruhába öltözöm, a kabátom csak nyűg ezeken a napokon. A harmadik pár lábbelit, a legkényelmesebbet, a papucsomat húzom fel. Új. Kissé merev, úgy érzem, a talpa csúszik is kissé. (Hogy ezt miért írom le, nemsokára kiderül!) Ágota szobatársam utolsó reggeli felolvasását kávézás közben meghallgatom, aztán megyünk a lifthez. Mindenki most jön, várni kell. A szálloda éttermében reggelizünk, mint tegnap is, valami standard menüt. Idegenvezetőnkől közben megtudjuk a mai programunkat: látogatás a Santa Maria Maggiore-bazilikában, 9-re érjünk a Vatikánba, múzeumot nézni, aztán indulunk haza, s késő délutánra Assisibe érve szentmise, tisztelgés Szent Ferenc sírjánál, késő este, éjszaka utazás haza, Magyarországra. (Hát ez se lesz semmi!)

Csomagjaink már a buszunkban – majd találkozunk velük délután –, mi pedig városi járással közelítjük meg a Santa Maria Maggiore-bazilikát.

A főbejárat előtt – frissen, figyelemmel – csoportosan hallgatjuk a legendát a templom történetéről: Liberius pápa (352-366.) látomása a kiinduló pont, miszerint éjjel megjelent neki a Madonna, s arra kérte, építsen templomot a tiszteletére ott, ahol másnap reggelre friss hó esik. Augusztus ötödikére virradtak a rómaiak, s lám, az Esquilinus dombon megtörtént a csoda. Az eredeti bazilikát III. Sixtus majdnem egy évszázad múlva építtette meg (ez még az ókorban, de a birodalom kettészakadása idején történt) egyházpolitikai célból. Az ok az volt, hogy a konstantinápolyi patriarcha nem ismerte el Máriának mint istenanyának a tiszteletét. Ezt hivatott reprezentálni a templom, ezt szolgálja a díszítés, a mozaikok, a freskók, a szobrok is. A következő századokban történt újabb átépítések, bővítések eredményét látjuk most.

Eltávolodunk egy kissé a bejáratától, hogy a homlokzat teljes szépségében kibontakozhasson előttünk. Ferdinando Fuga – XIV. Benedek pápa megbízásából – új, hatalmas kettős árkádsoros homlokzatot épített: a földszinten öt, az emeleten három árkád emelkedik, a fenti középső fölött kis thümpanon, s felette trónol Szűz Mária a Kiseddel.

A bejáratnál mindent rögzíték fényképezőgéppel: a táblát, amely a templom titulását nevezi meg, egy gyönyörű bronz- vagy vas- (fekete!) kaput, rajta domborművek Krisztus történetéről: a keresztre feszítés, levétel a keresztről. Meglepve látom a jobboldali szobrot: IV. Fülöp spanyol királyt ábrázolja, s méltatja, hogy az uralkodó a katolikus hit elkötelezettje. (1621-1665-ig uralkodott, a harmincéves háború idején támogatta a Katolikus Ligát, ő volt ott a westfáliai béke aláírásakor Münsterben, itt ismerték el Európa hatalmai a Spanyol Királyságot.) [Bocsánat! Megint a tanár beszélt belőlem!] A szobrot Bernini készítette 1692-ben, tehát még friss élmény alapján.

Belépés után az első benyomásom itt is a csillogó gazdagság a padozaton, a falakon, a mennyezeten. Óvatosan kell lépnem – a csúszós új papucsomban – az ókori márványmozaikokon! Közben fényképezek. A mennyezet aranyos kazettái sárgán ragyognak. Hófehér márványoszlopok sora (20-20) határolja a főhajót, s választja el a mellékhajóktól. Ezek is eredetiek az V. századból. Most a fölöttük futó frízt és a loggiát csodálom: az arany és az égszínkék dominál itt is, a mozaikképeken ótestamentumi jeleneteket ismerek fel. Előremegyek a kereszthajóig, hogy a baldachinos (mint a Szent Péter-dómban) pápai oltárt, s alatta a térdepelő XI. Pius szobrát láthassam. De az igazi szépséget a szentély mennyezetboltozatán látom: ragyogó színű, aprólékos, pontosan összeállított mozaikképek üzenik ismét, hogy Mária templomában vagyunk: a fő mozaikon Jézus koronát tesz Mária fejére, alatta négy ragyogó márványrelief a templom alapításának történetét (Liberius pápa berajzolja a friss hóba a templom kontúrjait), Jézus születését, a három királyok imádását s Mária mennybevitelét meséli el. Ma biztosan a „Dicsőséges

rózsafüzért” imádkozzuk majd: „Aki téged, Szent Szűz a mennybe felvett”, „Aki téged, Szent Szűz a mennyben megkoronázott”. Ezt a titkot jeleníti meg a szentély kupolájának mozaikképe: a megkoronázott Szűzanya angyalok körében trónol az égben.

A templom valóban bizonyítja azt a pápai (V. Sixtus és utódai) törekvést, hogy Róma ne csak a kereszténység szellemi központja legyen, hanem anyagi értékeivel is a világ centrumává váljon. (A nagy templomok homlokzatait ezután újították meg.) Lám, itt a két oldalkápolna is ezt reprezentálja. A jobboldaliban az építtető V. Sixtus és V. Pius pápák márvány síremlékét kétoldalt, a kápolna apszisában elhelyezett oltár mellett láthatjuk. Az alkotó, Domenico Fontana pazar pompát varázsolt ide. De még inkább ámulok a baloldalin: csupa arany és ragyogás és most sok-sok virág! Egy külön kis templom a nagy templomban! Gyönyörű az oltár, a legszebb a Szűz Máriát és a kis Jézust ábrázoló ikon. Különös története olvasható a lexikonokban, miszerint Lukács evangélista – aki festő is volt, meg orvos is – festette a képet. Csoda is fűződik hozzá: Nagy Szent Gergely pápa idején a pusztító pestis elmúlt, miután a képet körmenetben vitték körbe a városban. Azóta is járványokat elhárítandó, vagy – már a betegségektől megszabadulva – hálaadó körmeneteken élnek a hívek e csodatévő erővel. Ez a kápolna annak az V. Pálnak a megrendelésére készült, akinek nevét és emlékét a Szent Péter-bazilika homlokzatának felirata is hirdeti. A művész, Ponzio még a szemközti kápolna pompáját is felülmúlta a megrendelő és VIII. Kelemen síremlékével.

Most, kifelé jövet közösen látogatjuk meg a bazilika kedves, életkép-szerű kápolnáját az alagsorban: ez a „betlehemi bölcső kápolnája”. Fényképezőgép előkészítve, balkezemben viszem, táska a nyakamban. Csoportunk megindul a levezető lépcsőn. Libasorban. Én is bátran lépek a márvány, síkos, a látogatók lépéseitől kikoptatott lépcső felső fokára a csúszós papucsban. Aztán kimegy alólam a lábam, csúszásban megindulok lefelé, elsöpröm az előttem lévőket, akik közül valaki „feltartóztat”. No, nagy baj nem történt, csupán a fényképezőgépet kell kicsit megjavítani, hogy hajlandó legyen optikai szemét visszahúzni és lehunyni, ha nincs működésben.

Ezután néhány szuvenírt vásárolok a templom kis fülkéjében, s már indulunk is – városi busszal – a Vatikán múzeumába. De előtte idegenvezetőnk figyelmünket a bazilika főbejárata előtti hatalmas görög korinthoszi oszlopra hívja fel. No, nem az oszlop a fontos, hanem a tetején trónoló koronás Madonna. Kezében a kisded Jézus ugyancsak koronás. Itt is le lehet róni kegyeletünket.

Ismét visz a busz bennünket.

„Musei Vaticani” – olvasom a feliratot. Rengetegen vagyunk. A sor végére állunk, csoportosan, Ági előre megy belépőjegyet venni. Igen-

igen lassan araszolgatunk, számítgatjuk, vajon mikor fogunk beérni. Aztán gyorsul az iram, mert egész csoportokat engednek be egyszerre.

Itt most csak nézni, nézni kell! Nem szabad azon gondolkodni, melyik kiállítótermet ki építette, ki kötötte össze folyosóval – bár olvastam, hogy minden múzeumi egység eredetileg egy-egy reneszánsz pápa palotája volt –, csak hagyni, hogy sodorjon a tömeg, ellenállni úgysem lehet. Alaposan megnézni nem tudok mindent, csupán néhány ismertebb alkotásra figyelek fel, jólesik eredetiben megtekinteni. A hosszú folyosónak leginkább a mennyezetfreskóiban gyönyörködöm – megint az a helyzet, mint Velencében Szent Márk székesegyházában –, a padozatot eltakarja a látogatók sokasága. Végtelen hosszúnak tűnik, összefolyik szememben az aranyozott stukkódíszek sora, mintha az egész egyben volna, pedig mezőket határolnak el egymástól. Mindegyikben egy-egy freskó (az egyikén Jézus lecsendesíti a háborgó tengert), oldalt árkádok a márványoszlopok fölött, a falmélyedésekben szobortöredékek, torzók, mellszobrok (mellettünk éppen görög férfifej egy oszlopon, a másikon váza). A boltozatot tartó oszlopok oldalain szenteket ábrázoló képek. Csupa-csupa aranyos ragyogás! (Még fényképezhetek!) Vonulunk, míg meg nem töri a folyosót egy-egy oldalajtó, elvezetve bennünket egy-egy külön terembe. A ráérő, időmilliomos néző felkeresheti a Képtárat, melyet 1931-ben XI. Pius pápa alapított. 18 teremben gyönyörködhet a festők remekműveiben, természetesen a reneszánsz nagy alkotóiéban is, görög és római műalkotásokat nézhet egy másik részlegben, egyiptomi leleteket, múmiákat is láthat. Mi csak egy délelőttöt tölthetünk itt, tehát a legjelesebb kápolnát, a Chapelle Sixtust szeretnénk megismerni. Eddig mindannyian külön-külön araszolgattunk, mígnem útjelzők is feltűnt a felirat: még néhány kislépcső, rejtekajtó, jobbra „fordulj”, s feltárul a michelangelói csoda.

A Vatikán házi kápolnájában, IV. Sixtus pápa hajdani lakosztályának kápolnájában állok. A Rovere családból került a pápai trónra ugyanúgy, mint alig két évtizeddel később II. Gyula. Ő adta a megbízást Michelangelonak 1508-ban a mennyezetfreskó elkészítésére nagybátyja emlékére.

Kicsi! – állapítom meg. Szörnyű zsúfolt! – érzékelem azután. Aztán szégyellem magamat magam előtt e gondolatokért, s hogy jóvátegyem bűnömet, a részletekbe merülök, türelmesen vizsgálók egy-egy képet. Először az ismerteket keresi szemem: Isten megalkotja Ádámot (Milyen energikus az Úr, s milyen gyámoltalan az „újszülött” ember! Mutatóujjaik közti kis távolság jelzi, hogy a teremtsé utáni közvetlen pillanatban vagyunk.), másutt egy képben látjuk az édeni emberpár idilljét, a csábítás eseményét (a tiltott fára tekeredő kígyó felül asszonyformát ölt) és a Paradicsomból való kiűzetést (Ádám és Éva arcán rettenet, félelem, kiszolgáltatottság.). Csak ezután nézem tudatosan sorban a Biblia „Mó-

zes könyve” szerint a teremtés napjainak történetét: (Te jó ég! Hány Istent kellett a festőnek megalkotnia!) Az Úr erős, robusztus alakjával, lebegve a nagy térben, visszaszorítja a sötétséget, teret ad a világosságnak. A sárga Napot és a fehér Holdat a Biblia szerint szóval, a freskó szerint egy határozott, kétfelé mutató karnyújtással alkotja meg, teste teljes lendületben van, óriási messzeséget, távolságot sugall a kép. Egy másikon megáldja a Földet, megteremti a madarakat. Újranézem az ember teremtését, majd Éváét: oldalborda – mondja a magyar nyelv a feleségre. Íme, itt az eredete: Isten az alvó Ádám oldalbordájából teremtette meg az első asszonyt, aki már ezen a képen is friss, akinek fiatal-ságtól sugárzó bája van. A paradicsomi képek után a két fiú, Káin és Ábel áldozatot mutat be Istennek. Az özönvíz leírása a Bibliában Noé köré összpontosul, míg Michelangelo a kívül rekedtek kétségbeesését mutatja be: mentik egymást és saját életüket. Az utolsó jelenet – a középben elhelyezkedő sorban – a már szülőtermesztővé lett Noé lerészegedése. (Ez a történet sorrendje. De a munkát a mester Noéval kezdte!) Hét ószövetségi prófétát helyez el a festő a mennyezeten körben. Jónást épp el akarja nyelni a cet; Jeremiás szomorkodik, töpreng népe bűnein. Ezékiel próféta tekercset tart a kezében, hirdetni akar valamit; Joel teljes átéléssel olvas egy papírlapról. Zakariás szép öregemberként kényelmetlenül ül, valamit keres egy könyvben. Izaiás is elmélyülten gondolkodik, olvasott, keze könyvjelzőként maradt ott. S a hetedik, a fiatal Dániel néhány papírlapról másol valamit egy könyvbe, amelyet egy kis puttó tart. (Ezeknek a kis mellékszereplőknek minden képen feladataik vannak.)

Elképzelem a 33 éves mestert (Milyen különleges! Krisztusi kor!), amint elküldi segédeit a kápolnából, bezárkózik, egyedül alkot. Merészen alkot. Állványt épít, és festékport tör, Bibliát tanulmányoz, az Evangéliumokat, mert valahonnan ismernie kellett Jézus családfáját is! Minden jelenetet életszerűvé tesz, a térben úgy helyezi el a mozgó alakokat, hogy azok testének arányai – a félköríves mennyezeti felületen is – anatómiailag pontosak, tudatosan veszi figyelembe a rövidülés törvényét. Összesen 33 jelenetet komponált, a képeket rendszerbe és keretbe foglalják a „festett” márványoszlopok és az elválasztó frízek. Minden kis helyet tudatosan kitölt: ahogy a már kész kompozíció kívánja, háromszögbe vagy félkörívbe helyezi el alakjait. S a színek! Ragyogóak! 37 éves, amikor kész a mű. Az első freskó, amit a szobrász és építész Michelangelo készített. „Barátai” bukásában bíztak. Sikert hozott neki. Amikor a leleplezésre került sor, akkor látta először a megrendelő, II. Gyula pápa, kíséretével. Kifogást is emeltek a sok mezítelen alak láttán. (20 izmos ifjat festett a mester a középső sor öt fő mezőjének sarkaira.) De Michelangelo tisztelettel ábrázolta, ruhába öltöztette az Urat, a prófétákat, Jézus őseit és a szibillákat. Egyedit alkotott a maga nemében!

Most leülünk mindannyian a kápolna közepén elhelyezett padokra. Szembefordulunk a pápai oltárral, rajta gyertyák, mögötte feszület a megfeszített Krisztussal. S e mögött a minden halandót elgondolkodtató, elrettentő hatalmas falfreskó, az Utolsó ítélet.

A Hiszekegy sorai jutnak eszembe: „...és újra eljön, ítélni eleveneket és holtakat.” Hol is ír a Biblia az utolsó ítéletről? „A jelenések könyvé”-ben. János apostol, a legfiatalabb mind közül, aki természetes halállal halt meg igen idős korában, látomásait diktálta le: „Még egy könyv nyitott ki, az élet könyve, és a halottak a könyvbe írottak alapján ítéltettek meg cselekedeteik szerint.”

A felhőkön vagy trónon ülő Krisztus ítélkezik. Ő a központi alak. Robusztus, atlétaszzerű, mozgásban van, haragszik. Mellette Mária, mintha bármely reneszánsz színes képről lépett volna oda, fiához simul, de fejét elfordítja, szemét behunyja, testtartásában félelem van. A bibliai leírásból merítette Michelangelo a trombitát fújó angyalokat, akik a képen csoportosan jelennek meg, a kárhozottakat leparancsolják a pokolba, arcuk, tekintetük ugyancsak haragot sugároz. Ijesztőek! Krisztus körül – jobbra is, balra is, eltérve a bibliai leírástól – csoportosulnak az üdvösséget szerzők: Szent Péter őszén, szakállasan, a kulccsal a kezében; felismerhető Szent Bertalan, amint lenyúzott bőrét mutatja; Szent Lőrinc közvetlenül Krisztus mellett (ő tüzes rostélyon szenvedett vértanúhalált), de felismerhető Ádám, az első ember e csoportban (ugyanolyan, mint a mennyezetfreskón teremtésekor). Elgondolkodom. Vajon ő miért került a szentek közé? Mert a megítéltetett emberek ősatyja, mert az Újszövetségben Jézus sokszor mondja magáról: az Emberfia, vagyis mint a földön megszületett, ő is Ádámot tekinti ősatyjának. (Ezt Jozef Ratzinger /XVI. Benedek pápa/ „A názáreti Jézus” című könyvében olvastam, aki azt elemzi egy fejezetben, hogy Jézus hányféleképpen nevezi magát az Evangéliumokban.)

Mennyi érzés tükröződik Michelangelo rengeteg kavargó alakjának arcán: izgalom, várakozás, kíváncsiság, rettenet, düh, félelem, intés, néhányon megnyugvás. Amikor Dante Divina Commediájában a Pokol tornácain elhelyezett bűnösöket és bűnöket sorolja, érez az ember ilyent: iszonyatot, de mégis elégtételt. Michelangelo innen is meríthetett. Az egész egyben megrendítő és felemelő, ambivalens érzést kelt bennem. De ezt a csodát látni kell! „...ha valaki nem látta a Sixtusi-kápolnát, nem lehet szemléletes képe róla, mire képes egyetlen ember,...mit alkothat és vihet véghez egy igazi nagy férfiú.” – írja Goethe.

Hogyan is született meg ez a monumentális (1370x1220 cm) kép? VII. Kelemen pápa bízta meg – megjelölve a pontos témát – a freskó elkészítésével a hatvanéves mestert. Ő vázlatokat készített, de a képeket nem a megnyugvás, hanem a festő nyugtalan lelkiállapota sugallta (félbe maradt szobrászati és építészeti teendőit szerette volna befejezni, de a pápa

türelmetlen volt). 1534-től az új pápa, III. Pál ugyanúgy siettette a festést, 1541-ben elkészült a mű. Ezeket az információkat Ágitól halljuk.

Még egyszer átfogom tekintetemmel a termet.

Tudom, hogy itt választják meg a bíborosok az új pápát, itt választották meg – talán saját maga legnagyobb meglepetésére – Karol Vojtyla lengyel bíborost is, II. János Pál pápát, akinek emléke előtt ezen a zarándokúton tisztelegtünk, tisztelegtem.

Legyen áldott az emléke! Nehéz órákban gondoljunk tanácsára: „Legyetek derűsek!” „Ne féljete!”

Áldott vagy, Uram, s kezed minden műve áldott,
Legfőképpen öreg bátyánk, a Nap:
az égből néz ő le, és tőle világos a nappal,
és ékes, szépséges ő, tündökletes,
ó felséges Atyánk, mint te magad.

Assisi Szent Ferenc: Naphimnusz

**Híres szentek sírjánál – Fuldában, Padovában, Assisiben
(2007, 2008.)**

Sokszor eltöprengek rajta, hogy hogyan is lesznek a szentek szentek? A távoli múlt, mint az Árpád-ház kora is, már történelem. Ismerjük a nagyok – István, László – tetteit, nagyra becsüljük Imre magatartását, Gellért püspök vértanúságát, s büszkék lehetünk, hogy első uralkodói dinasztiánk oly sok női szentet adott nekünk, a világnak. Ugyan dom-borművek, szobrok, irodalmi művek, filmek, intézmények, épületek, utcák őrzik nevüket, megidézik alakjukat, tudom, hogy élő, érző, földi emberek voltak. Őket mi, ma élők készen kaptuk.

Ismertebbé vált előttem a szentté avatás folyamata, amióta szemünk előtt történt II. János Pál pápa canonisatioja: a bizonyítási per lezajlása után a bíborosi kongregáció határozata alapján a pontifikáló pápa privilegiúma kimondani a szentté avatást, a „sanctus” jelző adományozását, de előbb a „tiszteletreméltó” (venerabilis), majd a „boldog” (beatus) címmel is rendelkeznie kell a jelöltnek.

A németországi Fulda városának szentje Szent Bonifác. A kevésbé ismertek közé tartozik, de társaival – a „fagyosszentekkel”, Szerváccal és Pongráccal – együtt mindenki hallott már róla.

2007 nyara van. Árpád-házi Szent Erzsébet születésének 800. évfordulója. Az ő nyomában indultunk európai zarándokútra utazási iroda szervezésében. Voltunk már Passauban, István király feleségének, Gizellának városában, misével tisztelegtünk az ő sírjánál. Jártunk Regensburgban, ahol Jozef Ratzinger bíboros, a későbbi XVI. Benedek pápa szolgált. Most Wartburgból Marburg (A két legjelentősebb Szent Erzsébet-állomás külön epizódban!) városába utazunk, s idegenvezetőnk – ő is Ági – beiktatja útvonalunkba Fuldát. Nem nagyon ismerjük ezt a várost, jó, hogy még a buszban elmondja, hová is érkezőnk.

Igazi középkori város, a létrejöttét illetően is. Mindenki tanulta diákkorában (szinte mindig érettségi tétel is volt), hogy a középkori városok útkereszteződéseknél, folyókon lehetséges átkeléseknél, esetleg ókori városok továbbéléseként, vagy vallási központ körül alakultak ki. Nos Fulda ez utóbbit példázza.

A korai középkorban, 744-ben (akkor még csak Szent Benedek rendje működött) alapította itt a bencés apátságot Szent Bonifác.

Hithirdető, misszionárius, püspök, vértanú – így foglalhatjuk össze tevékenységét.

Születésekor az egységes Anglia még nem létezett, kisebb királyságok voltak. A Wessex királyságban született, Winfried névre keresztelt fiúban rejtezett a későbbi Szent Bonifác. Kolostorban nevelkedett, Nurslingban, fegyelmezett szerzetesi közösségben. A szigorú képzés eredménye lett bölcsessége és a Szentírás alapos ismerete. Harmincévesen pappá szentelték, tanított is, verseket, grammatikai könyvet írt, szónokolt, lelkipásztorkodott, de mindezt még a szigetországbán.

A kontinensen ekkor zajlott a népvándorlás, germán törzsek telepedtek le és alapítottak államokat. Winfriedben, aki ekkor már apát, a misszióra, a pogány törzsek megtérítésére való elhivatottsága egyre erősödött.

Tulajdonképpen hivatalosan jött a germánok megtérítésére, hiszen II. Gergely pápa az angolszász szerzeteseknek adott teljes felhatalmazást a misszióra. Felvette Római Szent Bonifác nevét, így érkezett a Fulda folyó térségére a már ősz pap. 71 éves volt, amikor a szerzeteskolostort, a későbbi bencés apátságot megalapította. Ez lett az új hazája. Angliai kolostora színvonalára emelte a hitéletet. Egyházpolitikai szerepet is vállalt: a frank Kis Pippint II. István pápa az ő előkészítő munkájának következtében kente fel királlyá, Pippin pedig a pápaságnak adta Itáliában a Pápai Államot (754.)

Miután Fuldát erősnak tudta Bonifác, nyugatabbra is misszionált. Vértanúhalála ekkor történt. A (mai) hollandiai Dokkumba bémálásra hívták. Pünkösdhétfő reggelén – készülve a szertartásra – Szent Ágoston művét olvasta egy nehéz, bőrbe kötött könyvből. Pogányok törtek rá, karddal támadtak. Bonifác a könyvet feje fölé tartotta, s támadója azzal együtt a fejét is széthasította.

Ennyit mesél az idegenvezető, amikor megpillantjuk a gyönyörű két-tornyú barokk templomot. Tipikus. De ez a dóm is több átépítés, sok vihar után nyerte el mai formáját. Eredetileg egy román stílusú bazilika állt itt, a német parasztháború idején a felkelők is elfoglalták, s a XVIII. században kapta mai formáját. Előtte hatalmas tér várja a látogatókat, hiszen Fulda ma zárandokhely, a dóm Szent Salvator (a Megváltó) és Bonifác nevét viseli.

Amíg szemléljük a homlokzatot és a mellette kétoldalt épült kápolnákat, ünneplőbe öltözött emberek érkeznek, csoportosan, mintha családi eseményre jönnének. Az oldalsó ajtón (úgy látszik ez a hivatalos bejárat) lépünk be, s rögtön megbizonyosodunk abban, hogy szertartás következik. Már majdnem tele vannak a padsorok, s mint megtudjuk, papszenteles lesz. A mise kezdetéig van csak időnk a belül „még gazdagabb ba-

rokk” templom megtekintésére. Megörököitek egy gyönyörű Jézus Szíve szobrot, a főoltárt is lefényképezem, s indulok a csoporttal a főoltár háta mögé, hogy alatta megnézzük, amiért valójában idejöttünk: Szent Bonifác síremlékét.

Egy hóféhér márványból készült domborművet látok: a Szent a koporsóban fekvő annak fedőlapját felemelve most is feje fölé tartja a kettévágott könyvet. Ha több időnk volna, a könyvet eredetiben is megnézhetnénk a dóm kincstárában.

Szent Bonifácot a keresztény egyház megalapítójaként tisztelik a németek.

Kifelé jövet sajnálkozunk, hogy nem túl jókor érkezünk ide, szívünk szerint elidőztünk volna még a templomban, sőt szívesen részt vettünk volna az egész szertartáson. S már közelítenek is a bejárathoz a felszentelendő kispapok. Kilenc fiatalember lesz Isten szolgálója.

Utunkat folytatnunk kell, hogy késő délutánra Marburgba érkezzünk, Szent Erzsébet harmadik otthonába.

Második római utam alkalmával – II. János Pál pápa halálának harmadik évfordulóján – zarándoklatunk első állomásán, Páduában vagyunk, hogy „A Szent”, „Il Santo”, vagyis Pádúi Szent Antal sírjánál tisztelegjünk, s közbenjárását kérhessük.

Már megcsodáltuk a gyönyörű szoborparkot és teret, a Prato della Vallet. Most a Piazza del Santon állok. Előttem a Szent Antal-bazilika, a ferences püspöki és érseki templom. Figyelmemet most még az épület külső látványa köti le. A vörös kő és téglá színe dominál a tömör, kissé komornak látszó homlokzaton. (Egy kicsit a firenzei Pitti-palotát idézi.) Erődítménynak is tűnhet, de valójában eredetileg „A Szent” mauzóleumának szánták. A két szélen egy-egy szélesebb, gótikus csúcsban végződő kapu, két-két magas, lőrésszerű ablakkal. Mellettük a közép felé haladva egy-egy keskenyebb, de magasabb ablaknyílás látható, ugyancsak gótikus lezárással. Mi majd a középsőn, a főbejáraton, a bronzkapun – csak ez van nyitva – tudunk belépni. A főkapu fölött egy félkörrel lezárt falfülkében a Szűzanya a kis Szent Antallal és Sienai Bernáttal. Mintha a templom reprezentálni akarná az építészeti stílusokat: a zord lombard homlokzatot feljebb szép reneszánsz loggiasor teszi könnyedebbé, majd az oromzat a románt idézi rózsablakával. A magasba nyúló apró tornyocskák kicsit a keleti minareteket juttatják eszembe, ilyen a harangtorony is. A két nagy kupola ismét a reneszánsz eleme lehet, de a kupoladob a keleti építkezésre jellemző. Mi ez, ha nem egy stíluskompozíció? Az építés minden évszázada nyomot hagyott rajta. Nehéz volna körbejárni a templomot, hiszen jobbról rendház, öt kolostor, kolostorkert kapcsolódik hozzá.

Az elmúlt órában a templom melletti San Georgio-kápolnában vettünk részt szentmisén, ahol Ottó atya Szent Antal különös képessége, az

ékesszólás, a mindenki nyelvén értő beszéd bizonyítására választotta ki az evangéliumi részletet az Újszövetségből, „Az apostolok cselekedetei”-ből: „Amikor pedig eljött a pünkösd napja, és mindnyájan együtt voltak ... hirtelen hatalmas szélrohamhoz hasonló zúgás támadt az ég-ből... Majd ...lángnyelvek jelentek meg előttük, amelyek széteszlottak, és leszálltak mindegyikükre. Megteltek mind Szentlélekkel, és különféle nyelveken kezdtek beszélni, úgy, ahogy a Lélek adta nekik, hogy szóljanak... mindenki a maga nyelvén hallotta őket beszélni... „halljuk, amint a mi nyelvünkön beszélnek az Isten felséges dolgairól.” Álmélkodtak mindnyájan...” Ottó atya a prédikációjában Szent Antalról elmélkedett.

Tilos fényképezni! – jelzi a tábla a bejáratnál. Tehát mindent a szemnek, a szívnek!

Világos padozatú, igen tágas, nagyon gazdagon díszített templomba lépek. A kereszthajók találkozásánál, a kupola – mint gyöngyfüzér – alatt körbekerített szentélyben áll az oltár: éppen szentmise zajlik. A miséző pap hozzászokhatott a látogatók mozgásához. Az oltár fő szobra, a keresztre feszített Krisztus magasan kiemelkedik, alatta önálló bronzszobrok (külön-külön is bárhova helyezhetők lennének): Mária a kised Jézussal az ölében, tőle jobbra és balra Szent Antal és Szent Ferenc, mellettük a négy evangélista szobra, mind Donatello alkotásai. Az oltár falán a frízor – ugyancsak Donatello műve – Szent Antal csodatételeit örökíti meg. Körben oldalkápolnák sorakoznak, megannyi kis templom a nagyban! Mi is fegyelmezetten, csendben keressük fel Szent Antal kápolniját a baloldalon, hogy aztán ereklyéi előtt tiszteleguessünk.

Az utólag kialakított oldalkápolna előtti tágas templomtérből egészen átláthatom a teljes homlokzatot: öt félkör alakú boltív vezeti be a belső teret, a középsőben lépcsőszerű alapzatra épült „A Szent” kőkoporsóját magába foglaló oltár (gyertyákkal, feszülettel). Szent Antalt glóriával ábrázolja a fő szobor, ferences ruhában, kezében liliummal. Mellette két püspök bronzszobra. Az oltár két oldalán bronzangyalok ezüst kandeláberek tartanak. A boltívek, a belső mennyezet és a háttér freskói a Dóm építésének stádiumait idézik, igazodva a távlati rövidülés szabályaihoz. Az oldalfalakon márványdomborművek a Szent „beöltözését” és különféle csodatételeit mutatják be: Csoda a féltékeny férjjel, a szűz Carillával, a fősvény szívvel; a vízbe fojtott lány feltámasztása. A koporsó és az oltár körül hátatáblácskák köszönik meg a Szent közbenjárását, aki védőszentje a szegényeknek, az időseknek, a hajósoknak, a meddőknek, az éhezőknek. Ezért imádkoznak hozzá sokan, ezért adakoznak a „Szent Antal-perselybe” a fogadalmat tevők.

Ismét a templom közepére megyek, s a boltozatok fölé tekintek. Egy-szerű kazettás márvány mezőkben geometriai díselemek, a középsőben a kápolna címe, a Szent titulusa: „Divo Antonio confessori sacrum” (Az isteni Antonio szent gyóntatópap).

Ki volt ez a mindössze 36 évet élt, eredeti nevén Ferdinánd, portugál nemesi ifjú? Az útra készülve sokat olvastam az életéről, de most még Ottó atya előbbi szavai csengenek fülemben: Ő is ifjúként, 16 évesen lépett az ágostonos kanonokrendi kolostorba, szülővárosában, Lisszabonban. Sokat tanult: a Bibliát, latin nyelvet, elődei írásait. Aztán hátat fordítva a rangos és módos, sokszor politikai szerepet is vállaló kolostoroknak, a szegényekhez vonzódott, egyenrangú közösségi tagként akart élni. (Ez a XIII. század, most alakulnak a koldulórendek, most tevékenykedik Szent Ferenc is, Szent Domonkos is.) A marokkói ferences vértanúk a vértanúság iránti vágyat is felébresztették benne: belépett a ferences rendbe, védőszentet választott – Remete Szent Antal személyében –, felvette az ő nevét, s Marokkóba kérte magát az evangélium hirdetésére. Megbetegedése s egy tengeri vihar miatt Szicíliában kötött ki, innen ment az Assisi melletti Porciunkulába, a kolostorba, a ferences rend egyetemes káptalanjára. Itt találkozott Szent Ferencel. Ismeretlen volt a többiek előtt, de tán önmaga előtt is szónoki képessége. A sok tanulás meghozta gyümölcsét! Pappá szentelésükön társai közül neki kellett beszédet mondania, s ő előbb bátoritanul, aztán egyre lelkesebben szólt az evangéliumról. Átszellemült szavaiban a Biblia szólalt meg. Így lett ő az eretnekek (valdensek, albigensek, katharok) elleni „szóbeli” harc katonája Itáliában és Franciaországban. Az igazi elismerést akkor kapta, amikor Bolognában a ferencesek tanulmányi házát (egyetemét) alapíthatta meg, s ennek első teológiatanára lett. Mivel hű volt a ferences regulához, a „Szent Ferenc hűséges fia” nevet kapta, ő volt az „assisi Szegény” szegény tanítványa, s bibliai jártassága miatt IX. Gergely pápa „a Szentírás szekrényének” nevezte, szónoklatai eredményességét tekintve kortársai az „eretnekek pörölyének” tartották. A tévhitet vallók mellett más bűnösök – uzsorások, tolvajok – is megtértek. Padova és környéke lakosai átélessel hallgatták böjti beszédeit, lelki gyakorlatait, ezáltal megváltozott a közhangulat a városban, nagyobb lett a békesség. De a sok munka felőrölte gyenge egészségét. Arcellában (Padova mellett) halt meg 1231. június 13-án. Halála után 11 hónappal szentté avatta a pápa.

S a bazilika, amelyben most sírját nézem, eredetileg is neki készült, így hálálta meg a város tetteit.

Most a szentély mögötti, úgynevezett Kincs-kápolnához megyek. Lasan, méltóságteljesen halad a sor, hogy Szent Antal ereklyéit láthassuk: nyelvét egy arany, barokkosan gazdag kegytárgy őrzi, áll a mellszobrot idéző aranyozott, drágakövekkel díszített ereklyetartóban látható. Ezen kívül sok adományozott kegytárgyat helyeztek el a falmélyedésekben.

A templomlátogatás előtti szentmisén Otto atya Szent Antalhoz imádkozott, mi is segítségét kértük zárándokutunk folytatásához.

Majdnem két napot töltöttünk Rómában, ma ismerhettük meg a Maria Maggiore Basilikát, ma jártunk a Vatikáni Múzeumban, a Sixtus- kápolnában. Hazafelé utazunk.

Autóbuszunk Assisi, Szent Ferenc és Szent Klára városa felé visz bennünket. Rövid, ebéd utáni pihenőt engedek meg magamnak, s aztán tudatosan figyelem a vidéket. A sztrádán haladunk jól kiépített zajfogó fal mellett. A vidék sík, nem értük még el az Appenninek láncait. Magasba nőtt csontvárys cédrusok tűnnek fel, a lombos fák itt lombosabban, mint néhány napja Mariborban láttam. Hiába, délebbre vagyunk, előbbre jár a tavasz! Fényképezem a jelzőtáblákat: balra Gubbio 38, Citta di Castello 53, Cesena 173 (km), jobbra Assisi 16, Foligno 29, Spoleto 58, aeroporto 3 (km). Rákanyarodunk az assisi útra. Épülő – még ott áll a daru – s már kész emeletes lakóházak kisvárosra vallanak. Mediterrános lapos tetők eltérnek a nálunk megszokottól. Most messze ellátok: a távolban lankás hegyvonulat, szélesen elterülő „szoknyája” belesimul a síkvidékbe. A felszín hullámos kontúrja fölött igazi tavaszi az égbolt, a kék minden árnyalatával, s így, a fehér bodrozó felhőkkel még látványosabb.

Még mindig „vizs” az autópálya bennünket. Egész kis lombos ligetet hagyunk el balról, s már közvetlenül előttünk a hegy. Most magasabbnak tűnik. A hegy oldalában település fehérlik, s ahogy közelebb és közelebb érünk, már látható fenn a várszerű templom a kolostor falaival környékezve. Sp. 147 ASSISI zona industriale 300 m – olvasom az eligazító táblán, aztán: ASSISI S. M. DEGLI ANGELI nord. Tulajdonképpen célhoz értünk.

Bekanyarodunk a városba. Virágágyás közepén modern, segítségért kiáltó nőszobor, előtte információk. Balra a város „centro”-ját jelzi a nyíl, de mi jobbra indulunk el a szerpentin felé, az ókori és középkori csupa kő városka irányába. A fenyők csúcsai vannak velünk egy magasságban. Rálátunk az egész városra.

Délután négy óra lehet, még magasán fenn a nap. Közeledik a leszálás ideje, kézicsomagokat készítünk: fontos a fényképezőgép, s el ne feledjem a második babérkoszorút magammal vinni, hogy Szent Ferenc sírjához tegyem. Elértük a nagy parkolót. Innen egy kis mozgó mozgólépcsőn egy szinttel feljebb kerülünk, hogy tovább a kő kövezeten topogva, lassan-lassan haladva, izlelgessük az ódon hangulatot. Azt olvasom az útikönyvben, hogy Assisi és a környék kisvárosai is etruszk települések voltak eredetileg, e népnek volt sajátossága, hogy a hegyek oldalára vagy a hegytetőre építkeztek a római kor kezdetén. Nekem kedvesek a csupa kanyar, csupa lejtő és emelkedő, szűk utcák, az „állj félre, mert autó jön” kis terek, az utcára nyíló boltok, aprócska erkélyek. Szálloda kínálja – rögtön, sétánk elején – kínálatait. Két útvonalon érjük el a Bazilikát.

Magasan áll, a város legmagasabb pontján. Előbb a kilátást élvezem: messzire-messzire ellátok, arra, ahonnan az előbb érkeztünk. Védőbástya vagy csak fal mellett ereszkedünk le a felső templom bejáratához, közben megcsodálom a frissen nyírt zöld gypeszőnyeget, közepén a PAX sövényfelirattal. A modern lovas szobor – egy páncélba öltözött, lovával egyetemben a földet néző, vitézzel – vajon kit ábrázolhat? Don Quijotennek nézném, nem hiszem, hogy ő Szent Ferenc lenne.

Leértünk a felső templom bejáratához. A két egyszerű – kolostorszerű – kapu fölött a homlokzaton egymás fölött lévő két rózsablak s a tömör falfelület a román stílusra jellemző, de belül a gótikus hajó enyhe csúcsívei, ablakai, s Giotto gyönyörű freskói néhány évszázadot előre ugranak.

Mi most előbb még egy szinttel lejjebb megyünk az alsó templomba. Itt a felirat hirdeti: „Basilica Papale di San Francesco Assisi” (Szent Ferenc Pápai Bazilika, Assisi). A csúcsíves kapubéllet alatt itt is rózsablak, majd kettéválva két ajtó fölött egy-egy zárt loggia, mindkettőben szobor: Krisztus illetve Szent Ferenc. Egy kis köztes háromszöget szép, Ferencet ábrázoló aranymozaik tölt ki.

Belépek. Napnyugta van, így még szebbek a festett üvegablakok, sejtelmesebb a hangulat. Az oltár feletti boltív freskóit meg kell, hogy fejtssem: a női alakok szimbolikája a művészettörténet minden korszakában megjelenik. Itt az erényeket jelképezik (a Szegénységet, az Engedelmességet, az Alázatot, a Bölcsességet), míg a bűnök, a Gonosz állatok alakjában jelenik meg.

Baloldalon, mélyebb szinten találjuk a kriptát Szent Ferenc kőkoporsójával. Nem eltemették, hanem oltárra emelték. Az oltáron gyertyák, közepén a tabernákulum, rajta feszület két térdepelő szerzetessel s alatta egy örökmécsessel. A kőkoporsó felirata: „S. Francesco 1182-1226.” Az oltár előtti térdepelőre helyezem – most nyugodtan, tiszteletadással – a babérkoszorút, rajta magyar nemzeti szalagon: „Balatonlelle – 2008”. Lefényképezem, jó lesz majd visszaemlékezni a pillanatra.

Már megint itt hagyott a csoport Orsival, budapesti csoporttársammal egyetemben. Ketten keressük hát őket. Azt tudjuk, hogy most következik valahol a szentmise. A templomból kijöve jobbról kovácsoltvas kaput találunk. Nyitva van! A rendház udvarára visz bennünket, s ott két „atya” – akikkel németül tudok csak beszélni – eligazít bennünket. Megtaláljuk az altemplomnál is mélyebben egy dongaboltozatos kápolnában társainkat.

A szentély szerepét itt a legbelső rész tölti be, dobogóval, hátul téglafallal lezárva, azon feszület és egy Szent Ferencet ábrázoló keleties ikon. Az oltárt egy leterített asztal, rajta most már égő gyertya, a kehely és az ostyát tartó tálka. Ottó atya már beöltözött, fehér stólát tett fel, arany díszítéssel. A kántorok elkezdik az éneket.

Máté evangéliumából hallunk részletet: „...a tizenkettőt küldte ki Jézus. „Menjetek el, és hirdessétek, egészen közel van már a mennyek országa! Gyógyítsatok meg betegeket, támasszatok fel halottakat, tisztítsatok meg leprásokat, űzzetek ki ördögöket. Ingyen kaptátok, ingyen adjátok. Ne szerezzetek se aranyat, se ezüstöt, se rézpénzt az övetekbe, se tarisznát, se két felsőruhát, se sarut, se botot: mert méltó a munkás a kenyerére.” A prédikáció következik Ottó atya vallomásával. Elmondja, hogy különlegesen készült és vágyott erre az útra, s különösen Assisibe, mert legkedvesebb szentje – ha lehet legkedvesebb egy papnak – „az assisi Szegény”, Szent Ferenc”. És felidézi a gazdag posztókereskedő családban született Giovanni di Pietro di Bernardore gyermekkorát, a francia származású édesanya – akitől a „franciácska” olaszul Francesco nevet kapta – szerető, féltő gondoskodását, s apjának fia anyagi jövőjét építő szigorát. Gyermekkora gondtalan, mint a többi jómódú assisi család gyermekéé: harci játékokat játszik barátaival, mulatozik is, viszont az iskolába járást apja sem szorgalmazza: anyjától otthon tanulja az ő anyanyelvét, de a latint hibásan tudta, írni is nehezen. Már egészen ifjan nagylelkű volt másokkal szemben a pénzt illetően. Személyiségében különbözött apjától az értékek megítélésében. És szülővárosa történelme szólt közbe, hogy a világfí Ferencből másokkal együttérző testvér legyen: Assisi háborút viselt Perugiával, s ő fogságba került, megbetegedett. A keresztes háborúk időszakában vagyunk, ő is harcba indul. Most életcéljának egy közbülső állomásához érkezett el: lovag akart lenni, dicsőségre, hírnévre vágyott. De szíve mást diktált: végérvényesen szembefordult múltjával, a leprások pártfogója lesz. Nagylelkűen szétosztja családi boltjuk készletét a szegények között, apja ezért kitagadja. A filmről is elhíresült ruhátlanságával teljesen Istenre bízta magát, s kivonul, egyre növekvő számú „testvérével”, a városból. A romos San Damiano templomban a feszületen megelevenedő Krisztus látomása és szózata – „Ferenc, Ferenc, menj, javítsd meg a házamat, mert látod, hogy romokba dől!” – után pusztá kézzel, durva csuhában, saruban, valóban apostoli szegénységben kezdi újjáépíteni a templomot. 1209-ben 11 társával megy Rómába, hogy a pápa áldását kérjék a rendalapításra. III. Ince pápa megadja, regulájukat is elfogadja. Most alakult meg a ferences rend.

Ferenc nyitott szemmel járt, hazáján kívül is fontosnak tartotta a térítést, a szegényekről való gondoskodást, a tevékeny életet: Jeruzsálem, Marokkó, Spanyolország útjainak állomásai.

Miben egyedi ő? Abban, hogy a természetben, a virágokban, az egész élő világban Isten gondoskodását látta. Imái Istent dicsőítő himnuszok. A „Naphimnusz” (Canticum Fratris Solis – „A Napfivér éneke”) sorai-ban a teremtet világ zeng: „Mindenható, felséges Atyánk, hozzád száll a / dicséret, magasztalás, tisztelet és hála... Dicsérjen téged nénénk, a

Hold, meg a Csillagok,... bátyánk, a Szél,... kedves hógunk, a Víz,... öcsénk, a Tűz,... jószágos Földanyánk, / ki ... áldásait árasztja ránk: / mienk pompás virága a réten s gyümölcse a fán.”

Ferenc magán hordozta Krisztus sebeit, a stigmákat. De erről csak halála után tudtak társai. Az ő egészségét is az önsanyargató életmód ásta alá, mint Szent Antalét. „Én most utazom a mennybe.” – mondta. Halála után két évvel IX. Gergely pápa szentté avatta, s másnap már letette az assisi Szent Ferenc-bazilika alapkövét.

Szentmise után megyünk fel a felső templomba, hogy most már – mint Szent Ferenc sorsát, útját ismerő zarándokok – Giotto képein nézzük újra a történeteket. A több évszázados freskók egy része már restaurált, színei ismét ragyognak: az egyiken Szent Ferenc beszél a madarakhoz. A „Szent Ferenc virágoskertje” című mű segít nekünk ezt a képet életre kelteni: „Húgocskáim, madarak,... Isten gondoskodik rólatok... Inni ad folyókból, forrásokból,... ruházattal látott el benneteket, szabadságot adott nektek,... menedéket nyújt a hegyekben és völgyekben, helyet biztosít a fészekrakáshoz a fák lombos ágán,... szüntelenül áldjátok Istent!”. Látjuk, hogy III. Ince pápa jóváhagyja a ferencesek szabályzatát. A török szultán előtt tűzbe lépve bizonyítja hithűségét. Látunk egy karácsonyi képet, a kis Jézussal a jászolban, egy másikon Szent Ferenc a kardinálisok előtt áll. Halála körülményeit is ábrázolta a festő: a haldokló mellett az ő segítségével létrejött klarissza rend leányai – közöttük Szent Klára – imádkoznak. Aztán már a Szent Mihály lován láthatjuk. Összesen 28 jelenetben mutatta be a művész a Szent életét.

Beesteledett, fények gyúltak már a kisvárosban, amikor a templomból kilépünk. A kolostorépület kerengőjét, árkádjait csak távolról vesszük szemügyre, s már indulunk is ismét a csupa kő utcákon, zezzugokon. Nem sietünk túlságosan, van idő egy cukrászdába betérni, valamit vacsorázni, kilenc óraker lesz a busznál gyülekező, aztán indulunk a római zarándokutunkról haza, Magyarországra.

Azután ezt mondta Isten: Gyűljenek össze az ég alatt levő vizek egy helyre, hogy láthatóvá válják a száraz. És úgy történt. Azután elnevezte Isten a szárazat földnek, az összegyűlt vizeket pedig tengernek nevezte.

Biblia – Mózes első könyve

Ez igazi apály! – az Északi-tengernél, Rudiékkel (2010.)

Erre az útra már teljesen egyedül indulok, de szeretettel hívnak és várnak németországi barátaim, itthoni vendégeim.

Rudi és felesége, Anni (Münsterből) már legalább tízszer nyaraltak nálunk, Szilvia (Chemnitzből) még férjével, Wolfganggal ugyanennyiszer, az ő halála után új párjával, Harrival néhányszor. De igen sokszor hívott Regina és Dietmar (Mylauból) leányukkal, Stefanival együtt látogatásra. És szervezkedtek ők, mindannyian. Szabadságot vettek ki munkahelyükről néhány napra, megszervezték programomat – hol, hány napig leszek – és ultimátumot küldtek, hogy június 5-én várnak. Legalább 10 napra. Nincs mit tennem, tovább már nem odázhatom el, hát mennem kell. Bevallom, szívesen teszem.

Ez az út gondolataimban csak az enyém lesz, a helységek történelmi vonatkozásait elég, ha magamban felidézem, nem fogom fárasztani vendéglátóimat sem művészeti stílusokkal, sem híres személyek bemutatásával. Majd lefényképezek minden számomra érdekes látnivalót. De elsősorban hagyom, hogy a szabadságé, a könnyed időtöltésé legyenek napjaim.

Felgyorsítom a május végi, június eleji ház körüli munkákat. Siófokra megyek vonatjegyet vásárolni. Van a MÁV START-nak egy akciós ajánlata: 29,90 euróért utazhatok Európa sok városába és vissza (Az eurót a jegy szerint 270 forintért váltják). Jegyem a 174-es számú EC vonatra szól, június 5-én. Budapestről, a Keleti pályaudvarról reggel 5 óra 28-kor indulok, Drezdába érek 14.46-kor. Innen külön jeggyel utazhatok Chemnitzbe. A jegykiadó hölgy igen barátságos, kinyomtatja a teljes menetrendet oda is, vissza is. No, ez az úgy lerendezve.

Az ajándékokon kezdek gondolkodni. Szép legyen, könnyű, lapos, hiszen bőröndben, kézben kell vinnem személyes holmimmal együtt. A nők magyaros, himzett terítőt kapnak, a fiúk egy-egy üveg pálinkát Tamás fiam készletéből, Stefi – nagylány lévén – egy magyar recepteket tartalmazó német nyelvű szakácskönyvet, s mindhárom család egy-egy DVD-t Magyarországról: Szilviáék – igen szeretik a cigányzenét – a

Száztagú cigányzenekar koncertjét, Regináék Budapestről, Anniék a Balatonról kapnak filmet.

Negyedikén felutazom sógornőmhöz Budapestre. Itt alszom. Hajnali fél 5-kor megérkezik Ernő keresztfiam, hogy autóval vigyen ki a pályaudvarra. Időben indulunk el otthonról, számítva bármely akadályra. Azt mondják váró vonat nincs, csak váró utas. Megkeressük a 239. számú nemdohányzó, termeskocsit, s azon a 25. ülőhelyet, az ablaknál. Ilyen pontos meghatározásban még elveszni sem lehet! Keresztfiam felpakol. Ezúton is köszönöm. Elbúcsúzunk.

Röviddel indulás előtt egy népes, összeszokott, hangoskodó társaság száll fel. Hazafelé utaznak, németül beszélnek. Ha „szerencsém” van, velük töltöm az időt Drezdáig.

A szerelvény kihúzza a pályaudvarról, Budapest térségéből, Rákospalota-Újpest, majd Vác, Nagymaros-Visegrád következik. Kíváncsian szemlélem a tájat, az állomásokat. Errefelé a magamfajta zalai-somogyi lakos ritkán utazik. Kora van még, munkába indulnak az emberek. Sturovóhoz/Parkányhoz érünk. Ez már Szlovákia határállomása. Most ugyan nem jönnek sem határőrök, sem vámosok, csupán a kalauzcsera jelzi a másik országot. Az EC csak a nagyvárosok pályaudvarain áll meg, körülbelül óránként: Nove Zamky/Érsekújvár, Bratislava/Pozsony – tulajdonképpen még itthon vagyok – aztán Breclav/Boroszló, majd Brno/Brünn következik. Még van hely bőven, még kellemesen hűvös a kocszi levegője, még figyelem a tájat. A Duna mellékfolyóinak (a Vág-nak, a Zsitvának, a Kis-Dunának) az árterében fut a sínpálya. Mindenfelé talajvíz borítja a rétet, ligeteket látok, a víz egészen a vasúti töltésig ér, majdnem félő, hogy aláomossa azt. Közben olvasgatok. Tegnap – fiatalabb sógornőmet, Agit temettük – Peti fiam egy Új Embert vett nekem, ez lesz számomra a magyar szó a következő két hétben.

Prágában – déli fél egykor érünk ide – rengetegen szállnak fel. Hatalmas, szekrény nagyságú húzós kofferekkel birkóznak az utasok, dugig lesz a „teremkocsi”. Eddig egyedül ültem a kettős ülésen, most szomszédom is lesz. Sokan állnak, melegszik a légtér, már nem hallom a „hangoskodó” csoportot, elvegyültek a többi közé. Drezdáig még legalább két óra utazás, mozdulatlanul, melegben, már nem annyira kellemes. Mégis, amikor a cseh-német – közben volt még egy kalauzváltás – határhoz érünk, ismerős városok köszöntenek. Férjemmel, fiaimmal erre utaztunk autóval, amikor Boltenhagenba mentünk csereüdülésre. Decin még cseh város. A táj itt gyönyörű. A Labe/Elba hegyszirtek közt folyik, a vasúti töltést is közvetlenül a partján építették ki. Ahogy mi most nyugat felé tartunk, balkéz felől a folyót, jobbról a köves meredélyt látjuk, hálójával védve a falat az omlástól. Számolom a perceket, szeretnék mielőbb leszállni. Összekészítem csomagjaimat. Bad Schandautól még fél óra. (Itt ismét új kalauzt kaptunk.) Most izgulni kezdek. Sohasem jártam

a drezdai pályaudvaron, nem tudom milyen messze lesz az új vonatom a leszállóhelytől, mert mindössze 7 percem lesz az átszállásra, és még jegyet is kell váltanom Chemnitzig.

Egy magas peronra futnak be a nemzetközi vonatok. A miénk Berlinig közlekedik. A tölem telhető gyorsasággal leszállok, szemem már a távolban jár, keresem, hova kell majd átszállnom. Szerencsémre egyemeletnyi lépcsőn kell csak lemennem, csomagomat segíti levinni egy szállítószalag, rohanok a pénztárhoz, kicsit tolakszom, a pénztáros méltatlankodik – joggal –, de csak megkapom a „Fahrkartet”, Normalpreis, 1 Erwachsener, von Dresden nach Chemnitz másodosztályú kocsiba (egy útra 13.60-ért). Keresem a 12-es vágányt, nincs messze, már benn áll a vonat, már tele utasokkal, fölcipekedem, és indulunk is. Na, most veszek levegőt.

Szombat délután van. Családok utaznak szabadidős programra (a hátizsák, a túrabakancs jelzi ezt), háziasszonyok szállnak fel bevásárlószattyorral. Ez személyvonat, minden állomáson és megállóhelyen megáll. Bő egy órát utazom. Telefonálok Szilviának, hogy négy órakor érkezem. Tudom, hogy várni fognak.

Chemnitz nem túl nagy város, olyan embermértékű. Többször jártunk itt férjemmel, amikor még Wolfgang élt. A temetésére is eljöttünk. Wolfgang jól beszélt magyarul, mert munkahelyén magyar vendégmunkások is dolgoztak irányítása alatt (művezető volt). Nála szívélyesebb, vendégszeretőbb, adakozóbb embert nem ismertem. Ha valamit megdicsértünk, ha valami tetszett, percek múlva már a miénk volt. Egy emeleti bérlakásban éltek, s él Silvia ma is, de ide varázsták a természetet akváriummal, a terasz kis zöldségeskertjével, a virágokkal. S volt még egy kis tulajdonuk: egy kis hétvégi kert (a város egy erdős részében még az NDK idején alakították ki a városlakóknak), ahol egy kicsi faház, néhány tő szőlő, virágok, vetemények s egy kis halastó (medence) biztosított számukra kikapcsolódást. Sokszor meglátogattuk mi is e kis birtokot. Wolfgang vicces ember volt. Az alig levelező szőlőre rákötött egy fűrt, viruló, piros műszőlőt, lefotózta, s elküldte nekünk májusban a fényképet, hogy az ő szőlője már érik. És még nagyon sok történetem volna róla.

Közeledünk. A város pályaudvarát most modernizálják, átépítés mindenütt, új jegykiadók. Persze nekem ez úgy sem jelent semmit, hisz eddig mindig autóval jöttünk. Harri integet, Szilvia is szalad. Öleléssel üdvözljük egymást, Harri mindent bepakol autójába, s indulunk az Arno-Schreiter Strasse 39-be.

Itt már minden ismerős. Csak az azóta kicserélt bútor új a nappaliban, konyhájuk a régi. A legtöbbet a kis balkonn változott: mobil ablakokkal tették zárhatóvá, fűtést szereltek ide is, fonott garnitúrájukat ismerem. A most kinyitott ablakokban muskátlik virulnak. Az asztalon, vázában egy

különleges „művirág”: felhős időben lehajtja liliomát, napos időben felemeli a fejét.

Bier? Kaffee? – az első kérdések, tudom, hogy náluk elmaradhatatlan délután a „Kaffeetrinken”. Aztán elszállásolnak. A nemrég elhunyt Hilde mama lakásának egyedüli lakója leszek a szomszéd házban. Szilvia mindenre gondolt (igen jó háziasszony): ágyat készített, törölközők, pipereszerek a fürdőszobában, a hűtőben italok, egy-két apróság.

Hatra vacsorára várnak. A szakács most Harri: hústekercset készít – nagyon ért hozzá – krumpligombóccal (ez készen kapható). Amíg elkészül az étel, a teraszról gyönyörködöm a háztömbök közti füves park fáiban, bokraiban, a járdák mellett kialakított virágágyakban. Vacsora után elbeszélgetünk a családról. Mindenkit ismernek: Tamást, Pétert, Icát, Juditot s az unokákat. Beát már pár hónapos korában sétáltatta Szilvia a babakocsiban, s ő most érettségizik. Hát ilyen régi az ismeretség és a barátság. Tőlük kapott Bea is, Gabó is „Schultüttét”, amikor első osztályba mentek.

Anni telefonál, majd Regina is, hogy megérkeztem-e.

Megbeszéljük a holnapi programot: átruccanunk Csehországba tanokolni és néhány dolgot vásárolni (ők így szokták), ebédelünk egy kedves hegyi vendéglőben, s délután kimegyünk a temetőbe az én elhunyt uram elhunyt 120 éves barátjának sírjához. Hétfőn indulunk Anniékhoz, Münsterbe.

Minden úgy történik, ahogy elterveztük.

Hétfő, június 8-a. Az most mindegy, hogy milyen névnap. Reggel nyolckor indulunk. Soha gondtalanabb utazásom nem volt. A hátsó ülésről arra nézek, amerre akarok, oda visz Harri, ahova Szilvia mondja. Valami mégis tudatos bennem: a fényképezést utam dokumentációjának tekintem. Az útjelző táblák majd segítenek az eligazodásban. (Harrinak nem kell ezeket nézni, mert GPS-ébe beprogramozta a „Münster, Gelmerheide 40.” címet, s az ő kis készüléke sok „balra fordulj”, „jobbra fordulj”, „tovább nn métert”, néhány „újratervezés” után úgyis a célba visz bennünket.) „Frankfurt a. M.”, „Kassel”, „Eisenach-West” egyenesen a 4. számú autópályán. Hosszú alagúton haladunk át, s Kassel után már megjelenik Münster a táblákon. Akkor mégsem tévedtünk el.

Számomra új, néha félelmetes az itteni vezetési stílus. A 200 kilométeres átlagsebesség nem ritka, igen merészek a német sofőrök az előzésben. Szinte hullámszik az autósor az „előzők-visszatérek” manőverektől. Persze, nagyon jók, erősek járműveik. Harri viszonylag visszafogott, 180-nál nemigen megy többel.

Délután két óra körül érünk Münsterbe, kicsit túl kell mennünk a városra (az autópálya Hollandia irányába megy tovább), s aztán alsóbbrendű út visz bennünket Anniék otthona felé, sőt a GPS egyenesen a ház elé navigálja autónkat. Könnyű felismernünk a bejáratot, mert Anni

táblát készített fogadásunkra: „Zimmer frei! Parkplatz – Dusche – Sat” – így szokta látni Magyarországon.

Itt is „Kaffeetrinkennel” kezdünk, süteménnyel gazdagítva, Bierrel folytatjuk. Átadjuk az ajándékokat, Szilviák is hoztak. Mindez a teraszon történik.

Annick lakása más, mint a megszokott. Egy háromszintes, háromlakásos ház szuterinjében laknak. Az összkomfort teljes, csak minden félíg a földben van. Ahogy elmondják, ez jó télen, mert melegebb a lakás, jó nyáron is, mert akkor meg hűvösebb. A teraszuk falának magasságában van kiskertjük. A három család számára a szuterin egy részében közös mosó- és szárítoszobát alakítottak ki.

Különös maga a városrész is. A „-heide” utótag pusztát jelent. Ma egy kis kertváros képét mutatja, ahová kijön Münsterből a helyijáratos busz, ahol tipp-topp kertekkel körülvett, kerítés nélküli házakban laknak az emberek. Ez a nyitottság a bizalom jele. (Útközben is láttunk nyílt úton, buszmegállóban ott hagyott kerékpárokat, lakat nélkül.) Vakolat nincs a házfalakon. A piros téglá – de mindenütt egyforma – látszik. (Moszkvában ilyen vakolatlanok az emeletes házak falai is. Azért – mondta Luda, a háziasszonyunk –, mert a sok mínusz fokos hideg úgyis lemarná azt.) Lehet, hogy itt is nagyon hidegek a telek, hiszen az Északi – tengertől alig több mint 150 kilométerre vagyunk.

Uzsonna után sétálni indulunk a „kertvárosban”. Mintha faluban járnánk: patak, benne kacsák, kerékpározó emberek az utcán, réten megyünk keresztül, lovak legelnek rajta, megművelt szántóföldön hosszú sorokban spárgaültetvény, egy kis tiszta vidéki levegőt szívunk. Este Rudi bekapcsolja az elektromos grillsütőt, vastag hússzeleteket süt, Anni kész salátaféléket tesz az asztalra, Harri a sörfelelős, nekem semmi dolgom. Nyugszékbe ülök, lábamat kinyújtom, s helyi újságot olvasgatok. A „körülbelül” tartalmat megértem.

Vacsorázunk, s aztán a terveket beszéljük meg, bár ebben a házigazdák döntenek elsősorban: holnap autóbusszal bemegyünk Münsterbe, városnézésre; holnapután Hollandiába utazunk, majd egy napi pihenő után az Északi-tengerrel randevúzunk.

Korán ágyba kerülök. Agyam elfáradt az egész napos német szöveget figyelve, pihenésre van szükségem. Hoztam magammal útikönyvet, elolvasom, mit kell tudni Münterről (magyarul).

Eddig igazából csak a 1648. évi híres westfáliai béke kapcsán ismerem ezt a várost. A harmincéves háborút itt zárták le a résztvevő felek: a német római császár, III. Ferdinánd és a katolikus országok, Franciaország és Spanyolország képviselői (a császár megbízottai Osnabrückben folytattak tárgyalásokat a protestáns unió tagjaival). Sok mindent eldöntött ez a békeszerződés Európa sorsáról: mivel eredetileg vallásháború volt ez a küzdelem a katolikus és a protestáns országok között. Fontos

döntés volt, hogy megerősítették az 1555. évi augsburgi vallásbékét („Cuius est regio, eius est religio”, vagyis „Akié a hatalom, azé a vallás.”), területek, tartományok cseréltek „gazdát”; itt ismerték el Svájcot és Hollandiát önálló államnak. Káros volt a béke Németországra nézve, mert 300 hercegséget, fejedelemséget ismert el. Ettől kezdve a császári hatalom szinte névleges lett, mert a birodalmi gyűlés egyhangú szavazata kellett egy törvény megszületéséhez (Ez 202 állandó tagot figyelembe véve szinte lehetetlen volt.). Kik lettek tehát a nyertesek? Franciaország és Svédország. (Tudnia kell ezt mindenkinek, aki elvégezte a középkorola második osztályát!)

Münster a Dortmund-Ems-csatorna partján terül el. (Már csak szép lehet! A folyó, a víz, a tó vagy a tenger megszépíti a városokat!) Neve a „monasterium” (kolostor) szóból származik. Ez kora középkori része a történetnek, bár az ókorban már kereskedőtelepülés volt itt az Aa folyó gázlójánál. A virágkorban a Hanza-szövetség tagja lett, ez felvirágzást hozott. Templomok, patríciusházak épültek. Voltak nehéz időszakok az itt élők életében is, a háborúk – mindegyik – rajta hagyták nyomukat, de újjáépítették, s ma gyönyörű.

Megvirradt. Anni – ahogy nálunk, Balatonlellén is szokta – már korán kávézik, cigarettára gyújt, csak itthon nem olvas mellette. Rudi a közeli pékségbe megy friss bagettért, a hozzávalókat korábban megvásárolták. Kellemesen hűvös a terasz, be-beköszönnek a szomszédok, jó étvágyat kívánnak. Kerítés náluk sincs. Így olyan közel vannak egymáshoz az emberek!

Ma a nagyvárosba megyünk. Az autóbusz-megállóhoz sétálunk, nincs messze. Tart még a tanév az iskolákban, sok diák száll fel. Fehér és sötét bőrűek. Tökéletesen beszélnek a németet a néger kislányok is, Anni mondja, hogy ők már itt születtek. Sok a vegyes házasság, ezt már megszokták a német emberek.

Weszfália fővárosába érkeztünk. A városmag olyan ódon, és olyan friss, és olyan díszes! Mintha tegnap festettek volna ki minden házat! A macskaköves sétálóutca tágas, a ház sor szorosan egymáshoz illesztett épületei tipikus középkori, lépcsőzetes homlokzatúak. A földszinten lévő üzleteket árkádsor védi. Rengeteg városi zászló függ az emeleti ablakokból (sárga-piros-fehér). Valamilyen ünnep, évforduló következhet, vagy vendégek fogadására lobogózták fel a házakat. Az autós közlekedés utcáiban széles járdák szolgálnak nekünk. Ez biztonságos! – gondolom, de mégis megrettenek, amikor nagy sebességgel kerékpárosok húznak el mellettem. Rudi figyelmeztet a járda külső sávjának piros színére: ez a kerékpáros sáv. Ott meg ők tekerhetnek teljes biztonsággal. Ezt még meg kell szoknom!

A középkori városkapu megmaradt árkádja alatt megyünk át. Szemmemnek kissé magasan egy dombormű zárja a kaput, messze van, fel-

ismerek egy férfialakot, aki óvón nyújtja karját és egy leveles ágat a kisgyermeket tartó nőalak fölé. Alatta a szöveg segít az értelmezésben, bár a távolság miatt nehezen tudom elolvasni. Ennyit látok: „Sanctus Jozephus deiparae sponsus conveni nostri patronus” (Fordításomban: Szent József, az isteni pár jegyese, járj közben, mi patrónusunk.) Így van ez, ha a kövek beszélnek! Mint ahogy üzennek az utcakövezetbe beépített csatornafedeleik is: „Stadt Münster – 1200 Jahre – 1993 – Tiefbauamt” (Az utolsó szó a mélyépítő vállalat megnevezése.), „350 Jahre Westfälischer Friede – 1648 – 1998” A csatornafedél közepén kis dombormű békegalambot ábrázol, olajággal a csőrében. A Városházhoz értünk. Hivatalosan is látogatható. Előterében középkori páncélok, fegyverek. Bemegyünk a „Béke-terembe”, a „Friedenssaalba”. A második világháború után épített, modern faburkolatú terem, de mégis történelmi a miliője. Konkrétan itt írták alá a weszfáliai békét május 15-én – bár a tárgyalások már évek óta folytak itt is, Osnabrückben is – III. Ferdinánd, XIV. Lajos és IV. Fülöp. Festmények idézik személyüket, követeiket. A spanyol király szerepét a katolikus egyház is nagyra értékelte, hiszen a római Santa Maria Maggiore-templom bejáratánál külön szobrot állítottak neki, mint a katolikus hit védelmezőjének. (Két éve láttam.)

Kedves, ódon vendéglő teraszán ebédelünk. A vándorkereskedőről nevezték el („Kiepenkerl”), szobra az étterem előtt magas obeliszken áll, ivókúttal egybeépítve. Figurája élethű: köpenyben, sapkában, csizmában, kezében vándorbottal, hátán puttonyszerű hátizsákkal. Mi lehet benne? Szerszámok? Áruféleségek? Ez titok marad.

Weszfália legnagyobb temploma felé sétálunk. A „Dom St. Paul” hasonló szerkezetű, mint az aacheni: előbb a csarnokot építették meg (a XI-XIV. században), aztán ragasztották hozzá körbe a kápolnakoszorút. A bejáratnál tájékoztatót olvasok: „Sankt Paulus-Dom zu Münster” Die Katedrale zu Münster ist die größte Bischofskirche Westfalens.” (A katedrális Westfália legnagyobb püspöki temploma.) Az istentiszteletek rendje, a nyitva tartás ideje olvasható.

Fényképről néz ránk Edith Stein, apácaruhában. Tudom róla, hogy a holokauszt áldozata lett. Elolvasom hát életrajzát a kép alatt: 1891. október 12-én született egy zsidó családban. Asszisztense lett Freiburgban Edmund Husserl filozófusnak. Tanárnő volt Speyerben, és referense a nősegítésnek. 1932-től Münsterben a Német Egyetemen a pedagógia tudományának docense. 1933-tól nem taníthatott, mert zsidó volt. Belépett – meghívásra – a kölni karmelitákhoz. A „Teresia Benedicta a Cruce” nevet viselte a rendben. Az 1938. évi pogrom után a Karmel Hollandiába menekült, ahol öt később letartóztatott, és Auschwitzban 1942. augusztus 9-én meggyilkolták. (51 éves volt) Halálával felszólítja nővéreit: „Komm, wir gehen für unser Volk.” II. János Pál pápa 1998.

október 11-én szentté avatta, a liturgiában halálának napján emlékeznek rá.

Megörökökíthető emlékeket keresek a templomban. Szent Pál lefejezését egy dombormű mondja el: római katonák karddal támadnak a majdnem mezítelen apostolra, fejénél egy papi palástban térdeplő személy imádkozik. Gyönyörű ezüst oltár a megfeszített Krisztussal egy oldalkápolnában. Megtalállok egy emlékkövet a kövezetben: „Ich bin heute nach Münster gekommen, um dieses grab zu besuchen und um hier zu beten; 1. Mai 1987- Johannes Paulus II. (alatta a pápai címer bevésve)”

A Dómon kívül a Szent Lambert-templomot keressük még fel, gyönyörű gótikus ablakaival kívül is, belül is; hálóboltozatos mennyezetével valamelyest a kölni dómot idézi.

A Promenádon sétálunk, magyar szavakra figyelek fel. Megszólítom honfitársaimat. Nyíregyháziak. Itt dolgozó ismerőseiket látogatták meg. Milyen kicsi a világ! – szoktuk mondani. Valóban.

Lepihenünk egy cukrászda teraszán, különlegességet rendel: fagylaltkehely kávéval, habbal a tetején.

Köszönöm vendéglátóimnak e szép napot.

Tulajdonképpen az én kedvemre megyünk Hollandiába. Rudiék lakásától úgy negyven kilométerre az országhatár. Anni sokszor elmondta, hogy bevásárolni el-elmenni az első holland városba, Enschede. Szilviáék sem jártak még ott, nekik is újdonság lesz.

Hátul ülök a kocsiban, kezemben a fényképezőgéppel. Mindent szeretnék megörököltetni. Eddig csak földrajzi térképekben látott városok neve jelenik meg a jelzőtáblákon: Hannover –Amsterdam 156 –A 35 – Almelo 26 – Hengelo 16 –Enschede-West 6. Csak egy ugrás, s már ott is vagyunk.

Sík, lapos területen visz az út, mindenütt szélkerekek forognak, kicsit „Don Qijote”-s gondolataim támadnak. Több helyen igen ésszerűen felépített családi tanya áll. A lakás közel az úthoz, a gazdasági épületek (istálló, szérű, pajta) kissé elkülönítve, de az egész mégis szerves egységet alkot. Minden rendezett. Most egy iskolabusz érkezik, egyetlen fiú száll le, kerékpárjára ül, amely lánc és lakat nélkül is megvárta, s hazakerekedik.

Újabb tábla jelzi, hogy megérkeztünk. Rudi biztonsággal halad a városi sávokban is, a piac felé visz bennünket, a mélygarázsban parkol. Mintha otthon járna!

Mit is keresnénk először Hollandiában, mint a virágpiacot. Temérdek stand! Polcra rakott sorokban és függő cserepekben mindenféle színű és mindenféle fajta virágcsoda: lakásba való és kertbe kiültethető, kész kompozíció és vágott, szálas virág, örökzöldek és kaktuszok. Amit szem, száj kíván! Gerbera és szegfű, petúnia és muskátli. Kár, hogy

elmúlt a tulipán szezonja. Jó lett volna hazájában találkozni a tavasz virágával!

De a piac óriási. Az illatról érezzük, hogy a sajtbódék felé haladunk. „DAGMARKT” Kaashandel B.Laarhuis DE KLANDER” A polcokat megtöltik az érett sajtkorongok, az üvegtárlóban ugyanilyenek felszeletelve, darabolva. A pult végénél egy szoborkecske – kék nyakkendővel – reklámozza a mellette lévő kecskesajtot: „Aktie! Hollandse Gatenkaas – Per kilo 6.95” euro.” Ajándékba viszek két fiam családjának. Nyolc szeletet kérek nekik s egyet magamnak, kóstolónak.

Nagy, nyitott sátorból szálló illat elnyomja a sajtét: itt friss, ropogósra sütött „tengeri herkentyűket” árulnak. Szívesen megkóstolnám ezt is, de a német vendéglátóim lebeszélnek, hogy itt drága, s holnapután úgyis az Északi-tengerhez utazunk, majd ott veszünk, ott olcsóbb. (No, majd meglátjuk, így lesz-e!)

Szuvenírrrel azért meglepem magam, magam: kis porcelán szélmalmot veszek: apró házacska, rajta a malom építménye, ennek tornyában forgó szélkerék. Tényleg forog!

Városnéző sétára indulunk egy pohár ital után. Valamilyen ifjúsági találkozó lehet itt, mert maskarás fiatalok csoportosan hangoskodnak az utcán. Engem ez kicsit riaszt, túl nyugati ez a nyüzsgés. De látok kedves utcákat is, ahol emberalakokat formáztak meg a szobrászok: az egyik férfi – öltönyben, kalapban – a színház homlokzatára néz (Szilvia mellé áll, lefényképezem őket), másutt egy valóságos kanapé áll a járdán betonból: sárga, kétszemélyes, háttámláján két nagy piros szív hívja a fáradt, vagy szerelmes járókelőket. Rudit itt fényképezem le.

Hazaérkezésünk után az idő már a semmittevésé. Az otthoniakra gondolok, Anni számítógépe elé ülök, hogy e-mailben beszámoljak napjaimról, Tamásnak írom, ő meg majd továbbküldi Péternek. Kicsit hosszúra sikeredik a levél, Anni csodálkozik: Azért nem kell regényt írni! Aztán megmutatja Lelle honlapját. Elmondja, hogy rendszeresen megnézi, mik a hírek ott, tudja, mi történik. Szép gesztus ez részükről! Valóban, Lellét második otthonuknak tekintik. Ha megérkeznek hozzánk, azt mondja: Eljöttünk otthonról, hogy itthon legyünk. Rudi az autójára a német és a magyar zászlót is kitűzi. Látom szobájuk falán a kis grafikákat, apró festményeket, amelyeket elutazásukkor tőlem kaptak ajándékba.

Az esti társalgások mindennaposak. Ilyenkor ők négyen saját anyanyelvi ritmusukban beszélnek, de ha hozzám szólnak, lelassítják az ütemet. Egy darabig követem őket figyelemmel, aztán „agyam elfárad”, s ágyba térek. Olvasgatok. Német újságokat. Azon veszem észre magamat, hogy németül gondolkodom, amikor a napi eseményeket összefoglalom, amikor a másnap jut eszembe. S egyre gyakrabban a majdani, otthoni teendőim. Már hat-hét napja Németországban vagyok.

Újabb napra virradtunk. Ma gyalogosan mutatják meg nekünk szűkebb pátriájukat, Gelmerheidét Rudiék. Anni munkahelyére sétálunk először: egy sport- és tréningcentrumba. Ennek büfájében dolgozik, felszolgáló és szakács is, amennyiben a grill- és mikrosütőben készíthető gyorsételeket tálalja a vendégeknek. A létesítmény társalgója találkozási hely a lakosoknak, itt szoktak összejönni – elsősorban a férfiak –, ha a német válogatott rangadót játszik. Ilyenkor kivetítőn együtt nézik a meccset, s együtt ujjongnak, amikor gólt rúgnak. Nemzetközi hely ez: a teremben sok országnak a kis zászlaja függ, s két külföldi zászló közt mindig egy fekete-piros-sárga.

A centrum felé haladunk, mert az is van a kis kertvárosnak. Hétköznap a kiskertekben dolgozgatnak, gyomlálnak, palántáznak, kerítést festenek, boltba igyekeznek az emberek. Mindenki köszön a másiknak. Egy utcai, modern Madonna-szobor előtt megállunk: az egyenes tartású, fiatalos arcú nőalak hatalmas, karjaival szétnyitott köpenyben öt gyermeket ölel át, a hatodik, aki már nem fért a gyámlító ölbe, térdelve nyújtózik fel hozzá. Mindez terméskövekből rakott talapzaton áll, futó borostyánnal, nyíló piros muskátlival (ők gerániumnak hívják), apró tujabokrokkal körülvéve.

A templomba térünk. Római katolikus, nem protestáns. Modern. Fala csak fehérre festett, a padok is simára csiszoltak, de a kegytárgyak, a szobrok életszerűek. Krisztus megjelenítése uralja: Szűz Mária a gyermek Jézust tartja (szobor), egy Piéta, miként Michelangeloé, sok-sok égő gyertyával körülvéve, s az oltár mellett az apszisban álló feszület, a megfeszített Krisztussal. A szokásos húsvéti gyertya sok-sok másik gyertyával körbevéve jelzi, hogy még nem múlt el teljesen a feltámadási ünnepkör. Ebben a templomban bér málkoztak Rudiék nagyunokái.

Sétánk során van időm a „csupa téglá” házakat, a kedves, kerti, egyáltalán nem giccses dekorációkat, a formára nyírt puspáng- és tujabokrokat szemügyre venni. Kedves település!

Nos, az északi út! Ha már ilyen közel vagyunk Európa pereméhez, lássuk azt is! Amennyire csak egy ugrásra van a holland határ, annyira távol a mai célpontunk. Vajon megéri-e?

Ismét a közúti táblák navigálnak engem. Rudit nem, ő fejből tudja, merre kell vezetnie.

Távoli városok nevét olvasom: Oldenburg, Wilhelmshaven (ez a legnagyobb kikötő a Keleti-Frízföldön), megjelenik Bremen, Hamburg is. Előbb autópályán, majd alsóbbrendű úton haladunk. A terület egyre laposabb, errefelé is forognak a szélkerekek. A tenger felé közeledve egyre alacsonyabb a tengerszint feletti magasság. A part mentén már csak három méter.

Csak 6 kilométerre vagyunk Norddeichtől. Ide igyekszünk.

A városka egy lapos, széles félsziget legnagyobb fürdőhelye. Mégsem a sekély partvonalat keressük fel először, hanem az öbölben a kompki-kötőt, ahonnan gépkocsikat is szállítanak a Fríz-szigetek egyikére, Norderneyre. Itt írta Heine, a németek Petőfije, a „Die Nordsee” című útirajzát. (Ő hosszabb időt töltött itt, több arcát láthatta a tengernek: „...gyakran úgy érzem, mintha a tenger... a lelkem volna... lelkem mélységeiből... csodálatos virágképek bukkannak fel, illatoznak, ragyognak és eltűnnek... Egészen csodálatos hangulat fog el, ha alkonyatkor egymagamban járom a partot – mögöttem lapos dűnék, előttem a hullámozó, mérhetetlen tenger, fölöttem az ég óriási kristálykupolája – ilyenkor kicsinynek érzem magamat, mint a hangya, s lelkem mégis egész világgá terebélyesedik.”) Erről a szigetről hajójáratok indulnak a környező szigetekre, Helgolandra is. Valaha Norddeichből is indultak hajók, de mostohán bánt partvonalával a tenger, feltöltötte azt, s ezért lehetetlen a hajójáratok indulása innen.

Ma hűvös, kissé esős idő van. Üres a füves tér, amelyen máskor családok piknikeznek, üresek a napozókosarak, amelyekben az „északi napfényt” próbálják összegyűjteni a nyaralók. Hol a tenger? A pázsitot a távolban alig látszó, szürkés-feketés széles iszap, hordaléksáv választja el az Északi-tenger vizétől. Olyan apály van most itt, amilyent csak produkálhat egy tenger! No, ha itt fürödni akarok, meg kell küzdenem e süppedős, a legkevésbé sem biztonságos dűnével. Feladom fogadkozásomat, miszerint ahol vízpartot érek, legalább megmártózom, vagy lábamat megfürdetem. Egy kiépített „dűnejárdán” Rudi mégis odamanőverez a vízhez, egy kis üvegben mintát vesz, hogy hazavihessem Magyarországra távoli üdvözlésként. Kagylókat gyűjtök: nem túl díszesek, olyan szürkék. Valahogy itt minden szürke. Az Adria partja jobban tetszik. Bocsánatot kérek a helyiektől!

Visszafelé a tengerpart kisvárosain keresztül kanyargunk. Apró üzletek, ajándékboltok s közvetlenül a tengerparton éttermek vannak. Keresünk a „tenger gyümölcseit”, de se nyersen, se friss ropogósra sütvé nem találjuk. Se olcsón, se drágán.

Szépen kiépített partszakaszon állunk meg, „Lord Nelson” admirális nevét viselő „Restaurant”-ba térünk be ebédelni. A bejáratnál táblák reklámozzák a „Jever”sört.

Rendelünk. Mindenki maga választ. No, én ráhibázok: valamilyen „blau” halat kérek. A többiek hagyják, bár megmagyarázzák, hogy ez nyers, kék (talán) hering valamilyen körettel. Megízlelem. Egy falat elég is volt! Szilvia feláldozza magát, ételt cserélünk. Ő már evett ilyen kék micsodát. Sör, kávé. Ezek hasonlítanak az otthoni ízekhez.

Néhány ajándékot itt is találok. A híres „hamisított” 4711-es kölni kölni kapható egészen kicsi üvegcsékben, 20 darab egy díszdobozban. No, ebből mindenki kap majd: a családtagok, a rokonok, a szomszédasz-

szonyok, a doktornő és asszisztense, kollégák, meg, még akiket szeretek. Anni kiskertjébe vesz egy szélforgó sirályt. Ahogy megfogja, pörögni kezd a kezébe, amíg zacskóba nem dugja őt.

Már világítanak a kisvárosok fényei, amikor közelítünk otthonunkhoz.

Megköszönöm Anniék szívélyességét s a mai egyszeri (gondolom, nem fogok többet ott járni) északi kirándulást.

Időnk elfogyott Münsterben. „Hazafelé áll a kocsi rúdja” – szól a magyar mondás. Holnap sofőrt cserélek: Harri visszavisz Chemnitzbe, az ő otthonukba.

Ölelések. Danke! Auf Wiedersehen! Magyarországon, bei uns!

Harri elemében van. Száguld. 220, 230 kilométert jelez az autó mutatója, de még így is van, aki lehagy bennünket. Istenem! Csak egyszer kiszállhassak! De nem áll meg egészen hazáig, csak, amikor bekanyarodik egy számukra ismerős étterem elé, s ebédre hívnak.

Németországi vendégeskedésem utolsó periódusa következik. Még egy házaspár vár otthonába, hogy viszonzozzanak sok magyarországi, lellei, Hunyadi utcai élményt, s ami tőlem és családomtól tellett, barátságot.

Dietmar és Regina is régóta nálunk tölt nyaranta néhány hetet. Az ő lányuk a „harmonikás” Stefani, akit 3 éves korában ismertem meg, s ma felnőtt nő. Mylauban élnek, Vogtland egyik mesés, történelmi városában.

12-én, szombaton érkeznek értem Chemnitzbe. Szilviák és ők most találkoznak először személyesen, eddig telefonon egyeztettek programról. Bemutatkozás, kávé, sütemény a találkozásra és megismerkedésre. Én vagyok az összekötő. Két perc után kiderül, hogy Harri is Vogtland egyik városában született, s már dagad is keblük a „honfiúi” büszkeségtől. Mintha ez a tájegység – nem politikai vagy közigazgatási terület! – valóban külön ország lenne, ahogy a neve is mondja. Elragadtatva szólnak szépségéről, erdőiről, tavairól, patinás városairól, barátságos falvairól. Szilvia nem járt még ott, Regina szívélyesen hívja, látogassanak el majd egyszer hozzájuk. Én meg örülök, hogy ilyen szép helyre, az otthonukba visznek e barátságos, csupa szív emberek.

Dietmar legalább olyan gyorsan száguld, mint Harri, Regina nyugtat, ő már megszokta. Zwickau irányába, délnyugatra utazunk. Az autópályától balra látszanak az Érhegység erdői, aztán Reichenbach városnál (Stefi most itt lakik párjával, Krisztiánnal) jobbra fordulunk, s kis falvaikon át, dombokon keresztül közelítjük Mylaut. Vára messzire kiemelkedik, ott, attól nem messze áll Dietmarék lakóháza.

Hirschstein Weg (Szarvaskő utca) 12. Stefiék várnak bennünket. A nagylány megterített, melegen tartotta az ebédet. Előbb egy „Prosit!”, aztán „Fleischrolád” krumpligombóccal, desszertnek fagylaltot kapunk.

Elszállásolnak. Stefi hajdani szobáját kapom meg a manzárdban.

Lakóházukat ők maguk újították fel nemrég. Az utca mentén hosszan helyezkedik el, szorosan a járda mellett, a másik oldalon kis udvar (kert, grillező) mélyen futó patakkal, meredek parttal határolva. Kicsit szűk az egész házhely, éppen ezért minden tenyérnyi terület nagy gonddal megtervezett, ápolt, esztétikus, barátságos. „Kleine, aber meine!” – ez az ő családi szlogenjük, igen sokszor hallom ezt, mindig büszkeséggel mondják. Az alsó szinten – felesleges részletezni – a konyha (mosogatógéppel), fürdőszoba és külön zuhanyzó, nappali és a szülők hálósobája. Fölfelé minden Dietmar ügyességét, szorgalmát dicséri: beépített szekrény a felvezető lépcső mellett és alatt, falépcső, faburkolat a manzárd mennyezetén, a fal mentén mindenütt tolóajtós szekrénykék a hely maximális kihasználtsága végett. Ezeket a praktikus ötleteket érdemes továbbadni!

Még ma egy kis séta következik a városban.

Előbb a „mi utcánkat” mutatják be, annak is az egyik kanyarjában – a patak fölött – kialakított kis teret: szalonnasütő, asztalok, padok. Itt szoktak összejönni „csak úgy” az utcabeliek „közösséget építeni”. Büszkéek rá! Távolban innen is jól látható a híres vár, a város fő nevezetessége. Autóval megyünk végig a csupa kanyar, csupa hegy-völgy utcákon, s a másik nevezetességgel ismerkedem, részletesen.

Ezen a tájon fut a Göltzsch folyó, völgye akadályt jelentett a XIX. században kiépülő vasútvonalnak, ezért völgyhidakat, viaduktokat építettek föléje. A „Göltzschtalbrücke” Mylau szimbóluma lett, emléktárgyakon viszik szét hírét az ide látogatók.

1846 és 1851 között építették, az ókori római vízvezetékek rendszerét idézi. Három, egymás feletti ívsor (tégglából) 78 méter magasságot ad. Látom, vonatok közlekednek mindkét irányban. Két sín pár fut a tetején. 574 méter hosszú. Ezeket az adatokat a tövében elhelyezett tájékoztató tábla közli, s még mást is: „Im Verlauf der sächsisch-bayerischen Eisenbahn” „Größte Ziegelbrücke der Welt, mit einer Baumasse cca. 180000 m³, davon 26 Millionen Stück Ziegel” Megörökíti a mérnökök, az építésvezető (Ferdinand Dost) nevét, s azt is, hogy 1851. július 15-én indult el az első szerelvény a Lipcse-Plauen-Nürnberg vonalon. Tetszik, hogy a cím alatt latinul és németül is megfogalmaztak egy „ars poeticát”: „Frugiferos celeret motus immobilis ipse” (Ismét az én fordításomban: A gyors mozgás hasznos – ő maga rendíthetetlen /mozdulatlan/.) „Selbst unbeweglich, möge sie nützliche Bewegung beschleunigen” (Maga mozdíthatatlan, de, ugyanakkor szívesen elősegíti, szolgálja a hasznos mozgást.) Az építményt mérnöki bravúrként minősítik.

A mylaui városi vezetés felismerte, hogy a híd környékén sokan megfordulnak, szabadtéri színpadot állítottak a mellette kialakított parkban, sétautakat, pihenőhelyeket létesítettek. Egy régi malmot étteremmé alakítottak, földszintjén ajándékbolt működik.

A hűvös hegyi szél hazakényszerít bennünket. Holnapra hagyjuk a kerti grillezést.

Este birtokba veszem Stefi szobáját, olvasgatom útikönyvemet. Érdekel, mi is ez a Vogtland, amire oly büszke minden szülőtte.

E térségben –Thüringia és az Érchegység között – a német-római császár nevezett ki helytartókat, urakat, „Vogtokat” a városok élére. Zwickau, Plauen, Weida, Gera helytartói sokat tettek a városok fejlődésében, s ezt őrizte meg a „Helytartók országa” név adása. Annál sokkal színesebb, barátságosabb a táj, minthogy urak jussanak eszünkbe róla. Erdős, sziklás, romantikus vidék.

Érdekes, majdnem egyedi a népesség foglalkozása. Néhány város „zenesarokként” ismert része Vogtlandnak, mivel itt hangszereket készítenek. Mindenfélét. Húrosakat – hegedűt, mandolint, gitárt, nagybögőt, sőt külön húrokat is –, fúvósokat és sokféle harmonikát (Stefiét is!), ma már elektromos berendezéseket is. Klingenthal (Zengővölgy) még nevében is viseli e szép mesterséget. Különleges még a szivargyártás, a csipkekészítés, a függönyszövés. És az idegenforgalom. A hegyekben sítelepek, síugrósáncok működnek telente, s a völgyekben, a tavak környékén napozótertek, strandok nyáron. Holnap ilyen helyekre fogunk utazni.

Egy mesterségesen felduzzasztott folyószakaszhoz érünk: Talsperre Pöhl – így jelzi a térkép. Körbesétáljuk, s a folyó (Weise Elster) feletti hídról fényképezek (magas korlát véd a balesettől). Hatalmas erdő közepette, kis medencében a nagy víztömeg. Szép a látvány, de benne rejlik a veszély, mint ahogy tábla tájékoztat egy balesetről, amikor átszakadt a gát. Most könnyű sétahajók, csónakok is közlekednek a tavon, mellette a zöld pázsiton piknikező családok. Gyalogosan indulunk erdőt felfedezni. Regináék egy régi bányát szeretnének megmutatni. Kiépített földút vezet a bejáratához. Egy erdei hivatalt is találunk, de csak bejelentett csoportoknak lehetséges a látogatás. Azért kutakodom a környékén: különféle ércdarabok (feketék, csillogóak) érdekelnek, viszek földrajz szakos menyemnek szemléltető eszköznek.

Dietmar más úton visz vissza, mint amelyen jöttünk, új és új arcát szeretné megmutatni hazájuknak. Limbach faluba értünk. Oh, itt meg kell állnunk, mert ismerős a falu régi vendégeink révén, de a mostani látnivaló még inkább marasztal! Ezt meg kell örököteni! A falu zászlódiszben fogad minden látogatót, mert ünnepi hét zajlik: „Die Lustigen Limbacher / Grüssen alle Gäste zur Festwoche / vom 11. bis 20. Juni 2010” A jókedvet, a vidámságot ünneplik a limbachiak sokféle formában. Én most annyit látok ebből, hogy minden ház előtt, udvaron vagy kiskertben, néhol a házfalon, esetleg a kéményen különböző életnagyságú figurák (emberek) láthatók. Vaddisznón lovagol a vadász, előtte tábla: „Zircus Reinz és Schwein Rudi wünschen alles Limbachern und Gäste viel spaß beim Dorffest”. A másik ház előtt házaspár ül egy kana-

pén, farmingingbe és -blúzba öltöztetve, fejükön kalap, a férj két sörös-
üveget szorongat a kezében, az asszony ölében megfakult, vörös, müró-
zsa csokor. Amott tangóharmonikázik egy hosszú, vörös hajú kisasszony
a kaktuszok között, míg a járdán egy sportruhába öltözött fiú focilabdát
tart a kezében, mellette nagyapja műnyulat árul ketrecből. Mindig azt
tapasztaltam, hogy a németek vidám, mulatós emberek – no és precízek
–, s lám itt ennek egy új formájával találkoztam.

Csodaszép nap volt! Mire hazaérünk, Stefi és párja beüzemelte a grill-
sütőt, salátákat készítettek. Már csak bennünket vártak. Dietmar nem
engedi ki kezéből a sütés privilégiumát. Új, fekete kötényét, új húscsipe-
szeit is meg kell mutatnia. De miért e nagy sietség? Hát, mert este meccs-
et közvetít a televízió, a német válogatott rangadót játszik, s a kezdés-
re a nappaliban kell ülnünk. Ezt a meccset én is végignézem. Amikor
születik egy-egy gól – s most több is –, az egész utca, a híres, összetartó
Hirschstein Weg minden lakója kifut, hurráznak, trombitálnak, örülnek.
(Rudiék is biztosan ezt teszik a sportcentrumban, mert ő is nagy futball-
drukker.)

Még egy szép nap vár rám Mylauban.

Igazából a vár vár ma bennünket. Gyalogosan közlekedünk, így job-
ban szemügyre tudom venni az utcákat, a házakat, ellesek egy-két deko-
rációs ötletet. Elhaladunk a pékség előtt, ahonnan minden reggel friss
zsemlyét hoz Dietmar. Hegyen-völgyön visz a kanyargós út (nem sok
egyenes szakaszt látok), s feltűnik a vár. Az első tábla a látogatókkal
közöl információkat: MUSEUM in der Burg von Kaiser Karl IV. A
kastélyépíttető a Luxemburgi családból származó IV. Károly császár,
akinek a nevét a híres prágai híd viseli, aki 1354-ben a német aranybul-
lában szabályozta a császárválasztás módját, s aki városi rangot adott
Mylaunak. „Ich, Carolus der Vierte, Kaiser des Heiligen Römischen
Reiches, deutscher und böhmischer (cseh) König aus dem Hause Lu-
xemburg, begrüße Euch, Heimische (otthoniak) und Fremde (külföldi-
ek), in meiner Burg Mylau, die ich 1367 für mein Erbland Böhmen
erwarb. Im nämlicheen Jahre 1367 besuchte ich die Burg und verlieh
der gleichnamigen Siedlung zu ichren Füßen ein Stadtprivilegium.”
Megengedi, hogy az ő arcképe legyen a város címerében. (A mylaui
címer mellékelve: piros pajzs alak, a császár egész alakos képével, ko-
ronával, jobb kezében jogar, baljában pajzsot tart a földön, azon a csá-
szári címer a kétfejű sassal.) Ezt az okiratot szó szerint olvashatjuk a
bejáratnál vendégcsalogatóként: „Willkommen auf dem Kaiserpfad” cím
alatt. Térképen azonosítjuk a vár részeit. A kastélyt masszív várfal veszi
körül, bástyákkal, sétaúttal a falakon. A szobák a vár építésének a törté-
netét mondják el, tanácskozóterem, barokk terem, vendéglátó helyiség
és szuvenír bolt várja a látogatókat. Sajnos bennünket ma nem! Hétfő

van, s e napon – úgy látszik egész Európában – minden múzeum zárva tart.

Így járunk a városi római katolikus plébániatemplommal is. Csak kívülről járjuk körbe. Az egész épület egy kiépített magaslaton áll, sok lépcsőn lehet megközelíteni. Neogótikus fő tornya mellett két oldalon bástyaszerű fiatornyok. A piros téglafalakat fekete szegélyek díszítik, a toronysisakok is feketék. Rövid tájékoztatót olvashatunk a főbejáratnál: Az első templomot 1250-ben építették. Szent Vencelt választották patrónusnak. A XIX. században épült – „Backstein”-ből (égetett téglából) – a ma látható. Minden szín friss rajta, kiderül, hogy 1986-89-ben restaurálták. Kár, hogy nem tudunk bemenni, kíváncsi lettem volna az eredetiségében megújított oltárra, a Kölnből készen hozott művészi üvegablakokra, a hamburgi templomfestő munkájára, szívesen meghallgattam volna a későbarokk orgona muzsikáját. (Majd Stefi esküvőjén, ha itt járok újra. Talán!)

A napok múlnak, időm lejár. Köszönöm a szívéllyességet, a barátságot. Vár Szilvia és Harri, hogy vonatra ültessenek, s zurück végigutazzam idehozó utamat.

Június 15-e van. Már biztosabban szálllok le Drezdában a chemnitzi vonatról, szemem előre keresi – most már tudom, hogy a felső szintről indul – a Budapest-Keleti pályaudvarra induló szerelvényt. Már benn áll (171. számú EC). Olvasom is, hogy ez az enyém, de szeret az ember megbizonyosodni. A kalauz a peronon áll, valamit ír jegyzetfüzetébe, bátran megszólítom: Entschuldigung! Ich möchte fragen, daß... Eddig jutok, s a szikár, jeges szemű középkorú férfi rámivall: Das ist unmöglich! Ich arbeite! Eliszkolok tőle, keresem a kocsimat (259-es), s a helyemet (46-os, az ablaknál), nehogy ismét kikapjak. Rosszulesett ez a modor. S ki ellenőrzi jegyemet pár perc múlva? Ő. Ez az egyetlen negatív élmény a tíznapos német utamról.

9 óra 15-kor indulunk. Magamba roskadva végig gondolom az elmúlt napokat, kicsit füstölgök még a kalauz udvariatlanságán, aztán újságot veszek elő, magyar újságot, „Új Embert”, s hazáig minden betűjét kiolvasom. Dél körül már Prágában vagyunk. Most kevesebb az utas, mint arrafelé. Ünnepeles – fekete-fehér – ruhába öltözött nagylányok szállnak fel, szüleik is velük. Arra gondolok, hogy vizsgáról, vagy egyetemi felvételiéről jöhetnek, s utaznak haza. Annak az ideje van most. Egyenként eltűnnek a kocsiból, s aztán mai, köznapi ruhában jönnek vissza. Ez az igazi énjük. Még a viselkedésük is megváltozik. Az egyiknek anyja otthon készített ételt ad: műanyag edénykében rizs, rajta sült hús. Jóízűen falatozik a lányka, az étel illata terjeng a levegőben. Ők vannak itt-hon!

Amíg látom Prágát, az ablaknál állok, képeket készítek. Emlékezem egy régebbi kirándulásra, amelyet egyik gépész osztályom szakmai

gyakorlata során tettünk az akkor még csehszlovák fővárosban. (Visoke Mytoban, a Karosa autóbuszgyárban dolgoztak fiaim három hétig, s minden hétvégén valahova kirándultunk a sahy-i testvériskola autóbusszával.) Most, a vonatból, a messzi látképből csak a templomtornyok emelkednek ki. Többször is átfut vonatunk a Vltava (a Moldva) egy-egy hídján, míg magunk mögött hagyjuk a várost.

Brnoban leszállnak a felvételizők, munkából hazautazó emberek váltják fel őket. Délután van, ez már szlovák terület, itt már magyarok is laknak. Pozsonyhoz közeledünk, büfés kocsi tol egy férfi, magyarul beszél. Megörülök, megszólítom. 10 nap után ismét anyanyelvemen beszélhetek. Kávét veszek tőle, borra való felárral fizetek érte, jutalomként a magyar szóért.

Szörnyű lassan vánszorog be vonatunk a Keleti pályaudvarra. Érkezése 18.39. A Déliből 19.19-kor indul tovább a gyors. Számolom a percek: átérek-e egyik helyről a másikra metróval. Megkísérlem. Sikerül-e? A Déli központi lépcsőjén cipekedem föl, szemem megint a kiírásokat keresi, a kettős vágányon már ott áll a vonat. Meglesz! – gondolom, sietek is feléje, de ahogy a hátsó kocsijához érek, az kihúz, s én ennyi kilométer után lekésem az utolsó lehetőséget. Az ok a MÁV-ban van: közben a nyári menetrendben az indulási idő megváltozott 19.09-re.

Hogyan tovább? Lellére ma már nem közlekedik semmi. De Siófokig igen. Tamás fiamat hívom, eljönne-e értem éjfél tájban. Hát persze!

Két órán keresztül a váróteremből csodálom a Moszkva teret, a villamosokkal és a buszokkal. Lassan kigyúlnak a fények. Így szebb a főváros!

Siófok éjfélkor még szebb.

Lelle éjfél után gyönyörű! Megérkeztem. A Hunyadi utca a legszebb!

Itt vagyunk, csendben, megjöttünk haza,
Oly kedves most e négy fal, a szoba;

...

Hisz vándorolj, távol országba tért,
Ez visszavár s örökre elkísér;
A széles világ bárhogy elragad,
E benső kör – boldogságot ez ad.

Johann Wolfgang Goethe

Nem fejeztem be, csak abbahagytam az írást. Mégiscsak időrendbe szerkesztettem az epizódokat!

Egy kis lelkiismeretfurdalást érzek, sok-sok emlék mellőzése miatt. Félek, megbántom azokat, akik a könyvből kihagyott utakon voltak velem. „Ha az Isten erőt ad, és életben megtart”, tán kerekedik még írás ezekből is.

Mit is hagytam ki? Gépész fiaimmal Csehszlovákiában „Karosa” buszokat gyártottunk; kirándultunk velük az „aranytornyú Prágában”: sétáltunk a Károly-hídon, láttuk a Hradzsint és a félszemű Zizka szobrát, megcsodáltuk a Vencel teret. Német Genossenschaftban szedtük a meggyet, palackoztuk a freyburgi Rothkäpphen pezsgőt. Többször meglátogattuk kollégáimmal az ipolysági testvériskola tanárait, bebarangoltuk velük Selmecbányát. Együtt jártunk a Tiszánál „ott, ahol a kis Túr siet beléje”; ezen az úton koszorúztuk meg Móricz Zsigmond szülőházát Tiszacsécsén és Kölcsey Ferenc sírját Szatmárcsekén. Híres tokaji, tarczali, mádi pincékben kóstoltunk kertész tanítványaimmal aszút és a szomorodnit; ott voltunk a szentesi kertészetben a fehérözön paprika születésekor. Petőfi szülőháza és Feszty-körkép, „Sub rosa” szoba Sárospatakon és mohácsi emlékpark, s a kirándulásokhoz csatolt színházlátogatások Szegeden és Debrecenben, Miskolcon és a Madáchban... A fonyódi kollégákkal élvezhettem a jesoloi hosszú, homokos tengerpartot és a Krk szigeti sziklás-köves strandokat; jártunk Veronában, Capuleték udvarában, megcsodáltam a Garda-tó hegyeket elnyelő mélységét...

S mit érzek most? Megnyugvást, hogy amit elterveztem, elvégeztem, de megrogom magamat, hogy megint tanárrá váltam, s mindent le akarok írni olvasóimnak (most nem csengettek ki az óráról).

Igen sokat olvastam, kutattam, tanultam munkám során. Bár külföldi utakra emlékeztem, a kapcsolópontok révén mégis benne van az írásban a magyar történelem sok személyisége, eseménye. Újra megmártóztattam az irodalmi művek, a képzőművészeti alkotások szépségében. Örömmel válogattam az epizódok elé az idézeteket. Sokszor elérzékenyültem.

Élveztem a fogalmazást; áldottam, aki a számítógépes szövegszerkesztést, az internetet feltalálta. Hányszor kisegített fiam, ha elrontottam a „technikát”! Mennyit rádióztam volna, ha ez nincs! (Az első 20 oldalt – ezek a görög utak voltak – kétszer kellett megírnom, mert úgy kitöröltem, ahogy csak lehetett!)

Ismerőseim azt szorgalmazták, hogy tegyek fényképeket a könyvbe. Valóban sokat segített volna elképzelni az épületeket, a szobrokat, a

tájat. De én a szavak erejében bízva, magam írtam le a látottakat, a részletekhez benyomásaimat, érzéseimet is csatolhattam.

Köszönöm kollégáimnak, tanítványaimnak, barátoknak és ismerősöknek, hogy hívó szavamat meghallgatták. Elszomorít, hogy férjem, Gyöngyi és Jutka kolléganőim már nincsenek az élők sorában. Köszönöm családomnak, hogy velük lehettem az utakon. Köszönöm fiaimnak, hogy segítettek a könyv létrehozásában.

Megköszönöm Istennek, hogy baleset nélkül megtettem több ezer kilométert.

Balatonlelle, 2017. január 30.

1. Biblia (Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1975.)
2. Dr. Diós István: Szentek élete
(Szent István Társulat, Budapest, 1984.)
3. Panoráma útikönyvek:
 - Bács Gyula: Jugoszlávia (1977.)
 - Bakcsi György és munkaközössége: Szovjetunió (1978.)
 - Ember Mária: Német Szövetségi Köztársaság (1980.)
 - Fajt Tibor: Itália (1966.)
 - Forgács András-Szabó Miklós: Görögország (1977.)
 - Dr.Lindner László: Német Demokratikus Köztársaság (1977.)
 - Pető Tibor-Szombathy Viktor: Ausztria (1984.)
 - Szombathy Tibor: Csehszlovákia (1981.)

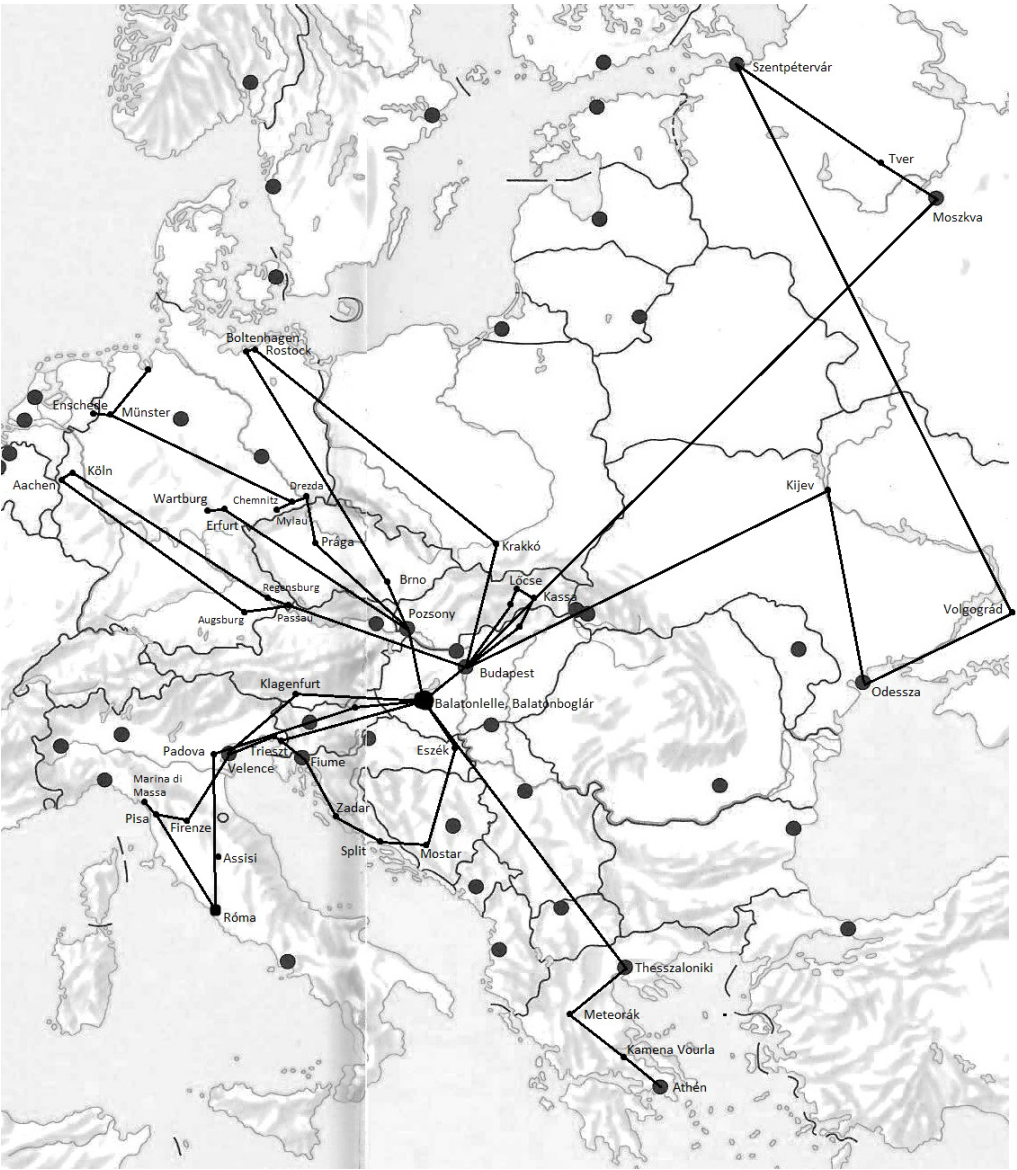
A könyv idézeteinek írói:

Ady Endre
Arany János
Assisi Szent Ferenc
Babits Mihály
Csokonai Vitéz Mihály
Dante Alighieri
Feleki László
Johann Wolfgang Goethe
Makszim Gorkij
Homérosz
Horatius Flaccus
János evangélista
II. János Pál pápa
Jókai Mór
József Attila
Juhász Gyula
Katona József
Kisfaludy Károly
Kosztolányi Dezső

Mihail Lermontov
Mihail Lomonoszov
Vlagyimir Majakovszkij
Márai Sándor
Máté evangélista
Michelangelo Buonarrotti
Adam Mickiewicz
Antun Mihanović
Mikszáth Kálmán
Petőfi Sándor
Alekszandr Szergejevics Puskin
Friedrich Schiller
Tarasz Sevcsenko
Simon István
Szabó Magda
Konsztantyin Szimonov
Lev Tolsztoj
Tóth Árpád
Publius Vergilius Maro

Tartalom

Gondolatok írás előtt:.....	7
A virágok városában, Erfurtban – kertészgyakorlaton Németországban (1976.)	9
Az ókori Trója felfedezőjének városában – családi út a Keleti- tengernél (1977.)	35
Itt ítélkezett az ifjú Fabriczius Antal főbíró – családi úton régi magyar városokban: Kassán, Lőcsén (1979.)	51
Először kempingsátorral az Adrián – családi út (1980.)	71
A cárok városában – moszkvai útjaim (1980, 1984.)	91
A Mamajev kurgánon – második világháborús emlékmű együttest látva, Volgográdban (1989.)	127
A háromszáz híd városában, „Észak Velencéjében” – leningrádi látogatásaim (1981, 1989.)	137
Közelebb az éghez – a görög Meteoráknál (1990.)	159
Nő egy szál se! – hajóval a kolostorfélsziget körül (1990.)	165
A tenger királynőjénél – először a cölöpvárosban: Velencében (1993.)	171
Az Akropolisz márványlépcsőin –Athénban tanítványokkal, barátokkal (1994.)	181
A bronzfejú császárnál – szerelmem, Róma I. (1997.)	189
Az egész város múzeum – az Arno-parti Párizsban, Firenzében (1997.)	207
Lélekben feltöltődtem – jubileumi zarándokúton Szent Erzsébet nyomán (2007.)	225
Gizella városában – Passauban, a három folyó találkozásánál	227
Rózsává váltak a kenyerek – Szent Erzsébet nyomában Wartburgban, Marburgban	233
Köszönjük Lajos királynak – az aacheni dóm magyar kápolnájában ..	243
Koszorút vittem II. János Pál pápa sírjához – szerelmem, Róma II. (2008.)	251
Híres szentek sírjánál – Fuldában, Padovában, Assisiben (2007, 2008.)	273
Ez igazi apály! – az Északi-tengernél, Rudiékkal (2010.)	283
Zárszó	301
Irodalom	303

A szerző 1943-ban született Újudvaron. Itt végezte az általános iskolát, a gimnáziumot Nagykanizsán, ott érettségizett 1961-ben. A pécsi Tanárképző Főiskolán magyar-történelem szakos általános iskolai, majd a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen középiskolai tanári oklevelet szerzett. Nyugdíjazásáig aktív tanár volt: egy-egy évig Pátróban illetve Belezsnán, majd kilenc évig szülőfalujában, általános iskolában, harminc évig Balatonbogláron, középiskolában tanította szaktárgyait.

1972-ig Újudvaron élt, azóta Balatonlellén.

